

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства захисту
довкілля та природних
ресурсів України
09 листопада 2021 року № 737

**ПРОЄКТ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО
РАДІАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО БІОСФЕРНОГО
ЗАПОВІДНИКА ТА ОХОРОНИ ЙОГО
ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ**

ТОМ 1

Директор Чорнобильського
радіаційно-екологічного
біосферного заповідника

О.М. Галущенко

2021 р.

Директор ПП «Центр
екологічного управління»

В. П. Воронка

2021 р.

2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОВІДНИКА.....	8
1.1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗАПОВІДНИК.....	8
1.1.1. Відомості про місце розташування, межі, загальну площу Заповідника	8
1.1.2. Заінтересовані сторони.....	9
1.1.3. Форма власності.....	10
1.1.4. Спеціальна адміністрація	10
1.1.5. Карти, геоінформаційні системи, супутникові та інші зображення	11
1.1.6. Обсяги та характер виконаних проектних та вишукувальних робіт.....	12
1.2. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОВКІЛЛЯ.....	12
1.2.1. Геологія/літологія, геоморфологія/орографія, гідрологія, клімат, ґрунти/субстрати..	12
1.2.2. Біогеографічний контекст.....	29
1.2.3. Флора та рослинність.....	32
1.2.3.1. Видове та ценотичне різноманіття та його збереження.....	32
1.2.3.2. Рідкісні та зникаючі види рослин та їх збереження.....	39
1.2.3.3. Типові та рідкісні рослинні угруповання Зеленої книги України.....	52
1.2.4. Фауна (видове різноманіття, рідкісні та зникаючі види тварин, вплив окремих представників фауни на рослинність)	53
1.2.4.1. Видове різноманіття комах, рідкісні та зникаючі види.....	53
1.2.4.2. Видове різноманіття риб, рідкісні та зникаючі види.....	59
1.2.4.3. Видове різноманіття земноводних та плазунів, рідкісні та зникаючі види.....	61
1.2.4.4. Видове різноманіття птахів, рідкісні та зникаючі види.....	61
1.2.4.5. Видове різноманіття ссавців, рідкісні та зникаючі види.....	71
1.2.5. Різноманіття природних середовищ (екосистеми), у тому числі рідкісних типів (за Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19 вересня 1979 року)	75
1.2.6. Ландшафтне різноманіття.....	76
1.2.7. Моніторинг довкілля.....	94
1.2.7.1. Оцінка стану та ефективності сучасної системи моніторингу довкілля.....	94
1.2.7.2. Перспективи розвитку системи моніторингу довкілля	104
1.2.7.3. Забезпечення вільного доступу громадськості до інформації щодо стану довкілля..	106
1.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА КУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ.....	106
1.3.1. Історія та археологія.....	106
1.3.2. Система закладів культури	126
1.3.3. Етнографічні особливості території.....	126
1.3.4. Народні промисли	127
1.3.5. Організація та використання території в минулому.....	128
1.3.6. Історія створення Заповідника.....	140
1.3.7. Місцеві громади та населення	142
1.3.8. Земля.....	143
1.3.9. Інфраструктура та зв'язок.....	144
1.3.10. Промисловість.....	145
1.3.11. Побутове обслуговування та громадське харчування.....	146
1.3.12. Сільське господарство	147
1.3.13. Лісове господарство.....	148
1.3.14. Охорона здоров'я.....	159
1.3.15. Рибне господарство.....	159
1.3.16. Рекреація і туризм.....	159
1.3.17. Кліматичні та бальнеологічні ресурси	161
1.3.18. Інформування, еколого-просвітницька діяльність, що проводиться.....	162
1.3.19. Наукові дослідження	165

РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ ПІОРИТЕТІВ ТА ПРОБЛЕМ	172
2.1. Найважливіші цінності Заповідника та пріоритети щодо їх збереження.....	171
2.1.1. Цінності біорізноманіття та пріоритети щодо їх збереження.....	171
2.1.1.1. Цінності щодо флори та рослинності.....	171
2.1.1.2. Цінні види комах і пріоритети щодо їх збереження.....	171
2.1.1.3. Цінні види риб і пріоритети щодо їх збереження.....	173
2.1.1.4. Цінні види птахів і пріоритети щодо їх збереження.....	174
2.1.1.5. Цінні види ссавців і пріоритети щодо їх збереження.....	174
2.1.2. Ландшафтне різноманіття та пріоритети щодо їх збереження	174
2.1.3. Соціальні та економічні цінності та пріоритети щодо їх збереження	177
2.1.4. Цінності для науково-дослідної діяльності та пріоритети щодо їх збереження	178
2.1.5. Екологічні освітньо-виховні цінності та пріоритети щодо їх збереження.....	179
2.1.6. Культурні та історичні цінності та пріоритети щодо їх збереження.....	179
2.1.7. Естетичні цінності та пріоритети щодо їх збереження	180
2.2. ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ПРОБЛЕМ, ЩО ВИМАГАЮТЬ ВТРУЧАННЯ, У ТОМУ ЧИСЛІ ТИХ, ЩО ВИКЛИКАНІ ДІЯЛЬНІСТЮ ЛЮДИНИ НА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЯХ, ЇХ РАНЖУВАННЯ.....	181
2.2.1. Житлове та промислове будівництво	181
2.2.2. Сільське господарство та аквакультура	181
2.2.3. Енергетика та видобувна промисловість	181
2.2.4. Транспорт.....	181
2.2.5. Використання біологічних ресурсів (вирубання лісу, полювання, збір ягід, грибів, лікарських трав, випасання тощо).....	182
2.2.6. Рекреація та туризм	183
2.2.7. Інвазійні та інші проблемні види.....	183
2.2.8. Забруднення території.....	183
2.2.8.1. Радіоактивне забруднення території – структура та складові.....	184
2.2.8.2. Шляхи виносу радіонуклідів за межі зони відчуження.....	185
2.2.8.3. Бар'єрна функція.....	186
2.2.8.4. Радіаційно-екологічний моніторинг та його результати на території Заповідника...	188
2.2.8.5. Радіаційно-небезпечні об'єкти.....	190
2.2.8.6. Радіоекологічні полігони.....	191
2.2.8.7. Юридичні засади діяльності в зоні відчуження та забезпечення радіаційної безпеки.....	192
2.2.9. Зміна клімату і погодні умови.....	193
2.2.10. Вплив геологічних процесів (зсуви, землетруси тощо).....	196
2.2.11. Проблеми пов'язані з транскордонними впливами та їх ранжуванням.....	197
2.3. АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ПРОЕКТУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ.....	197
2.4. ОЦІНКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ.....	197
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНИКА НА ДЕСЯТЬ РОКІВ	212
3.1. СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ З РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНИКА НА ДЕСЯТЬ РОКІВ.....	211
Розділ 1. Збереження та відтворення природних комплексів та об'єктів	211
Стратегічне завдання 1.1. Відновлення природних ландшафтів та збереження оселищ.....	211
Стратегічне завдання 1.2. Збереження видів рослин та рослинних угруповань.....	211
Стратегічне завдання 1.3. Збереження рідкісних видів комах та місць їх мешкання.....	212
Стратегічне завдання 1.4. Збереження рідкісних представників іхтіофауни та сприяння відновленню умов розмноження та зимівлі аборигенних видів риб.....	212
Стратегічне завдання 1.5. Розвиток заходів із збереження птахів та покращення умов їх мешкання.....	213
Стратегічне завдання 1.6. Заходи з охорони ссавців, покращення умов їх мешкання.....	213
Розділ 2. Охорона та захист природних комплексів та об'єктів Заповідника.....	215
Стратегічне завдання 2.1. Посилення режиму охорони території.....	216
Стратегічне завдання 2.2. Заходи з попередження порушень природоохоронного законодавства та інформаційне забезпечення діяльності служби державної охорони.....	216
Стратегічне завдання 2.3. Забезпечення протипожежного впорядкування території.....	217

Розділ 3. Проведення наукових досліджень і спостережень за станом природного середовища, здійснення фонових екологічних моніторингу	220
Стратегічне завдання 3.1. Розвиток наукових досліджень в рамках підготовки Літопису природи.....	220
Стратегічне завдання 3.2. Розробка та реалізація програми охорони видів та природних комплексів Заповідника з метою адаптації до зміни клімату.....	220
Стратегічне завдання 3.3. Реалізація заходів, спрямованих на підвищення міжнародного статусу території Заповідника.....	221
Стратегічне завдання 3.4. Оцінка стану інвазійних видів та їх впливу на природні комплекси Заповідника.....	221
Стратегічне завдання 3.5. Популяризація наукових досліджень Заповідника	221
Стратегічне завдання 3.6. Організація системи моніторингу в межах Заповідника	222
Розділ 4. Розвиток екологічної освітньо-виховної роботи.....	223
Стратегічне завдання 4.1. Формування та розвиток системи еколого-просвітницької діяльності.....	223
Стратегічне завдання 4.2. Розвиток еколого-просвітницької інфраструктури	223
Розділ 5. Розвиток рекреаційної діяльності Заповідника	224
Стратегічне завдання 5.1. Розвиток туристичної інфраструктури в межах Заповідника	224
Стратегічне завдання 5.2. Розвиток рекламно-видавничої та інформаційної діяльності Заповідника.....	224
Розділ 6. Забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції Заповідника	225
Стратегічне завдання 6.1. Підвищення рівня взаємодії між різними підрозділами Заповідника та установами зони відчуження.....	225
Розділ 7. Адміністративно-організаційна діяльність	226
3.2. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТА РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ ЗАПОВІДНИКА	226
3.2.1. Обґрунтування функціонального зонування та площі функціональних зон	226
3.2.2. Режим функціональних зон в межах Заповідника	233
3.2.3. Характеристика територій та об'єктів ПЗФ, які розташовані в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.....	235
3.3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО РАДІАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА.....	251

Перелік використаних скорочень

<p>АН – Академія наук асоц. – асоціація Бернська конвенція – Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 19.09.1979 р., м. Берн, Швейцарія, приєднання України згідно із Законом України від 29.10.1996 р. № 436/96-ВР Вашингтонська конвенція – Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (Вашингтон, 03.03.1973 р., Україна приєдналася згідно із Законом України від 14.05.1999 № 662-XIV) ВБУ – водно-болотне угіддя вид. – виділ в т. ч. – в тому числі га – гектар ГІС – географічна інформаційна система год. – година грн – гривня ДАЗВ – Державне агентство України з управління зоною відчуження Держлісагентство – Державне агентство лісових ресурсів України див. – дивись дн. – день ДМСК – Державний міжобласний спеціальний комбінат ДСП - Державне спеціалізоване підприємство ЄЧС – Європейський червоний список тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі; Заповідник – Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник ЗКУ – Зелена книга України кв. – квартал кг – кілограм КМУ – Кабінет Міністрів України км – кілометр км² – кілометр квадратний ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури °С – градус шкали Цельсія</p>	<p>м³ – метр кубічний Міндовкілля – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України НАН – Національна академія наук НДР – науково-дослідна робота НС – надзвичайна ситуація НТР – науково-технічна рада од. – одиниць ОДА – обласна державна адміністрація ПЗФ – природно-заповідний фонд ПНДВ – природоохоронне науково-дослідне відділення Проект – Проект організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів Проект лісовпорядкування – Проект організації і розвитку лісового господарства Державного агентства України з управління зоною відчуження на території Державного спеціалізованого підприємства «Північна Пуща», ВО «Укрдержліспроект», 2017 ПТК – природно-територіальний комплекс р. – рік Регіональний (обласний) «червоний» список видів рослин – Список регіонально рідкісних, зникаючих видів рослин і грибів, які потребують охорони у Київській області (затверджений рішенням Київської обласної ради від 07.02.2012 № 285-15-VI) РМ УРСР – Рада Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки Рамсарська конвенція – Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів, 02 лютого 1971 року, м. Рамсар, Іран, визнання України учасницею Конвенції згідно із Законом України від 29.10.1996 р. № 437/96-ВР с. – сторінка СДО – служба державної охорони СПП – станція пожежна (природоохоронна) т – тона тис. – тисяча</p>
---	---

куб. м – кубічний метр кв. м – квадратний метр л-во – лісництво ЛПС – лісова пожежна станція м – метр м ² – метр квадратний	форм. – формація ЧЗВ – Чорнобильська зона відчуження ЧКУ – Червона книга України чол. – чоловік шт. – штука
---	---

ВСТУП

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник створено Указом Президента України від 26.04.2016 № 174 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника».

Заповідник розташований в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Загальна площа Заповідника становить 226964,7 га земель державної власності, які передаються йому в постійне користування.

Заповідник створено з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся, забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, стабілізації гідрологічного режиму та реабілітації територій, забруднених радіонуклідами, сприяння організації та проведенню міжнародних наукових досліджень з урахуванням Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та відповідно до статті 53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Основними завданнями Заповідника є:

забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення;

стабілізація гідрологічного режиму та реабілітації територій, забруднених радіонуклідами;

сприяння організації та проведенню міжнародних наукових досліджень;

мінімізація екологічної небезпеки та збереження природних багатств зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення;

збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся;

здійснення фонового екологічного моніторингу та радіаційної обстановки;

вивчення навколишнього природного середовища;

відтворення та збереження природних екосистем;

проведення періодичних інвентаризацій природних ресурсів;

дослідження поточних явищ природи та процесів, які відбуваються в екосистемах;

здійснення наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища;

збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу;

додержання режиму території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення;

забезпечення охорони території Заповідника з усіма природними об'єктами;

запобігання винесенню радіонуклідів з території зон і радіоактивному забрудненню навколишнього середовища;

моніторинг стану природного середовища та медико-біологічний моніторинг;

утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані;

застосування методів фіксації радіонуклідів на місцевості;

організація протипожежної охорони природних комплексів;

проведення екологічної освітньо-виховної роботи тощо.

Заповідник у своїй діяльності керується Конституцією України, Земельним, Лісовим та Водним кодексами України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», Правилами радіаційної безпеки при

проведенні робіт у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 04.04.2008 № 179/276, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14.08.2008 за № 754/15445, Основними санітарними правилами забезпечення радіаційної безпеки України, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2005 № 54, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20.05.2005 за № 552/10832, іншими законодавчими та нормативно-правовими актами, цим Проектом та Положенням про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, затвердженим наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 03.02.2017 № 43 (у редакції наказу Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 11.11.2019 № 383).

РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОВІДНИКА

1.1. Загальна інформація про Заповідник

1.1.1. Відомості про місце розташування, межі, загальну площу Заповідника

Адміністративно Заповідник знаходиться у Вишгородському районі Київської області в межах Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС (рис. 1.1). До території Заповідника погоджено в установленому порядку включення 226964,7 га земель державної власності, що перебувають у постійному користуванні в Державного агентства України з управління зоною відчуження, вилучаються у цього землекористувача та надаються Заповіднику в постійне користування.

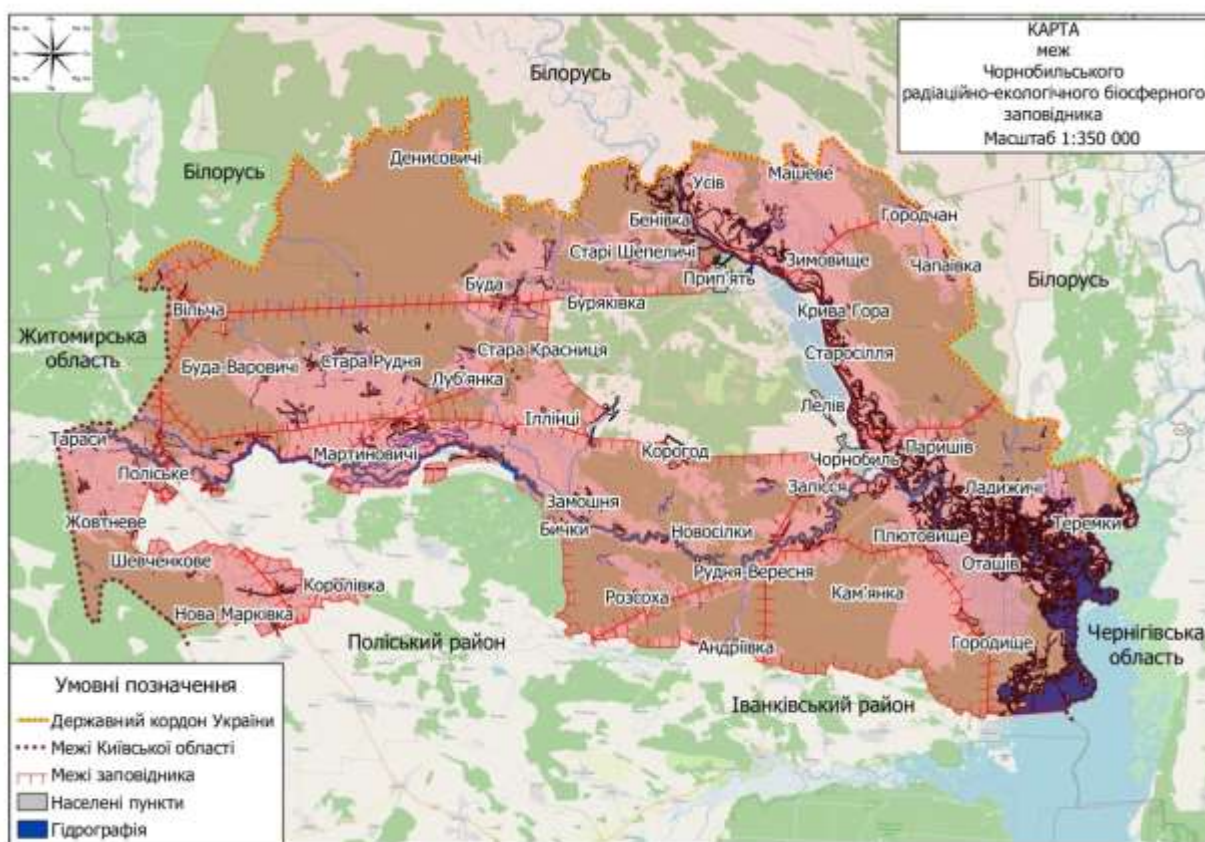

Рис. 1.1. Межі Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

До території Заповідника увійшла 30-кілометрова Чорнобильська зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення за винятком 10-кілометрової зони, де розташовані: промисловий майданчик ДСП «Чорнобильська АЕС», комплекс «Вектор», ПЗРВ «Буряківка».

Окрім того до Заповідника не були включені наступні дороги та об'єкти :

залізнична колія напрямку Чернігів-Овруч, а також її смуга відведення (ширина - 60 м);

автомобільна дорога загального користування державного значення Р-56 Чернігів-Пакуль-КПП «Славутич» та смуга відведення автомобільної дороги Р-56 (шириною 23 м);

автомобільна дорога загального користування державного значення Р-02 Київ - Іванків - Овруч та автомобільна дорога загального користування державного значення

Т-10-35 /Р02/ - станція Вільча - контрольно-пропускний пункт «Вільча-Олександрівка» та смуга відведення автомобільних доріг Р02 та Т-10-35 (шириною 24 м);

смуги відведення автомобільних доріг: м. Чорнобиль - КПП «Овруч» (з відгалуженням до с. Мар'янівка та ПЗРВ «Буряківка»), КПП «Дитятки» - КПП «Прип'ять» (з відгалуженням на ДСП «ЧАЕС», КПП «Зелений Мис» та с. Старі Соколи), м. Прип'ять - ПЗРВ «Буряківка» (шириною 28,2 м);

території контрольно-пропускних пунктів: «Дитятки» (площа 8,0000 га), «Вільча-Олександрівка» (площа 10,0000 га), «Паришів» (площа 1,0000 га), «Паришів-2» (площа 1,0000 га), «Зелений мис» (площа 1,0000 га), «Старі Соколи» (площа 1,0000 га), «Діброва» (площа 1,0000 га), «Овруч» (площа 1,0000 га);

забруднені території: земельна ділянка поблизу станції «Вільча» (площа 65,0000 га), кладовище техніки біля с. Розсоха (площа 46,0000 га), земельна ділянка ЦДО-2 (площа 22,5000 га).

Межі Заповідника на півночі і північному сході співпадають з державним кордоном України та Білорусі (рис. 1.1.), на сході – з Межиріченським регіональним ландшафтним парком, розташованим у Чернігівському районі Чернігівської області. З західного боку Заповідник межує з Коростенським районом Житомирської області. На півдні Заповідник обмежено межами 30-кілометрової Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення у межах Вишгородського району Київської області.

1.1.2. Зацікавлені сторони

Враховуючи радіаційно-екологічну специфіку Заповідника, слід відзначити велику кількість зацікавлених сторін (установ), які умовно можна розділити на кілька груп.

До **першої групи** слід віднести установи та організації, які опікуються питанням радіаційної безпеки як в межах України, так і за її межами. Основними серед них є ДАЗВ та підприємства, які здійснюють свою діяльність в межах зони відчуження, і підпорядковані ДАЗВ. Діяльність у зоні відчуження даними установами здійснюється за такими напрямками:

підтримка бар'єрної функції та забезпечення функціонування об'єктів інфраструктури;

зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему;

безпечне поводження з радіоактивними відходами, у тому числі тими, що утворились внаслідок Чорнобильської катастрофи, та відпрацьованим ядерним паливом;

підтримання у безпечному стані побудованих після Чорнобильської катастрофи об'єктів локалізації радіоактивних відходів;

очищення та дезактивація забрудненої території.

До **другої групи** зацікавлених сторін слід віднести наукові установи. Враховуючи специфіку території, Заповідник на сьогодні є найбільшим полігоном для вивчення різноманітних природних та антропогенних змін в екосистемах регіону. Як відомо, радіаційна катастрофа на Чорнобильській АЕС спричинила значні зміни у природному середовищі. Масштаби аварії зумовили необхідність комплексних досліджень впливів радіаційного забруднення на екосистеми. Відразу після аварії багато наукових установ розпочали дослідження, створивши у зоні відчуження мережу науково-дослідних полігонів для ведення систематичних спостережень за екосистемами в цілому, їх окремими елементами, абіотичним середовищем тощо. Дослідженнями на території сучасного Заповідника займалися Інститут географії НАН України, Інститут гідробіології НАН України, Інститут ядерних досліджень НАН України, Національний університет біоресурсів і природокористування, ДСП «Екоцентр» та інші наукові установи. Слід також вказати на значний інтерес міжнародних науковців до території Заповідника.

До **третьої групи** слід віднести туристичні та освітні установи, які організують відвідування території як Зони відчуження, так і безпосередньо територію Заповідника. На сьогодні цю діяльність здійснюють окремі туроператори, отримуючи дозволи на відвідування території. В рамках цієї діяльності відвідувачі можуть ознайомитися з головними туристичними об'єктами зони відчуження та Заповідника.

До організацій, які співпрацюють з Заповідником, відносяться: Поліський національний університет, ТОВ «Центр підготовки «Проект патріот», ПП «СНП-Сервіс», Інститут біології тварин НААНУ, Київський зоологічний парк загальнодержавного значення, ДУ Інститут еволюційної екології НАНУ, ТОВ «А.Дронес», ГО «Українське товариство охорони птахів», Інститут агроєкології і природокористування НААН, ГО «Аеророзвідка», «Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління», Всесвітній відкритий фонд реабілітації та інтродукції тварин, ТОВ «Інтелектуальні системи ГЕО», ПП «Метеотрек», Національний університет «Львівська політехніка», Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Інститут ботаніки ім. М.Г.Холодного НАНУ, ДУ «Держгідрографія», ДУ «Український гідрофізичний центр НАНУ», Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Інститут гідробіології НАНУ, Інститут географії НАНУ, Ботанічний сад імені академіка Олександра Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національний природний парк «Білобережжя Святослава», Біосферний заповідник Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна НААН, ДНДУ «Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології», ГО «Українська асоціація активного та екологічного туризму», Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, ГС «Всесвітній фонд природи Україна», ГО «Українське ентомологічне товариство», ДСП «Екоцентр», ГС «Асоціація Чорнобильських туроператорів», ДП «Лісогосподарський інноваційно-аналітичний центр», ТОВ «Айті менеджмент Україна», КП «Український будинок економічних та науково-технічних знань» Товариства «Знання» Україна, Український гідрометеорологічний центр ДСУНС, Університет новітніх технологій, ТОВ «Тутковський», «Український будинок економічних та науково-технічних знань», ТОВ «ЕСРАЙ Україна» та Environmental systems research institute, університет Ювяскюля, «Національний університет біоресурсів і природокористування України», туристична агенція «Терра Інкогніта», ГО «Туристичне товариство «Карпатські стежки», ГО «Свободу не спинити», ВАТ «Меридіан» ім. С.П. Корольова.

1.1.3. Форма власності

Заповідник перебуває в державній власності, є бюджетною, неприбутковою природоохоронною, науково-дослідною установою загальнодержавного значення і створений з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічних моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під впливом антропогенних факторів. Заповідник належить до сфери управління Державного агентства України з управління зоною відчуження.

1.1.4. Спеціальна адміністрація

Управління Заповідником здійснюється відповідно до вимог законодавства спеціальною адміністрацією. Адміністрацію очолює директор, який в установленому порядку призначається на посаду та звільняється з посади ДАЗВ за погодженням з Міндовкілля. Адміністрація Заповідника розробляє та подає в установленому порядку на затвердження до ДАЗВ: структуру, штатний розпис, кошторис доходів та видатків; плани природоохоронних заходів із збереження природно-заповідного фонду; плани з охорони праці; мобілізаційні плани з пожежної безпеки.

Для забезпечення виконання основних завдань та проведення природоохоронних заходів, науково-дослідних, господарських та інших робіт адміністрація має право:

створювати в установленому порядку основні (відділи, лабораторії, природознавчий музей, природоохоронні науково-дослідні відділення) і допоміжні підрозділи;

здійснювати в установленому порядку будівництво адміністративних, лабораторних, житлових і господарських споруд, доріг, ліній електропередач, прокладання телефонного та радіозв'язку, інших інженерних мереж, пов'язаних з діяльністю Заповідника;

надавати в установленому порядку платні послуги згідно із законодавством;

публікувати результати своїх наукових досліджень або оприлюднювати їх іншим способом;

отримувати, передавати та поширювати наукову, науково-технічну інформацію з дотриманням вимог Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

здійснювати інші види діяльності, не заборонені законодавством.

1.1.5. Карти, геоінформаційні системи, супутникові та інші зображення

Геоінформаційних систем, виконані на топографічній основі у зручному для користування масштабі (1:100000, 1:200000).

Розроблений Проект організації містить картографічні матеріали у масштабі 1:100000, 1:200000:

1. Карта меж Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
2. Карта природних ландшафтів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника (Автори: Давидчук В.С., Зарудна Р.Ф., Сорокіна Л.Ю., Міхелі С.В., Істоміна Г.П.).
3. Карта антропогенних ландшафтів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
4. Карта рослинного покриву Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
5. Карта місць поширення рідкісних та зникаючих видів флори Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
6. Карта місць поширення рідкісних та зникаючих видів фауни Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
7. Карта місць поширення рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
8. Карта місць поширення рідкісних типів природних середовищ Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
9. Карта наукових полігонів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
10. Карта функціонального зонування території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
11. Карта історико-культурних, рекреаційних та екологічних освітньо-виховних об'єктів, екологічних стежок та туристичних маршрутів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.
12. Карта протипожежного впорядкування території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та інженерно-технічних заходів із захисту природних комплексів та об'єктів.
13. Проектний план Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника.

При обробці планово-картографічних матеріалів застосовувався графічний редактор QGIS. В рамках підготовки картографічних матеріалів використовувались наявні ГІС-проекти, створені в рамках інших дослідних тем, а також долучались супутникові знімки Bing, Google, векторні карти OpenStreetMap.

1.1.6. Обсяги та характер виконаних проектних та вишукувальних робіт

Відповідно до Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 06.07.2005 № 245 (у редакції наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2014 № 273), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 29.07.2005 за № 830/11110 виконано комплекс робіт у межах Заповідника, перелік яких наведено нижче:

- опрацьовано наявні літературні джерела щодо стану флори та фауни Заповідника;
- охарактеризовано основні ознаки ландшафтної структури території та здійснено сучасну оцінку стану ландшафтних комплексів;
- узагальнено дані щодо стану наукових, еколого-освітніх та природоохоронних заходів Заповідника, які проводилися в минулі роки;
- запропоновано перелік заходів, спрямованих на збереження природних комплексів Заповідника, та розроблено стратегію розвитку Заповідника.

При проведенні робіт використані стандартні методи ботанічних, зоологічних та ландшафтознавчих досліджень.

1.2. Інформація про довкілля

1.2.1. Геологія/літологія, геоморфологія/орографія, гідрологія, клімат, ґрунти/субстрати

Геологія. Територія Заповідника у межах Прип'ятського прогину та північно-східного схилу Українського щита, кристалічні породи якого не виходять на денну поверхню, а поступово занурюються під осадову товщу Дніпровсько-Донецької западини, саме це визначає його геологічні та геоморфологічні особливості, геолого-геоморфологічну специфіку та орографічні особливості території.

Прип'ятський прогин та північно-східний схил щита є геологічними структурами, на яких сформувалася Нижньоприп'ятська рівнина. Остання успадкувала загальний похил поверхні щита, що відобразилось на напрямі сучасного поверхневого стоку.

Розміщення поверхні Заповідника у перехідній смузі від щита до западини спричинило, переважно, плоскорівнинний характер поверхні, без прояву характерної для поверхні щита горбистості: значна потужність осадових відкладів нівелювала нерівності поверхні кристалічних порід.

На відміну від прилеглих територій, в геологічній будові досліджуваного об'єкту відсутні породи девону та карбону палеозойської ери, породи мезозою та кайнозою мають незначну потужність.

Найбільший вплив на сучасні фізико-географічні умови мають палеогенові відклади (піски та глини, які оголюються в деяких річкових долинах). Їх потужність зростає від 25 м (на заході) до 100 м і більше (на сході). Велике значення в будові поверхні, ґрунтоутворенні, формуванні підземних вод відіграють антропогенові відклади з середньою потужністю 20-30 м.

Сумарні амплітуди неотектонічних підняттях коливаються в межах 150-100 м, однак це суттєво не позначається на орографічних контрастах. Сучасні тектонічні рухи поверхні в межах Заповідника характеризуються малою інтенсивністю піднімання у 2-4 мм на рік.

Літологія. Поверхня кристалічного фундаменту перекрита товщею осадових порід різної потужності: від 100-150 м у західній частині Заповідника до 400 м – поблизу Дніпра та у межах Прип'ятського прогину. Останній заповнений палеозойськими, мезозойськими та кайнозойськими відкладами. На схилі Українського щита поверхня кристалічних порід занурюється на схід – північний схід. Серед осадових товщ домінують відклади пермського, юрського, крейдового, палеогенового, неогенового та антропогенового періодів. Над місцевими базисами ерозії залягають лише палеогенові і неогенові відклади.

Девонські соленосні відклади відіграли вирішальну роль в утворенні локальних підняттях у межах прогину.

Упродовж пізнього міоцену – раннього пліоцену вся територія Заповідника була заповнена проточними водами, які стікали у північно-східному напрямі. В результаті цього накопичувався пізньоміоценовий-ранньопліоценовий алювій. Поверхню, яка утворилася у пізньому міоцені-пліоцені, варто розглядати за похідну для сучасного рельєфу. Упродовж антропогену на цій поверхні сформувався покрив континентальних відкладів та пов'язані з ними морфоскульптури різноманітного походження.

Таким чином, в межах сучасної території Заповідника відбувалася стійка алювіальна акумуляція. Такі тенденції у діяльності поверхневого стоку зберігались упродовж усього пліоцену. На межі пліоцену та антропогену Прип'ять, як правий приток Дніпра, була врізана на значну глибину і накопичувала нині перекритий алювій. Цей процес тривав упродовж раннього антропогену та першої половини середнього антропогену (так звана лихвинська міжльодовикова епоха). У дніпровську льодовикову епоху льодовий покрив повністю вкривав територію нинішнього Заповідника і поверхневий стік відбувався у південно-західному напрямі, внаслідок чого алювіальні відклади не накопичувалися.

Геоморфологія. Відповідно до схеми геоморфологічного районування територія Заповідника розміщена у межах Прип'ятської низовини Київського Полісся. Вона, за особливостями геоморфологічних умов, розглядається вченими як пряма морфоструктура першого порядку – денудаційна рівнина, що сформувалась у неотектонічний етап розвитку. У її межах територія Заповідника належить до Нижньоприп'ятської низинної пластово-денудаційної рівнини зі слабким проявом новітніх тектонічних рухів та пологих деформацій на осадових породах схилів щита.

У загальних рисах територія Заповідника характеризується слабохвилястим типом рельєфу з незначними амплітудами коливання відносних висот, де обширні слабодреновані (часто заболочені) пониження чергуються з невеликими за площами підвищеннями, що мають плоскі вершини та пологі схили, крутизна яких не перевищує 1-2°.

Геоморфологічно поверхня є плоскорівнинною (рис. 1.2), з незначними перепадами висот, спричиненими водно-льодовиковою діяльністю. Після танення льодовика поверхневий стік змінив напрям на північно-східний і почали формуватися долини річок, які є суттєвими геоморфологічними утвореннями сучасного рельєфу Заповідника. Сучасна морфоскульптура Заповідника включає водно-ерозійні, водно-акумулятивні, льодовикові та водно-льодовикові, денудаційні та еолові форми рельєфу.

Водно-ерозійні та водно-акумулятивні форми сучасного рельєфу Заповідника займають значне місце і відіграють суттєву роль у формуванні його структури. Головними утвореннями є річкові долини. Переважним чином долини річок дуже широкі, неглибоко врізані, їх низькі терасовані схили майже непомітно переходять у межирічні рівнини.

Долина Прип'яті дуже широка, до 30-40 км. У її межах виділяються дві надзаплавні тераси і заплава. Друга надзаплавна тераса Прип'яті височіє над меженним рівнем води у руслі на 8-16 м, порівняно чітко виражена морфологічно. Вона сформувалась у першу половину пізнього антропогену. По відношенню до корінних схилів вона є вкладеною. Перша надзаплавна тераса широко розвинена, шириною в межах Заповідника 8-12 км. Висота тераси над меженним рівнем води коливається від 3 до 12 м. Складають терасу

алювіальні відклади потужністю до 30-35 м. Алювіальна товща складена крупно- та середньозернистими пісками з галькою та валунами. У морфології поверхні тераси збереглися заплавні елементи рельєфу – притерасні пониження та прируслові пасма. Тераса сформувалася у другу половину пізнього антропогену.

Рис. 1.2. Плоскорівнинна поверхня території Заповідника

Заплава Прип'яті займає значні площі. Її середня ширина у межах Заповідника становить 6-8 км. Подекуди у заплаві виділяються низький (до 2 м) та високий (2-3 м) рівні. Рельєф заплави надзвичайно динамічний, представлений численними піщаними пасмами, старицями, протоками, заплавними озерами. Потужність антропогенових відкладів в межах заплави сягає 35 м, а за складом нижньої частини відкладів вона схожа з

пісками та галькою алювію першої надзаплавної тераси у зв'язку з тим, що підошва цих відкладів на терасі на заплаві залягає на одному гіпсометричному рівні.

Так само у будові інших річкових долин виділяється дві надзаплавні тераси. Їх формування відбувалося у післяльодовиковий час упродовж пізнього антропогену. Відмінності у будові річкових долин визначені їх геоструктурною належністю, літолого-петрографічним складом гірських порід.

Льодовикові та водно-льодовикові форми рельєфу є поширеними по території Заповідника. Вони представлені, в основному, зандровими, моренно-зандровими та долинно-зандровими рівнинами. Зустрічаються також пагорби льодовикового походження – ози і ками, складені піском та галькою. Вони утворюють пагорбисто-моренний рельєф. Поблизу м. Чорнобиль, сіл Чистогалівка та Буряківка у рельєфі виступає хвиляста рівнина, ускладнена пагорбами і витягнутими у північно-західному напрямі пасмами. Вона названа Чорнобильсько-Чистогалівською височиною. Складена мореною та алювіальними пісками, зім'ятими тиском льодовика. У межах цієї височини на південний схід від с. Чистогалівка на її схилах поширені ерозійні борозни.

Морена розвинена у межах Заповідника покривно, з потужністю відкладів до 10 м. Такі моренні рівнини поширені по всій поверхні Заповідника, особливо у межиріччі Тетерева та Ужа.

Денудаційні форми рельєфу у межах Заповідника виражені слабо.

Еолові форми рельєфу представлені піщаними дюнами, пагорбами, пасмами, валами, піщаними аренами, які складені кварцовим піском світло-жовтого та світло-сірого

кольорів. Дюни правильної форми зустрічаються досить рідко і поширені, переважно, у пониззях річок Уж та Прип'ять. Поверхня дюн зазвичай закріплена деревною і трав'яною рослинністю. Поодинокі дюни часто не вкриті рослинністю і тому легко руйнуються. Місцями дюни переходять у піщані пагорби різної форми.

Еолові форми рельєфу поширені в межах терас річкових долин та межиріччях у місцях розвитку водно-льодовикових форм. Про водне їх походження свідчить як внутрішня будова, так і особливості залягання піску у середині пасм, пагорбів і валів. Їх поверхневий шар на глибину до 3,0 м перевіаний вітром. Утворення еолових форм рельєфу відбувалося у післяльодовикову епоху і пізніше. Особливо сприятливі умови для формування еолового рельєфу були характерні для московського та валдайського перигляціалу. Натепер еолові форми рельєфу не розвиваються у зв'язку з їх закріпленням деревно-чагарниковою і трав'яною рослинністю. Лише у місцях порушеного рослинного покриву можливий прояв вітрового перевіювання пісків.

Лінійні акумулятивні форми рельєфу. Останніми десятиліттями отримані нові дані щодо поширення, будови і генезису так званих лінійних акумулятивних форм рельєфу Поліської низовини. Складені піщаним матеріалом, ці форми є значно поширеними в акумулятивному рельєфі низовини. В сучасному рельєфі акумулятивні пасма лінійного простягання виглядають як вузькі, лінійно-витягнуті позитивні форми довжиною від кількох десятків метрів до 10-30 км (межиріччя річок Уж, Тетерів, Прип'ять), шириною від 10-150 м, висотою 1-25 м. Уздовж пасм, як правило, спостерігається поступове зростання висоти їх гребня у той чи інший бік. Відстань між окремими пасмами від 70 м до 1,5 км. Більшість пасм мають вузький гострокінцевий гребінь, виразну асиметрію схилів. Поперечний профіль пасм часто буває ускладнений дрібними западинами та улоговинами, орієнтованими, як правило, паралельно простягання пасма. На території Заповідника вони поширені мало, переважно, у західній і північно-західній частинах. Переважають різноманітні і планові конфігурації пасм: витягнуті, гострокутні кільцеві, наполовину кільцеві, овальні, параболічні, більш складні – змішані.

Пасма по різному співвідносяться з різними ландшафтними поверхнями та формами сучасного рельєфу. Вони перетинають або проходять уздовж вододільних ліній, поширені на надзаплавних та високих заплавних терасах, окремих болотах або великих болотних масивах. Відсутні тільки на низьких заплавах річок. Більшість пасм приурочені до локальних уступів і перегинів сучасної поверхні: бортів річкових долин, бровок та тилових швів терас, меж боліт та заболочених ділянок, граней межиріч. У межах Заповідника це добре прослідковується уздовж уступу правого берега р. Уж. Пасма зустрічаються на різних гіпсометричних рівнях, а найбільші з них послідовно перетинають ряд долин і вододілів, перериваючись на низьких заплавах. Великі пасма іноді ділять територію на ділянки з поширеними на них різними типами пасмового рельєфу. У багатьох місцях перетину пасмами річкових долин спостерігаються деформації поздовжніх профілів терас та русел, виразна зміна морфології усієї долини та окремих її елементів.

Рівнинність поверхні Заповідника, її низьке гіпсометричне положення і значна кількість опадів спричинили широкий прояв заболоченості ще з часів дніпровського зледеніння. Поширені як верхові, так і низинні болота. Найбільше низинні болота поширені у заплаві Прип'яті та її правих приток, де малі похили поверхні й тривалі повеневі та паводкові затоплення сприяють розвиткові боліт. Відсутність природного дренажу у межах окремих ділянок межиріч сприяє формуванню верхових боліт.

Тривала антропогенна діяльність вплинула на формування антропогенних форм рельєфу. Такими є насипи залізничних колій та автомобільних шляхів, греблі, протиповеневі насипи у заплавах річок, дренажні осушувальні канали та ін. Вони урізноманітнюють поверхню Заповідника і створюють нові біотопічні умови.

Орографія. У відповідності до топографічної карти масштабу 1:100000 та матеріалів дистанційного зондування, гіпсометрично найвищою поверхнею Заповідника є

точка з абсолютною висотою 171 м над рівнем моря. Вона розміщена у південно-західній його частині (північно-східна околиця с. Голубієвичі). Пересічні висоти цієї частини Заповідника становлять 150-162 м н.р.м. У напрямі на північ та схід абсолютні висоти поступово знижуються до 103-108 м н.р.м. в заплаві нижньої течії р. Уж та 103-105 м – у заплаві Прип'яті. Лівобережна від р. Прип'ять частина Заповідника характеризується найбільшими абсолютними висотами на північний схід від с. Паришев – 127,8 м н.р.м. Переважаючі висоти цієї частини Заповідника – 105-120 м н.р.м. при абсолютній висоті заплави у 102-103 м.

Амплітуди відносних висот – незначні і спричинені в межах вододілів водно-льодовиковими утвореннями – озами та камами. В заплавах великих річок наявність пагорбів пов'язана переважно з алювіальною діяльністю: пагорби представлені, в основному, прирусловими пасмами, подекуди перевіяними вітром.

Гідрологія і гідрографія. Сучасна гідрографічна мережа Заповідника є щільною і складається з широких річкових долин, значних за площею. План гідрографічної мережі визначений геологічною структурою та історією її геоморфологічного розвитку. Сучасний гідрографічний план склався у процесі тривалого розвитку упродовж неогену та антропогену. Суттєві зміни у плані річкової мережі відбулися у плейстоцені. Морфологія річкових долин у значній мірі залежить від приуроченості до різних геологічних структур, від літолого-петрографічного складу гірських порід, в яких вони протікають.

Головні річки Заповідника (Прип'ять, Уж) приурочені до тектонічних западин. Річка Прип'ять (рис. 1.3) протікає у північно-східній частині Заповідника у найбільш пониженій частині низовини, у напрямі із північного заходу на південний схід. Річка Уж (рис. 1.4) протікає через центральну частину Заповідника із заходу на схід та північний схід. Ускладнюють та ущільнюють гідрографічну мережу їх притоки і потічки. Найбільшими серед них є річки Вересня, Ілля (рис. 1.5), Рядинка, Бобер, Грезля, Радча, Словечна, Желонь, Сахан та інші. Заплави більшості річок заболочені (рис. 1.6).

Щільність річкової мережі в межах Заповідника відрізняється: у західній частині щільність вища у зв'язку з більшою кількістю атмосферних опадів, а в південно-східній частині (в районі сіл Каменка, Губин – на південь від м. Чорнобиль) вона низька, що пояснюється дещо вищою континентальністю клімату і, відповідно, меншою кількістю атмосферних опадів.

Ще більше ускладнює гідрографічну мережу система осушувальних каналів, які створені по заплавах річкових долин (найбільше – р. Уж та його приток) та в пониженнях рельєфу.

Сумарна довжина постійних водних потоків Чорнобильської зони відчуження становить близько 320 км, а площа відкритих водойм (річки, озера, ставки, старичні озера, меліоративні канали) становить близько 130 км². Головними джерелами живлення річок є снігове – його частка становить близько 60 % від річної кількості. Інші 40 % розподіляються між ґрунтовим та дощовим типами живлення залежно від річкового басейну. Такий характер живлення річок накладає відбиток на режим рівнів упродовж року. Доля ґрунтового живлення значна і становить 22-33 % від сумарного стоку. Дощове живлення впливає, в основному, на формування стоку малих річок.

Прип'ять за водністю є найбільшою притокою Дніпра – її обсяг стоку в місці впадіння у Дніпро не набагато менший за стік Дніпра. Площа басейну річки Прип'ять становить 121 тис. км², довжина – 761 км. Висота витoku дорівнює 164 м, середній похил – 0,000085 (8,5 см/км). Площа української частини водозбору становить 69,1 тис. км² (57 %), білоруська – 43 %. У відповідності до Матеріалів з типізації річок Української РСР (1953), Прип'ять впадає у Дніпро в 1015 км від його гирла.

Рис. 1.3. Загальний вигляд р. Прип'ять

Рис. 1.4. Загальний вигляд долини р. Уж у нижній течії

Рис. 1.5. Долина р. Ілля у середній течії

Рис. 1.6. Заболочена заплава р. Уж

Прип'ять бере початок у межах Волинської області, далі переходить на територію Білорусі і нарешті знову опиняється в Україні. Значна частина басейну розташована в межах Поліської низовини.

Середня багаторічна (по 2000 р.) водність Прип'яті на посту Мозир становить 390 м³/с або 12,3 км³/рік. Максимальна середня річна витрата води (725 м³/с) спостерігалась у 1998 р., мінімальна (142 м³/с) – у 1954 році. В останні роки повноводним виявився також 1999 р. Того року середня річна витрата на посту Мозир становила 690 м³/с.

Середня максимальна витрата весняного водопілля на посту Мозир для всього періоду спостережень по 2000 р. включно становить 1640 м³/с. Найбільша витрата води (5670 м³/с) зафіксована 24.04.1895. Високими були також водопілля у 1932, 1958, 1979 і 1999 рр. Мінімальна витрата (22 м³/с) на посту Мозир спостерігалась 12.11.1921 (у рік, посушливий для всієї Східноєвропейської рівнини).

Певний вплив на стік Прип'яті зумовлює господарська діяльність. Це стосується передусім Дніпро-Бузького каналу, для функціонування якого забирається вода з річки. На початку 2000-х забір води у канал збільшився, що певною мірою спричинено погіршенням гідрологічних умов нижче місця водозабору.

Ще один чинник впливу на гідрологічний режим річки – осушувальна меліорація, яка в цілому сприяла вирівнюванню внутрішньорічного розподілу стоку. Як свідчать дослідження, її вплив проявився, передусім, у перші роки після здійснення. Окрім цього, існує деякий вплив на внутрішньорічний розподіл стоку.

Серед господарських об'єктів, що впливають на стік річки, слід відмітити діяльність Чорнобильської АЕС. Гирлова ділянка р. Прип'яті зазнала істотного радіоактивного забруднення у квітні 1986 року в результаті аварії на ЧАЕС. Для зменшення виносу радіоактивних речовин на лівому березі річки зведено дамбу.

Річка Уж є правою притокою Прип'яті. Протікає в межах Житомирської та Київської областей. Басейн річки більшою мірою розміщений у Житомирському Поліссі і меншою – у Київському. Впадає у Київське водосховище. Більша частина поверхні Заповідника дронується у басейн Ужа.

Загальна довжина річки – 256 км (в межах Житомирської області – 159 км, в межах Київської області – 97 км), загальна площа басейну – 8080 км².

Ширина долини в межах Заповідника – до 7 км, річища – до 40 м. Похил річки становить 0,47 м/км. Живлення річки, переважно, снігове. Замерзає в грудні, скресає в кінці березня. Мінералізація води р. Уж в середньому становить: весняна повінь – 126 мг/дм³; літньо-осіння межень – 198 мг/дм³; зимова межень – 214 мг/дм³.

Амплітуда коливання рівнів води на р. Прип'ять упродовж року становить 3-5 м, на р. Уж – 0,25-4 м.

Клімат. У відповідності до агрокліматичного та кліматичного атласів України, кліматичні умови території мають типові поліські риси. Сумарна сонячна радіація становить у межах Заповідника 95-100 ккал/см² за рік. Радіаційний баланс – близько 40 ккал/см². Тривалість сонячного сйва – в межах 1800-1900 годин/рік, у т.ч. найвища – у липні (в середньому – 290 годин), найменша – у грудні (25 годин). Більша частина радіаційного тепла (до 60-70 %) витрачається на випаровування. Тут чітко проявляється сезонність кліматичних процесів і явищ. Зима м'яка і триває з кінця листопада до березня.

Сума активних температур повітря 2000-2200°, а вище 10°C – в межах 800-1000°. Число днів з середньодобовою температурою повітря вище 0 °C – 240-255 днів, вище 5 °C – 200 днів, вище 10 °C – 155-160 днів, вище 15 °C – 110 днів; з температурою повітря від 5°C до 15°C – 90-100 днів, а понад 15°C – 110-120 днів. Середня тривалість вегетаційного періоду становить 194 дні. Остання дата весняних заморозків зафіксована 30 травня, а перших осінніх – 27 вересня. Тривалість безморозного періоду у повітрі – 160-170 днів, на ґрунті – 150 днів.

Середні температури січня до 2005 року становили по метеостанції Чорнобиль – 6,4°C, а в період 2005-2017 рр. зросли до -4,4°C. Мінімальні температури доходили до

2005 року до -37°C , а в період 2005-2017 рр. зафіксована на позначці $-30,1^{\circ}\text{C}$. Взимку часто бувають відлиги. Сніговий покрив утримується до 100 днів, із середньою висотою 25-30 см. Весна триває 2-2,5 місяці. Перехід середньодобової температури через 0°C припадає на другу половину березня, а через $+10^{\circ}\text{C}$ – на кінець квітня-початок травня. Кліматичне літо триває з кінця травня до початку вересня. Середньомісячна температура в липні дорівнює $+18...+19,5^{\circ}\text{C}$, а максимальна $+37...+39^{\circ}\text{C}$. Влітку випадає близько 40 % річної кількості опадів, яка становить 530-570 мм. Кліматична осінь триває із середини вересня до третьої декади листопада. Для неї характерні облогові дощі та тумани.

Дати переходу середньодобової температури повітря весною: через 0°C – 21 березня, через 5°C – 11 квітня, через 10°C – 1 травня, через 15°C – 21 травня. Восени: через 15°C – 21 серпня, через 10°C – 1 вересня, через 5°C – 21 жовтня, через 0°C – 1 листопада.

Річна сума опадів – 530-570 мм, а за період активної вегетації випадає 375-400 мм. Тривалість періоду зі стійким сніговим покривом складає в середньому 95 діб. Середня дата появи стійкого снігового покриву – 10-15 грудня, а його руйнування – 10-15 березня. Середня з найбільших декадних висот снігового покриву сягає 30 см. Для території властивий періодичний промивний режим з повним весняним промочуванням та відношенням кількості опадів до випаровування за рік у межах 0,87-0,93, запасами продуктивної вологи ґрунту весною на рівні найменшої вологоємності.

Атмосферні посухи спостерігаються в окремі роки. Суховії в середньому тривають 3-5 діб на рік, максимально – 11 діб. Грози спостерігаються 20-30 разів на рік, тумани – близько 60 днів, хуртовини – 15 днів, відлиги – 35 днів.

Для території Заповідника характерні значні коливання погодних умов. З погодно-кліматичних факторів, які негативно впливають на ріст і розвиток фітоценозів, слід відзначити тривалі посушливі періоди влітку, внаслідок чого різко знижується стійкість рослинного покриву і підвищується вірогідність виникнення лісових пожеж; прояв ожеледі і великих снігопадів, які обумовлюють криголами та сніголами дерев; урагани, які призводять до вітровалів та буреломів.

В цілому клімат території сприятливий для успішного зростання сосни, берези, осики, вільхи, дуба, ясену, граба, які, залежно від рельєфу, ґрунтового-кліматичних умов та антропогенного впливу, утворюють рослинні угруповання.

Комплексне дослідження вчених щодо кліматичних змін на Поліссі вказує на зростання середньої річної температури повітря (особливо влітку), пом'якшення зими, збільшення повторюваності сильних дощів і злив, триваліше затоплення річкових заплавл, значне зростання кількості та інтенсивності сильних снігопадів, натомість, зменшення на поліських теренах швидкості вітру та кількості ураганів. Це, в цілому, збігається з загальносвітовими тенденціями змін клімату.

Вчені відмічають, що з 90-х років ХХ ст. на Поліссі спостерігається значима тенденція до зміни клімату, яка проявилась, насамперед, у зростанні за останні двадцять років (1991-2010 рр.) середньої річної температури повітря на величину близько 1°C відносно кліматичної норми (1961-1990 рр.). Найбільший внесок у зміну річної температури в регіоні мали зимовий та весняний сезони. Їх середня температура зросла, відповідно, на $1,6^{\circ}\text{C}$ та $1,3^{\circ}\text{C}$.

Зростання середньої річної температури приземного шару повітря призвело до зменшення суворості зими на Поліссі і збільшення кількості днів з надзвичайною пожежною небезпекою у теплий період. Підвищення температури повітря впродовж останніх десятиріч призвело також до зростання середньої річної температури води від $0,1$ до $0,6^{\circ}\text{C}$. Найбільше зросла температура води весною. Важливим фактором функціонування екосистеми річок є дата переходу температури води через $0,2^{\circ}\text{C}$, яка навесні є показником зникнення льодових явищ на річках та початком процесу інтенсивного насичення киснем річкових вод, а восени – початком утворення льодових явищ. Дата переходу температури води через $0,2^{\circ}\text{C}$ навесні змістилася за 1991-2010 рр. на

10 діб до початку року, тривалість періоду «вільного» русла (відсутність льодових явищ) збільшилась на 13-15 діб. На 20 % впродовж останніх двох десятиріч зменшилася на річках середня товщина крижаного покриву. При цьому його максимальна товщина зменшилася майже на третину.

Дата переходу температури води через 10°C навесні характеризує початок швидкого росту водної рослинності, розвиток планктону, а також початок нересту риби та земноводних у водному середовищі. В останні десятиріччя ці процеси на Поліссі починаються на два тижні раніше.

Зміна термічного режиму на Поліссі супроводжується зміною режиму зволоження. Протягом останніх двадцяти років просторовий розподіл опадів, а, відповідно, і режим зволоження на Поліссі змінився. Ці зміни полягали у тому, що при несуттєвих змінах річних сум опадів в цілому на Поліссі впродовж 1991-2010 рр. (різниця з попереднім періодом становить всього 4-5 %) відбувся перерозподіл їх сезонних та місячних значень. Кількість опадів зросла в усі сезони (крім зимового), але найбільш суттєво – у перехідні – навесні та восени (відповідно на 12 % та 8 %). Зимовий сезон характеризується певним зменшенням кількості опадів, особливо значним впродовж грудня-січня (на 15-18 %). Вказані зміни є однією з причин зменшення величини запасів вологи впродовж зимового сезону та, відповідно, зменшення об'єму весняного водопілля на річках регіону в останні десятиріччя.

Ці зміни також зумовили зміну гідрологічного режиму річок, зокрема Прип'яті. Водний режим річок басейну визначається їх живленням, що залежно від сезону року може бути сніговим, дощовим та підземним. Від переважання тих чи інших видів живлення та їх змін впродовж року залежать внутрішньорічні коливання стоку. Упродовж останніх двадцяти років у регіоні спостерігається суттєве (майже на половину) зменшення внеску снігового живлення річок і збільшення майже вдвічі частки постійного підземного живлення.

Кліматичні зміни, що відбуваються впродовж останніх десятиріч, вплинули на характеристики весняного водопілля річок басейну. Передусім, це стосується термінів проходження водопілля в цілому та його максимуму зокрема. Суттєве зростання середньомісячної температури повітря впродовж січня-березня сприяло зміщенню початку весняного водопілля на більш ранні терміни (близько двох тижнів) впродовж останніх двох десятиріч. Аналогічні зміни відбулися із термінами проходження максимуму весняного водопілля.

Важливим аспектом гідрологічного режиму для річок Прип'яті є тривалість затоплення їх заплави. Заплави річок регіону активно використовуються як сіножаті та пасовища, тому питання тривалості їх затоплення є достатньо важливим для місцевого населення. Вплив сучасних кліматичних змін на гідрологічний режим річок регіону призвів до збільшення імовірності виходу води на заплаву та зростання тривалості затоплення заплави.

Змінилась також структура опадів. Біля 70 % опадів на Поліссі випадає у теплий період року, при цьому майже третина з них у вигляді сильних дощів та злив. Упродовж останніх двадцяти років внесок сильних дощів та злив у суму опадів теплого періоду і, відповідно, річну суму суттєво збільшився.

Одним з головних проявів регіональних кліматичних змін в Україні на фоні глобальних процесів потепління є збільшення кількості стихійних метеорологічних явищ та екстремальних погодних умов. На Поліссі стихійними можуть бути близько 20 метеорологічних явищ, за якими Українська гідрометслужба проводить регулярні спостереження, прогнозування і попередження населення. Це – сильні вітри, шквали, смерчі, зливи, град, сильні та тривалі дощі, снігопади, сильні хуртовини та пилові бурі, налипання мокрого снігу, складні відкладення, ожеледь, туман, сильна спека, сильний мороз, надзвичайна пожежна небезпека.

Упродовж останніх десятиріч на Поліссі спостерігається стійка тенденція до збільшення повторюваності сильних дощів та злив. У межах Київського Полісся це почало проявлятися з початку ХХІ ст.

З середини 90-х років на Поліссі спостерігається значне зростання кількості та інтенсивності сильних снігопадів. На відміну від сильних снігопадів, кількість випадків налипання мокрого снігу, що досягли критеріїв небезпечності, на Поліссі зменшувались упродовж 80-х рр. ХХ ст. У 90-і роки таких явищ у регіоні стало значно більше, але з початку ХХІ ст. їх повторюваність знову суттєво зменшилась. Зменшився і діаметр відкладень та тривалість їх наростання та зберігання.

У другій половині ХХ ст. в Україні спостерігалось зменшення кількості випадків стихійних ожеледно-паморозевих явищ, у тому числі і сильної ожеледі, яке досягло свого мінімуму на початку 90-х років. Цей процес був характерний і для Полісся. При цьому у регіоні тривалість обледеніння зростала, а діаметр відкладень залишався майже незмінним. У кінці ХХ на початку ХХІ ст. кількість сильних обледенінь на Поліссі почала зростати. Вони мали невеликий діаметр і незначну тривалість, порівняно з попередніми десятиріччями.

На Поліссі спостерігається послаблення циклонічної і посилення антициклональної діяльності, яке призводить до зменшення швидкості вітру в цілому і, відповідно, зменшення повторюваності випадків ураганного вітру.

З середини 80-х рр. ХХ ст. у регіоні спостерігається стійке зменшення кількості буревіїв, яке досягло свого мінімуму на початку ХХІ ст. При цьому найсильніші вітри спостерігались у 90-х роках ХХ ст.

Посилення антициклональної діяльності у теплий період на Поліссі зумовило збільшення трансформації повітряних мас, підвищення температури повітря, що разом з посиленням вологовмісту повітряних мас призвело до зростання інтенсивності конвекції. Внаслідок таких змін у регіоні зросла кількість сильних злив, граду, шквалу, збільшилося число днів з грозою. Збільшення інтенсивності конвекції, яке спостерігалось на фоні зростання антициклонічної активності призвело також до зміни структури опадів. Оподи у теплий період року наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на Поліссі мали переважно зливовий характер і велику інтенсивність.

Посилення антициклональної діяльності у регіоні сприяли встановленню спекотної і сухої погоди у теплий період, яка зумовлює виникнення загрози пожеж. Ця загроза зростає по мірі збільшення тривалості такого періоду і посилюється із підвищенням температури повітря, швидкості вітру і зменшенні відносної вологості повітря та відсутності опадів.

Також в останні десятиріччя на Поліссі спостерігається стійка тенденція до зниження середньої пожежної небезпеки і підвищення високої та надзвичайно високої пожежної небезпеки. Такі зміни вимагають навіть в умовах не дуже посушливого літа посиленої роботи лісових господарств та підрозділів цивільного захисту щодо попередження пожеж.

Результати моделювання клімату на 2011-2040 рр. для збалансованого сценарію розвитку суспільства А1В показують, що середня річна температура повітря на Поліссі продовжуватиме зростати і збільшиться на 0,6-1,2°C порівняно з 1971-2010 рр. При цьому зростатиме як максимальна, так і мінімальна температура повітря. Найбільший ріст температури спостерігатиметься влітку.

Прогнозовані зміни багаторічних середніх місячних та річних сум опадів незначні – для більшості місяців близько 5 %. Збільшуватиметься кількість та інтенсивність екстремальних погодних явищ, зокрема, зросте кількість днів з сильними та дуже сильними опадами, особливо на північному-заході регіону. Збільшиться і їхня інтенсивність.

Такі зміни клімату вже призвели до погіршення стану водно-болотних екосистем, а також різкого зменшення при цьому біологічного різноманіття, зменшення приблизно у 10

разів біологічної продуктивності травостою (сіна – з 120 т/га до 10-15 т/га). При додатковій дії осушення відбувається швидка трансформація осокових боліт у торф'янисті луки – справжні луки – спустелені луки; у лісових екосистемах – збільшення у складі флори південних теплолюбних світлолюбних та узлісних видів, деякі з яких негативно впливають на екосистему на здоров'я людей, такі як амброзія. У ботаніко-географічному плані очікується проникнення у ліси низки середньоєвропейських теплолюбних видів, в т.ч. гірських. У видовому складі фауни також спостерігаються зміни: зафіксована поява південних степових видів, таких як нетопир середземноморський, канюк степовий, совка, білозубка мала тощо. Водночас скорочується кількість видів фауни, притаманних лісовій зоні Європи: рись, глухар, бородата сова, косуля.

Вчені визначили наступні вразливі екосистеми на території Полісся: русла річок, заплавні луки (зменшення чисельності водоплавних птахів), осушені торфовища та луки (загальне зменшення видового різноманіття на 70%).

За агрокліматичним районуванням територія Заповідника розміщена у Центрально-Поліському агрокліматичному районі. Східна його межа проходить по руслу Дніпра. Особливістю є те, що територія сучасного Заповідника є частиною азонального кліматичного утворення в смузі широколистих лісів, з кліматичними показниками, наближеними до лісостепових. Ці кліматичні особливості обумовлені піщаними ґрунтами та їх швидким прогріванням і втратою вологи у вегетаційний період, а також теплюючим впливом Дніпра, його водосховищ і приток.

Клімат території Заповідника – помірно-континентальний, формується при взаємодії вологих і теплих зимою та прохолодних літом атлантичних повітряних мас західного переносу та сухих холодних взимку і жарких влітку континентальних повітряних мас Азії. Аналіз кліматичних показників Заповідника наведений за пунктом метеоспостереження Чорнобиль за період 2005-2017 рр. з використанням даних інтернет - ресурсу рп-5.

У кліматичному відношенні територія Заповідника не є абсолютно однорідною у зв'язку з тим, що із заходу на схід зростає континентальність клімату. На заході випадає дещо більше опадів, зимові температури вищі, а літні – нижчі. Відповідно, із заходу на схід зменшується щільність річкової мережі й повноводність річок, знижується заболоченість місцевості.

Динаміка середньорічних температур повітря на території Заповідника відносно стабільна і коливається в межах +8,4...8,8°C за винятком метеоситуації 2016 року, коли середньорічна температура була зафіксована на позначці +4,7°C (рис. 1.7).

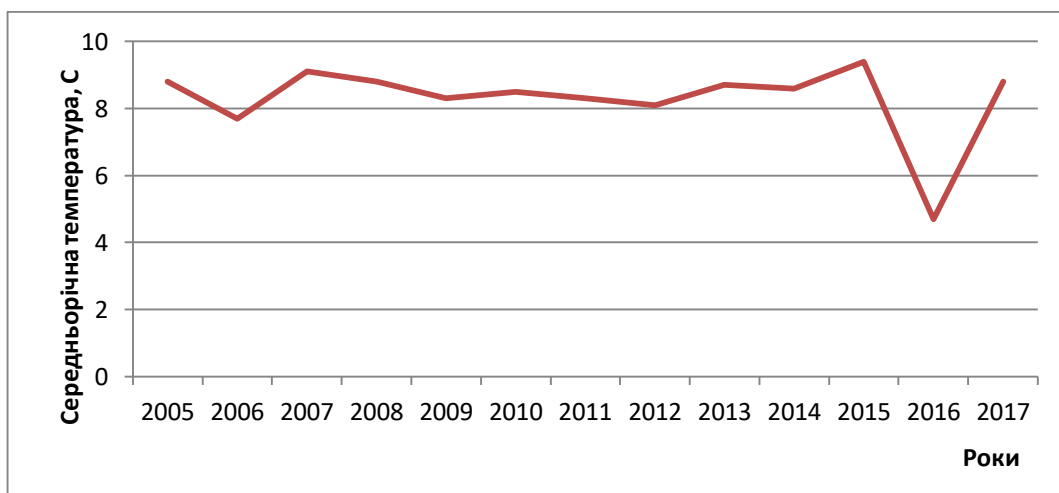

Рис. 1.7. Динаміка середньорічної температури повітря за 2005-2017 рр.

Середньомісячна температура повітря по метеостанції Чорнобиль за період з 2005 по 2017 рр. включно наведена у таблиці 1.1. Від'ємні середньомісячні температури закономірно характерні для зимових місяців. Найтепліший місяць – липень, а найхолодніший – січень.

Таблиця 1.1

Середньомісячна температура повітря за 2005-2017 рр.

Пункт спостереження	Висота н.р.м., м	Місяці												Середня багаторічна	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Чорнобиль	123	-4	-3	2	9	15	18	20	20	19	14	7	3	-1	8,4

Помісячну динаміку температур за період 2005-2017 рр. візуалізує рисунок 1.8.

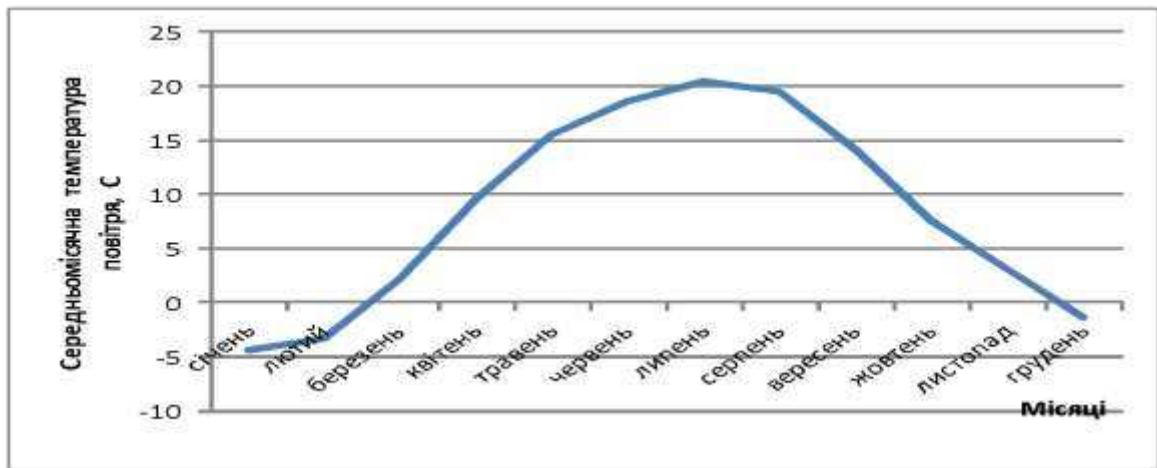

Рис. 1.8. Динаміка середньомісячних температур повітря за 2005-2017 рр.

Характер змін атмосферних опадів вирізняється своєю неоднорідністю. Одним з показових років відхилення від основних показників є 2012 рік, коли сума опадів зростає до 964 мм за рік. Причому середні значення становлять 610 мм/рік. Після 2012 року загальна кількість опадів зменшується і досягла у 2016 році показника у 344 мм на рік (рис. 1.9).

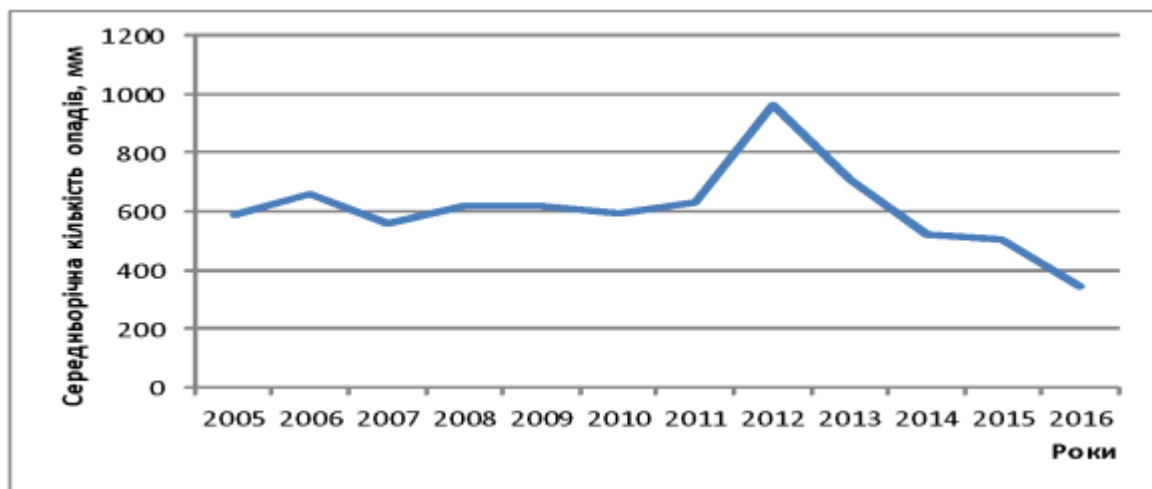

Рис. 1.9. Середньорічна кількість опадів по метеостанції Чорнобиль.

Аналіз характеру ходу кількості атмосферних опадів упродовж 2015 р. (табл. 1.2) показав, що найбільше опадів випало у липні (96 мм), а найменше – у червні (7,3 мм). Це чітко демонструє рисунок 1.10.

Таблиця 1.2

Середньомісячні та річна кількість опадів за 2015 рік

Пункт спостереження	Висота н.р.м., м	Середня кількість опадів, мм													За рік
		По місяцях													
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Чорнобиль	123	55	20	42	19	58	7,3	96	15	62	39	59	35	507,3	

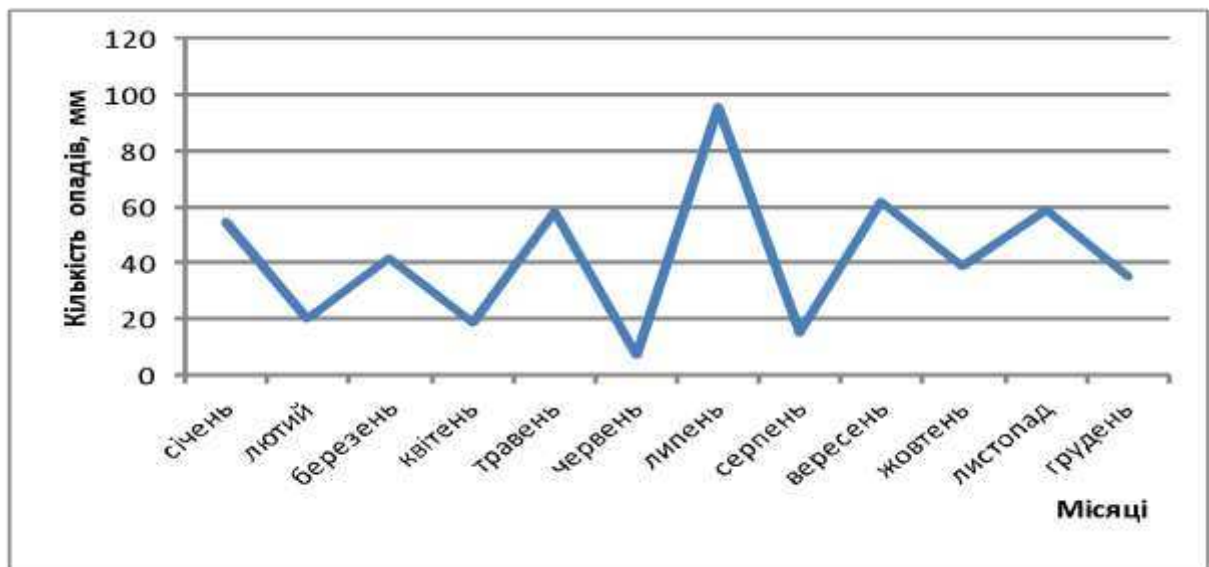

Рис. 1.10. Динаміка кількості опадів по місяцях за 2015 рік

Розглядаючи динаміку відносної вологості повітря за останні понад два десятиліття, можна стверджувати про стійке збереження цього показника на рівні 75-78 %. Винятком є 2015 рік, коли відносна вологість повітря впала до 73 %, та 2006 рік, упродовж якого відносна вологість повітря була досить високою – 79 % (рис. 1.11).

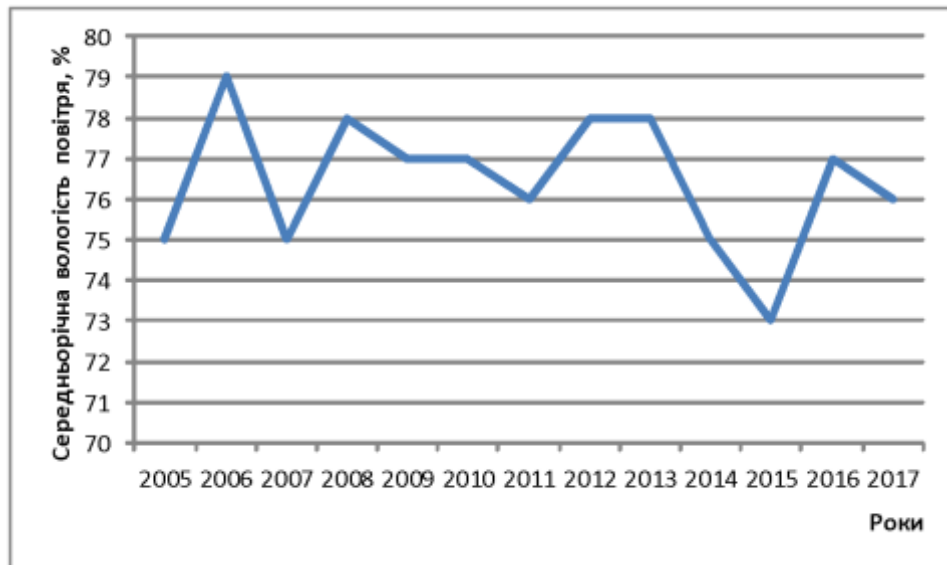

Рис. 1.11. Динаміка середньорічної відносної вологості повітря по метеостанції Чорнобиль

Аналіз показників швидкості вітру за 2005-2017 рр. показав стійке зниження цього показника з 1,7 м/с до 1,3-1,4 м/с (рис. 1.12).

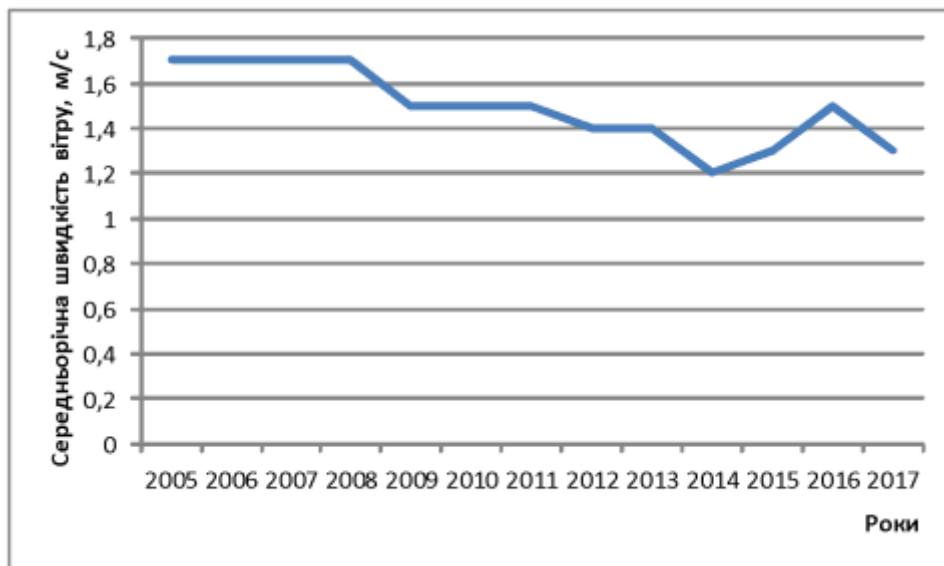

Рис. 1.12. Середньорічна швидкість вітру по метеостанції Чорнобиль

Очевидно, це пов'язано зі зниженням вітрової активності у регіоні. Інтенсивність вітрових потоків різних румбів демонструє рисунок 1.13. У відповідності до нього, у регіоні розміщення Заповідника упродовж року домінують західні та південно-східні вітри зі значною долею західної складової. Це пояснюється розміщенням у зоні західного переносу, що прямо впливає і на кількість атмосферних опадів.

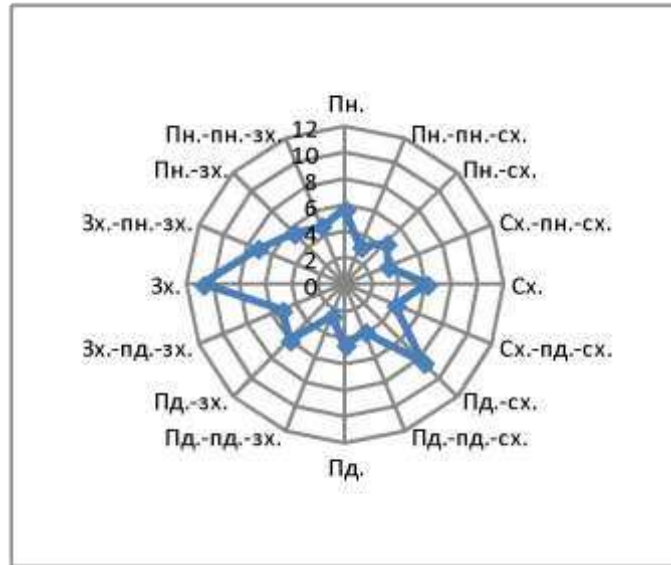

Рис. 1.13. Роза вітрів по метеостанції Чорнобиль за 2005-2017 рр.

Ґрунти. Територія Заповідника займає низовинну рівнину з переважанням зандрових, долинно-зандрових і долинних піщаних льодовикових та алювіальних відкладів (рис. 14), на яких сформувалися дерново-підзолисті піщані ґрунти. Більшу частину території Заповідника займають саме вони.

Рис. 1.14. Піщані льодовикові відклади – основа дерново-підзолистих ґрунтів

Характерними умовами ґрунтоутворення поліських територій, в тому числі й Заповідника, є легкий механічний склад ґрунтоутвірних порід, представлених, в основному, піщаними, глинисто-піщаними і супіщаними флювіогляціальними відкладами та

мореною; порівняно неглибоке підстилання льодовикових відкладів кристалічними породами, близький рівень залягання ґрунтових вод, рівнинність рельєфу при добре вираженому мезорельєфі, наявність у минулому майже суцільного покриву мішаних лісів з добре розвиненим трав'яним покривом.

Ґрунти Заповідника є різноманітними, а на стику різних типів місцевостей – строкато-мозаїчними. За агроґрунтовим районуванням територія Заповідника входить до складу центральної правобережної агроґрунтової провінції, яка характеризується водно-льодовиковим походженням з малою потужністю антропогенових відкладів на древніх кристалічних і третинних породах, значною вологістю. На більшій частині цієї території поширені моренні відклади, які виступають ґрунтоутворюючими породами, тому в цілому ґрунти Заповідника мають дещо більшу родючість порівняно з центральнополіськими.

У межах вододільних територій Заповідника поширені дерново-підзолисті ґрунти різного ступеню підзолистості та оглеєності. Значний вплив на формування таких ґрунтів здійснює механічний склад ґрунтоутвірних порід, з яким прямо пов'язаний тип деревної рослинності. На «чистих» пісках ростуть переважно соснові ліси, під якими формуються ґрунти без ознак опідзолення, значної залізистості, з підгумусовим горизонтом, який має різко виражену кислотну реакцію.

На глинистих пісках до сосни домішуються широколистяні породи, переважно дуб. Тут формуються дерново-слабопідзолисті ґрунти з дуже розтягнутим профілем і з рідкісними ущільненими суглинистими прошарками у середніх горизонтах ґрунтового профілю.

Значну роль у процесах ґрунтоутворення відіграє близький рівень залягання ґрунтових вод, а місцями й тривалі весняні розливи, які затоплюють не тільки заплаву, а й тераси, а подекуди навіть вододіли. Внаслідок цього формуються дерново-підзолисті ґрунти з різним ступенем оглеєння. Періодичність оглеєння супроводжується утворенням численних охристих і ржавих плям та дрібних залізо-марганцевих конкрецій, сконцентрованих над ілювіальним горизонтом.

На пласких низинних терасових рівнинах під густими заростями чагарників формуються підзолисті глейові ґрунти. Ґрунтові води тут знаходяться на глибині 0,8-1 м і увесь ґрунтовий профіль просочений вологою. Наявність потужного глейового шару не сприяє розвитку деревної рослинності і лісів.

Залишки реліктової гідрографічної мережі, широкі прохідні долини, заплави річок, а, часто, й вододільні простори сильно заболочені і вкриті торфово-болотними ґрунтами і торфовищами низинного типу.

Ґрунти переважаючого за площею типу місцевості – похило-хвилястих рівнин, дерново-середньопідзолисті супіщані. Гумусово-елювіальний горизонт має потужність 12-15 см та характеризується наявністю 1,7-2 % гумусу, у складі якого переважають фульвокислоти.

На моренно-зандрових рівнинах переважають глинисто-піщані дерново-слабо- та середньопідзолисті ґрунти, що утворилися на двочленних наносах. Ці ґрунти є більш родючими, ніж попередні, гумусово-елювіальний горизонт в них більш потужний, з більшою часткою гумінових кислот у складі гумусу.

На еолових відкладах піщаних дюн, під сухими сосновими лісами лишайниковими сформувалися ділянки бідних різновидів дерново-слабопідзолистих піщаних ґрунтів або слаборозвинені, недиференційовані на горизонти борові піщані ґрунти. Лісова підстилка тут виражена фрагментарно, гумусово-елювіальний горизонт виражений слабо та має потужність 5-10 см, містить 0,1-0,4% гумусу. Безпосередньо під ним знаходиться горизонт, що є перехідним до материнської породи, якою у більшості випадків слугують відсортовані кварцові піски еолового або флювіогляціального походження.

На окремих залишках лесових островів з лесоподібними суглинками під сосново-дубово-грабовими лісами сформувалися світло-сірі, рідше – сірі лісові суглинисті ґрунти, найбільш багаті поживними речовинами на території Заповідника. У заплавах річок

сформувалися торфво-глейові, лучно-болотні, торфувато-мулисті оглеєні, зрідка, на дренованих ділянках річкових заплав – лучно-чорноземні ґрунти. Реакція ґрунтового середовища слабокисла та середньокисла, рН=5,1-4,5. Ґрунти бідні на поживні речовини P₂O₅ – менше 5 мг/100 г ґрунту, K₂O – до 4 мг/100 г, Cu – 6 мг/100 г, Co – 5-10 мг/100 г, Zn – 20 мг/100 г, Cr – до 30 мг/100 г ґрунту. Як наслідок, ґрунти характеризуються низьким рівнем родючості.

Дерново-слабопідзолисті ґрунти сформувалися переважно на піщаних та глинисто-піщаних материнських породах перших надзаплавних терас і зандрових рівнин. Піщані відміни цих ґрунтів розвинені під боровими лісами. Частково їх використовували у минулому під сільськогосподарські угіддя, але їх родючість низька. Вміст гумусу в них не перевищує 0,5-0,8 %, кисла реакція (рН=3,5-4).

Значні площі Заповідника займають глинисто-піщані відміни дерново-слабопідзолистих ґрунтів. Потужність гумусового горизонту в них сягає 20-28 см, а вміст гумусу зростає до 1-1,5 %.

Дерново-середньопідзолисті ґрунти сформувались на глинисто-піщаних материнських відкладах, переважно, у місцях поширення морени. Вміст гумусу у таких ґрунтах – 1,5-1,8 %. Дерново-глейові та глейові ґрунти розвинені у межирічних пониженнях, у межах зандрово-моренних рівнин та річкових терас. Луні – в межах заплав з щільним травостоєм, умовах значного зволоження, з близьким заляганням ґрунтових вод. Кількість гумусу в них зростає до 4-5 %. Болотні ґрунти поширені окремими масивами в межах заплав та древніх річкових терас. Вони представлені болотними, мулисто-болотними, торфво-болотними ґрунтами і торфовищами. Розвиткові оглеєння та заболочування території сприяє низьке гіпсометричне положення, тривалі повені і паводки, слабе дренавання поверхні.

Після аварії на Чорнобильській АЕС основні види господарської діяльності були припинені. Це у перспективі сприятиме поступовому відновленню ґрунтового покриву території.

1.2.2. Біогеографічний контекст

Згідно з фізико-географічним районуванням України територія Заповідника належить до рівнинного класу ландшафтної зони мішаних лісів Східноєвропейської ландшафтної країни з поліським підтипом ландшафтів. Тут переважають ландшафти моренно-зандрових, алювіально-зандрових, рівнинно-денудаційних та алювіальних терасових рівнин зі значною долею недренованих перезволожених та заболочених ландшафтних комплексів (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Заболочені ландшафти з вільховими лісами у долині р. Уж

Територія Заповідника розташована виключно у межах Київського Полісся, яке представляє собою акумулятивну низовинну рівнину з середньою потужністю антропогенових відкладів 15-20 м. Поверхня регіону представляє собою окремий гіпсометричний рівень з переважанням абсолютних висот у 140-170 м, глибина ерозійного розчленування сягає 50 м. Як і в Житомирському Поліссі, у Київському Поліссі зустрічаються невеликі лесові «острови».

Річкова мережа досить густа, річкові долини менш глибокі і набагато ширші у порівнянні з Житомирським Поліссям. Крім заплави, у них добре виражені дві надзаплавні тераси, складені пісками і зрідка лесоподібними суглинками. Піски надзаплавних терас інтенсивно перевіяні вітром, внаслідок чого утворились еолові форми рельєфу – піщані пасма і пагорби. У межах цієї ландшафтної області виділяються також древні долини стоку талих вод льодовика, представлені заболоченими лінійно витягнутими зниженнями.

Рівнинність, незначні нахили і слабка розчленованість земної поверхні, високий рівень ґрунтових вод обумовлюють заболочування території.

У межах Київського Полісся менша річна кількість опадів, вищі літні температури повітря, переважають дерново-підзолисті ґрунти, а на лесових «островах» – сірі лісові. Природні ліси збереглися мало, але поширеними є насадження сосни. У залісених районах переважають дубово-соснові ліси (рис. 1.16). Лісистість басейнів річок становить 30-45 %. Під природними лісами залишились, в основному, малопродуктивні або непридатні для розорювання території. По заплавах поширені, переважно, березові та вербові ліси (рис. 1.17).

Рис. 1.16. Дубово-сосново-березовий ліс

Рис. 1.17. Лосі у молодому заплавному березовому лісі

По заплавах річок розвинена лучна і болотна рослинність. Притерасові ділянки заплав і древні долини стоку заболочені. Болота майже виключно евтрофні – трав'яні та трав'яно-гіпнові, луки – справжні і болотисті. В межах Заповідника на значних територіях

нині спостерігаються процеси спонтанного заростання агроландшафтів та територій, прилеглих до селитебних.

Для Київського Полісся характерна мозаїчність ландшафтних комплексів, що пов'язано з різноманіттям антропогенових відкладів, мезорельєфом, ґрунтовим покривом. Основну роль в ландшафтній структурі відіграють моренно-зандрові слабохвилясті рівнини з дерново-середньопідзолистими ґрунтами і залишковими лісами типу суборів і сугрудків, моренно-горбкуваті рівнини з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, знеліснені зандрові рівнини з дерново-слабопідзолистими ґрунтами під сосновими і дубово-сосновими, заплавні лучно-болотні рівнини та лесові еродовані «острови» зі змитими сірими лісовими ґрунтами, знеліснені.

Згідно з біогеографічним районуванням України, територія Заповідника розташована у Київсько-Поліському районі Правобережнополіського округу Прибалтійсько-Білоруської провінції Неморально-лісової зони. Територія Заповідника цінна у зв'язку з поширенням тут осередків природних соснових, сосново-дубових та дубово-грабових лісів, заплавних лук і боліт. Основною особливістю лісів Київсько-Поліського району, як і Українського Полісся в цілому, є їх едафічна обумовленість. Переважання піщаних ґрунтів, пов'язане із впливом льодовика, привело до панування у районі серед лісоутворюючих порід сосни звичайної. Інші лісові породи – листяні (насамперед – дуб і граб) мають тут обмежене поширення і домінують на багатших ґрунтах, які формуються на лесах або карбонатній морені.

1.2.3. Флора та рослинність

1.2.3.1. Видове та ценотичне різноманіття та його збереження

За «Флористичним районуванням України» територія Заповідника знаходиться в Правобережнопівденнополіському районі Південнополіського округу Поліської підпровінції Центральноєвропейської провінції Європейської флористичної області.

Флора Заповідника в цілому має яскраво виражений бореальний характер, значну роль в її формуванні відіграють види болотного та лучно-болотного комплексів. Основу флори складають широкоареальні види; ендеміки та вікаріанти майже не представлені. Це обумовлено, насамперед, загальним характером флори Полісся – історично молодого, міграційної, зі слабким розвитком тут процесів видоутворення. Флора Заповідника являє собою екологічно диференційований комплекс переважно бореальних та лучно-степових видів (з незначною участю неморальних та аркто-бореальних видів), в якому добре виявлений адвентивний елемент. У загальних рисах цей комплекс сформувався в плейстоцені та середньому голоцені. Екологічний аналіз флори довів, що територія Заповідника, в зв'язку з її вирівняним рельєфом, характеризується відносно невисокою диференціацією екоотопів.

Для цієї території наводять до 20 ендемічних та субендемічних видів – гвоздика борова (*Dianthus pineticola*), смілка литовська (*Silene lithuanica*), гвоздика несправжньовідстовбурчена (*Dianthus pseudosquarrosus*), юринея волошкоподібна (*Jurinea pseudocyanoides*), козельці білоруські (*Tragopogon bjelorussicus*), верблюдка гісополиста, Маршалла, блискуча (*Corispermum hyssopifolium* L. (як – *C. insulare* Klokov), *C. marschallii* Stev. (*C. borysthenicum* Andrz.), *C. nitidum* Kit. (*C. hybridum* Bess. ex Andrz.) та ін.

По території Заповідника проходять або поблизу пролягають межі поширення цілого ряду видів, переважно болотного флороценокомплексу: верб чорнуватої та чорничної (*Salix myrsinifolia*, *S. myrtilloides*), ломикаменю болотяного (*Saxifraga hirculus*), берези низької (*Betula humilis*), осоки ситничкової (*Carex juncella* (Fr.) Th. Fr.), шолудивника королівського (*Pedicularis sceptrum-carolinum*), а також клену татарського (*Acer tataricum*), ялини європейської (*Picea abies*).

У флорі Заповідника станом на 2018 рік налічувалося близько 1228 видів судинних рослин.

Протягом вегетаційного сезону 2019 рік відзначено ряд нових знахідок. Крім того, переглянуто характер поширення окремих раніше наведених видів, а також систематичний статус деяких із них. Моніторинг флори судинних рослин, проведений у Заповіднику у 2018-2019 р.р., показав збільшення частки адвентивних видів, які нині досить звичайно зустрічаються у природних екосистемах Заповідника, зокрема, еректитес нечуйвітролистий (*Erechtites hieracifolia* (L.) Raf. ex DC.), череда листяна (*Bidens frondosa* L.), золотарник канадський (*Solidago canadensis* L.) та ін. Внаслідок проведених досліджень до списку флори Заповідника додано 21 вид судинних рослин, нових для його території. З них 7 видів є новими знахідками для всієї української частини зони відчуження і не передбачалися як імовірні, 7 видів передбачалися як можливі для Заповідника, тобто перенесені до активної флори із списку імовірних, 4 види були раніше відзначені у найближчих околицях Заповідника, тобто в 10-км зоні.

За останніми даними Літопису природи флора судинних рослин Заповідника нараховує 1290 видів судинних рослин (Додаток 8, том 2). Розподіл флори за основними систематичними групами наведено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Кількість видів рослин та грибів у флорі
Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника**

Систематична група рослин	Кількість видів флори
ВИЩІ РОСЛИНИ	
<u>Судинні рослини</u>	
Покритонасінні (квіткові)	1255
Голонасінні	11 (4+7*)
Папоротеподібні	12
Хвощеподібні	6
Плауноподібні	5
<i>Разом судинних</i>	<i>1290</i>
<u>Несудинні рослини</u>	
Мохоподібні	не досліджувались
<i>Разом вищих рослин</i>	<i>1290</i>
НИЖЧІ РОСЛИНИ	
Лишайники	не досліджувались
Водорості	не досліджувались
ГРИБИ	
Гриби та грибоподібні організми	-
<i>Разом нижчих рослин та грибів</i>	<i>1290</i>
<i>Усього вищих, нижчих рослин та грибів</i>	<i>1290</i>

Аналіз систематичного складу провідних родин спонтанної флори судинних рослин Заповідника вказує на переважання родини айстрових (*Asteraceae*) як за видовим, так і за родовим складом, друге місце за обома параметрами впевнено займає родина злакові (*Poaceae*). Родина осокові (*Cyperaceae*) через виражену перевагу одного роду *Carex* за видовим складом займає третю позицію з помітним відривом, сильно відстаючи за багатством родів. Наступні 5 родин (*Fabaceae*, *Caryophyllaceae*, *Brassicaceae*, *Rosaceae*, *Scrophulariaceae* s.l.) досить близькі між собою за видовим багатством, але за кількістю родів чітко лідирують капустяні (*Brassicaceae*) та гвоздичні (*Caryophyllaceae*). Це –

наслідок значних площ антропогенно порушених екосистем – в першу чергу, колишніх населених пунктів та перелогів.

Синантропна фракція флори Заповідника налічує 758 видів (58,7%), в тому числі 473 апофітів (62,4%) та 285 антропофітів (37,6%). Загалом, у Заповіднику відмічено більше ніж 200 кенофітів.

Інші групи організмів у Заповіднику досліджені фрагментарно. Відомі праці щодо досліджень осіннього планктону нижньої частини р. Прип'ять Д.О. Радзимовського (1926 р.). Він навів для цієї території 16 видів діатомових водоростей. Багаторічні дослідження альгофлори водойми-охолоджувача Чорнобильської АЕС дозволили виявити тут 119 видів діатомей (*Bacillariophyta*), що становить понад 40% видового складу водоростей за часів експлуатації станції та понад 60% – після припинення її роботи.

За геоботанічним районуванням України територія Заповідника входить до Київського геоботанічного округу грабово-дубових, дубово-соснових, лісів, заплавлених луків та евтрофних боліт. Округ прилягає до адмінкордону з Республікою Білорусь. Для округу і Заповідника в цілому характерні висока залісненість (40-50%), переважання соснових лісів, висока заболоченість (12%). Тут переважає лісовий тип рослинності (58%), зокрема штучні звичайно соснові (85%) та вторинні повислоберезові ліси. Подекуди трапляються вільшняки. Ліси займають схили піщаних гряд, ділянки їх підніжжя; болота – міжрядові улоговини та великі плескаті зниження. За умовами трофності найбільш характерні бідні та відносно бідні, передусім сухі й свіжі екотопи. Більшість деревостанів мають 50–80 років, але на окремих ділянках збереглися ліси віком 100–150 років, а деінде можна побачити дерева, здебільшого, дуба звичайного, віком 200–300 років. Окрім того, у рослинному покриві Чорнобильського біосферного Заповідника наявні перелоги (20%), луки та болота (20%), меншу площу (до 10%) займають водні та прибережно-водні угруповання. Решта території зайнята антропогенними об'єктами (кинутими селами і садибами, дорогами), навколо яких рослинний покрив є малосформованим.

Серед лісів Заповідника переважають соснові – близько 30-35% лісової площі, нерідко зустрічаються березові ліси з берези повислої (*Betula pendula*) та б. пухнастої (*B. pubescens*). Менш поширеними є вільшняки, дубово-соснові ліси, осикові ліси. У напрямку із південного сходу на північний захід має місце збіднення природних умов, зростає кількість соснових лісів лишайникових та зеленомохово-лишайникових. В цілому, на території Заповідника переважають соснові ліси зеленомохові, лишайникові, чорницево-молінієві. Менші площі займають соснові ліси чорницеві та сфагнові. Інші угруповання трапляються фрагментарно.

Соснові ліси лишайникові займають у Заповіднику найбільші площі серед природно-заповідних територій Українського Полісся і визначають специфічність його ландшафтів. Вони становлять близько 5-7% площі всіх соснових лісів Заповідника, займають верхні частини схилів, піщаних пасм і формуються на ґрунтах із мало виявленим гумусовим горизонтом. Деревостан розріджений, низькобонітетний (ліси IV–V бонітету), сосни низькорослі, вкриті лишайниками. Трав'яно-чагарничковий ярус розріджений (5-20%), з мало виявленим домінуванням видів. У ньому переважають псамофіти, найбільшу участь беруть булавоносець сіруватий (*Corynephorus canescens*), келерія сиза (*Koeleria glauca*), верес (*Calluna vulgaris*), брусниця (*Vaccinium vitis-idaea*). Поодинокі трапляються осока вереснянкова (*Carex ericetorum*), щавель гороб'ячий (*Rumex acetosella*), кунічник наземний (*Calamagrostis epigeios*), зрідка – мучниця звичайна (*Arctostaphylos uva-ursi*), костриця поліська (*Festuca polesica*). Мохово-лишайниковий ярус досить густий (70–80%). У ньому переважають види роду кладонія (*Cladonia* sp.), нерідко співдомінують політріхум (*Polytrichum piliferum*) та дікранум (*Dicranum rugosum*). У дещо багатших та вологих умовах формуються соснові ліси лишайниково-зеленомохові, які є проміжною ланкою між лишайниковими та зеленомоховими.

Соснові ліси зеленомохові формуються у нижніх частинах похилих схилів, на вирівняних ділянках. Вони переважають за зайнятою площею і є найпродуктивнішими

(I-II клас бонітету). Сосна добре відновлюється і дає хороший приріст. Деревостан складається із сосни з домішкою берези повислої. Це світлі ліси з середньогустим деревостаном без виявленого ярусу підліску. Трав'яно-чагарничковий ярус негустий (20–30%), домінування в ньому виявлене нечітко. Найбільшу участь в ньому беруть чорниця (*Vaccinium myrtillus*), верес звичайний (*Calluna vulgaris*), перестріч лучний (*Melampyrum pratense*), золотарник звичайний (*Solidago virgaurea*), брусниця (*Vaccinium vitis idaea*). Моховий покрив густий (70–80%) з переважанням плевроція Шребера (*Pleurozium schreberi*) та дікранума (*Dicranum rugosum*).

Соснові ліси чорницеві займають найбільші площі в центральній, північній та південно-східній частинах Заповідника. Вони формуються на знижених ділянках із дерново-слабопідзолистими оглеєними ґрунтами. Тут добре виявлений підлісок з переважанням крушини (*Frangula alnus*). Добре виявлений трав'яно-чагарничковий ярус із покриттям 60–75%, основу якого складає чорниця (*Vaccinium myrtillus*). Звичайними видами в ньому є молінія голуба (*Molinia coerulea*), брусниця, калган (*Potentilla erecta*), одинарник європейський (*Trientalis europaea*), перестріч лучний. Моховий покрив звичайно добре розвинений (50–60%), іноді буває розрідженим (20–30%), у ньому переважають плевроцій Шребера (*Pleurozium schreberi*) та голокомій (*Hylocomium splendens*). Молінієво-чорницеві соснові ліси мають значне поширення в Заповіднику в дещо вологіших, ніж попередні, умовах з більш оглеєними ґрунтами. В таких умовах формуються і соснові ліси молінієві. У деревостані є домішка берези повислої (*Betula pendula*), осики (*Populus tremula*) та вільхи клейкої (*Alnus glutinosa*). Підлісок негустий із крушини (*Frangula alnus*) і горобини (*Sorbus aucuparia*). У густому трав'яно-чагарничковому ярусі переважають молінія голуба та чорниця в різному співвідношенні. Із асектаторів, крім лісових видів, таких як орляк (*Pteridium aquilinum*), брусниця (*Vaccinium vitis-idaea*), перестріч лучний, наявні також лісо-болотні – багно болотне (*Ledum palustre*), лохина (*Vaccinium uliginosum*). Моховий покрив досить густий (60–70%).

Соснові ліси сфагнові формуються у зниженнях рельєфу з оторфованими ґрунтами. Тут сформований сфагновий покрив з переважанням сфангів (*Sphagnum fallax*, *S. nemoreum*) та ін.

Серед інших груп соснових лісів слід згадати соснові ліси лишайникові та лишайниково-зеленомохові з підліском із ялівця звичайного (*Juniperus communis*), які мають тут, як і ялинові, фрагментарне поширення.

Березові ліси із березою повислою (*Betula pendula*) мають значне поширення в Заповіднику і займають значні площі. Серед них більшість становлять сосново-березові ліси, які поступово змінюються сосновими з домішкою берези. Березові ліси світлі, як правило, без підліску, вони звичайно «успадковують» трав'яно-чагарничковий ярус від тих лісів, на місці яких вони утворились. У цьому ярусі переважають чорниця, орляк, верес, костриця червона та ін.

Вільхові ліси в Заповіднику трапляються в заплавах р.р. Прип'ять, Вуж, Ілля та їх приток. Вони були приурочені до мінеральних болотних оглеєних ґрунтів. У травостої цих лісів переважали лучні і болотні види – щучник, осоки чорна (*Carex nigra*) та заяча (*C. leporina*), нерідко також папороті. Менш поширеними у Заповіднику є дубові, дубово-соснові, осикові ліси.

Болота Заповідника є характерним елементом його ландшафту. Вони утворюють великі гідрологічні комплекси з лісовими масивами, що їх оточують. Третина площі боліт – лісові та рідколісні. Вплив меліорації на прилеглих землях збільшує заліснення боліт. Болота Заповідника, переважно, осокові, рідше – сфагнові – мезотрофні та олігомезотрофні, оліготрофні займають менші площі. Евтрофні болота трапляються рідше, вони також мають ознаки мезотрофізації.

Мезотрофні болота представлені тут лісовими, рідколісними та відкритими трав'яно-чагарничково-сфагновими. Лісові мезотрофні болота трапляються, переважно, по краях великих болотних масивів, в улоговинах межиріч. Вони представлені сосново-

сфагновими та сосново-березово-сфагновими із сосною IV–V бонітету із зімкненістю 0,4–0,6. У трав'яно-чагарничковому ярусі переважають осока пухнатоплода (*Carex lasiocarpa*), багно болотне (*Ledum palustre*). В моховому покриві панують *Sphagnum fallax* та *S. centrale*.

Рідколісні мезотрофні болота менш поширені, ніж лісові, вони формуються на більш зволжених ділянках. Деревостан їх розріджений (0,2–0,3), невисокий, представлений березою пухнастою. У трав'яно-чагарничковому покриві переважають осока пухнатоплода та пухівка піхвова (*Eriophorum vaginatum*), як асектатори трапляються як види оліготрофних боліт – росичка круглолиста (*Drosera rotundifolia*), андромеда багатоліста (*Andromeda polifolia*), багно болотне (*Ledum palustre*), так і евтрофні – очерет (*Phragmites australis*), молінія голуба (*Molinia caerulea*), осока чорна (*Carex nigra*). Майже суцільний моховий покрив утворений сфагновими мохами (*Sphagnum fallax* із домішкою *S. magellanicum* та *S. cuspidatum*).

Безлісні мезотрофні болота утворюються в обводнених великих улоговинах із неглибоким (до 1 м) шаром торфу. Вони, переважно, осоково-сфагнові із осокою пухнатоплодою та *S. fallax* – це одне з найхарактерніших угруповань Заповідника.

Серед оліготрофних боліт Заповідника переважають лісові та рідколісні, другі трапляються частіше. Лісові болота представлені сосново-сфагновими, які займають центральні підвищені частини олігомезотрофних масивів, де зволоження є меншим. Досить густий покрив на них формує, звичайно, багно болотне, рідше – лохина з домішкою звичайних видів сфагнових боліт. В майже суцільному моховому покриві переважають *Sphagnum fallax* та *S. cuspidatum*, на горбах – *S. magellanicum*.

Найвищий ступінь оліготрофізації представлений на пригнічено-рідколісних сфагнових болотах з переважанням у моховому покриві *Sphagnum fuscum* та *S. magellanicum*. Саме на цих болотах зростають в Заповіднику такі рідкісні види, як журавлина дрібноплода (*Oxycoccus microcarpus*), росичка круглолиста (*Drosera rotundifolia*), андромеда багатоліста (*Andromeda polifolia*).

Інші типи рослинності – луки, рослинність водойм, пустища – займають в Заповіднику менші площі, ніж ліси. Луки зустрічаються в заплавах Прип'яті, Вужа, Іллі та ін. Суходільні луки вкраплені невеликими ділянками в лісові масиви по всій території Заповідника. У близьких екологічних умовах трапляються невеликі ділянки пустищ, насамперед, вересових.

У заплавах рр. Прип'ять, Вуж та менших поширені луки різного постантропогенного стану і різного складу. Основну площу у заплаві Прип'яті займають асоціації куничника наземного із різними видами злаків: на підвищених ділянках (остепнених) – з мітлицею виноградниковою, тонконогом вузьколистим, тимофіївкою степовою, осокою ранньою, а на збіднених ґрунтах – із булавоносцем сіруватим, кострицею овечою, іноді – мичкою; при заболочуванні – з молінією, тонконогом болотним, мітлицею повзучою. Нині на луках та берегах заплавних водойм природна рослинність зазнає переважно резерватогенних змін. Сукцесії такого типу призводять до зачагарникування луків кущовими вербами та крушиною, зіноваттю, їх залісненню березами, грушею, дубом.

Перелоги сформувались на закинутих після аварії на Чорнобильській АЕС агроландшафтах. У межах Заповідника вони представлені цілою серією угруповань, вони чітко пов'язані з ґрунтами та їх вологістю:

а) булавоносцеві перелоги займають верхи горбів і гряд плакорних ділянок і надзаплавних терас, верхні частини схилів із добре дренованими ґрунтами (ґрунтові води на глибині 5–7 м). Рослини вкривають не більше 30–50 % поверхні, причому половину проективного покриву дають лишайники та мохи. Завдяки дії тварин (копитні, мурахи), частина поверхні ґрунту (до 30–40 %) завжди незакріплена, тому тут можуть селитися анемохорні псамофітні види, як трав'янисті (найпоказовішим є зростання тільки тут віниччя *Kochia laniflora*), так і деревні (сосна звичайна *Pinus sylvestris*) та кущові (верба

гостролиста *Salix acutifolia*). Завдяки цьому та переважному приляганню до сосняків, у цих екоотопах досить чисельне поновлення сосни. З квіткових рослин домінують низькорослі злаки булавоносець сіруватий (*Corynephorus canescens*), кипець сивий (*Koeleria glauca*), костриця овеча (*Festuca ovina*), а також цмин пісковий (*Helichrysum arenarium*);

б) метлюгово-полинові перелogi зустрічаються на похилих верхніх частинах схилів, вирівняних ділянках фронтальних частин надзаплавних терас. Грунти дерново-слабопідзолисті пілувато-піщані при сухолучному. Частина розбитої поверхні ділянок цього угруповання не перевищує 10-15 %, ще 20-30 % скріплені мохом рунянкою волосконосною, що утруднює розвиток квіткових рослин. Проективне покриття рослин досягає 40-60 %. Тут зустрічаються усі види, які формують угруповання попереднього типу перелогів, але домінують, у різноманітних поєднаннях – метлюг звичайний *Apera spica-venti*, полин польовий (*Artemisia campestris*), п. Маршаллів (*A. marschalliana*), п. гіркий (*A. absinthium*), коніза канадська (*Conyza canadensis*), нечуйвітер волосистий (*Pilosella officinarum*), енотера дворічна (*Oenothera biennis*), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*). На ділянках поблизу деревостанів з'являється самосів сосни, рідше – береза поникла (*Betula pendula*), груша звичайна (*Pyrus communis*);

в) різнотравно-наземнокуничникові перелogi на відносно добре дренованих ділянках плакорів, середніх частин схилів, центральних частин надзаплавних терас, на ґрунтах із водотривкими прошарками. Проективне вкриття рослин досягає 80 %. Травостан утворює куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*), часто з домішкою пирію звичайного (*Elytrigia repens*). На 1 м² зустрічається до 20-25 видів – хамерій вузьколистий (*Chamerion angustifolium*), осот польовий (*Cirsium arvense*), коніза канадська (*Conyza canadensis*), енотера дворічна (*Oenothera biennis*), нечуйвітер волосистий (*Pilosella officinarum*), щавель кислий (*Rumex acetosa*), щ. гороб'ячий (*Rumex acetosella*), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), дивина волосиста (*Verbascum lychnitis*), д. ведмеже вухо (*Verbascum thapsus*) та ін.;

г) вересово-мичкові угруповання формуються на великих відносно дренованих плакорних і терасових ділянках та на довгих схилах. Ґрунтові води на глибині 1-3 м, але капілярна кайма протягом усього року досягає коренів трав. У вологі роки та у дощові періоди звичайних років ґрунт повністю насичений вологою. Травостан мозаїчний, з куртин різних видів складається, в основному, з оліготрофів холодно-сухої екології – психрофітів: верес звичайний (*Calluna vulgaris*), костриця овеча (*Festuca ovina*), к. поліська (*F. polessica*), ситник розлогий (*Juncus squarrosus*), плаун булавовидний (*Lycopodium clavatum*), молінія голуба (*Molinia caerulea*), біловус звичайний (*Nardus stricta*), золотарник звичайний (*Solidago virgaurea*), мохів роду *Polytrichum*, мезопсихрофітів і психромезофітів: осока шорстка (*Carex hirta*), о. бліда (*C. pallescens*), гвоздика Борбаша (*Dianthus borbasii*), медова трава вовниста (*Holcus lanatus*), кипець сивий (*Koeleria glauca*), лузула рясноцвіта (*Luzula multiflora*), л. бліда (*L. pallescens*), до яких у значній кількості домішуються рослини мезофітної екології. Ділянки цього рослинного угруповання мають високу кормову та ремізну властивості для ссавців та птахів;

д) пирійні перелogi розміщені у нижній третині та біля підніжжя довгих схилів, по днищах лощин, де поширені дерново-слабопідзолисті глеюваті глинисто-піщані та супіщані ґрунти. Проективне вкриття досягає 90-100 %;

е) болотянотравно-куничникові перелogi розміщені на схилах великих знижень заплав та повторно підтоплених надзаплавних терас, лощин. Дернові глейові оглинено-піщані ґрунти, де домінує куничник прямий (*Calamagrostis stricta*). Участь інших видів не перевищує 20 %. Найчастіше домішуються вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris*), плакун верболистий (*Lythrum salicaria*), п. прутяний (*L. virgatum*), очеретник звичайний (*Phalaroides arundinacea*). У цьому типі перелогів найменше порушень ґрунтового рослинного покриву;

ж) вологотравно-осокові угруповання зустрічається на повторно підтоплених центральних частинах замкнених знижень, у яких до початку літа, а після рясних дощів і влітку на поверхню виходить вода. Торф'янисто-глейові, торф'яно-глейові або торф'яні ґрунти. Характерна наявність тимчасового, сезонного або постійного оглеєння. Домінує кореневищно-рихлокущова осока гостровидна (*Carex acutiformis*), до якої домішуються о. пухнастоплода (*C. lasiocarpa*), о. носата (*C. rostrata*), о. побережна (*C. riparia*), ситник скупчений (*Juncus conglomeratus*), комиш лісовий (*Scirpus sylvaticus*), плакун верболистий (*Lythrum salicaria*).

Аквальна частина території Заповідника представлена комплексом водної та прибережно-водної рослинності. Найбільші площі у заплавах Прип'яті, Вужа, Іллі зайняті угрупованнями очерету звичайного (*Phragmites australis*) з видами болотного різнотрав'я. На обводнених мілководдях розвинені угруповання рогозів вузьколистого (*Typha angustifolia*) та широколистого (*T. latifolia*), а також очерету, рідше їжачої голівки прямої (*Sparganium erectum*), стрілолисту стрілолистого (*Sagittaria sagittifolia*). Значну роль у цих екотопах мають угруповання лепешняку великого (*Glyceria maxima*). Серед зануреної водної рослинності домінують угруповання рдесників гребінчастого (*Potamogeton pectinatus*), пронизанolistого (*P. perfoliatus*), блискучого (*P. lucens*), елодеї канадської (*Eloдея canadensis*), водопериці колосистої (*Myriophyllum spicatum*), різухи великої (*Najas major*). На заболочених місцях міжострівних мілководь р. Прип'яті сформувались ценози куширу зануреного (*Ceratophyllum demersum*). Тут (у рр. Прип'яті та Вужі) значного поширення набули ценози водяного горіху плаваючого (*Trapa natans*), глечиків жовтих (*Nuphar lutea*), латаття сніжно-білого (*Nymphaea candida*), що мають тенденцію до розширення. Внаслідок розвитку процесів заболочення на мілководдях сформувались ценози водяного різака алоєвидного (*Stratiotes aloides*), рясок малої (*Lemna minor*), триборозенчастої (*L. trisulca*), спіродели багатокореневої (*Spirodella polyrrhiza*) та сальвінії плаваючої (*Salvinia natans*). По затоплених зниженнях поширені угруповання бульбокомишу морського (*Bolboschoenus maritimus*), осоки гострої (*Carex acuta*). Уздовж берегів розвинуті чагарникові ценози верби попелястої (*Salix cinerea*) і осоково-гіпнові болота. У притрасних зниженнях та на островах трапляються вільхові ліси. Великі острови у нижній частині Прип'яті вкриті сосновими лісами злаковими, а на зниженнях переважають вербняки з верби білої (*Salix alba*) та ламкої (*Salix fragilis*).

Відомо, що глобальні зміни клімату призводять до формування нових комплексів видів, проникнення та поповнення ценозів видами вселенцями, які іноді можуть змінювати малостійкі природні угруповання. У межах Заповідника зміни клімату вплинули на скорочення популяцій гідро- та гігрофільних мохів (в першу чергу – сфагнів), зменшення їх ценотичної ролі, заміну їх на більш сухолюбні види (види політрихових та дикранових) з більш ширшими ареалами. Зміни внаслідок осушення території позначились на флорі судинних рослин Заповідника і на змінах площ під основними фітоценозами. Нині відбуваються процеси проникнення у зональні угруповання більш південних видів рослин (включаючи низку нових адвентів), зменшуються площі оліготрофних боліт внаслідок зміни гідрологічного режиму, відбувається їх трансформація в мезотрофні болота з подальшим заростанням деревними видами. Ці явища можуть спричинити зменшення популяцій низки рідкісних рослин з родин Зозулинцеві, Шейхцерієві, Осокові та ін. і, разом з тим, підвищити роль кенофітгації флори Заповідника. Крім того, внаслідок режимності території, радіаційного забруднення виникає низка невирішених проблем, пов'язаних з екобезпекою у Заповіднику (проблеми локалізації пожеж тощо).

Природна (екологічна) рівновага забезпечується нині завдяки біологічному різноманіттю, що обумовлює потребу охорони усіх видів рослин, яким загрожує небезпека зникнення або загибелі. Збереження популяцій зникаючих та рідкісних видів рослин у місцях їх природного розповсюдження є першочерговим обов'язком співробітників Заповідника. Це завдання вирішується комплексно.

Пропозиції щодо збереження рослинного світу території Заповідника.

З метою збереження рослинного покриву Заповідника, який характеризується значним ценотичним та флористичним різноманіттям, першочерговими завданнями є:

встановлення повного синтаксономічного складу всіх типів рослинності, що наявні на території Заповідника;

виділення та картування рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України;

створення карти рослинного покриву на основі формацій, як основи для подальших наукових досліджень Заповідника;

моніторинг типових та рідкісних екосистем Заповідника;

вивчення динамічних процесів у рослинному покриві;

проведення повної інвентаризації флори (включаючи альго-, ліхено- і мікофлору);

проведення поглиблених популяційних досліджень пріоритетних видів флори;

подальше дослідження особливостей синантропізації флори та її адвентивної фракції;

вивчення поширення рідкісних видів та його динаміки;

моніторинг рідкісних видів з метою розробки рекомендацій по їх збереженню.

Після встановлення сучасного розповсюдження фітобіоти, що потребують охорони, розробляється програма їх збереження. Намічаються заходи з обмеження господарського використання рослин у визначених ареалах, організація моніторингу їх стану і при необхідності проведення робіт зі сприяння відновленню поширення рідкісних видів рослин.

Більш детальна інформація про заходи з охорони видів рослин наведена в розділі 4.

1.2.3.2. Рідкісні та зникаючі види рослин та їх збереження

До останнього часу наводились дані про раритетну фракцію флори зони відчуження в цілому. Після створення Заповідника напрацьовані матеріали було узагальнено для його території. На території Заповідника нині достовірно відзначено в природних умовах 137 видів судинних рослин (з 1290 видів флори), занесених в охоронні списки різного рангу – від міжнародних (ЄЧС – Європейський Червоний список тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі – 6 видів, БК – Конвенція про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ у Європі (Бернська конвенція – 10 видів), СІТЕС – Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення – 15 видів), до державних (ЧКУ – 57 видів та місцевих (ЧСКО – Список регіонально рідкісних, зникаючих видів рослин і грибів, які потребують охорони у Київській області від 07.02.2012 р. – 59 видів). З них 107 видів зберігають більш-менш сталу чисельність, 16 видів поступово зникають, переважно, через підсушення оліготрофних та мезотрофних боліт, 14 видів збільшують чисельність і площу поширення.

Окрім того, в межах Заповідника відзначено 19 видів судинних рослин, занесених в охоронні списки різного рангу (ЄЧС – 1 вид, БК – 2 види, СІТЕС – 1 вид, ЧКУ – 9 видів, ЧСКО – 6 видів), які виявлено в культурі (на місці відселених населених пунктів). З них 11 видів на місці культивування зберігають більш-менш сталу чисельність, іноді навіть розширюючи площу зростання, 7 видів поступово зникають, 1 вид дещо збільшує чисельність і площу поширення.

Перелік рідкісних видів рослин Заповідника наведено у таблиці 1.4. Чисельність популяцій рідкісних та зникаючих видів рослин Заповідника, оцінка стану їх збереження наведені у таблиці 1.5.

Види рослин Чорнобильського радіаційно-екологічного заповідника, що занесені до «Червоної книги України», регіональних (обласних) «червоних» списків, додатків міжнародних конвенцій, Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі

Назва виду		ЧКУ, категорія	Бернська конвенція	ЄЧС	CITES	Регіональний «червоний» список
Латинська назва	Українська назва					
Плауноподібні						
<i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub	Плаунець заплавний	+ (IV)				
<i>Lycopodium annotinum</i> L.	Плаун річний	+ (IV)				
<i>Diphasiastrum complanatum</i> (L.) Holub	Зелениця сплюснута	+ (V)				
<i>Diphasiastrum zeilleri</i> (Rouy) Holub.	Зелениця Цайллера	+ (III)				
<i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank & Merat.	Баранець звичайний	+ (VI)				
<i>Lycopodium clavatum</i> L.	Плаун булавовидний					+
Папоротеподібні						
<i>Dryopteris crisata</i> (L.) A. Gray	Щитик широколистий					+
<i>Ophioglossum vulgatum</i> L.	Вужачка звичайна					+
<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.	Страусове перо звичайне					+
<i>Botrychium multifidum</i> (S. G. Gmel.) Rupr.	Гронянка багатороздільна	+ (V)	R			
<i>Salvinia natans</i> (L.) All.	Сальвінія плаваюча	-	R			
Голонасінні						
<i>Juniperus communis</i> L.	Ялівець звичайний					+
<i>Picea abies</i> (L.) Karst.	Ялина європейська					+
<i>Taxus baccata</i> L.*	Тис ягідний	+ (IV)				
Покритонасінні						
<i>Allium ursinum</i> L.	Цибуля ведмежа	+ (VI)				
<i>Calla palustris</i> L.	Образки болотні					+
<i>Galanthus nivalis</i> L.*	Підсніжник білосніжний (п. звичайний)	+ (IV)		+(V)		
<i>Galanthus plicatus</i> Bieb.*	Підсніжник складчастий	+ (IV)			+	
<i>Leucojum vernum</i> L.*	Білоцвіт весняний	+ (VI)				
<i>Narcissus angustifolius</i> Curt.*	Нарцис вузьколистий	+ (IV)	+I			
<i>Blysmus compressus</i> (L.) Panz. ex Link.	Блісмус стиснутий					+

<i>Carex brizoides</i> L.	Осока трясучкова						+
<i>Carex buxbaumii</i> Wahlenb.	Осока Буксбаума	+ (IV)					
<i>Carex chordorrhiza</i> Ehrh.	Осока тонкокореневищна	+ (IV)					
<i>Carex diandra</i> Schrank	Осока двотичинкова						+
<i>Carex dioica</i> L.	Осока дводомна	+ (IV)					
<i>Carex limosa</i> L.	Осока багнова						+
<i>Carex paniculata</i> L.	Осока волотиста						+
<i>Carex umbrosa</i> Host.	Осока затінкова	-					
<i>Carex vaginata</i> Tausch	Осока піхвова	+ (V)					
<i>Cyperus michelianus</i> (L.) Link	Дихостиліс Мікелі						+
<i>Eleocharis mamillata</i> Lindb.	Ситняг сосочкоподібний	+ (IV)					
<i>Mariscus hamulosus</i> (M. Bieb.) Hooper	Дихостиліс гачкуватий						+
<i>Rhynchospora alba</i> (L.) Vahl.	Дзьобонасінник білий						+
<i>Muscari neglectum</i> Guss.*	Гадюча цибулька занедбана						+
<i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Aschers.*	Рястка Буше	+ (VI)					
<i>Ornithogalum umbellatum</i> L.*	Рястка зонтична						+
<i>Scilla bifolia</i> L.*	Проліска дволиста						+
<i>Scilla siberica</i> Haw.*	Проліска сибірська						+
<i>Iris sibirica</i> L.	Півники сибірські	+ (IV)					
<i>Gladiolus imbricatus</i> L.	Косарики черпитчасті	+ (IV)					
<i>Crocus heuffelianus</i> Herb.*	Шафран Гейфелів	+(VI)					
<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Булатка червона	+ (V)				+	
<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce) Soó	Зозульки Фукса (пальчатокорінник Фукса)	+ (VI)				+	
<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó	Зозульки м'ясочервоні (пальчатокорінник м'ясочервоний)	+ (IV)				+	
<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó	Зозульки плямисті (пальчатокорінник плямистий)	+ (IV)				+	
<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex Benth) Schult.	Коручка темно-червона	+ (IV)				+	
<i>Epipactis helleborine</i>	Коручка	+ (VI)				+	

(L.) Crantz.	чемерникоподібна (к. широколиста)					
<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz.	Коручка болотна	+ (IV)			+	
<i>Goodyera repens</i> (L.) R. Br.	Гудійєра повзуча	+ (IV)			+	
<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br.	Билинець довнорогий	+ (IV)			+	
<i>Hammarbya paludosa</i> (L.) O. Kuntze	М'якух болотний	+(III)			+	
<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	Зозулині сльози яйцеподібні	+(VI)			+	
<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich	Любка дволиста	+ (VI)			+	
<i>Platanthera chlorantha</i> (Cust.) Rchb.	Любка зеленоквіткова	+(VI)			+	
<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	Гніздівка звичайна	+ (VI)			+	
<i>Lilium martagon</i> L.	Лілія лісова	+ (VI)				
<i>Fritillaria meleagris</i> L.*	Рябчик шаховий	+ (IV)				
<i>Juncus bulbosus</i> L.	Ситник бульбистий	+ (IV)			+	
<i>Juncus tenageia</i> Ehrh. ex L. fil.	Ситник мілководний					+
<i>Juncus squarrosus</i> L.	Ситник розчепірений					+
<i>Triglochin palustre</i> L.	Тризубець болотний					+
<i>Lemna gibba</i> L.	Ряска горбата					+
<i>Pulsatilla patens</i> (L.) Miller	Сон розкритий	+ (VI)	+R			
<i>Veratrum lobelianum</i> Bernh.	Чемериця Лобелієва					+
<i>Potamogeton pusillus</i> L.	Рдесник маленький					+
<i>Potamogeton rutilus</i> Wolfg.	Рдесник червонуватий					+
<i>Sparganium minimum</i> Wallr.	Їжача голівка мала					+
<i>Zannichellia palustris</i> L.	Цанікелія болотна					+
<i>Oxycoccus microcarpus</i> Turcz.ex Rupr.	Журавлина дрібноплідна	+ (IV)				
<i>Alnus incana</i> (L.) Moench.*	Вільха сіра					+
<i>Ostericum palustre</i> (Bess.) Bess.	Маточник болотний		+ R			
<i>Antennaria dioica</i> Gaern.	Котячі лапки дводомні					+
<i>Gnaphalium luteoalbum</i> L.	Сухоцвіт білий					+
<i>Jurinea cyanoides</i> (L.) Rchb.	Юринея волошковидна		+I			
<i>Leucanthemella serotina</i> (L.) Tzvel.	Короличка пізня	+ (III)				
<i>Scorzonera humilis</i> L.	Скорзонера низька					+
<i>Scorzonera purpurea</i> L.	Скорзонера пурпурова					+

<i>Tragopogon ucrainicus</i> Artemcz.	Козельці українські			+ (R)		
<i>Betula humilis</i> Schrank	Берега низька	+ (V)				
<i>Phyteuma spicatum</i> L.	Фітеума колосиста					+
<i>Dianthus pseudosquarrosus</i> (Novak) Klokov	Гвоздика несправжньорозчепірена					+
<i>Dianthus stenocalyx</i> Juz.	Гвоздика стиснуточашечна					+
<i>Eremogone saxatilis</i> (L.) Ikonn.	Еремогоне скельна					+
<i>Silene lithuanica</i> Zapal.	Смілка литовська	-		+ (I)		+
<i>Chenopodium acerifolium</i> Andr.	Лобода кленолиста					+
<i>Corispermum hyssopifolium</i> L.	Верблюдка гісополиста			+ R		
<i>Corispermum marschallii</i> Stev.	Верблюдка Маршалова					+
<i>Jovibarba globifera</i> (L.) J.Parn.	Борідник паростковий	+ (V)				
<i>Succisella inflexa</i> (Klik) G. Beck	Коломонничок зігнутий	+ (V)				
<i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	Альдрованда пухирчаста	+ (V)	+R			
<i>Drosera intermedia</i> Hayne	Росичка середня	+ (IV)				
<i>Drosera rotundifolia</i> L.	Росичка круглолиста					+
<i>Andromeda polifolia</i> L.	Андромеда багатоліста					+
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng.	Мучниця звичайна					
<i>Astragalus arenarius</i> L.	Астрагал піщаний	+ (IV)				
<i>Chamaecytisus lindemannii</i> (V. Krecz.) Klaskova	Зіновать Ліндемана			+R		
<i>Genista germanica</i> L.	Дрік германський					+
<i>Gentiana pneumonanthe</i> L.	Тирлич звичайний					+
<i>Dracocephalum ruyschiana</i> L.	Змієголовник Рюйша	+ (VI)	+R			
<i>Utricularia minor</i> L.	Пухирник малий	+ (IV)				
<i>Middendorfia borysthenica</i> (Bieb. ex Schrank) Trautv.	Мідендорфія дніпровська					+
<i>Peplis alternifolia</i> Bieb.	Щебрик черговолистий					+
<i>Nymphaea candida</i> C.Presl	Латаття сніжно-біле					+
<i>Nymphaea alba</i> L.	Латаття біле					+
<i>Parnassia palustris</i> L.	Білозір болотний					+
<i>Polemonium caeruleum</i> L.	Синюха голуба					+
<i>Syringa josikaea</i> Jacq.*	Бузок угорський	+ (IV)	+I			

<i>Rumex ucrainicus</i> Fisch. ex Spreng	Щавель український			+R		
<i>Centunculus minimus</i> L.	Недорісток найменший					+
<i>Chimaphila umbellata</i> (L.) Barton	Зимолубка зонтична					+
<i>Moneses uniflora</i> (L.) Gray	Одноквітка звичайна					+
<i>Pyrola chlorantha</i> Sw.	Грушанка зеленоцвіта					+
<i>Pyrola media</i> Sw.	Грушанка середня					+
<i>Primula elatior</i> (L.) Hill.*	Первоцвіт високий					+
<i>Primula veris</i> (L.) Hill.*	Первоцвіт весняний					+
<i>Batrachium trichophyllum</i> (Chaix) Bosch	Водяний жовтець волосолистий					+
<i>Hepatica nobilis</i> Mill.	Печіночниця звичайна					+
<i>Pulsatilla latifolia</i> Rupr.	Сон розкритий	+ (VI)	+R			
<i>Pulsatilla nigricans</i> Störck.	Сон чорніючий	+ (VI)				
<i>Trollius europaeus</i> L.	Купальниця європейська					+
<i>Aquilegia vulgaris</i> L.*	Орлики звичайні					+
<i>Delphinium elatum</i> L.*	Дельфіній високий	+(III)				
<i>Isopyrum thalictroides</i> L.*	Рівноплідник рутвицелистий					+
<i>Salix lapponum</i> L.	Верба лапландська	+ (IV)				
<i>Salix myrtilloides</i> L.	Верба чорнична	+ (IV)				
<i>Salix starkeana</i> Willd.	Верба Старке	+ (IV)				
<i>Digitalis grandiflora</i> Mill.	Наперстянка великоцвіта					+
<i>Pedicularis palustris</i> L.	Шолудивник болотний					+
<i>Pedicularis sceptrum- carolinum</i> L.	Шолудивник королівський	+(IV)				
<i>Veronica pazcoskiana</i> Klokov	Вероніка Пачоського					+
<i>Trapa natans</i> L.	Водяний горіх плаваючий	-	+R			
<i>Daphne cneorum</i> L.*	Вовче лико пахуче (боровик)	+ (IV)				
<i>Urtica kioviensis</i> Rogow.	Кропива київська		+R	+I		+
<i>Scheuchzeria palustris</i> L.	Шейхцерія болотна	+ (IV)				
<i>Viola stagnina</i> Kit.	Фіалка ставкова					+
<i>Viola uliginosa</i> Bess.	Фіалка багнова					+
Мохоподібні (листочестеблеві мохи)						
<i>Sphagnum molle</i> Sull.	Сфагн м'який	+ (IV)				
<i>Sphagnum subnitens</i> Russow et Warnst.	Сфагн блискучий	+ (IV)				
<i>Sphagnum wulfianum</i> Girg.	Сфагн Вульфа	+ (V)				
<i>Sphagnum contortum</i> Schultz	Сфагн скручений					+

<i>S. fuscum</i> (Schimp.) H. Klinggr.	Сфагн бурий							+
<i>S. majus</i> (Russow) C.E.O. Jensen	Сфагн великий							+
<i>S. russowii</i> Russow	Сфагн Русова							+
<i>S. warnstorffii</i> Warnst.	Сфагн Варнсторфа							+
<i>Pseudocalliergon trifarium</i> (F. Weber et D. Mohr) Loeske	Псевдокалієргон трирядний	+ (IV)						
<i>Fontinalis antipyretica</i> Hedw.	Фонтиналіс протипожежний							+
<i>Hygrohypnum luridum</i> (Hedw.) Jenn.	Гігрогіпн брудно-жовтий							+
<i>Riccia canaliculata</i> Hoffm.	Річчія жолобкувата							+
Зелені водорості								
<i>Chroodactylon ramosum</i> (Thwait.) Hansg.	Хроодактилон розгалужений	+ (IV)						
<i>Nitella flexilis</i> (L.) C. Agardh.	Нітела гнучка							+
<i>N. mucronata</i> (A. Braun) Miq. in H.C. Hall.	Нітела гострокінцева							+
<i>Spirogyra borysthenica</i> Kazan. et Smirn.	Спірогіра дніпровська							+
<i>S. maxima</i> (Hass.) Wittr. f. <i>woronichinia</i> Poljansk.	Спірогіра найбільша (форма Воронихина)							+
<i>Scenedesmus polessicus</i> P. Tsarenko	Сценедесмус поліський							+
Харові водорості								
<i>Chara vulgaris</i> L.	Хара звичайна							+
<i>Ch. fragilis</i> Desv. in Loisel.	Хара ламка							+
Червоні водорості								
<i>Batrachospermum gelatinosum</i> (L.) DC.	Батрахоспермум драглистий	+ (V)						
Лишайники								
<i>Hypogymnia vittata</i> (Ach.) Parrique	Гіпогімнія стрічкова							+
<i>Dimerella pineti</i> (Schrad. Ex Ach.) Vezda	Дімерелла соснова							+
<i>Cladonia turgida</i> Ehrh. Ex Hoffm.	Кладонія здута							+
<i>Usnea glabrescens</i> (Nyl. ex Vainio) Vainio	Уснея заголена							+
<i>U. lapponica</i> Vainio	Уснея лапландська							+
<i>U. subfloridana</i> Stirt.	Уснея квітчастенька							+
<i>U. sublaxa</i> Vainio ap. Norrlin & Nyl.	Уснея пухкувата							+
<i>Cetraria ericetorum</i> Opiz.	Цетрарія вересова							+
Гриби								

<i>Clavariadelphus pistillaris</i> (L.) Donk.	Клаваріадельф товкачиковий	+ (IV)				
<i>Helvella atra</i> J. König.	Гельвела чорна					+
<i>H. macropus</i> (Pers.) P. Karst.	Гельвела великонога					+
<i>Hygrocybe coccinea</i> (Schaeff.) (Fr.) P. Kumm.	Гігроцибе багрянний					+
<i>H. conica</i> (Schaeff.) P. Kumm.	Гігроцибе конічний					+
<i>Coprinus acuminatus</i> (Romagn.) P.D. Orton	Гнойовик загострений					+
<i>Conocybe graminis</i> Hauskn.	Коноцибе злаковий					+
<i>Laccaria tortilis</i> (Bolton) Cooke	Лаковиця кручена					+
<i>Cortinarius multiformis</i> Fr.	Павутинник мінливий					+
<i>C. coerulescens</i> (Schaeff.) Fr.	Павутинник синюватий					+
<i>C. purpurascens</i> Fr.	Павутинник червонуватий					+
<i>Agaricus lutosus</i> (F.H. Møller) F.H. Møller	Печериця глинисто-жовта					+
<i>A. litoralis</i> (Wakef. et A. Pearson) Pilát	Печериця прибережна					+
<i>Porphyrellus pseudoscaber</i> (Sacc.) Singer	Порфірел пурпуровоспоровий					+
<i>Gyromitra gigas</i> (Krombh.) Cooke	Строчок гігантський					+
<i>Thelephora atra</i> Weinm.	Телефора чорніюча					+
<i>Polyporus tuberaster</i> (Jacq.) Fr.	Трутовик бульбистий					+
<i>Lactarius uvidus</i> (Fr.) Fr.	Хрящ-молочник ліловіючий					+

Примітка. * - види з культури.

Таблиця 1.5

Чисельність популяцій рідкісних та зникаючих видів рослин Чорнобильського біосферного заповідника, оцінка стану їх збереження

Назва виду	Кількість місцезнаходжень	Тенденція динаміки	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
<i>Batrachospermum gelatinosum</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Chroodactylon ramosum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Nitella flexilis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>N. mucronata</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Spirogyra borysthénica</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>S. maxima</i> f. <i>woronichinia</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.

<i>Scenedesmus polessicus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Chara vulgaris</i>	100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Ch. fragilis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Hypogymnia vittata</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Dimerella pineti</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Cladonia turgida</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Usnea glabrescens</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>U. lapponica</i>	100-200	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>U. subfloridana</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>U. sublaxa</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Cetraria ericetorum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pseudobryum cinclidioides</i>	20-50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Sphagnum molle</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Sphagnum subnitens</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Spagnum wulfianum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Sphagnum contortum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>S. fuscum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>S. majus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>S. russowii</i>					
<i>S. warnstorffii</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pseudocalliergon trifarium</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Fontinalis antipyretica</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Hygrohypnum luridum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Riccia canaliculata</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Clavariadelphus pistillaris</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Helvella atra</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>H. macropus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Hygrocybe coccinea</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>H. conica</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Coprinus acuminatus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Conocybe graminis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Laccaria tortilis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Cortinarius multififormis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>C. coerulescens</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>C. purpurascens</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Agaricus lutosus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>A. litoralis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Porphyrellus pseudoscaber</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Gyromitra gigas</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Thelephora atra</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Polyporus tuberaster</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Lactarius uvidus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Botrychium multifidum</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Diphasiastrum complanatum</i>	15-20	стабільна	надзв.	контрол.	добре
<i>Diphasiastrum zeilleri</i>	5-15	змен.	надзв.	передб.	задов.
<i>Dryopteris cristata</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Lycopodium annotinum</i>	3-5	стабільна	пошир.	безконтр.	добре
<i>Lycopodium clavatum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.

<i>Lycopodiella inundata</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Ophioglossum vulgatum</i>	10-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Matteuccia struthiopteris</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Polypodium vulgare</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Huperzia selago</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Salvinia natans</i>	>5000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Thelypteris palustris</i>	>100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Juniperus communis</i>	<100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Picea abies</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Taxus baccata*</i>	<100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Aldrovanda vesiculosa</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Allium ursinum</i>	500-1000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Alnus incana*</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Andromeda polifolia</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Antennaria dioica</i>	200-500	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>	30-50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Astragalus arenarius</i>	25-50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Aquilegia vulgaris*</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Batrachium trichophyllum</i>	200-500	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Betula humilis</i>	10-50	зменш.	надзв.	контрол.	задов.
<i>Blysmus compressus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Calla palustris</i>	>2000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex brizoides</i>	>5000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex buxbaumii</i>	10-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex chordorrhiza</i>	10-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex diandra</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex dioica</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex juncella</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex limosa</i>	25-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex paniculata</i>	25-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex umbrosa</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Carex vaginata</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Cyperus michelianus</i>	200-500	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Centunculus minimus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Chimaphila umbellata</i>	>100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Chamaecytisus lindemannii</i>	25-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Chenopodium acerifolium</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Corispermum hyssopifolium</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Corispermum marschallii</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Crocus heuffelianus*</i>	<100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Cephalanthera rubra</i>	5-10	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Dactylorhiza fuchsia</i>	<100	зменш.	надзв.	план.	задов.
<i>Dactylorhiza incarnata</i>	2-3	зменш.	надзв.	контрол.	задов.
<i>Dactylorhiza maculata</i>	1	зменш.	надзв.	контрол.	незад.
<i>Daphne cneorum*</i>	<100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Delphinium elatum*</i>	<100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Dianthus stenocalyx</i>	5-10	спорад.	надзв.	передб.	задов.
<i>Dianthus pseudosquarrosus</i>	25-50	спорад.	пошир.	передб.	задов.
<i>Digitalis grandiflora</i>	200-500	стаб.	надзв.	передб.	задов.

<i>Dracocephalum ruyschiana</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Drosera intermedia</i>	100-200	зменш.	надзв.	контрол.	задов.
<i>Drosera rotundifolia</i>	100-200	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Eleocharis mamillata</i>	10-50	зменш.	надзв.	перед.	задов.
<i>Epipactis atrorubens</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Epipactis helleborine</i>	20-50	зменш.	надзв.	безконтр.	-
<i>Epipactis palustris</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Eremogone saxatilis</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Fritillaria meleagris</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Jovibarba globifera</i>	<50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Juncus bulbosus</i>	3-5	спорад.	пошир.	безконтрол	добре
<i>Juncus tenageia</i>	10-25	спорад.	надзв.	передб.	задов.
<i>Juncus squarrosus</i>	25-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Jurinea cyanoides</i>	500-1000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Galanthus nivalis</i> *	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Galanthus plicatus</i> *	<50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Goodyera repens</i>	5-10	зменш.	надзв.	контрол.	задов.
<i>Genista germanica</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Gentiana pneumonanthe</i>	10-20	спорад.	пошир.	передб.	задов.
<i>Gladiolus imbricatus</i>	1-2	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Gnaphalium luteoalbum</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Gymnadenia conopsea</i>	20-50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Hammarbya paludosa</i>	<50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Hepatica nobilis</i>	500-1000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Iris sibirica</i>	1	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Isopyrum thalictroides</i> *	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Lemna gibba</i>	>5000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Leucojum vernum</i> *	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Leucanthemella serotina</i>	>50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Lilium martagon</i>	20-50	стабільна	надзв.	контрол.	добре
<i>Listera ovata</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Moneses uniflora</i>	10-20	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Mariscus hamulosus</i>	500-1000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Middendorfia borysthena</i>	50-100	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Muscari neglectum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Narcissus angustifolius</i> *	>50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Neottia nidus-avis</i>	1-5	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Nymphaea alba</i>	>50000	спорад.	пошир.	передб.	задов.
<i>Nymphaea candida</i>	>50000	спорад.	пошир.	передб.	задов.
<i>Ornithogalum boucheanum</i> *	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Ornithogalum umbellatum</i> *	10	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Ostercicum palustre</i>	200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Parnassia palustris</i>	<100	-	надзв.	передб.	незадов.
<i>Pedicularis palustris</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pedicularis sceptrum-carolinum</i>	1-10	зменш.	надзв.	передб.	незадов.
<i>Peplis alternifolia</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Polemonium caeruleum</i>	1000-2000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Potamogeton pusillus</i>	1000-2000	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Potamogeton rutilus</i>	>1000	стаб.	надзв.	передб.	задов.

<i>Pyrola chlorantha</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pyrola media</i>	50-70	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Platanthera bifolia</i>	2-10	зменш.	важл.	контрол.	задов.
<i>Platanthera chlorantha</i>	10-50	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Prunella grandiflora</i>	200-500	стаб.	на межі	передб.	задов.
<i>Pulsatilla patens</i>	50-100	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pulsatilla latifolia</i>	10-50	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Pulsatilla nigricans</i>	100-200	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Phyteuma spicatum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Primula elatior*</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Primula veris*</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Rhynchospora alba</i>	10-25	стаб.	неважл.	передб.	задов.
<i>Rumex ucrainicus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Salix lapponum</i>	5-10	зменш.	важл.	передб.	задов.
<i>Salix myrtilloides</i>	5-10	зменш.	поширен.	безконтрол	добре
<i>Salix starkeana</i>	10-20	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Scheuchzeria palustris</i>	1-5	зменш.	надзв.	контр.	добре
<i>Scilla bifolia*</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Scilla siberica*</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Scorzonera humilis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Scorzonera purpurea</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Silene lithuanica</i>	250-500	стаб.	важл.	передб.	задов.
<i>Sparganium minimum</i>	1-2	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Succisella inflexa</i>	10-20	зменш.	надзв.	передб.	задов.
<i>Syringa josikaea*</i>	5-10	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Tragopodon ucrainicus</i>	10-25	спорад.	пошир.	передб.	задов.
<i>Triglochin palustre</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Trollius europaeus</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Trapa natans</i>	1	зменш.	надзвич.	контрол.	добре
<i>Utricularia minor</i>	2-5	зменш.	важл.	передб.	задов.
<i>Urtica kioviensis</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Veratrum lobelianum</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Veronica paczoskiana</i>	500-1000	стаб.	важл.	передб.	задов.
<i>Viola stagnina Kit.</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Viola uliginosa Bess.</i>	100-200	стаб.	надзв.	передб.	задов.
<i>Viscum austriacum</i>	10-50	стаб.	важл.	передб.	задов.
<i>Zannichellia palustris</i>	>2000	стаб.	надзв.	передб.	задов.

До видів з Бернської конвенції належить сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill), який спорадично зустрічається на узліссях соснових лісів чорницевих. У межах Заповідника також виявлено значні площі ценозів водяного горіху плаваючого (*Trapa natans* L. s.l.), який утворює великі популяції в р.р. Припять та Вуж. Видів міжнародної охорони в Заповіднику, як і на Поліссі в цілому, небагато. Основною причиною цього є невелика кількість ендемічних видів у цьому історично молодому регіоні.

До Європейського червоного списку занесені смілка литовська (*Silene lithuanica* Zarah) та козельці українські (*Tragopogon ucrainicus* Artemcz.). Смілка литовська спорадично трапляється в Заповіднику по піщаних схилах, дюнах та на узліссях. Козельці українські спорадично трапляються на території Заповідника на піщаних дюнах, у сухих соснових лісах, на узліссях, насамперед, на борових терасах річок.

У Заповіднику виявлено 57 видів судинних рослин, занесених до ЧКУ, в т.ч. 14 видів родини зозулинцевих *Orchidaceae*. Коротку характеристику видів Заповідника, занесених до ЧКУ, наведено нижче.

Астрагал піщаний (*Astragalus arenarius* L.) – спорадично зустрічається по зріджених сосняках на піщаних дюнах та узліссях соснових лісів з незімкнутим рослинним покривом.

Верба лапландська (*Salix lapponum* L.) – спорадично на осоково-сфагнових мезотрофних болотах;

Верба чорнична (*Salix myrtilloides* L.) у Заповіднику поодинокі трапляється, в основному, на відкритих мезотрофних, рідше – мезоевтрофних болотах. Види верб нині зникають з території Заповідника внаслідок зменшення обводнення боліт, відсутності сінокосіння.

Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.) – зрідка у сосново-дубових лісах по відслоненнях кристалічних порід Заповідника.

Гудієра повзуча (*Goodyera repens* (L.) R.Br.) є найбільш звичайним із видів зозулинцевих у Заповіднику. Часто поширена у зеленомохових середньовікових соснових лісокультурах.

Зелениця Цайлера (*Diphysastrum zeileri* (Rouy) Holub) зростає приблизно в таких же умовах, як і з. триколоскова. Він також зрідка трапляється в сухих соснових лісах Заповідника. Всього відомо кілька місцезростань цього виду.

Зелениця сплюснута (*D. complanatum* (L.) Holub) трапляється в Заповіднику дуже рідко, ніж два інших види роду, в сосняках зеленомохових.

Зелениця триколоскова (*D. tristachium* (Pursh) Holub) зустрічається переважно у північно-західній частині Заповідника, на плескатих сухих піщаних підвищеннях у соснових лісах лишайниково-зеленомоховому.

Журавлина дрібнопліда (*Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr.) зростає в Заповіднику на оліготрофних болотах високого ступеня розвитку, на мохових горбах, утворених *Sphagnum rubellum*, *S. magellanicum*, рідше *S. fuscum*.

Коручка чемерниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz) в Заповіднику трапляється рідко внаслідок бідності ґрунтів.

Плаунець заплавний (*Lycopodiella inundata* (L.) Holub) – типовими ектопами для нього в Заповіднику є вологі незарослі піски та торф'янисті зниження.

Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.) в Заповіднику трапляється рідко. Це пов'язано з бідністю ґрунтових умов і майже повною відсутністю листяних лісів.

Осока тонкокореневищна (*Carex chordorrhiza* Ehrh.) – на мезотрофних осоково-сфагнових болотах.

Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt et Summerhayes) трапляється на заболочених луках, окраїнах боліт, у вологих лісах.

Пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchii* (Druce) Soó) розсіяно зустрічається у Заповіднику на мезоевтрофних та мезотрофних болотах, болотистих луках, вологих лісових галявинах, зрідка – у вологих березових лісах. Зникає внаслідок зміни екологічних умов. Відомо декілька популяцій в охоронній зоні Заповідника.

Півники сибірські (*Iris sibirica* L.) – на заболочених луках, в чагарниках в долині р. Вуж та її притоків. Відомі декілька популяцій виду, які скорочують свою чисельність.

Плаун колючий (*Lycopodium annotinum* L.) спорадично трапляється у вологих соснових лісах молінієво-чорницевих, утворює фрагменти угруповань.

Пухирник середній (*Utricularia intermedia* Haune) – мочажини мезотрофних боліт, канали, старики.

Пухирник малий (*Utricularia minor* L.) росте у мочажинах мезотрофних боліт.

Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus* L.) утворює великі популяції в осушувальних каналах, канавах, торф'янистих зниженнях, зрідка – в обводнених місцях, на просіках.

Сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill) зустрічається зрідка у соснових лісах зеленомохових, на узліссях соснових лісів чорницевих та у дубово-соснових лісах чорнично-різнотравних.

Шейхперія болотна (*Scheuchzeria palustris* L.) у Заповіднику зрідка трапляється в мочажинах осоково-сфагнових мезотрофних та олігомезотрофних боліт. Популяції її – невеликі і нечисленні.

Шолудивник королівський (*Pedicularis sceptrum-carolinum* L.) знайдений у ХХ ст. в околі смт. Поліське.

Косарики черепитчасті (*Gladiolus imbricatus* L.) – на окраїнах мезо-евтрофних боліт, спорадично;

Осока Буксбаума (*Carex buxbaumii* Wahlenb.) – на мезо-евтрофних болотах, багато.

Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó) – на евтрофних заплавах болотах Заповідника.

Крім судинних рослин, із видів, занесених до ЧКУ, в Заповіднику виявлено 4 види мохів – сфагн м'який (*Sphagnum molle* Sull.), сфагн блискучий (*Sphagnum subnitens* Russow et Warnst.) і Вульфа (*S. wulfianum* Girg.), псевдокалієргон трирядний (*Pseudocalliergon trifarium* (F. Weber et D. Mohr) Loeske), 2 види водоростей – батрахоспермум драглистий (*Batrachospermum gelatinosum* (L.) D.C.) та хроодактилон розгалужений (*Chroodactylon ramosum* (Thwait.) Hansg.) і 1 вид гриба – клаваріадельф товкачиковий (*Clavariadelphus pistillaris* (L.) Donk.).

У Заповіднику охороняються популяції близько 68 регіонально рідкісних видів судинних рослин Київської області. З них малопоширеними видами флори Заповідника є: зіновать регензбурзька (*Chamaecytisus ratisbonensis* (Schaeff.) Rothm.), одноцвітка одноквіткова (*Moneses uniflora* (L.) A.Gray), грушанка зелено-квіткова (*Pyrola chlorantha* Sw.), їжача голівка мала (*Sparganium minimum* Wallr), фегоптерис з'єднуючий (*Phegopteris connectilis* (Michx) Watt.), ожина прямоколоса (*Rubus orthostachys* G.Braun), ожина стиснута (*R. plicatus* Weihe et Nees) тощо.

Таким чином, раритетна компонента флори Заповідника є численною та досить різноманітною. Тут охороняються рідкісні, переважно бореальні види – болотні, лучно-болотні, хвойних лісів, відкритих пісків. Наявні також рідкісні види мохоподібних, лишайників, водоростей.

1.2.3.3. Типові та рідкісні рослинні угруповання Зеленої книги України

До «Зеленої книги України» занесено такі угруповання, виявлені у Заповіднику:

угруповання звичайнососнових лісів звичайнояловцевих (*Pineta (sylvestris) juniperosa (communis)*);

угруповання формацій болотношейхцерієво-сфагнової (*Scheuchzerieta (palustris)-Sphagneta*), осоково-болотношейхцерієво-сфагнової (*Cariceto-Scheuchzerieta (palustris)-Sphagneta*);

угруповання формації альдрованди пухирчастої (*Aldrovandeta vesiculosa*);

угруповання формації кушира напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*);

угруповання формації глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*);

угруповання формації латаття білого (*Nymphaeeta albae*);

угруповання формації латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candidae*);

угруповання формації плавуна щитолістого (*Nymphoideta peltatae*);

угруповання формації рдесника туполістого (*Potamogetoneta obtusifolii*);

угруповання формації рдесника довгого (*Potamogetoneta praelongi*);

угруповання формації рдесника червонуватого (*Potamogetoneta rutilis*);

угруповання формації сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*);

угруповання формації їжачої голівки маленької (*Sparganieta minimi*);

угруповання формації водяного горіха плаваючого (*Trapeta natantis*).

Соснові ліси ялівцеві (*Pineta (sylvestris) juniperosa (communis)*) у Заповіднику трапляються дуже рідко, їх площа становить від 0,1 до 0,5 га. Ялівець звичайний в них утворює негустий (0,2-0,4) підлісок, форма кущів варіює від колоновидної до майже сланкої.

Шейхцерієво-сфагнові ценози виявлені в обводнених місцях у заплаві р. Іллі, вони займають невеликі площі, менше 0,01 га.

Водні угруповання мають більш широке поширення у водоймах Заповідника. Площі зайняті під лататтевими, глечиковими, водяно-горіховими, сальвінієвими угрупованнями в Прип'яті та рідше в Вужі, Іллі, Брагінці, Вересні іноді мають площу у 0,1-2 га. Рдесникові угруповання поширені переважно у Прип'яті і мають площу від 0,1 до 0,5 га. Інші рідкісні угруповання (альдровадові, їжачоголівкові) трапляються фрагментарно та займають малі площі – від 1-2 м² до 10-100 м².

1.2.4. Фауна (видове різноманіття, рідкісні та зникаючі види тварин, вплив окремих представників фауни на рослинність)

1.2.4.1. Видове різноманіття комах, рідкісні та зникаючі види

Загальний опис ентомофауни та історія її дослідження. Дослідження безхребетних тварин, зокрема і комах, фауни Заповідника стосувалися, в основному, тих явищ, які відбувалися в угрупованнях різних екосистем внаслідок змін, викликаних припиненням господарської діяльності та/або впливу радіоактивного забруднення. Перші ентомологічні дослідження у 30-кілометровій зоні відчуження розпочалися після аварії на ЧАЕС – влітку 1986 року. У Чорнобилі було створено штаб Національної академії наук України, якому підпорядковувались виїзні наукові групи, скомплектовані з вчених академічних інститутів. Дослідження тваринного світу проводили науковці Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Комах вивчали Л. І. Францевич, В. М. Стовбчатий, В. Г. Долін, В. В. Журавльов, І. Г. Плющ, О. В. Пучков, В. М. Титар, В. Б. Шуваліков та ін.

Незважаючи на значні труднощі з організації наукових робіт у зоні, особливо після 1987 року, колективу Інституту зоології вдалося одержати вагомні наукові результати.

На популяційному рівні було проведено радіоекологічні дослідження фонових груп і видів тваринного населення (дикі копитні, мишовидні гризуни, птахи, комахи) ураженої території. Складність цих досліджень полягала у тому, що в досліджуваних біоценозах визначальними одночасно були два фактори – радіаційний (первинний) і вторинний екологічний (як наслідок першого), пов'язаний з припиненням господарської діяльності на уражених територіях Українського Полісся. Внаслідок дії саме цього фактору в зоні безумовного відселення людей в цілому склалися сприятливі, на перший погляд, умови для життєдіяльності основних фауністичних комплексів.

Процеси формування ентомологічних комплексів на цій території в 1986-1990 рр. характеризувалися такими тенденціями:

- скороченням чисельності та видового складу рослиноїдних комах, особливо спеціалізованих шкідників сільськогосподарських культур;

- збільшенням чисельності багатоїдних комах, що живуть у ґрунті;

- домінуванням у структурі твердокрилих комах (мертвоїдів);

- різким зниженням великорозмірних турунів (рід *Carabus*) у найбільш забруднених лісових біотопах.

Слід зауважити, що на тих лісових ділянках, де потужність експозиційних доз могла досягти 4000 Р/год (на ґрунті до 100 Р/год) комахи, ймовірно, також загинули – в першу чергу ті з них, які знаходилися на поверхні крон дерев, хоча в цілому вони є досить стійкими до радіоактивного випромінювання.

При дослідженні впливу хронічного випромінювання на гемолімфу комах було встановлено, що воно викликає значні зміни як в структурі гемоцитів, так і в їхньому відсотковому співвідношенні. Так, кількість загиблих і патологічних клітин в ній досягала 45-75% (у контролі 10-17%) – за рахунок зниження кількості молодих родоначальних клітин. Морфологічні зміни клітин крові відбувалися в результаті розриву оболонки клітин, лізисом і гіпервакуолізацією цитоплазми, розпадом ядер, а також появою гігантських сферичних без'ядерних утворень. Все це є переконливим показником ослаблення популяцій комах в умовах постійного радіоактивного навантаження.

Цікаво, що на відміну від батьківського, у дочірнього покоління, вихованого на «чистому кормі» поза межами Зони відчуження, патологічних змін у гемолімфі не виявлено.

При дослідженні комах у лабораторії було встановлено, що радіоактивне забруднення довкілля має негативний вплив лише на їхній ембріональний розвиток, оскільки відродження личинок з яєць було практично вдвоє нижчим – порівняно з контролем. І все це відбувалося на фоні більш високої плодючості комах (порівняно з контролем) із 30-кілометрової зони Чорнобильської АЕС. Цей феномен можна розглядати як відповідну реакцію популяції на радіоактивне випромінювання. В лабораторних дослідах було встановлено також і негативний вплив цього фактору на холодостійкість кома.

Виявлено також, що збільшення фенотипічного різноманіття комах, яке спостерігалось після аварії на ЧАЕС, – це результат дестабілізації раніше стійких систем. Тим самим доведено, що тенденції збільшення мінливості є первинною реакцією популяції на радіоактивне забруднення біоценозів (В. М. Титар).

Генетичні дослідження комах проводили на популяціях малярійного комара – *Anopheles messeae*. При цьому різких змін в їхній каріотипічній структурі не виявлено (В.Б. Шуваліков).

Уже в перші місяці після аварії Л. І. Францевич зі своїми колегами, на основі зібраних ними фактичних матеріалів, представили в Республіканську контору бджільництва звіт про стан забруднення продуктів бджільництва в Київській, Чернігівській і Житомирській областях з картою пробовідбору і рекомендаціями захисту продукції.

На жаль, у 1996-2000 рр. практично всі дослідження Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України в 30-кілометровій зоні були згорнуті за браком відповідного фінансування, тим самим, було припинено професійний моніторинг тваринного світу в умовах хронічного радіоактивного випромінювання.

За часів незалежності України найбільшу кількість робіт із дослідження комах на сучасній території Заповідника було виконано спеціалістами ДСП «Екоцентр» у співпраці з Національним університетом біоресурсів і природокористування України (м. Київ), Інститутом захисту рослин НААН України, Всеросійським НДІ захисту рослин і Всеросійським НДІ сільськогосподарської радіології і агроекології. Ці дослідження охоплювали майже увесь період після аварії на ЧАЕС і концентрувались на процесах формування угруповань членистоногих у колишніх агроценозах після виведення їх із експлуатації. Було показано, що зміни в структурі і відносній чисельності членистоногих слідували за трансформацією рослинних угруповань. При цьому, в більшості випадків, радіаційне забруднення не спричинило ніякого особливого впливу. Крім того, розвиток рослинних угруповань на шляху формування природних комплексів, навпаки, спричинив збільшення різноманітності членистоногих. Так, у період із 1995 по 2009 рр. видова різноманітність комах-фітофагів зросла у 5 разів. У цілому, коливання якісних і кількісних характеристик, які спостерігалися в угрупованнях членистоногих в останні 15–20 років, визначаються переважно факторами абіотичної природи (погода, клімат, сезонні зміни), а також внутрішньо- та міжвидовими взаємовідносинами. На жаль, у цих дослідженнях найбільша увагу приділялася таксономічним групам вищого порядку і в меншій мірі

окремим видам. Тому дані про наявність, поширення і стан рідкісних видів комах майже відсутні.

Вплив радіаційного забруднення на фауну членистоногих вивчали також деякі закордонні групи вчених. Наприклад, представники французького Національного центру наукових досліджень (Universite Paris-Sud) – Андерс Моллер та університету Південної Кароліни (США) – Тімоті Мусо, які отримали суперечливі результати, які вказують на те, що видова різноманітність джмелів, метеликів, коників, бабок і павуків знижується при підвищенні радіаційного забруднення ділянок. Існують області, де мешкають понад 100 особин комах на квадратний метр, але є області, де їх менше одного на квадратний метр. Учені виявили, що в істот, які живуть неподалік реактора, частіше зустрічаються різні деформації, зокрема, зміна кольору, укорочені кінцівки. Зазвичай, такі істоти швидко стають здобиччю хижаків, оскільки не можуть швидко сховатися, бо їх крила мають меншу довжину. В цьому випадку вчені спостерігали надмірну кількість істот із потворністю. Науковці із здивуванням відзначали, що до них не проводилося стандартизованого дослідження впливу радіації на екосистему. Результати, які були отримані цими вченими, у значній мірі суперечать всім попереднім дослідженням на території Заповідника. У зв'язку з цим у 2015–2017 рр., у рамках проекту TREE, представники університету Стерлінга (Великобританія) за сприяння Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології (Україна), ДСП «Екоцентр» (Україна) та Інституту гідробіології НАН України розпочали роботи із вивчення впливу радіації на плодових мух (дрозофіл та джмелів), в рамках яких особлива увага приділялася оцінці дозових радіаційних навантажень, а також розглядалися питання впливу радіації на багатство, різноманітність, відтворення і генетичні ефекти. Британські вчені імітували рівні опромінення ЧАЕС в лабораторії, щоб вивчити вплив, який радіація має на джмелів, що населяють зону відчуження. Вони з'ясували, що радіація негативно впливає на використання джмелями енергії, збільшуючи показники їх метаболізму і, отже, споживання їжі. Так, наприклад, Джессіка Барроуз, яка брала участь в дослідженні, зазначає, що збільшення споживання нектару для окремої комахи може мати важливі екологічні наслідки, оскільки їй, можливо, доведеться витратити більше часу на видобуток нектару для своїх індивідуальних потреб. У результаті ситуація зі збільшенням колонії джмелів може бути погіршена, якщо для розплоду, що розвивається, буде доступно менше ресурсів. А це, в свою чергу, призведе до скорочення їх чисельності в екосистемі. Скорочення чисельності комах може призвести до погіршення «екосистемних послуг» запилювачів. Барроуз описує сучасну зону відчуження як «живу лабораторію», в якій можна вивчати вплив радіації як стресора навколишнього середовища. Джессіка Барроуз також зазначає, що хоча й відомо про те, як радіація впливає на деякі види в Чорнобилі, проблематично з'ясувати те, як мультивидові екосистеми реагують на цей тип хронічного радіаційного стресу, і чи відбулися еволюційні реакції у видів, які там мешкають. Використання лабораторної установки дозволило вченим провести безпечні дослідження, однак умови зони відчуження ЧАЕС не могли бути відтворені ідеально. У контрольованому середовищі джмелі забезпечувалися всім, що їм було необхідно для виживання, включаючи нектар, якого було у достатку. У природі вони повинні були літати на великі відстані, щоб здобути пилок і нектар з квітів. Вчені підозрюють, що вплив радіації може бути сильнішим в самій зоні відчуження ЧАЕС.

В останні 15 років фауну безхребетних гідробіонтів Заповідника вивчають переважно представники Інституту гідробіології НАН України. Так само, як і в більшості інших досліджень на території Заповідника, основний акцент робиться на вивченні накопичення радіонуклідів і оцінці ефектів радіаційного впливу. Біорізноманітність і її зміна оцінюється лише для вищих таксономічних груп. Уявлення про видовий склад можна отримати лише на прикладі найбільш масових видів. Вищезазначені роботи стосуються безхребетних водойми-охолоджувача ЧАЕС і деяких озер заплави річки Прип'яті, інші річки та озера Заповідника залишаються недослідженими. Відмічається, що

якісні і кількісні характеристики біорізноманітності залежать, у першу чергу, від сезонних змін. Дослідники звертають увагу, що виведення водойми-охолоджувача ЧаЕС із експлуатації (спуск води до природного рівня) призведе до кардинальних змін гідрохімічних умов і, як наслідок, до серйозних змін у видовому і кількісному складі безхребетних тварин. У цілому, це викличе збіднення біоценозів на даній території. Дослідження гідробіонтів, які проводять представники західних університетів, наприклад, Дж. Т. Сміт (Jim T. Smith), А. Леребоурз (Adelaide Lerebours) із Університету Портсмунда (Великобританія), стосуються виключно еко-токсикологічних питань і не дають уявлення про біорізноманітність водойми Заповідника.

Видовий склад ногохвісток зони відчуження ЧаЕС досліджувала О. В. Безкровна, яка виявила тут 16 видів цих мікроартропод.

В екологічному відношенні, на території Заповідника переважають лісові і лучні мезофіли, а також гігрофіли і гідрофіли. Ксерофільні види нечисленні, приурочені до сухих піщаних біотопів і їх поширення в умовах Полісся має інтразональний характер.

Не дивлячись на значну кількість досліджень на території Заповідника, об'єктами яких були комахи, таксономічний склад їх в Заповіднику залишається вивченим зовсім недостатньо. Це не дозволяє в повній мірі зробити висновки про роль цієї найбільш різноманітної і численної групи тварин в екосистемах Заповідника, які піддаються значному впливу радіоактивного забруднення. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних напрямків майбутніх зоологічних досліджень на території Заповідника обов'язково потрібно зробити вивчення таксономічної різноманітності комах та встановлення їхніх зв'язків та їхньої ролі в заповідних екосистемах.

Рідкісні види комах. На території Заповідника виявлено 49 видів комах, які потребують охорони, в тому числі – 33 види, які занесені до ЧКУ (наказ Міндовкілля від 19.01.2021 № 29), 18 видів – Додатку II Бернської конвенції (види, що підлягають особливій охороні), 22 видів – Європейського Червоного списку (табл. 1.6).

Таблиця 1.6.

Рідкісні та зникаючі види комах в межах Заповідника

Група, вид		Червона книга України, категорія	Територіальний червоний список	Бернська конвенція, додаток	Боннська конвенція, додаток	СІТЕ С, додаток	Європ. Червоний список, категорія
Латинська назва	Українська назва						
1	2	3	4	5	6	7	8
Ряд Бабки – Odonata							
<i>Symplectra paedisca</i> Brauer, 1882	Симпекма Брауера			2			*
<i>Calopteryx virgo</i> (Linnaeus, 1758)	Красуня-діва	Вразливий					
<i>Aeshna viridis</i> Eversmann, 1836	Коромисло зелене			2			I
<i>Anax imperator</i> Leach, 1815	Дозорець-імператор	Вразливий					
<i>Cordulegaster boltoni</i> (Donovan, 1807)	Кордулегастер кільчастий	Вразливий					
<i>Gomphus flavipes</i> (Charpentier, 1825)	Дідок жовтоногий			2			I

<i>Sympetrum pedemontanum</i> (Allioni, 1776)	Бабка перев'язана	Вразливий					
<i>Leucorrhinia pectoralis</i> (Charpentier, 1825)	Білоноска болотна			2			*
<i>Leucorrhinia caudalis</i> Charpentier, 1840	Білоноска товстохвоста			2			I
Ряд Твердокрилі, або Жуки – Coleoptera							
<i>Emus hirtus</i> (Linnaeus, 1758)	Стафілін волохатий	Рідкісний					
<i>Lucanus cervus</i> (Linnaeus, 1758)	Жук-олень, рогач звичайний	Рідкісний					
<i>Cerambyx cerdo</i> (Linnaeus, 1758)	Вусач великий дубовий західний	Вразливий		2			E
<i>Purpuricenus kaehleri</i> (Linnaeus, 1758)	Вусач-червонокрил Келлера	Вразливий					
<i>Dorcadion equestre</i> (Laxmann, 1770)	Вусач земляний-хрестоно Сець (Коренеїд хрестоносець)	Вразливий					
<i>Aromia moschata</i> (Linnaeus, 1758)	Вусач мускусний	Вразливий					
Ряд Сітчастокрилі – Neuroptera							
<i>Myrmeleon formicarius</i> (Linnaeus, 1767)	Мурашиний лев звичайний						K
Ряд Лускокрилі, або Метелики – Lepidoptera							
<i>Carterocephalus palaemon</i> (Pallas, 1771)	Палемон						V
<i>Zerynthia polyxena</i> (Denis & Schiffermüller, 1775)	Поліксена	Вразливий		2			*
<i>Parnassius mnemosyne</i> (Linnaeus, 1758)	Мнемозина	Вразливий		2			*
<i>Parnassius apollo</i> (Linnaeus, 1758)	Аполлон	Зникаючий		2			R
<i>Colias palaeno</i> (Linnaeus, 1761)	Жовтюх торф'яний	Зникаючий					
<i>Phengaris arion</i> (Linnaeus, 1758)	Синявець Аріон			2			V

<i>Phengaris teleius</i> (Bergstrasser, 1779)	Синявець Телеїус			2			Е
<i>Phengaris nausithous</i> (Bergstrasser, 1779)	Синявець чорнуватий, аркас			2			Е
<i>Lycaena dispar</i> (Haworth, 1802)	Дукачик непарний			2			Е
<i>Polyommatus eros</i> (Ochsenheimer, 1808)	Синявець Ерос	Зникаючий					
<i>Apatura iris</i> (Linnaeus, 1758)	Райдужниця велика	Вразливий					
<i>Limenitis populi</i> (Linnaeus, 1758)	Стрічка тополева	Вразливий					
<i>Euphydryas aurinia</i> (Rottemburg, 1775)	Рябець Аврinia	Вразливий		2			
<i>Euphydryas maturna</i> (Linnaeus, 1758)	Рябець Матурна	Вразливий		2			Е
<i>Hipparchia statilinus</i> (Hufnagel, 1766)	Сатир залізний	Рідкісний					
<i>Coenonympha hero</i> (Linnaeus, 1761)	Прочанок Геро	Вразливий		2			*
<i>Coenonympha oedipus</i> (Fabricius, 1787)	Прочанок Едип	Зникаючий		2			Е
<i>Acherontia atropos</i> (Linnaeus, 1758)	Бражник мертва голова	-					
<i>Proserpinus proserpina</i> (Pallas, 1772)	Бражник Прозерпіна	Рідкісний		2			V
<i>Saturnia pyri</i> (Denis & Schiffermüller, 1775)	Сатурнія велика	Вразливий					Е
<i>Stauropora celsia</i> (Linnaeus, 1758)	Совка розкішна	Рідкісний					
<i>Pericallia matronula</i> (Linnaeus, 1758)	Ведмедиця велика	Вразливий					
<i>Callimorpha dominula</i> (Linnaeus, 1758)	Ведмедиця- господиня	Вразливий					
Ряд Перетинчастокрили – Hymenoptera							

<i>Larra anathema</i> (Rossi, 1790)	Лярра анафемська	Неоціне ний					
<i>Xylocopa valga</i> Gerstaecker, 1872	Ксилокопа звичайна (Бджола-тесляр звичайна)	Рідкісний					
<i>Xylocopa violaceae</i> (Linnaeus, 1758)	Ксилокопа фіолетова (Бджола-тесляр фіолетова)	Рідкісний					
<i>Xylocopa iris</i> (Christ, 1791)	Ксилокопа райдужна (Бджола-тесляр райдужна)	Зникаю чий					
<i>Bombus muscorum</i> (Linnaeus, 1758)	Джмінь моховий	Рідкісний					
<i>Bombus ruderatus</i> (Fabricius, 1775)	Джмінь червону ватий	Рідкісний					
<i>Bombus confusus</i> Schenck, 1859	Джмінь незвичайний						V
<i>Formica rufa</i> (Linnaeus, 1758)	Мурашка руда лісова						V

1.2.4.2. Видове різноманіття риб, рідкісні та зникаючі види

Водні об'єкти Заповідника дуже різноманітні. Це – розгалужена мережа річок, струмків, озера, болота, меліоративні канали, ставки та північно-західний відріг Київського водосховища.

Загальна площа поверхневих вод – понад 20 тис. га – це десята частина території Заповідника. Довжина річкової мережі – 314 км. Довжина меліоративних каналів більше 160 км.

Тут протікає вісім річок: Прип'ять, Уж, Сахан, Ілля, Брагінка, Несвіч, Вересня, Грезля. Більшість малих річок – притоки Прип'яті або Ужа. Річка Брагінка впадає у Київське водосховище. Усі вони підживлюються багатьма струмками.

Водна система зони відчуження протягом багатьох десятиліть зазнавала великих змін. Ці зміни відбувалися вже з кінця 19-го ст., коли розпочався процес меліорації заболочених територій. До аварії 1986 року майже половина території була покрита мережею дренажних каналів. На землях сільськогосподарського призначення створили понад десяток розгалужених меліоративних систем. У багатьох місцях розробляли торф. З часом обслуговування таких штучних водних систем через їхню невисоку ефективність було припинено. Канали на 80% позаростали та замулилися.

Іхтіофауна водойм Заповідника належить до трьох фауністичних комплексів – прісноводного понто-каспійського, бореального та третинного. Всі види, що проживають у водоймах басейну Дніпра і північній частині Київського водосховища, тут присутні.

Переліки видів, які склалися наприкінці 90-х років за результатами радіоекологічних досліджень, наводять 43 або 48 видів риб. Втім, ці дослідження мали ряд методичних недоліків. Так застосовувалися сіті з великим вічком, в які потрапляла лише велика риба. Риба малих розмірних класів не фіксувалася. Переважна більшість досліджень проводилася в водоймі-охолоджувачі ЧАЕС та р. Прип'ять з акцентом на промислових видах. З 2003 року системних іхтіологічних досліджень не проводилось.

Ведуться лише спостереження в рамках радіаційно-екологічного моніторингу водних екосистем.

Найбідніша у видовому відношенні є іхтіофауна меліоративних каналів (райони Городища, Оташева, Усова), що складалася майже виключно з срібного карася. Траплялися окремі екземпляри окуня і щуки. Більш багатий набір видів відмічається для заплавних водойм р. Прип'ять - сом європейський (*Silurus glanis* L.), щука звичайна (*Esox lucius* L.), голавль звичайний (*Leuciscus cephalus* L.), жерех (*Aspius aspius* L.), судак звичайний (*Stizostedion lucioperca* L.), окунь звичайний (*Perca fluviatilis* L.), чехонь (*Pelecus cultratus* L.), краснопірка (*Scardinius erythrophthalmus* L.); зоопланктонофаги – синець (*Abramis ballerus* L.); бентофаги – карась сріблястий (*Carassius auratus gibelio* Bloch), карась звичайний (*Carassius carassius* L.), плоскирка (*Blicca bjoerkna* L.), линь (*Tinca tinca* L.), в'юн звичайний (*Misgurnus fossilis* L.), плітка (*Rutilus rutilus* L.) та лящ (*Abramis brama* L.).

В межах Заповідника відмічається 13 видів, які мають природоохоронний статус, з яких 9 видів віднесено до Додатку III Бернської конвенції (види, що підлягають охороні, їх регулюванню) (табл. 1.7). Найбільш важливе значення територія Заповідника має для збереження міноги української та чехоні звичайної.

Таблиця 1.7.

Рідкісні та зникаючі види риб в межах Заповідника

Група, вид		Червона книга України, категорія	Територіальний червоний список	Бернська конвенція, додаток	Боннська конвенція, додаток	СІТЕС, Додаток	Європ. Червоний список, категорія
Латинська назва	Українська назва						
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Eudontomyzon mariae</i>	Мінога українська	ЗК	-	3	-	-	V
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	Бистрянка звичайна	-	-	3	-	-	-
<i>Aspius aspius</i>	Білизна звичайна	-	-	3	-	-	-
<i>Chodrostoma nasus</i>	Підуст звичайний	ВР	-	3	-	-	-
<i>Ballerus ballerus</i>	Синець звичайний	-	-	3	-	-	-
<i>Carassius carassius</i>	Карась звичайний	ВР	-	-	-	-	-
<i>Cobitis taenia</i>	Щипавка звичайна	-	-	3	-	-	-
<i>Leuciscus leuciscus</i>	Ялець звичайний	ВР	-	-	-	-	-
<i>Lota lota</i>	Минь річковий	ВР	-	-	-	-	-
<i>Gymnocephalus acerinus</i>	Йорж носар	ЗК	-	-	-	-	-
<i>Syngnathus abaster</i>	Морська голка пухлощока	-	-	3	-	-	-
<i>Misgurnus fossilis</i>	В'юн звичайний	-	-	3	-	-	-
<i>Pelecus cultratus</i>	Чехоня звичайна	-	-	3	-	-	-

1.2.4.3. Видове різноманіття земноводних та плазунів, рідкісні та зникаючі види

Батрахогерпетофауна Заповідника нараховує 18 видів. Вона включає 11 видів земноводних (*Amphibia*), які належать до 2-х рядів, 6-ти родин, 8-ми родів та 7 видів плазунів (*Reptilia*), що відносяться до 2-х рядів, 5-ти родин, 7-ми родів. Всі зазначені види мають різний природоохоронний статус, з яких 10 видів віднесено до Додатку II Бернської конвенції (види, що підлягають особливій охороні) та 8 видів віднесено до Додатку III Бернської конвенції (види, що підлягають охороні, їх регулюванню) (табл. 1.8).

Таблиця 1.8.

Рідкісні та зникаючі види земноводних та плазунів в межах Заповідника

Група, вид		Червона книга України, категорія	Бернська конвенція, додаток	Боннська конвенція, додаток	СІТЕС, додаток	Європ. Червоний список, категорія
Латинська назва	Українська назва					
<i>Lissotriton vulgaris</i> (L., 1758)	Звичайний тритон	-	3	-	-	-
<i>Triturus cristatus</i> (Laurenti, 1768)	Тритон гребінчастий	BP	2	-	-	-
<i>Bombina bombina</i> (L., 1761)	Червоночерева джерелянка	-	2	-	-	-
<i>Pelobates fuscus</i> (Laurenti, 1768)	Звичайна землянка	-	2	-	-	-
<i>Hyla orientalis</i> Bedriaga, 1890	Східна райка	-	2	-	-	-
<i>Bufo bufo</i> (Linnaeus, 1758)	Сіра, або звичайна ропуха	-	3	-	-	-
<i>Bufo viridis</i> Laurenti, 1768	Зелена ропуха	-	2	-	-	-
<i>Rana temporaria</i> L. 1758	Трав'яна жаба	-	3	-	-	-
<i>Rana arvalis</i> Nilsson, 1842	Гостроморда жаба	-	2	-	-	-
<i>Pelophylax ridibundus</i> (Pallas, 1771)	Озерна жаба	-	3	-	-	-
<i>Pelophylax lessonae</i> (Camerano, 1882)	Ставкова жаба	-	3	-	-	-
<i>Emys orbicularis</i> (L., 1758)	Черепаша болотяна	-	2	-	3	NT
<i>Anguis fragilis</i> Linnaeus, 1758	Веретільниця ламка	-	3	-	-	-
<i>Lacerta agillis</i> Linnaeus, 1758	Ящірка прудка	-	2	-	-	-
<i>Zootoca vivipara</i> (von Jacquin, 1787)	Ящірка живородна	-	2	-	-	2
<i>Coronella austriaca</i> Laurenti, 1768	Мідянка звичайна	BP	2	-	-	-
<i>Natrix natrix</i> (L. 1758)	Вуж звичайний	-	3	-	-	-
<i>Vipera berus</i> (L., 1758)	Гадюка звичайна	-	3	-	-	-

1.2.4.4. Видове різноманіття птахів, рідкісні та зникаючі види

Найбільш детально охарактеризував орнітофауну Поліського регіону (крім акваторії Київського водосховища) В.П. Жежерін, котрий проводив дослідження з 1959 до 1969 рр. За його даними, орнітофауна даного регіону відноситься до європейського типу, ендеміків не має. В регіоні проходить межа розповсюдження 41 західних та південних, 25

північних та 4 східних для Полісся видів. Інші види є транспалеарктами або мають досить великі ареали. На цій території мешкала найбільша в Україні кількість борової, водоплавної та лугової дичини.

Елементи орнітофауни мають прив'язку до окремих ландшафтних комплексів, яка виявляється в закономірних залежностях окремих ландшафтних елементів: гіпсометричний рівень місцевості – характер ґрунту – тип лісу – характер орнітофауни. Завдяки цьому виділяють види птахів-індикаторів широколистяних та соснових лісів. До перших відносяться соловей східний (*Luscinia luscinia*), мухоловка-білошийка (*Ficedula albicollis*) та мала (*Ficedula parva*), славка садова (*Sylvia borin*), чорноголова (*S. atricapilla*) та рябогруда (*S. nisoria*), берестянка (*Hippolais icterina*), синиця блакитна (*Parus coeruleus*), костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*), зеленяк (*Chloris chloris*) та ін. До других: дрізд-омелюх (*Turdus viscivorus*), вівчарик весняний (*Phylloscopus trochilus*), мухоловка строката (*Ficedula hypoleuca*), синиця чубата (*Parus cristatus*), жовна чорна (*Dryocopus martius*), тетерук (*Lirurus tetrrix*), глушець (*Tetrao urogallus*).

Мисливські птахи представлені глушцем, орябком (*Tetrastes bonasia*), куріпкою сірою (*Perdix perdix*). В післявоєнний період спостерігалось стрімке збільшення чисельності тетерука (*Lirurus tetrrix*), що пов'язано зі зміною старих лісів сосново-березовим молодняком. Чисельність куликів оцінюється як відносно велика. Лиска (*Fulica atra*) описується як нехарактерний для цього регіону вид. Журавель сірий (*Grus grus*) відмічався як звичайний вид до початку меліоративних робіт. В Поліссі гніздувалися такі рідкісні види: баклан великий (*Phalacrocorax carbo*), сапсан (*Falco peregrinus*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), скопа (*Pandion haliaetus*), зміїд (*Circaetus gallicus*), пугач (*Bubo bubo*), брижач (*Philomachus pugnax*), коловодник болотяний (*Tringa glareola*), кроншнеп великий (*Numenius arquata*), лежень (*Burhinus oedicnemus*), бджолоїдка звичайна (*Merops apiaster*) та ін. Також фіксувалося катастрофічне зменшення чисельності всіх видів денних хижих птахів внаслідок їх систематичного відстрілу та зведення старих лісів.

Київське водосховище було створено в 1965 році. Його формування закономірно викликало зміну стану орнітофауни водно-болотного комплексу. В процесі становлення острівної мілководної зони водосховища різко знизилась чисельність мородунки (*Xenos cinereus*), коловодника звичайного (*Tringa totanus*), чайки (*Vanellus vanellus*), грицики (*Limosa sp.*) (внаслідок захаращення островів з пасовищно-лучним типом рослинності), крячка малого (*Sterna albifrons*), кулика-сороки (*Haematopus ostralegus*) (в зв'язку з заростанням сухих піщаних ділянок). Збільшилась чисельність мартина звичайного (*Larus redibundus*) та мартина сивого, з'явився мартин жовтоокий (*Larus cachinnans*).

Дослідження північної частини Київського водосховища в період його стабілізації (1982) виявило 14 колоній птахів (9 полівидових та 5 мартина звичайного), видовий склад котрих включав в себе 13 видів: мартин звичайний, мартин малий (*Larus minutus*), мартин сивий, крячок річковий, крячок чорний (*Chlidonias nigra*), крячок білокрилий, кулик-сорока, пісочник малий (*Charadrius dubius*), мородунка, чайка, коловодник звичайний, грицик великий (*Limosa limosa*). В 1984 р. зареєстровано 9 змішаних колоній мартинових птахів. На наступний рік 4 із них припинили своє існування через несприятливі кліматичні умови внаслідок підтоплення. В цілому в доаварійний період Київське водосховище характеризувалося більшим видовим складом та чисельністю птахів, ніж інші водно-болотні комплекси. Так, до 1986 року щільність гніздових популяцій птахів на каналах меліоративної системи та малих річках оцінювалась як низька та складалась з крижня (*Anas platyrhynchos*), нерозня (*A. strepera*), чирянки великої (*A. querquedula*), луна очеретяного (*Circus aeruginosus*). В той же час орнітофауна Київського водосховища налічувала такі види: крижень, нерозень, чирянка велика, попелюха (*Aythya ferina*), лиска, лунь очеретяний, чепурна велика (*Egretta alba*), чапля сіра (*Ardea cinerea*), світлокрилий та чорний крячки.

В Зоні відчуження птахи є найбільш чисельною групою хребетних тварин: ареалогічно очікувані тут 245 видів, що належать до 17 рядів. Серед них доведене гніздування для 160 видів. В зимовий період доведено мешкання 45 видів.

В межах Заповідника відмічається 201 вид, який має природоохоронний статус, в т.ч. віднесеній до Додатку II Бернської конвенції (види, що підлягають особливій охороні) та Додатку III Бернської конвенції (види, що підлягають охороні, їх регулюванню) (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Рідкісні та зникаючі види птахів в межах Заповідника

Група, вид		Червона книга України, категорія	IUCN	Бернська конвенція, додаток	Боннська конвенція, додаток	СІТЕС, додаток	Європ. Червоний список, категорія
Українська назва	Латинська назва						
1	2	3	4	5	6	7	8
Га́ра чорношія	<i>Gavia arctica</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Пірникоза чорношия	<i>Podiceps nigricollis</i> (Brehm, 1831)			2			
Пірникоза велика	<i>Podiceps cristatus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Великий баклан	<i>Phalacrocorax carbo</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Буга́й	<i>Botaurus stellaris</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Буга́йчик	<i>Ixobrychus minutus</i> (Linnaeus, 1766)			2	2		
Квак	<i>Nycticorax nycticorax</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Чепура велика	<i>Egretta alba</i> (Linnaeus, 1758)						
Чапля сіра	<i>Ardea cinerea</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Чапля руда	<i>Ardea purpurea</i> (Linnaeus, 1766)			2			
Леле́ка білий	<i>Ciconia ciconia</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Лелека чорний	<i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758)	РД		2	2	2	
Гу́ска сіра	<i>Anser anser</i> (Linnaeus, 1758)			1	1, 2		
Гу́ска білоло́ба	<i>Anser albifrons</i> (Scopoli, 1769)			3	1, 2		
Гу́ска ма́ла	<i>Anser erythropus</i> (Linnaeus, 1758)	ВР	EN	2	1, 2		VU
Гуменник	<i>Anser fabalis</i> (Latham, 1787)			3	1, 2		
Ле́бідь-шипун	<i>Cygnus olor</i> (Gmelin, 1789)			3	1, 2		
Ле́бідь-кликун	<i>Cygnus cygnus</i> (Latham, 1758)			2	1, 2		
Крижень	<i>Anas platyrhynchos</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Чи́рянка ма́ла	<i>Anas crecca</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		

Нерозень	<i>Anas strepera</i> (Latham, 1758)	РД		3	1, 2		
Свищ	<i>Anas penelope</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Шилохвіст	<i>Anas acuta</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Широконоска	<i>Anas clypeata</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Попелюх	<i>Aythya ferina</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Чирянка велика	<i>Anas querquedula</i> Linnaeus, 1758			3	1, 2		
Чернь чубата	<i>Aythya fuligula</i> (Latham, 1758)			3	1, 2		
Гоголь	<i>Bucephala clangula</i> (Latham, 1758)	РД		3	1, 2		
Синьга	<i>Melanitta nigra</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		
Крех малий	<i>Mergellus albellus</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2		
Крех великий	<i>Mergus merganser</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		
Скопа	<i>Pandion haliaetus</i> (Linnaeus, 1758)	ЗК		2	2	2	
Осоїд	<i>Pernis apivorus</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2	2	
Шуліка чорний	<i>Milvus migrans</i> (Boddaert, 1783)	ВР		2	1, 2	2	VU
Лунь польовий	<i>Circus cyaneus</i> (Linnaeus, 1766)	РД		2	1, 2	2	
Лунь степовий	<i>Circus macrourus</i> (S. G. Gmelin, 1771)	ЗК	NT	2	1, 2	2	EN
Лунь лучний	<i>Circus pygargus</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		2	1, 2	2	
Лунь очеретяний	<i>Circus aeruginosus</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2	2	
Яструб великий	<i>Accipiter gentilis</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2	2	
Яструб малий	<i>Accipiter nisus</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2	2	
Зимняк	<i>Buteo lagopus</i> (Pontoppidan, 1763)			2	1, 2	2	
Канюк звичайний	<i>Buteo buteo</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2	2	
Змієїд	<i>Circaetus gallicus</i> (Gmelin, 1788)	РД		2	1, 2	2	
Підорлик великий	<i>Aquila clanga</i> (Pallas, 1811)	РД	VU	2	1, 2	2	EN
Підорлик малий	<i>Aquila pomarina</i> (Brehm, 1831)	РД		2	1, 2	2	
Могильник	<i>Aquila heliaca</i> (Savigny, 1809)	РД	VU	2	1, 2	1	
Беркут	<i>Aquila chrysaetos</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		2	1, 2	2	
Орлан- білохвіст	<i>Haliaeetus albicilla</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		2	1, 2	1	

Балобан	<i>Falco cherrug</i> (J. E. Gray, 1834)	ВР	EN	2	2	2	EN
Сапсан	<i>Falco peregrinus</i> (Tunstall, 1771)	РД		2	2	1	
Підсоколик великий	<i>Falco subbuteo</i> (Linnaeus, 1758)			2	2	2	
Підсоколик малий	<i>Falco columbarius</i> (Linnaeus, 1758)			2	2	2	
Кібчик	<i>Falco vespertinus</i> (Linnaeus, 1766)		NT	2	2	2	VU
Боривітер звичайний	<i>Falco tinnunculus</i> (Linnaeus, 1758)			2	2	2	
Глушець	<i>Tetrao urogallus</i> (Linnaeus, 1758)	ЗК		2			
Тетерук	<i>Tetrao tetrix</i> (Linnaeus, 1758)	ЗК		3			
Орябок	<i>Tetrastes bonasia</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		3			
Куріпка сіра	<i>Perdix perdix</i> (Linnaeus)			3			VU
Перепілка	<i>Coturnix coturnix</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Журавель сирій	<i>Grus grus</i> (Linnaeus, 1758)	РД		2	1, 2	2	
Пастушок	<i>Rallus aquaticus</i> Linnaeus, 1758			3			
Погонич звичайний	<i>Porzana porzana</i> (Linnaeus, 1766)			2	2		
Погонич малий	<i>Porzana parva</i> (Scopoli, 1769)			2	2		
Деркач	<i>Crex crex</i> (Linnaeus, 1758)		NT	2			
Курочка водяна	<i>Gallinula chloropus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Лиска	<i>Fulica atra</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Лежень	<i>Burhinus oedicnemus</i> (Linnaeus, 1758)	НО		2	2		VU
Сивка морська	<i>Pluvialis squatarola</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Пісочник великий	<i>Charadrius hiaticula</i> Linnaeus, 1758	РД		2	2		
Пісочник малий	<i>Charadrius dubius</i> (Scopoli, 1786)			2	2		
Чайка	<i>Vanellus vanellus</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		VU
Кулик-сорока	<i>Haematopus ostralegus</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		3			
Коловодник лісовий	<i>Tringa ochropus</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2		
Коловодник болотяний	<i>Tringa glareola</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2		
Коловодник звичайний	<i>Tringa totanus</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		

Набережник	<i>Actitis hypoleucos</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2		
Мородунка	<i>Xenus cinereus</i> (Güldenstädt, 1775)			2	1, 2		
Брижач	<i>Philomachus</i> <i>pugnax</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		
Побережник малий	<i>Calidris minuta</i> (Leisler, 1812)			3	1, 2		
Побережник чорногрудий	<i>Calidris alpina</i> (Linnaeus, 1758)			2	1, 2		
Баранець звичайний	<i>Gallinago</i> <i>gallinago</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		
Слуква	<i>Scolopax rusticola</i> (Linnaeus, 1758)			3	1, 2		
Кульон великий	<i>Numenius arquata</i> (Linnaeus, 1758)	ЗК	NT	3	1, 2		
Грицик великий	<i>Limosa limosa</i> (Linnaeus, 1758)	ВР	NT	3	1, 2		VU
Мартин малий	<i>Larus minutus</i> (Pallas, 1776)			2			
Мартин звичайний	<i>Larus ridibundus</i> (Linnaeus, 1766)			3			
Мартин сивий	<i>Larus canus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Крячок чорний	<i>Chlidonias niger</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Крячок білокрилий	<i>Chlidonias</i> <i>leucopterus</i> (Temminck, 1815)			2	2		
Крячок білощокий	<i>Chlidonias</i> <i>hybrida</i> (Pallas, 1811)			2			
Крячок річковий	<i>Sterna hirundo</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Крячок малий	<i>Sterna albifrons</i> (Pallas, 1764)	РД		2	2		
Голуб-синяк	<i>Columba oenas</i> (Linnaeus, 1758)	ВР		3			
Голуб сизий	<i>Columba livia</i> (Gmelin, 1789)			3			
Горлиця садова	<i>Streptopelia</i> <i>decaocto</i> (Frisvaldszky, 1838)			3			
Горлиця звичайна	<i>Streptopelia turtur</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Зозуля	<i>Cuculus canorus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Пугач	<i>Bubo bubo</i> (Linnaeus, 1758)	РД		2		2	
Сова вухата	<i>Asio otus</i> (Linnaeus, 1758)			2		2	
Сова болотяна	<i>Asio flammeus</i> (Pontoppidan, 1763)			2		2	
Сич волохатий	<i>Aegolius funereus</i> (Linnaeus, 1758)	РД		2		2	
Сич хатній	<i>Athene noctua</i>			2		2	

	(Scopoli, 1769)						
Сичик-горобець	<i>Glaucidium passerinum</i> (Linnaeus, 1758)	BP		2		2	
Сова сіра	<i>Strix aluco</i> (Linnaeus, 1758)			2		2	
Сова бородата	<i>Strix nebulosa</i> (Johann Reinhold Forster, 1772)	PD		2		2	
Дрімлюга	<i>Caprimulgus europaeus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Серпокрилець чорний	<i>Apus apus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Сиворакша	<i>Coracias garrulus</i> (Linnaeus, 1758)	ЗК	NT	2	2		VU
Рибалочка	<i>Alcedo atthis</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Бджолоїдка	<i>Merops</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Одуд	<i>Upupa epops</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Крутиголовка	<i>Jynx torquilla</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Жовна сива	<i>Picus canus</i> (Gmelin, 1788)			2			
Жовна чорна	<i>Dryocopus martius</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Дятел звичайний	<i>Dendrocopos major</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Дятел сирійський	<i>Dendrocopos syriacus</i> (Hemprich & Ehrenberg, 1833)			2			
Дятел середній	<i>Dendrocopos medius</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Дятел білоспинний	<i>Dendrocopos leucotos</i> (Bechstein, 1802)	PD		2			
Дятел малий	<i>Dryobates minor</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Ластівка берегова	<i>Riparia riparia</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Ластівка сільська	<i>Hirundo rustica</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Ластівка міська	<i>Delichon urbicum</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Посмітюха	<i>Galerida cristata</i> (Linnaeus, 1758)			3		3	
Жайворонок лісовий	<i>Lullula arborea</i> (Linnaeus, 1758)			3		3	
Жайворонок польовий	<i>Alauda arvensis</i> (Linnaeus, 1758)			3		3	
Щеврик польовий	<i>Anthus campestris</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Щеврик лісовий	<i>Anthus trivialis</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Щеврик лучний	<i>Anthus pratensis</i> (Linnaeus, 1758)			2			

Плиска жовта	<i>Motacilla flava</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Плиска жовтоголова	<i>Motacilla citreola</i> Pallas, 1776			2			
Плиска біла	<i>Motacilla alba</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Сорокопуд терновий	<i>Lanius collurio</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Сорокопуд чорнолобий	<i>Lanius minor</i> (Gmelin, 1788)			2			
Сорокопуд сірий	<i>Lanius excubitor</i> (Linnaeus, 1758)	РД		2			
Вивільга	<i>Oriolus oriolus</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Горіхівка	<i>Nucifraga caryocatactes</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Крук	<i>Corvus corax</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Омелюх	<i>Bombycilla garrulus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Волове очко	<i>Troglodytes troglodytes</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Тинівка лісова	<i>Prunella modularis</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Кобилочка солов'їна	<i>Locustella luscinioides</i> (Savi, 1824)			2			
Кобилочка річкова	<i>Locustella fluviatilis</i> (Wolf, 1810)			2			
Очеретянка лучна	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Очеретянка чагарникова	<i>Acrocephalus palustris</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Очеретянка ставкова	<i>Acrocephalus scirpaceus</i> (Hermann, 1804)			2			
Очеретянка велика	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Берестянка звичайна	<i>Hippolais icterina</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Кропив'янка рябогруда	<i>Sylvia nisoria</i> (Bechstein, 1792)			2		3	
Кропив'янка чорноголова	<i>Sylvia atricapilla</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Кропив'янка садова	<i>Sylvia borin</i> (Boddaert, 1783)			2		3	
Кропив'янка сіра	<i>Sylvia communis</i> (Latham, 1787)			2			
Кропив'янка прудка	<i>Sylvia curruca</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	

Вівчарик весняний	<i>Phylloscopus trochilus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Вівчарик- ковалик	<i>Phylloscopus collybita</i> (Vieillot, 1817)			2			
Вівчарик жовтобровий	<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechstein, 1793)			2			
Вівчарик зелений	<i>Phylloscopus trochiloides</i> (Sundevall, 1837)			2			
Золотомушка жовточуба	<i>Regulus regulus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Мухоловка строката	<i>Ficedula hypoleuca</i> (Pallas, 1764)			2	2		
Мухоловка білошия	<i>Ficedula albicollis</i> (Temminck, 1815)			2	2		
Мухоловка мала	<i>Ficedula parva</i> (Bechstein, 1792)			2	2	3	
Мухоловка сіра	<i>Muscicapa striata</i> (Pallas, 1764)			2	2		
Трав'янка лучна	<i>Saxicola rubetra</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Кам'янка звичайна	<i>Oenanthe oenanthe</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Горихвістка звичайна	<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (Linnaeus, 1758)			2	2		
Горихвістка чорна	<i>Phoenicurus ochruros</i> (S. G. Gmelin, 1774)			2	2		
Вільшанка	<i>Erithacus</i> (Cuvier, 1800)			2	2		
Соловейко східний	<i>Luscinia luscinia</i> (Linnaeus, 1758)			2	2	3	
Синьошийка	<i>Luscinia svecica</i> (Linnaeus, 1758)			2	2	3	
Чикотень	<i>Turdus pilaris</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Дрізд чорний	<i>Turdus merula</i> (Linnaeus, 1758)			3	2	3	
Дрізд білобровий	<i>Turdus iliacus</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Дрізд співочий	<i>Turdus philomelos</i> (Brehm, 1831)			3	2	3	
Дрізд-омелюх	<i>Turdus viscivorus</i> (Linnaeus, 1758)			3	2		
Синиця вусата	<i>Panurus biarmicus</i> (Carolus Linnaeus, 1758)			2			
Синиця довгохвоста	<i>Aegithalos caudatus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Ремез	<i>Remiz pendulinus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Гаїчка болотяна	<i>Poecile palustris</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Гаїчка-пухляк	<i>Poecile montanus</i>			2			

	(Conrad von Baldenstein, 1827)						
Синиця чубата	<i>Lophophanes cristatus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Синиця чорна	<i>Parus ater</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Синиця блакитна	<i>Parus caeruleus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Синиця велика	<i>Parus major</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Повзик	<i>Sitta</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Підкоришник звичайний	<i>Certhia familiaris</i> (L, 1758)			2			
Горобець польовий	<i>Passer montanus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Зяблик	<i>Fringilla coelebs</i> (Linnaeus, 1758)			3			
В'юрок	<i>Fringilla montifringilla</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Щедрик	<i>Serinus serinus</i> (Linnaeus, 1766)			2		3	
Зеленяк	<i>Carduelis chloris</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Чиж	<i>Spinus spinus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Щиглик	<i>Carduelis carduelis</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Коноплянка	<i>Acanthis cannabina</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Чечітка звичайна	<i>Acanthis flammea</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Чечевиця	<i>Carpodacus erythrinus</i> (Pallas, 1770)			2		3	
Снігур	<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Костогриз	<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Просянка	<i>Emberiza calandra</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Вівсянка звичайна	<i>Emberiza citronella</i> (Linnaeus, 1758)			2		3	
Вівсянка очеретяна	<i>Emberiza schoeniclus</i> (Linnaeus, 1758)			2			
Вівсянка садова	<i>Emberiza hortulana</i> (Linnaeus, 1758)			3		3	
Жайворонок степовий	<i>Melanocorypha calandra</i> (Linnaeus, 1776)			2		3	
Коноплянка	<i>Carduelis cannabina</i>			2		3	

	(<i>Linnaeus, 1758</i>)						
Чечітка звичайна	<i>Carduelis flammea</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			2		3	
Чечітка біла	<i>Carduelis hornemanni</i> (<i>Holboll, 1843</i>)			2		3	
Чиж лісовий	<i>Carduelis spinus</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			2		3	
Шишкар ялиновий	<i>Loxia curvirostra</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			2		3	
Снігур звичайний	<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			2		3	
Вільшанка	<i>Erithacus rubecula</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			2		3	
Соловейко західний	<i>Luscinia megarhynchos</i> (<i>Brehm, 1831</i>)			2		3	
Дрізд кам'яний	<i>Monticola saxatilis</i> (<i>Linnaeus, 1766</i>)			2		3	

1.2.4.5. Видове різноманіття ссавців, рідкісні та зникаючі види

Фауна ссавців Заповідника складається з 6 рядів: рукокрилі, комахоїдні, гризуни, зайцеподібні, парнокопитні, хижі. Доведено присутність 59 видів з 79 очікуваних. Це найбільш детально описана група хребетних тварин, тому що її представники є ресурсами, об'єктами контролю та дослідження. Перші описи видового складу були зроблені в 1988-1991 рр. фахівцями НАНУ. Найбільші доповнення списку видів зроблено в 1998-2010 рр. Це пов'язано з реалізацією національних та міжнародних наукових досліджень та використання сучасної техніки – фотопастки, детектори, саунд рекодері.

Рукокрилі – виявлено 16 видів. Дана група є індикаторною для виявлення цінних природних комплексів. Домінує в переліку видів ЧКУ серед ссавців – 14 з 16.

Гризуни – доведена присутність 18 видів. Річковий бобер (*Castor fiber*) – найбільш крупний вид даного ряду. На Поліссі мешкав з давніх часів, промислове використання виду відмічається вже в 10 ст. Негативні зміни в чисельності та розселенні, внаслідок надлишкового промислу, зафіксовані в 18 ст. У подальшому, через надмірну експлуатацію, до середини 20-го ст. вид був нечисельний. В 50-х роках 20-го ст. була проведена реінтродукція виду. На даний час вид має широке розповсюдження по зоні відчуження, стаціонально використовуючи не тільки ріки, а й систему каналів меліоративної системи. Ондатра (*Ondatra zibethicus*) – алохтонний елемент фауни Євразії. Інтродукція в район дослідження проводилася в 1944-1946 рр. В 70-х роках 20-го ст. промислові запаси виду на Київському водосховищі досягли максимуму – 90-100 тис. осіб. Після цього спостерігалось катастрофічне падіння чисельності внаслідок надмірного промислу. Білка звичайна (*Sciurus vulgaris*) – відмічається як в населених пунктах, так і за їх межами. В давні часи (11 – 17 ст.) була об'єктом хутового промислу.

Заєць сірий	<i>Lepus europaeus</i> (Pallas, 1778)			3			
Заєць білий	<i>Lepus timidus</i> (Linnaeus, 1758)	BP		3			
Вивірка звичайна	<i>Sciurus vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Вовчок ліщиновий	<i>Muscardinus avellanarius</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Соня лісова	<i>Dryomys nitedula</i> (Pallas, 1779)			3	2		
Бобер європейський	<i>Castor fiber</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Мишівка лісова	<i>Sicista betulina</i> (Pallas, 1779)	BP		2			
Полівка економка	<i>Microtus oeconomus</i> (Pallas, 1776)			3			
Білозубка мала	<i>Crocidura suaveolens</i> (Pallas, 1811)			3			
Рясоніжка велика	<i>Neomys fodiens</i> (Pennant, 1771)			3			
Мідиця мала	<i>Sorex minutus</i> (Linnaeus, 1766)			3			
Мідиця звичайна	<i>Sorex araneus</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Нічниця Брандта	<i>Myotis brandtii</i> (Eversmann, 1845)	BP		2	2		
Нічниця вусата	<i>Myotis mystacinus</i> (Kuhl, 1817)	BP		2	2		
Нічниця ставкова	<i>Myotis dasycneme</i> (Boie, 1825)	ЗК	NT	2	2		NT
Нічниця водяна	<i>Myotis daubentonii</i> (Kuhl, 1817)	BP		2	2		
Вухань бурий	<i>Plecotus auritus</i> (Linnaeus, 1758)	BP		2	2		
Широковух європейський	<i>Barbastella barbastellus</i> (Schreber, 1774)	ЗК	NT	2	2		VU

Вечірниця мала	<i>Nyctalus leisleri</i> (Kuhl, 1817)	BP		2	2		
Вечірниця руда	<i>Nyctalus noctula</i> (Schreber, 1774)	BP		2	2		
Вечірниця велетенська	<i>Nyctalus lasiopterus</i> (Schreber, 1780)	ЗК	NT	2	2		DD
Нетопир білосмугий	<i>Pipistrellus kuhlii</i> (Kuhl, 1817)	BP		2	2		
Нетопир Натузіуса	<i>Pipistrellus nathusii</i> (Keyserling et Blasius, 1839)	BP		2	2		
Нетопир пігмей	<i>Pipistrellus pygmaeus</i> (Leach, 1825)	BP		2	2		
Лилик двоколірний	<i>Vespertilio murinus</i> (Linnaeus, 1758)	BP		2	2		
Кажан пізній	<i>Eptesicus serotinus</i> (Schreber, 1774)	BP		2	2		
Рись	<i>Lynx lynx</i> (Linnaeus, 1758)	BP		3		2	
Вовк сірий	<i>Canis lupus</i> (Linnaeus, 1758)			2		2	
Ведмідь бурий	<i>Ursus arctos</i> Linnaeus, 1758	ЗК		2		2	
Ласка	<i>Mustela nivalis</i> (Linnaeus, 1766)			3			
Тхір лісовий	<i>Mustela putorius</i> (Linnaeus, 1758)	BP		3			
Куниця лісова	<i>Martes martes</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Куниця кам'яна	<i>Martes foina</i> (Erleben, 1777)			3			
Борсук європейський	<i>Meles meles</i> (Linnaeus, 1758)			3			
Видра	<i>Lutra lutra</i>	BP	NT	2		1	NT

річкова	(<i>Linnaeus, 1758</i>)						
Кінь дикий	<i>Equus caballus</i> (<i>Boddaert, 1785</i>)	Зниклий	CR			1	
Олень благородний	<i>Cervus elaphus</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			3			
Сарна європейська	<i>Capreolus capreolus</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)			3			
Лось європейський	<i>Alces alces</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)	ВР		3			
Зубр	<i>Bison bonasus</i> (<i>Linnaeus, 1758</i>)	Зниклий в природі	VU	3			VU

1.2.5. Різноманіття природних середовищ (екосистеми), у тому числі рідкісних типів (за Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19 вересня 1979 року)

Згідно класифікації EUNIS у заповіднику наявні наступні рідкісні природні оселища Європи:

С. МАТЕРИКОВІ ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

С1 Стоячі прісні водойми

С1.1 Бідні на вапно, стоячі оліготрофні водойми

С1.2 Постійні стоячі мезотрофні водойми

С1.222 З домінуванням *Hydrocharis morsus-ranae*

С1.223 З домінуванням *Stratiotes aloides*

С1.224 З домінуванням *Utricularia australis, Utricularia vulgaris*

С1.225 З домінуванням *Salvinia natans*

С1.3 Постійні стоячі евтрофні водойми

С1.32 Вільноплаваюча рослинність евтрофних водойм (кл. Lemnetae)

С1.33 Вкорінених занурених рослин

С1.3411 угруповання *Batrachium*

С1.4 Постійні стоячі дистрофні водойми (мезотроні і оліготрофні болота з *Rhynchospora alba, Sparganium minimum, Utricularia intermedia, U. minor*)

С2 ПОВЕРХНЕВІ ВОДОТОКИ

С2.1А Мезотрофна рослинність приджерельних струмків

С2.3 Постійні ламінарні водотоки без припливів

С2.34 Рослинність водотоків з повільною течією і евтрофною водою

С3 ЛІТОРАЛЬНА ЗОНА МАТЕРИКОВИХ ПОВЕРХНЕВИХ ВОДОЙМ

С3.4 Маловидові угруповання низькорослих коловодних або земноводних рослин

Д БОЛОТА

Д2.3 Перехідні болота і плави

Д4.1 Карбонатні болота

Д5 Осокові й високоравні болота

Д5.2 Болота з домінуванням великих осок

Е ТРАВ'ЯНИСТІ УГРУПОВАННЯ**E1.1 Материкові піски і скелі з розрідженою рослинністю**

E1.12 Європейсько-сибірські піонерні кальцефільні піщані угруповання

E1.9 Незімкнуті несередземноморські сухі ацидофільні й нейтрофільні трав'яні угруповання

E2 МЕЗОФІЛЬНІ ТРАВ'ЯНІ УГРУПОВАННЯ

E2.2 Рівнинні та низькогірні сінокісні луки

E3 ВОЛОГІ І МОКРІ ЄВТРОФНІ І МЕЗОТРОФНІ ЛУКИ

E3.4 Вологі і мокрі евтрофні і мезотрофні луки

E3.5 Вологі і мокрі оліготрофні луки

E5 РІЗНОТРАВНІ УГРУПОВАННЯ

E5.4 Вологі високотравні та папоротеві узлісся і луки

F ПУСТИЩА, ЧАГАРНИКИ І ТУНДРА**F4 Температні чагарникові пустища**

F4.2 Сухі пустища

F9 Прирічкові та болотні чагарники

F9.1 Прирічкові чагарники

G ЛІСИ ТА ІНШІ ЛІСОВІ ЗЕМЛІ**G1 Широколистяні листопадні ліси****G1.1 Заплавні і галерейні ліси з домінуванням *Alnus*, *Betula*, *Salix***

G1.11 Прирічкові вербові ліси

G1.2 Мішані заплавні і галерейні лісиG1.21 Заплавні мокрі ліси з домінуванням *Alnus* або *Fraxinus*G1.22 Заплавні ліси з домінуванням *Quercus*, *Ulmus* або *Fraxinus***G1.5 Широколистяні ліси на кислому торфі**

G1.51 Сфагнові березові ліси

G1.7 Термофільні листопадні ліси

G1.A Мезо- і евтрофні ліси з домінуванням *Quercus*, *Fraxinus*, *Carpinus*, *Ulmus*G1.A1 Ліси з домінуванням *Quercus robur*, *Fraxinus*, *Carpinus betulus* на евтрофних і мезотрофних ґрунтах**G3 ХВОЙНІ ЛІСИ**

G3.1 Острівні ялинові ліси

G3.E Неморальні заболочені хвойні ліси

X КОМПЛЕКСИ ОСЕЛИЩ

X35 Материкові піщані дюни

1.2.6. Ландшафтне різноманіття

Територія Заповідника, що складає більшість зони відчуження ЧАЕС (окрім центральної, найбільш забрудненої частини навколо та на захід станції), займає північну частину Київського Полісся. Цей регіон можна вважати добре вивченим у ландшафтознавчому відношенні. Перші дослідження, що розкривали внутрішню неоднорідність поліської природи, з'явилися на початку ХХ століття. П.А.Тутковським було виділено основні типи ландшафтів. Роботи в напрямку фізико-географічного районування Полісся продовжували Глібоко М.І. та Поривкіна О.В. Велике значення для досліджень ландшафтів Київського Полісся мають роботи з геоморфологічного районування, виконані В.Г. Бондарчуком, М.Ф.Векличем, Грубріним Ю.Л. та Мариничем О.М. Виконані дослідження стали основою для фундаментальної праці «Фізико-географическое районирование Украинской ССР», в якій систематизовано результати багаторічних досліджень. Подальші дослідження ландшафтної структури території узагальнені в інших монографіях.

Ландшафти Київщини, включаючи Чорнобильську зону, детально вивчені науковцями Інституту географії НАН України, починаючи з 1977 року. Результати цих досліджень викладено у колективних монографіях. Завдяки цим роботам, колективом ландшафтознавців на чолі з Давидчуком В.С. було опрацьовано та укладено ландшафтні карти Чорнобильської зони відчуження в масштабі 1:100 000 та 1:200 000, карта антропогенних модифікацій ландшафтів в масштабі 1:100 000. Особливу увагу дослідженням ландшафтів, їх антропогенних змін, еволюції ландшафтів після Чорнобильської катастрофи та припинення використання території людиною було приділено у період, починаючи з 1986 року і дотепер.

Наведена далі характеристика ландшафтів ґрунтується на узагальненнях, зроблених Давидчуком В.С. щодо структури та тенденцій сучасного розвитку ландшафтних комплексів Чорнобильської зони, на аналізі результатів дослідження та картографування їх антропогенних змін.

Ландшафтні комплекси (ландшафтне різноманіття) Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

Складність ландшафтної структури території дослідження, як і всього Київського Полісся, пов'язана із умовами її формування, історією розвитку, сучасними ландшафтоутворюючими факторами і процесами та антропогенними змінами. В геоструктурному відношенні Київське Полісся займає північно-східний схил Українського щита, кристалічні (докембрійські) породи якого перекрито потужними осадковими відкладами – пісками, глинами, мергелями мезозою, палеогену, неогену та антропогену. Їхня потужність зростає у напрямку із заходу на схід – від 130 м біля смт Поліське до 250 м у трикутнику Прип'ять – Дніпро на схід від м. Чорнобиль.

У будові рельєфу і диференціації ландшафтних комплексів території важливу роль відіграють антропогенні відклади, потужність яких змінюється відповідно до висотних рівнів рельєфу від 80 м у центральній частині території до 18-20 м на заплаві р. Прип'ять. За походженням вони належать до льодовикового, воднольодовикового, алювіального, еолового, озерного, делювіального, органогенного та інших типів. Літологічно ці відклади представлені переважно піщаними, піщано-глинистими відкладами із валунами та галькою кристалічних порід.

Відповідно до сучасного фізико-географічного районування України, територія Заповідника розташована у межах зони хвойно-широколистяних лісів, області Київського Полісся. Подальша диференціація природних умов на рівні фізико-географічних районів визначається місцевими особливостями у спрямованості та інтенсивності сучасних природних процесів (ерозії, акумуляції, заболочування тощо), які спричиняють суттєві місцеві зміни фізико-хімічних властивостей ґрунтів та рослинних угруповань.

У межах класифікації ландшафтів, що традиційно узгоджена із принципами побудови схеми фізико-географічного районування, ландшафтні комплекси території Заповідника належать до класу рівнинних, підкласу низовинних, типу хвойно-широколистянолісових, роду поліських ландшафтних комплексів пластово-аккумулятивних рівнин, родини ландшафтних комплексів низовин з потужним антропогенним покривом на неоген-палеогенових відкладах.

Ландшафтна структура території Заповідника – це закономірне поєднання характерних у цілому Київському Поліссю ландшафтних комплексів кінцево-моренних пасм, моренно-воднольодовикових, воднольодовикових та алювіальних рівнин. Ландшафтне різноманіття Заповідника повною мірою відображає характерний для Київського Полісся комплекс природних геосистем. Тут присутня переважна більшість ландшафтних комплексів рангу урочище, що характерні для зони відчуження Чорнобильської АЕС (окрім урочищ кінцево-моренного пасма, що розташоване у безпосередній близькості від станції поблизу с. Чистоголівка).

У ландшафтній структурі зони впливу ЧАЕС виділено кілька висотних рівнів. Вони представлені кількома видами ландшафтів (рис. 1.18).

До верхнього ландшафтного рівня території Заповідника належать **ландшафти підвищених моренно-воднольодовикових рівнин**. Повна характеристика ландшафтів цього виду – підвищені, слабохвилясті, моренно-воднольодовикові слаборозчленовані рівнини на палеоген-неогеновій основі, складені пісками різної потужності, що підстеляються валунними суглинками, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, під хвойними і хвойно-широколистяними лісами. Характерні абсолютні висоти їхньої поверхні складають 130-145 м.

У межах Заповідника ландшафтами цього виду є Корогодсько-Вільчанський та Радинський, а також Іванківський. Останній з них – це невелика частина ландшафту, що характеризує південну периферію Заповідника поблизу колишніх сс. Бобер, Пухове.

Радинський ландшафт займає східну частину межиріччя Тетерів – Уж. Його загальна площа складає 650 км²; в межах Заповідника знаходиться лише його невелика північна частина.

Корогодсько-Вільчанський ландшафт розташований у східній частині межиріччя Уж – Желонь. Приблизно половина його території розташована у західній частині Заповідника і складає значну частину його території від його північної межі до долини р. Уж на півдні та до правобережної тераси р. Прип'яті – на сході.

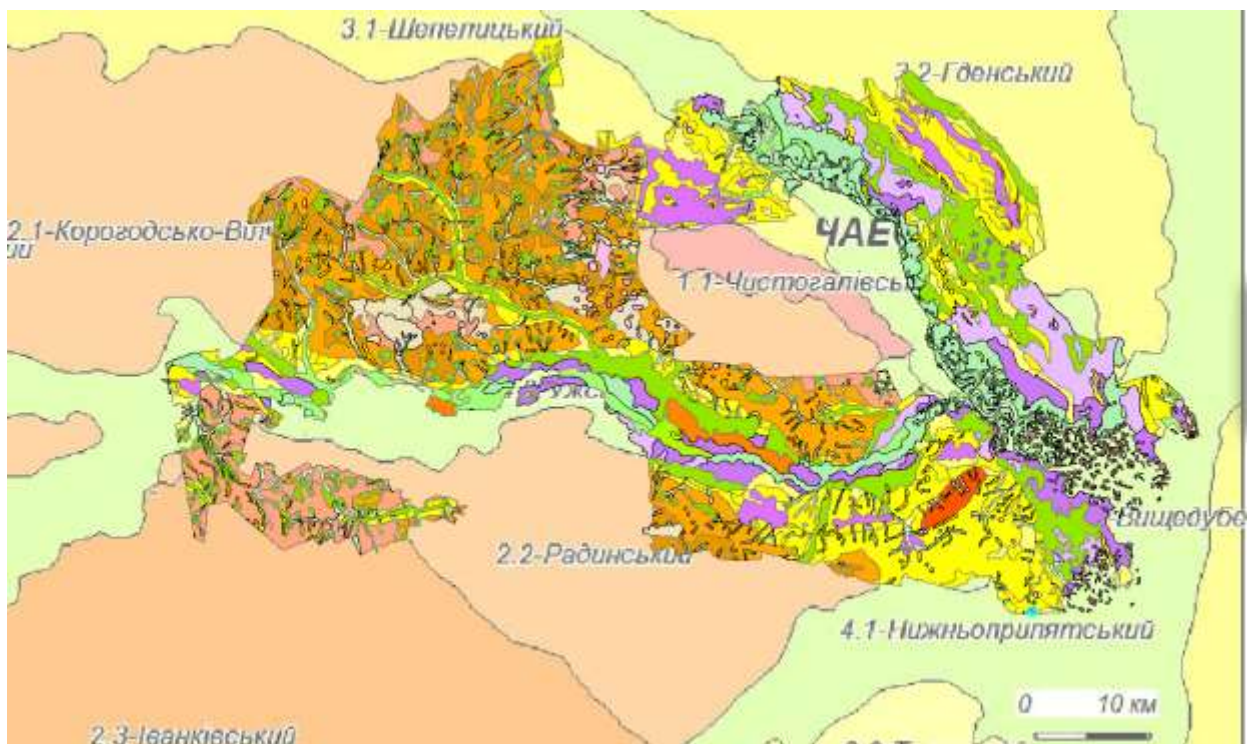

Рис. 1.18. Ландшафти Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та види ландшафтів.

- 1. Ландшафти кінцево-моренного пасма**
 - 1.1. Чистоголівський (за межами Заповідника)
- 2. Ландшафти підвищених моренно-воднольодовикових рівнин**
 - 2.1 - Корогодсько-Вільчанський, 2.2 – Радинський, 2.3 – Іванківський
- 3. Ландшафти давньоалювіальних рівнин**
 - 3.1 – Шепелицький, 3.2 – Гденський
- 4. Ландшафти алювіальних рівнин**
 - 4.1 – Нижньопріп'ятський, 4.2 – Ужський

В основі ландшафтів, що належать до виду підвищених моренно-воднольодовикових рівнин – пластова морена дніпровського віку (щільні, в'язкі, сильно опіщанені валунні суглинки) та воднольодовикові піски потужністю 1-2,5 м. Тут на дерново-слабопідзолистих ґрунтах різного ступеня оглеєння поширені соснові з домішкою дуба ліси, частину яких раніше було замінено сільськогосподарською рослинністю. Після припинення господарської діяльності в зоні відселення сільськогосподарські землі перейшли в стан перелогів, на яких відновлюється зональна лісова рослинність. Для ландшафтів моренно-воднольодовикових рівнин характерні давньоозерні зниження. Вони складені крупнопилуватими озерно-льодовиковими суглинками, які з поверхні перекриті пилуватими пісками потужністю 0,5-1,5 м. Ґрунти – дерново-підзолисті оглеєні пилувато-піщані. У минулому вони були вкриті широколистяними лісами. Як одні з найбільш родючих у Київському Поліссі, на час аварії краще дреновані землі цього ландшафту були переважно розорані, а надмірно зволожені, глейові та болотні відміни – осушені. Зазначені ландшафти розчленовані досить густо для Полісся (до 0,9 км/км²) ерозійною мережею – сирими і заболоченими лощинами в межах моренно-воднольодовикових рівнин, вологими лощинами та балками – у межах кінцево-моренного пасма.

Як особливість цих ландшафтів, важливу для її врахування при аналізі процесів міграції радіонуклідів, дослідники відзначають велику кількість безстічних заболочених западин (діаметром 0,3-0,5 км і більше), характерних для моренно-воднольодовикових рівнин. Вони розташовані на місцевих водоупорах, що дає змогу розглядати їх як природні пастки радіонуклідів, мігруючих на зависях. Окремими осередками трапляються незаболочені западини зі схилами, які еродуються, що вказує на продовження просядок їхніх днищ та наявність провальної фільтрації. Дослідження вказують на приуроченість незаболочених западин до зон розмиву в суцільному покриві кийвських мергелів. Такі локальні ділянки розглядаються як своєрідні «гідрогеологічні вікна», як зони можливої прискореної інфільтрації радіонуклідів у захищені водоносні горизонти.

Для ландшафтів цього виду характерне неглибоке підстилання мореною (0,7-1,2 м), разом з тим, умови місцезростання у фонових урочищах ландшафтів цього виду відносно бідні. Це зумовлено відсортованістю воднольодовикових пісків, відсутністю у їх товщі прошарків оглинених пісків, супісків та суглинків.

Для Радинського ландшафту найбільш характерні умови місцезростання сухих та свіжих суборів, для Корогодсько-Вільчанського – свіжих, вологих та сирих суборів. Тому тут домінують соснові ліси: дубово-соснові злаково-різнотравні; дубово-грабово-соснові бересклетово-ліщинові; соснові чорницево-довгомохові.

Сосняки значною мірою представляють собою культурні насадження. Різноманітність типів лісу серед них пояснюється формуванням наземного покриву, підліска та підросту відповідно до едафічних умов урочищ, зайнятих культурою сосни.

Західна частина Заповідника, у межах Корогодсько-Вільчанського ландшафту, зайнята великими лісовими масивами. Крім лісів суборового ряду, тут поширені ліси з переважанням дуба. У формуванні цих грабово-дубових лісів значна роль антропогенного впливу – вони виникли шляхом самовідновлення на місцях суцільних лісосік і складають фітокомпонент серійних ландшафтних комплексів.

Ясенево-грабово-дубові ліщинові гравілатово-таволгові ліси, що також займають невеликі території ландшафту, приурочені до вологих умов місцезростання. Переважають середньовікові та досягаючі діброви цього типу. Вони відповідають лісорослинним умовам зайнятих ними урочищ та складають фітокомпонент умовнокорінних фітоваріантних ландшафтних комплексів. Також у межах таких ландшафтів мають поширення вторинні березові ліси.

У доаварійний час землі Корогодсько-Вільчанського, Радинського та Іванківського ландшафтів інтенсивно використовувались у сільському господарстві. Ріллею були зайняті фрагментарні озерно-воднольодовикові місцевості Корогодського ландшафту, які

характеризуються вологими і сирими судібровними і дібровними умовами місцезростання і мають велику родючість, а також фонові урочища моренно-водно-льодовикової рівнини цих ландшафтів. За умов теперішнього режиму території Заповідника вони перебувають у стані багаторічних перелогів та відновлення природної деревної рослинності. Колишні меліоровані землі у Корогодсько-Вільчанському та 5% у Радинському ландшафтах приурочені до заплав малих річок.

Характерні фонові урочища ландшафтів моренно-воднольодовикових рівнин:

рівнини морено-воднольодовикові, високі, хвилясті, складені пилюватими пісками з прошарками оглинених пісків на глибині 0,8-1,5 м, що підстеляються середніми валунними суглинками пластової морени на глибині 2,5-3,5 м, з дерново-підзолистими пилювато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові, під сосново-дубовими з домішкою граба різнотравно-широкотравними лісами;

рівнини морено-воднольодовикові, низькі, хвилясті, складені пісками потужністю 0,5-1,5 м, що підстеляються середніми валунними суглинками пластової морени, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, свіжо-суборові, під сосновими з домішкою дуба трав'яно-зеленомоховими лісами, частково розорані;

рівнини морено-воднольодовикові, низькі, вирівнені, складені пісками потужністю 0,5-1,5 м, що підстеляються середніми валунними суглинками пластової морени та дериватами пістрявих глин, з дерново-підзолистими глеуватими піщаними ґрунтами, волого-суборові, під дубово-сосновими чорнично-трав'яними лісами;

рівнини морено-воднольодовикові, хвилясті, складені опіщаними безкарбонатними суглинками, з дерново-підзолистими та світлосірими лісовими піщанисто-легкосуглинковими ґрунтами, свіжо-дібровні, під грабово-дубовими яглицево-волосистоосоковими лісами, переважно розорані.

Окремі ділянки, в районі колишніх сс. Варовичі, Стара Рудня, Весняне, а також між Луб'янкою, Іллінцями (північніше) та Товстим Лісом зайняті урочищами озерно-воднольодовикових рівнин – плоских, знижених, складених пилюватими пісками потужністю 0,7-1,5 м, що підстеляються легкими крупнопилюватими озерними суглинками, з дерново-підзолистими глеуватими пилювато-піщаними ґрунтами, волого-дібровні, під ясенново-дубовими гравілатовими лісами.

Для тієї частини Іванківського ландшафту, що складає крайню південну частину Заповідника, характерними є урочища морено-воднольодовикових високих рівнин, що складені пилюватими пісками з прошарками оглинених пісків на глибині 0,8-1,5 м, які підстеляються середніми валунними суглинками пластової морени на глибині 2,5-3,5 м, з дерново-підзолистими пилювато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові, під сосново-дубовими з домішкою граба різнотравно-широкотравними лісами.

Ландшафтні комплекси давньоалювіальних рівнин. Наступний висотний рівень території – надзаплавні тераси р. Дніпра, р. Прип'яті і її приток (Шепелицький та Гденський ландшафти). Повна характеристика ландшафтів цього виду - знижені, вирівнені та бугристі давньоалювіальні рівнини, складені пісками, з дерново-підзолистими та болотними ґрунтами, під хвойними, хвойно-широколистяними лісами та вільшняками, частково меліоровані і розорані.

Шепелицький ландшафт розташований на правобережжі Прип'яті (частина території Заповідника, що північніше АЕС), Гденський займає терасову рівнину між гирлом Прип'яті та Дніпром, включаючи заболочену заплаву р.Брагінки (ділянки Заповідника на лівобережжі Прип'яті).

Надзаплавні тераси складені потужними добре відсортованими давньоалювіальними пісками з прошарками супісків і суглинків. Фронтальні, добре дреновані ділянки терас, із вирівняною та горбистою поверхнею, характеризуються поширенням сосняків зеленомохових та біломохових на дерново-слабопідзолистих піщаних ґрунтах. Центральні частини терас, які гірше дреновані, вкриті сосняками-чорничниками та довгомошниками на дерново-підзолистих оглеєних піщаних ґрунтах.

Тилові частини надзаплавних терас зайняті болотами з торфово-болотними ґрунтами на низинних торфах, потужність яких становить 0,8-1,5 м й більше. Ці болота і заболочені ділянки річкових заплав до аварії були здебільшого меліоровані й розорані, частково залишилися під чорновільховими лісами. У процесі ліквідації аварії на ЧАЕС більшу частину меліоративних систем було перекрито, піднявся рівень ґрунтових вод. Повернення меліорованих ландшафтних комплексів до первинного болотного режиму, що спостерігається, є оптимальним з точки зору регулювання стоку, накопичення біомаси і підвищення радіоекологічної ємності території.

Заплавами чисельних малих річок та струмків терасові поверхні Гденського ландшафту поділено на окремі останці.

Шепелицький ландшафт включає заболочені зниження, які приурочені до тилової частини тераси. Потужність торфу у них складає в середньому 0,6-0,7 м. Заболочені урочища залишилися у слабозміненому стані. Вони зайняті вільшняками, осоково-болотянотравно-очеретовими угрупованнями, які займають знижені частини терас та численні западини.

Вільшняка на досліджуваній території поширені в урочищах торфових терас та заплав, едафічні умови яких відповідають даному типу лісу (ольс-болото). Внаслідок втручання людини у структурі фітоценозів відбулися деякі зміни. Сучасні вільшняка – це, головним чином, відновлені ліси на місці зведених. Тому усі вільшняка можуть бути охарактеризовані як умовнокорінні ландшафтні комплекси.

Перелоги в умовах природного зволоження, на яких за сучасного режиму заповідання активно формуються лучні угруповання, приурочено до терас, складених пілуватими пісками з прошарками пілуватих суглинків на глибині 0,4-0,8 м з дерново-підзолистими пілувато-піщаними ґрунтами. Такі урочища в Гденському ландшафті поширені на правобережжі р. Брагінки. Вони відрізняються більшою у порівнянні з іншими піщаними терасами родючістю ґрунтів (едафотоп С₂). В інших частинах Гденського ландшафту та в Шепелицькому ландшафті орні землі часто займали оглеєні ґрунти сирих піщаних терас.

Характерні фонові урочища ландшафтів давньоалювіальних (терасових) рівнин:

надзаплавні тераси вирівнені, складені пісками потужністю понад 2 м, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, сухо-борові, під сосняками сухотравними біломоховими та сухотравно-келерійовими угрупованнями;

надзаплавні тераси горбисті, складені пісками потужністю понад 2 м, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, сухо-борові на горбах (60%) та свіжо-борові у міжгорбових пониженнях (40%), під сосняками сухотравними біломоховими та сухотравно-келерійовими угрупованнями на горбах та сосняками-зеленомоховими у міжгорбових пониженнях;

надзаплавні тераси вирівнені, складені пілуватими пісками потужністю понад 2 м, з прошарками оглинених пісків на глибині 0,8-1,5 м, з дерново-підзолистими пілувато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові, під дубово-сосновими різнотравними лісами, частково розорані;

надзаплавні тераси хвилясті, складені пілуватими пісками потужністю понад 2 м, з прошарками пілуватих суглинків на глибині 0,4-0,8 м, з дерново-підзолистими пілувато-піщаними ґрунтами, свіжо-судібровні, під сосново-дубовими широкотравно-різнотравними лісами, частково розорані;

надзаплавні тераси хвилясті, складені пілуватими пісками потужністю понад 2 м, що підстеляються безкарбонатними суглинками, з дерново-підзолистими глейовими піщаними ґрунтами, сирі-борові, під сосняками-чорничниками довгомоховими;

надзаплавні тераси плоскі, знижені, складені низинними торфами потужністю 0,5-2,5 м, з торфово-болотними ґрунтами, мокро-судібровні (ольс-болото), під чорновільшаниками та вербняками болотнотравними, частково меліоровані та розорані.

Ландшафтні комплекси алювіальних рівнин. Нижній рівень рельєфу у межах

Заповідника складають заплави р. Прип'ять та її притоки – р. Уж (Нижньоприп'ятський та Ужський ландшафти).

Заплава нижньої Прип'яті у межах цієї території охарактеризована як вирівнена та сегментно-гривиста алювіальна рівнина, складена пісками та суглинками, з дерновими, в тому числі оглеєними, а також з болотними ґрунтами, під злаково-різнотравними та вологотравно-осоковими луками. Вона має переважно сегментно-гривистий рельєф, складена піщаним та суглинковим шаруватим алювієм. Тут сформувалися алювіальні дернові піщані та суглинкові ґрунти, неоглеєні під різнотравно-злаковими луками на гривах, глейові та заболочені під злаково-бобово-різнотравними та вологотравними – у міжгривних зниженнях.

Для Нижньоприп'ятського ландшафту характерні широкі заплави та вільне меандрування річища. Як наслідок, формуються урочища сегментно-гривистих заплів, що складені пісками. Для них характерні угруповання різнотравно-злакових луків на гривах в комплексі з осоково-вологотравно-крупнозлаковими асоціаціями у міжгривних зниженнях. Ці угруповання є домінуючими в структурі рослинного покриву.

Прируслова частина заплави Прип'яті презентована урочищами вирівнених та сегментно-гривистих заплів, що зайняті сухотравно-дрібнозлаковими та злаково-бобово-різнотравними луками. Корінні рослинні асоціації заплави р. Прип'ять – це осокорники з ветлою та в'язом. Для прируслової частини заплави характерне домінування у рослинному покриві піонерних видів. Заболоченість ландшафту незначна. Вільшняки займають притерасну заболочену заплаву, також трапляються осоково-болотнотравно-очеретові болота.

Для заплави Прип'яті у межах Заповідника характерне поширення фрагментів (останців) високої надзаплавної піщаної тераси, що складені пісками потужністю понад 2 м, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, сухо-борові, під сосняками сухотравними біломоховими та сухотравно-келерійовими угрупованнями. На їхній поверхні, а також на ділянках високої заплави поширені урочища піщаних дюн із крутими (до 20°) схилами, складених шаруватими пісками потужністю понад 2 м, із дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, сухо-борові, під сосняками сухотравно-лишайниковими, сухотравно-келерієвими луками та піонерними угрупованнями

Характерні фонові урочища Нижньоприп'ятського ландшафту:

заплави низькі, плоскі, складені низинними торфами потужністю 0,5-2,5 м, із алювіальними болотними ґрунтами, мокро-дібровні (ольс-лог), під чорновільховими болотнотравними лісами, верб'яками та очеретово-осоковими угрупованнями, частково меліорованими та розораними;

заплави високі, вирівнені, складені піщаними пісками потужністю понад 2 м, із алювіальними дерновими піщаними ґрунтами, свіжо-судібровні, під різнотравно-злаковими луками;

заплави високі, сегментно-гривисті, складені пісками потужністю понад 2 м, із алювіальними дерновими піщаними ґрунтами, під злаково-різнотравними луками (свіжі судіброви) на гривах (60%), із алювіальними дерновими глеюватими і глейовими легкосуглинковими ґрунтами, під вологотравно-крупнозлаковими луками (сирі діброви) в міжгривних пониженнях (40%);

заплави високі, сегментно-гривисті, складені шаруватими піщаними пісками потужністю понад 2 м, із алювіальними дерновими глеюватими піщаними ґрунтами, під злаково-різнотравними луками (вологі судіброви) на гривах (30%), із алювіальними болотними ґрунтами, на малопотужних (до 0,5 м) низинних торфах, під верб'яками болотнотравними та осоково-болотнотравними угрупованнями (ольс-ліг) у міжгривних пониженнях (70%);

заплави дуже високі, що виходять з-під рівня затоплення, сегментно-гривисті, складені піщаними пісками потужністю понад 2 м, із алювіальними дерновими опідзоленими піщаними ґрунтами, під різнотравно-злаковими луками (свіжі

субори) на гривах (70%), із алювіальними болотними ґрунтами на молодотужних (до 0,5 м) низинних торфах, під осоково-болотнотравними асоціаціями (ольс-лог) в міжгривних пониженнях (30%).

Заплава р. Уж – це вирівнена алювіально-воднольодовикова слабозчленована рівнина, складена потужними пісками, з дерново-слабопідзолистими піщаво-піщаними ґрунтами, під злаковими луками та хвойними лісами

У центральній частині заплава переважно вирівняна, її складають шаруваті алювіальні піски та суглинки, ґрунтовий покрив формують алювіальні дернові піщані та легкосуглинкові оглесні ґрунти під різнотравно-злаковими та бобово-різнотравними луками. Тилові, притерасні частини заплави зайняті низинними болотами з торфовищами потужністю від 0,5-1,0 м до 2,5 м, з осоково-болотнотравними та комишово-очеретовими ценозами або вільшняками з вільхи чорної. Трапляються ділянки дуже високих заплави, які розташовані вище рівня затоплення, складені алювіальними пісками, із заплавами дерновими опідзоленими піщаними ґрунтами під сосняками-зеленомошниками. Урочища надзаплави також включені до Ужського ландшафту, оскільки розташовані у межах долини річки окремими фрагментами і не утворюють самостійного ландшафту давньоалувіальних (терасових) рівнин. Вони представлені переважно сухими боровими терасами з сосновими лишайниковими та зеленомоховими лісами.

В урочищах заплави р. Уж домінують сухотравно-дрібнотравні, різнотравно-злакові та злаково-бобово-вологотравні асоціації, які використовувались як випаси та сіножаті. Землі, що були меліоровані в межах ландшафту, – це, головним чином, знижені притерасові заплави, що складені низинними торфами різної потужності, у минулому під болотнотравними вільшняками та вологотравно-осоковими луками. Фрагменти надзаплави терас, що зустрічаються тут, складені піщавими пісками, з прошарками суглинків на глибині 0,4-0,8 м, що сприяє формуванню відносно родючих ґрунтів. Фрагментарно трапляються високі, що виходять з-під рівня затоплення заплавні ландшафтні комплекси.

Лісова рослинність Ужського ландшафту – це, переважно, ліси борового ряду: сосняки сухотравно-лишайникові, сосняки брусницево-зеленомохові, сосняки чорницево-довгомохові, сосняки з дубом злаково-різнотравні. На їхню долю припадає переважна більшість усіх лісів Ужського ландшафту. Ділянки сухотравно-лишайникових сосняків у віці більш 120 років зустрічаються на лівобережній піщаній надзаплаві терасі р. Уж у лісовому масиві, що розташований на північний схід від села Глинка. Ці ділянки лісу відповідають корінним рослинним угрупованням, що характерні для едафічних умов таких урочищ.

У межах заплави р. Уж на північний захід від с. Рудня-Вересня присутні урочища високої сегментно-гривистої заплави, що виходить з-під рівня затоплення, яка складена шаруватими піщавими пісками з заплавами дерновими опідзоленими піщаво-піщаними ґрунтами. Такі природні комплекси, що більш характерні для заплави Дніпра та Десни по східній периферії Київського Полісся, а в його межах зустрічаються тільки на заплаві р. Уж. Періодичність затоплення не частіше, ніж один раз на 20-50 років, тільки під час екстремально високих паводків та, як наслідок, опідзоленість ґрунтів створюють тут едафічні умови свіжих суборів (B₂). Корінним типом лісу є сосняки з дубом та в'язом. На високих суглинистих заплавах зустрічаються ділянки дубових лісів, на долю яких припадає 2% території Ужського ландшафту.

Окрім означених, характерними фоновими урочищами Ужського ландшафту є також згадані вище заплави високого рівня:

заплави дуже високі, що виходять з-під рівня затоплення, сегментно-гривисті, складені опіщаними безкарбонатними суглинками, із алювіальними лісовими слабogleюватими піщанисто-легкосуглинистими ґрунтами, під в'язово-дубовими різнотравними лісами (свіжі діброви), переважно розораними, на гривах (80%), з

алювіальними дерновими глейовими середньосуглинистими ґрунтами під вологотравно-крупнозлаковими луками (сирі діброви) в міжгривних пониженнях (20%);

заплати високі, сегментно-гривисті, складені пісками потужністю понад 2 м, із алювіальними дерновими слаборозвиненими піщаними ґрунтами, під осокорниками та заростями шелюги злаковими (свіжі субори) на гривах (75%), із алювіальними дерновими слабogleюватими пилювато-піщаними ґрунтами, під злаковими луками в міжгривних зниженнях (25%).

Зміни ландшафтної структури та пожежонебезпеки ландшафтів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

Дослідження зміни ландшафтної структури Заповідника та рівнів пожежонебезпечності ландшафтів представлено на основі статті, що є результатом науково-дослідних тем відділу ландшафтознавства Інституту географії НАНУ «Проблеми геоекологічної безпеки Поліського краю (ландшафтознавчий аспект)» та «Оцінювання антропогенних змін ландшафтів України».

Пожежі в природних комплексах ЧЗВ – явище не рідкісне, найбільші за площею відбувалися у 1992, 1995, 1996, 2015, 2020 роках. За нормальних умов функціонування ландшафтів пожежі природного походження є одним із можливих етапів сукцесійних змін рослинного покриву. Спричинені людиною загоряння, якими є 95- 99% пожеж у природних екосистемах, можуть мати катастрофічні наслідки.

Особливо небезпечні руйнівні наслідки таких пожеж для радіоактивно забруднених ландшафтів ЧЗВ та прилеглих поліських територій. Великі пожежі у квітні 2020 року, від яких постраждало близько 23 % території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника (було уражено 51806,5 га). Площа, пройдена тут великими пожежами у 2015 році, складає 16849,3 га. Інтенсивність поширення вогню від осередку загоряння, незалежно від причин виникнення пожежі, визначається низкою природних чинників, головні серед яких – погодні умови і пожежонебезпечність прилеглих ділянок. Понад 30-річне функціонування ландшафтів ЧЗВ в умовах майже повної відсутності людини спрямоване на відновлення корінних станів та, відповідно, на підвищення стійкості ландшафтів, зокрема стійкості до пожеж. Актуальними дослідницькими завданнями є розроблення методів оцінювання пожежонебезпеки сучасних ландшафтів ЧЗВ. Отримати достовірні результати для значних за площею та різноманітних за ландшафтними умовами територій можна тільки із використанням супутникових знімків, шляхом їхньої обробки й інтерпретації даних наземних спостережень.

Застосовані методи – це узагальнення і ландшафтознавчий аналіз пірологічних показників складових рослинного покриву й рослинних угруповань загалом, методи геоінформаційного картографування та дешифрування даних дистанційного зондування Землі, що використані для аналізу змін у структурі земного покриву ландшафтів. Алгоритм дослідження і оцінювання пожежонебезпеки ландшафтів передбачає виконання завдань у двох самостійних напрямках, які на заключному етапі інтегровані для отримання кінцевого результату – оцінювання та прогнозування пожежної небезпеки ландшафтних комплексів різних видів (рис. 1.19).

Вихідні матеріали дослідження – результати польових ландшафтознавчих і ботаніко-географічних досліджень, виконаних Сорокіною Л.Ю. та Петровим М.Ф. в окремі роки у період з 1987 до 2012, ландшафтна карта зони відчуження та її різномасштабні опубліковані варіанти, матеріали лісовпорядкування 1996 та 2006 років, аерофотознімання ЧЗВ (виконані у серпні 1992), різночасові супутникові знімки Landsat (1992) і Sentinel (2018).

Принципи визначення пірологічних характеристик рослинного покриву

Контроль і прогнозування розвитку природних пожеж можливі за наявності інформаційної бази про пірологічні характеристики рослинності, їхню динаміку в

просторі і часі. Такими показниками є склад, запас і властивості *рослинних горючих матеріалів* (РГМ), в умовах лісу – *лісових горючих матеріалів* (ЛГМ). Для оцінювання ЛГМ використовують класифікації елементарних частин ЛГМ та шарів горючих матеріалів всередині лісових насаджень. Класифікація лісових насаджень як складних комплексів горючих матеріалів є інтегруючою, її використано при визначенні пожежонебезпеки ландшафтних комплексів. Головна класифікаційна ознака – роль тих чи інших РГМ у виникненні та розповсюдженні горіння. Розрізняють РГМ, що є *провідниками горіння* (покрив з мохів, лишайників – при низових пожежах, шари лісової підстилки, перегною, торфу, дернини, по яких може поширюватися безполум'яне горіння під час низових пожеж, хвоя у наметі деревостану та неопале в холодний період року відмерле листя дуба, граба – при верхових пожежах), *підтримуючими горіння* (деякі рослини із трав'яно-чагарничкового ярусу, хвойний підріст і підлісок, сухостій, засмолені стовбури дерев тощо), *затримуючими горіння* (рослини із трав'яно-чагарничкового покриву, з високим вмістом вологи у момент пожежі або з специфічними вогнезатримуючими властивостями – листя деревних порід, у лісовій підстилці – листя осики) а також такі, що *не беруть участі у горінні* – горючі матеріали, які перебувають вище чи нижче зони горіння, або нездатні горіти – сирі стовбури дерев та інші.

Рис. 1.19. Алгоритм оцінювання пожежонебезпеки ландшафтних комплексів

Найчастіше об'єктами первинного загоряння є лісова підстилка, висохлий трав'яний покрив. Рідше лісові пожежі починаються із загоряння надземних частин лісу. Лісові горючі матеріали здатні загорятися тільки при певній вологості, яка найчастіше складає 6–25%. Висихання РГМ відбувається з моменту сходження снігового покриву до настання стійкої вологої осінньої погоди або утворення снігового покриву (пожежонебезпечний період). Так, відсутність снігового покриву у зимовий сезон 2019-2020 рр., наступний посушливий весняний сезон створили передумови раннього формування пожежонебезпечного періоду.

Оцінювання пожежної небезпеки ландшафтних комплексів різних видів

Чинники пожежонебезпеки територій визначаються характером лісонасаджень та їх станом. В умовах ЧЗВ важливими також є пірологічні характеристики перелогів, які

істотно змінюються в різних ландшафтних умовах. У матеріалах лісовпорядкування для лісонасаджень ЧЗВ міститься уніфікована інформація по окремих лісгосподарських виділах щодо складу та структури лісонасаджень, їхнього стану, запасів деревини, типу лісу а також про сухостій, загальну захаращеність ділянки тощо.

Найбільш пожежонебезпечними є поширені у ЧЗВ сосняки, які пропускають багато сонячного проміння, що призводить до швидкого висихання опаду, лісової підстилки тощо. Лісотипологічна характеристика *«типи умов місцевиростання»* (ТУМ), або *«едафічні умови»*, добре корелюють з *ландшафтними умовами* території, оскільки для визначення цих комплексних характеристик використовується ряд спільних властивостей: ґрунтові умови, ступінь зволоження, характер корінної рослинності. Це є підставою для взаємоузгодженого аналізу лісотипологічних і ландшафтних умов території, для оцінки пірологічних характеристик лісових насаджень ЧЗВ, які відповідають певним типам умов місцевиростання і приурочені до тих чи інших ландшафтних комплексів (таблиця 1.11, рис.1.20). Важливі для оцінки пожежонебезпеки ЧЗВ пірологічні характеристики перелогів і лук також є диференційованими відповідно до ландшафтних умов зайнятих ними територій.

Відновлення ландшафтів, їхнього фітокомпоненту, що спостерігається на значних територіях ЧЗВ, тривалий процес сукцесійних змін, швидкість і напрямки яких залежать від багатьох чинників. Специфіка сукцесійних процесів у ЧЗВ зумовлена великим розміром території та, особливо, площ перелогів. Найбільш помітним проявом сукцесійних процесів тут є відновлення зональної деревної рослинності на перелогах а також поступовий розпад монокультурних соснових насаджень внаслідок погіршення їхнього стану та масового ураження шкідниками, що безпосередньо впливає на формування високого рівня їхньої пожежонебезпеки. Аналіз сучасного стану та прогноз змін ландшафтів ЧЗВ у контексті цієї проблеми розглядається як складова визначення їхньої стійкості до пожеж.

Встановлення структури і закономірностей просторово-часових змін земного покриву ландшафтних комплексів

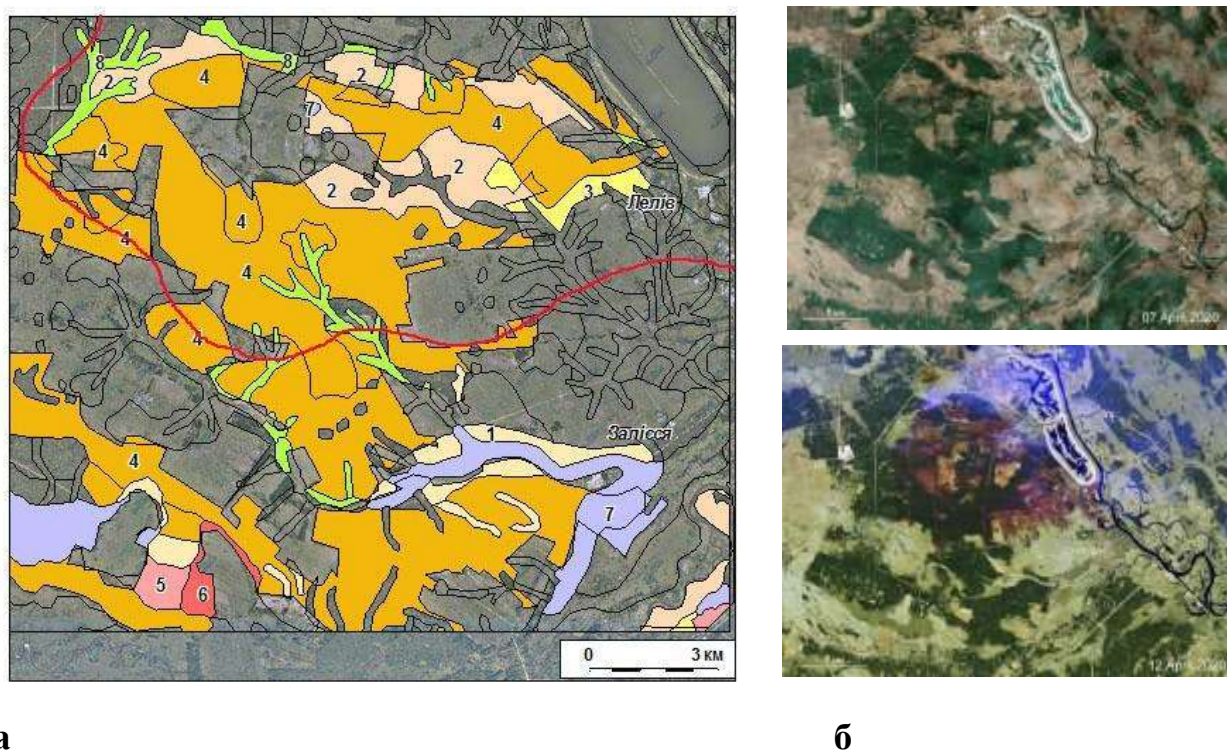
Аналіз змін структури земного покриву ландшафтів дає можливість відстежувати ті процеси їхнього відновлення або деградації, що візуалізовані на супутникових знімках. Поняття *земний покрив (Land Cover)*, що використовується при вивченні та класифікуванні характеристик земної поверхні за даними супутникових знімків, розглядається як «стани земної поверхні «як є» – забудова, заасфальтовані ділянки, водні поверхні, рослинний покрив та інше». Для вивчення змін у структурі земного покриву ландшафтів території Заповідника головною є можливість автоматизованого розпізнання типів рослинного покриву з урахуванням умов зволоження території та поділу лісів за породним складом – на хвойні, листяні, мішані, лучних угруповань – на суходільні та вологі луки, а також достатню детальність диференціації інших класів земного покриву. У методиці обробки супутникових знімків з використанням програми QGIS ці одиниці мають назву класи та макрокласи типів земного покриву. При формуванні навчальних вибірок (ROI), які є базовими полігонами для розпізнання аналогічних об'єктів на знімку, проаналізовано аерофотознімки ЧЗВ і карту антропогенних змін ландшафтів та сучасного рослинного покриву. На цій карті зафіксовано стан території на початку 1990-х років, і найбільш коректним є її використання для формування ROI на основі супутникових знімків відповідного періоду, а саме знімків Landsat, час знімання – серпень 1992. Достатньою є достовірність сформованих навчальних вибірок і для дешифрування використаних у нашому дослідженні знімків Sentinel (час знімання – серпень 2018), оскільки земний покрив, зокрема лісові масиви, істотно не змінилися за породним складом. Основні зміни стосуються їхньої вікової структури, розподілу, стану.

Таблиця 1.11

Пірологічні категорії ділянок лісу та їх характеристика з доповненнями щодо відповідності ландшафтним умовам Зони відчуження

Пірологічна категорія ділянок лісу	Ландшафтні умови *	Місце розташування	Деревостан	Зволоження (режим)	Живий і мертвий надгрунтовий покрив	Тип ОПГ влітку – навесні (осені)**
1	Сухі сосняки з лишайниковим покривом	Підвищене	Сосна, подекуди з березою	Недостатнє	Покрив із лишайників (покриття 0,6-0,8)	Лш – Лш
2	Сосняки без домішки темнохвойних із зелено-мошниковим покриттям	>>	Сосна, подекуди з березою, осикою	Недостатнє і нормальне	Покрив із зелених мохів, подекуди з домішкою лишайників	Сх – Сх
3	Сосняки (пройдені низовими пожежами) без мохово-лишайникового покриву	Підвищене	Сосна, подекуди з березою і осикою	Недостатнє і нормальне	Відсутність покриву із мохів і лишайників	Рх – Рх
4	Листяні і мішані насадження з покривом із осок і злаків, з наявністю дернини	Підвищене	Листяні, подекуди з темнохвойними	Нормальне	Покрив з переважанням осок і злаків, які утворюють дернину	Рх – Щл
5	Березняки різноетравні з куртинами осок без опадів влітку	Рівне	Березняки, подекуди з темнохвойними	>>	Покрив із різноетрав'я з куртинами осок; опад перетворився на верхній шар підстилки	Рх – Бл
6	Березняки з рідким покривом із різноетрав'я без опадів влітку	>>	Березняки з домішкою осики і темнохвойних	>>	Слабозвинений покрив із різноетрав'я; опад перетворився на верхній шар підстилки	Щл – Бл
7	Осичники без опадів влітку	>>	Осичники, подекуди з березою і темнохвойними	>>	Негустий покрив із дрібноетрав'я і різноетрав'я; опад перетворився на верхній шар підстилки	Щл – Бл
8	Купинні лощини	Лощини	Рідколісся, крім сосени	Надлишкове	Купини з осокою або злаками	Тг – Бп
9	Куничникові і осоково-куничникові зруби, молодняки	Підвищене і рівне	Зруби, негусті молодняки	Нормальне і недостатнє	Суцільний покрив із злаків і осок	Тг – Рх
10	Свіжі згаріща і пройдені (переважно низовою) пожежею насадження з трав'яним покривом і недостатнім опадом для формування лісової підстилки	Підвищене і рівне	Зріджені пожежею насадження	Нормальне і недостатнє	Різноетравний з переважанням злаків і осок; влітку – відсутній або незначний запас опадів	Тг – Бп

* Узагальнену характеристику груп ландшафтних комплексів (I-VIII) подано до рис. 2 **Скорочення: ОПГ - основні провідники горіння : лишайниковий (Лш), сухомоховий (Сх), вологомоховий (Вл), трав'яно-гілковий (Тг), рихлоопадовий (Рх), щільноопадовий (Щл), безпровідниковий (Бп)

а

б

Рис.1.20. Зона відчуження (фрагмент)

а – пірологічні категорії ділянок лісу. Виконано на основі методики з урахуванням типів лісонасаджень та ландшафтних умов території. Стан лісонасаджень – 2006 р.; на північ від червоної лінії – ділянка, що була пройдена пожежею у квітні 2020 р.

б – стан дослідженої ділянки до і після проходження пожежі

Цифри на карті – пірологічні категорії ділянок лісу (див. стовпчик 1 у таблиці 1.11)

Узагальнена характеристика ландшафтних умов (що подані у табл.1.11):

I - тераси та дюни з піщаними дерново-підзолистими ґрунтами, сухо-борові

II - рівнини воднольодовикові, хвилясті, складені пілуватими пісками, з дерново-підзолистими пілувато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові та заплави високі, сегментно-гривисті, складені пісками із алювіальними дерновими слаборозвиненими піщаними ґрунтами, свіжо- та волого-суборові

III - заплави дуже високі, що знаходяться над рівнем затоплення, сегментно-гривисті, складені пілуватими пісками, з алювіальними дерновими глеуватими ґрунтами у комплексі з болотними ґрунтами

IV - рівнини моренно-воднольодовикові та високі надзаплавні тераси, складені пілуватими пісками з прошарками глинистих пісків з дерново-підзолистими пілувато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові; урочища ерозійної мережі у їх межах

V - заплави дуже високі, що знаходяться над рівнем затоплення, сегментно-гривисті, складені пілуватими пісками, із алювіальними дерновими у комплексі з болотними ґрунтами на молодотужних низинних торфах

VI - заплави низькі, плоскі, складені низинними торфами, з алювіальними болотними ґрунтами, мокро-дібровні (ольс-ліг)

VII – надзаплавні тераси і заплави низькі, плоскі, заболочені, складені низинними торфами, з болотними ґрунтами, мокро-дібровні (ольс-ліг) і западини з дерновими глейовими піщанисто-легкосуглинистими ґрунтами, сиро-дібровні

VIII - лощини і балки в пісках та опіщаних суглинках, з дерново-підзолистими і дерновими оглеєними ґрунтами, свіжо-судібровні та сиро-дібровні

Співвідношення класифікаційних одиниць земного покриття, якими можна оперувати при використанні програми QGIS, і характеристик виділів рослинного покриття у легенді карти ілюструє зменшення деталізації дешифрувальних ознак при інтерпретації супутникових знімків. Перевагою ж автоматичного розпізнання одиниць земного покриття є можливість засобами ГІС отримати просторові дані про характеристики та часову динаміку земного покриття ландшафтів у межах значних територій.

Аналіз змін земного покриття ландшафтів для модельного полігону, що розташований у центральній частині ЗВ, виконано на основі дешифрування різночасових супутникових знімків Landsat та Sentinel методами напівавтоматизованого класифікування (Semi-Automatic Classification Plugin) у програмі QGIS. Досліджена територія охоплює частину заплави р. Прип'ять із водоймою-охолоджувачем, її надзаплавні тераси, фрагменти воднольодовикової та моренно-воднольодовикової рівнин. Територія включає проммайданчик ЧАЕС, частково – міста Прип'ять та Чорнобиль. Аналіз змін структури земного покриття виконано для модельного полігону у цілому (рис. 1.21) а також для основних видів ландшафтних комплексів рангу урочищ, що представлені у його межах.

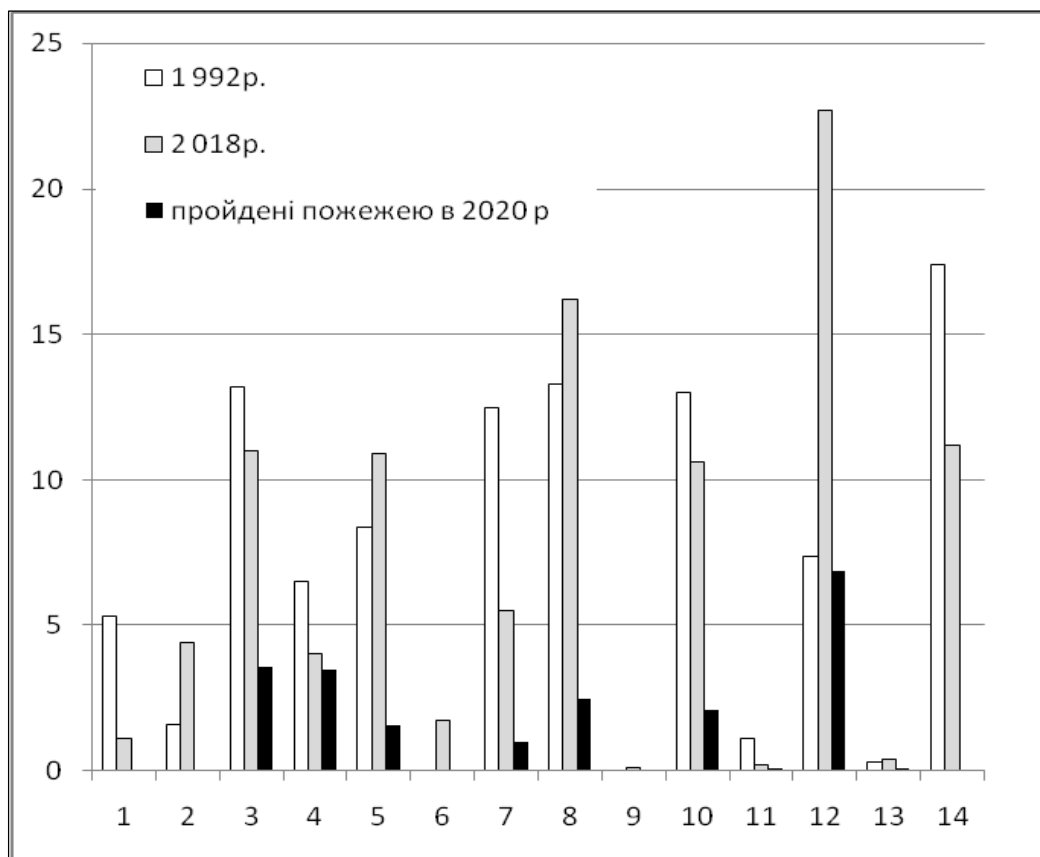
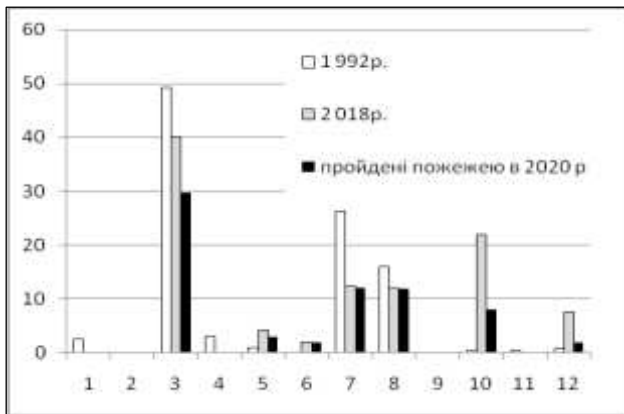

Рис. 1.21. Зона відчуження (фрагмент, центральна частина). Зміни структури земного покриття ландшафтів за даними дешифрування різночасових супутникових знімків (1992 та 2018 рр.), % від загальної площі ділянки

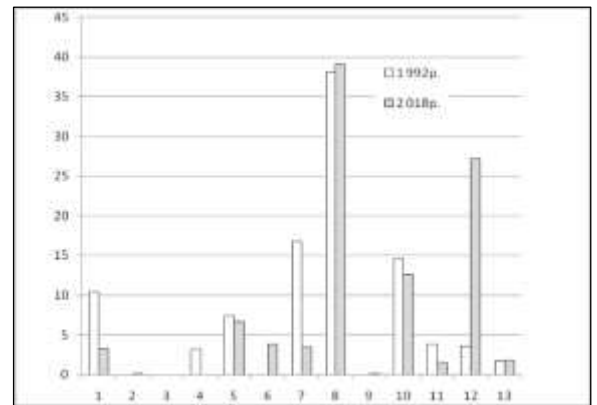
Індекси на графіку: 1. Міська забудова та промзони 2. Порушена літооснова, штучні насипи, дамби 3. Багаторічні перелоги в умовах природного зволоження 4. Багаторічні перелоги на меліорованих землях 5. Листяні ліси вологі 6. Листяні ліси вологі на місці знесених населених пунктів 7. Мішані ліси в умовах природного помірного зволоження 8. Хвойні ліси в умовах природного помірного зволоження 9. Хвойні ліси в умовах природного помірного зволоження на місці населених пунктів. 10. Суходільні та заплавні луки в умовах помірного зволоження 11. Суходільні та заплавні луки в умовах помірного

зволоження на місці населених пунктів 12. Вологі луки 13. Вологі луки на місці населених пунктів 14. Водні об'єкти

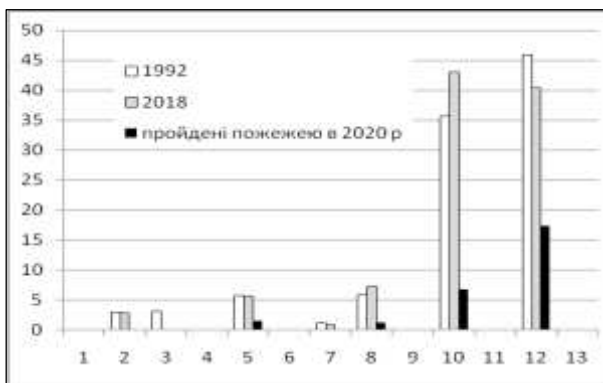
Для оцінювання пожежної небезпеки території вважаємо найдоцільнішим аналізувати динамічні зміни у структурі земного покриву для ландшафтних комплексів рангу урочище (рис. 1.22). Так, для урочищ кінцево-моренного пасма, складеного легкими суглинками напірної морени, що перекриті пилюватими пісками потужністю до 1 м, з дерново-підзолистими пилювато-піщаними ґрунтами, природними є сосново-дубові з домішкою граба різнотравно-широкотравні ліси, які в процесі лісокористування були заміщені культурними сосняками. В умовах сучасних змін земного покриву ландшафтів, відновлення їхніх вихідних природних умов, спостерігається розпад монокультурних соснових насаджень, зменшення їхньої площі з 16% до 12% у межах урочищ кінцево-моренного пасма (рис. 1.22а). За рахунок зменшення участі сосни у складі мішаних лісів (внаслідок її ураження шкідниками, загибелі тощо) площі таких лісонасаджень також зменшуються (з 26% до 12%), набувають вигляд мозаїчного поєднання лісових та лучних (галявинних) ділянок, що добре простежується на супутникових знімках останніх років. Такі знелісені ділянки при дешифруванні супутникових знімків ідентифіковані як суходільні луки, і їхня площа за аналізований період (1992-2018 рр.) збільшилася у 20 разів (від менше 1% до понад 20%). Спостерігається зменшення частки суходільних перелогів у структурі земного покриву цих урочищ з 49% до 40%, переважно за рахунок самовідновлення хвойних та дрібнолистяних порід.

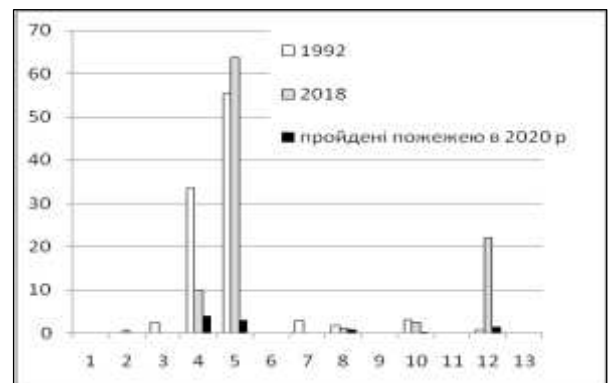
а

б

в

г

Рис. 1.22. Зміни структури земного покриву досліджуваної частини зони відчуження за даними дешифрування різночасових супутникових знімків (1992 та 2018 рр.), % від загальної площі урочищ відповідного виду: моренно-воднольодовикових рівнин свіжо-суборових (а), перших надзаплавних піщаних борівих терас (б), заплав високих піщаних (в) та низьких з торфовищами (г) (1-13 – класифікаційні одиниці земного покриву – див. підписи до рисунку 1.21)

Для *перших надзаплавних піщаних борових терас* зони відчуження (і, зокрема, її центральної частини) характерним є поширення соснових лісів біломохових і зеленомохових, які є природними лісовими угрупованнями для цих ландшафтних умов. Тому площа, зайнята сосняками, в таких урочищах суттєво не змінилася – від 38% до 39% їхньої території (рис. 1.22б). Незначне збільшення участі соснових лісів пов'язане з відновленням сосни на перелогових та лучних ділянках. Площа невластивих для сухих борових терас сосново-широколистяних (мішаних) лісонасаджень зменшилася з 17% до 4% території. Значних змін не спостерігається у поширенні листяних лісів вологих (близько 7%), що займають знижені ділянки западин, лощин тощо. При несуттєвому загальному зменшенні суходільних лук (з 15% до 12%) їх площі зменшуються й у межах знесених населених пунктів (з 4 до 1,5%) за рахунок самосіву листяних і хвойних порід дерев. Для урочищ заплав зміни земного покриву протягом досліджуваного періоду стосуються, у першу чергу, перерозподілу між лучними ценозами, що характерні для різних умов зволоження (рис. 1.22в, 1.22г). Також спостерігається заміна перелогів в умовах впливу меліоративних систем вологими луками. Разом з тим, таке явище може визначатися результатами автоматичного дешифрування супутникових знімків, яке фіксує саме зміну вологості поверхні (а не видовий склад лучних ценозів).

Принципи прогнозування пожежонебезпеки ландшафтних комплексів

Ці принципи базуються на врахуванні ряду чинників, серед яких ландшафтні умови, структура земного покриву, тенденцій його змін та, відповідно, змін пірологічних характеристик складових рослинного покриву. Обов'язковою передумовою прогнозування є відомості про заплановані напрямки поведінки з територією, або ж вибір можливого сценарію господарської діяльності у її межах. Режим повного заповідання території, проведення санітарних рубок у лісах та інші види догляду за територією, зокрема, обсяги протипожежних заходів, використання певних об'єктів як туристичних локацій, – зазначені або інші варіанти використання ЧЗВ суттєво впливають на стан ландшафтів та формування пірологічних характеристик їхнього фітокомпоненту, створюють передумови для виникнення пожеж. Один із варіантів – режим заповідання у ЧЗВ. За таких умов прогнозування змін структури земного покриву і пов'язаних з ним змін показників пожежної небезпеки ландшафтів можна виконувати на основі аналізу тенденцій розвитку земного покриву, суцесійних змін рослинного покриву з використанням шкали оцінки пожежної небезпеки (табл. 1.12).

Наприклад, у розглянутих вище урочищах кінцево-моренних пасм, де спостерігається зменшення соснових насаджень (що віднесені до 1 класу пожежної небезпеки), може бути прогнозоване збільшення у земному покриві широколистяних порід і, відповідно, зниження загальної пожежонебезпеки до 3 класу. Для сухих борових терас підвищення пожежонебезпеки прогнозоване у зв'язку з потенційним збільшенням площі соснових лісів, які характеризуються найвищим, 1 класом пожежної небезпеки. Конкретні терміни формування і площі, які можна віднести до певного класу пожежної небезпеки, потребують спеціальних досліджень, дешифрування супутникових знімків високого рівня розпізнання і використання спеціального програмного забезпечення, побудови прогнозних моделей.

Ландшафтознавчий підхід до визначення чинників і показників пожежонебезпеки територій передбачає комплексний аналіз різноманітних даних щодо оцінки пірологічних характеристик складових рослинних угруповань, лісотипологічних даних про насадження території дослідження, відомостей про ландшафтну структуру, сучасний стан і тенденції відновлення ландшафтів. Територія зони відчуження забезпечена необхідними вихідними матеріалами для виконання таких досліджень завдяки наявності результатів багаторічних досліджень її ландшафтів та рослинного покриву, завдяки проведенню систематичних лісотаксаційних досліджень ЧЗВ, а також наявності у відкритому доступі сучасних, регулярно оновлюваних супутникових знімків. Ландшафти зони відчуження, як демонструє сумний досвід останніх років, зокрема 2020 р., є вразливими до пожеж не

лише через особливості поліських ландшафтів, де поширені пожежонебезпечні соснові насадження, та погодні умови. Переважають антропогенні чинники пожежної небезпеки, прогнозування яких – поза межами компетенції ландшафтознавства та інших природничих наук. Разом з тим, результати оцінювання пірологічних характеристик рослинних угруповань ЧЗВ та геопросторове представлення у вигляді спеціальних оціночних карт пожежної небезпеки ландшафтних комплексів можуть бути використані для визначення пріоритетних територій, організації та своєчасного виконання протипожежних заходів у Чорнобильській зоні відчуження. Перспективними напрямками практичного впровадження отриманих результатів є використання запропонованих оцінок пірологічних категорій актуальних типів рослинного покриву в їхньому співставленні з ландшафтними умовами територій, для яких вони характерні, для побудови прогнозних моделей поведінки і поширення природних пожеж. Наприклад, отримані дані актуальні при розробці паливних моделей на основі напівемпіричної моделі Ротермела, яка побудована на врахуванні швидкості вітру, типу рослинності та вмісту вологи у рослинному покриві, характеру рельєфу при прогнозуванні низових пожеж. Актуальним завданням для використання отриманих результатів при оцінюванні і моделюванні пожежонебезпеки в ландшафтах ЧЗВ є перехід від якісних характеристик до кількісних, зокрема таких, як кути ухилу елементарних поверхонь в ландшафтах, умови зволоження та відсоток вологості в деревній рослинності та наземному покриві та інших.

Запропоновані у статті методи оцінювання і прогнозування пожежної небезпеки ландшафтів території Заповідника та ЧЗВ на основі оцінювання пірологічних характеристик фітокомпоненту і аналізу результатів дешифрування їхнього земного покриву є новим напрямом ландшафтознавчо-прикладних досліджень.

Таблиця 1.12

Шкала оцінки природної пожежної небезпеки земель лісового фонду з доповненнями щодо відповідності ландшафтним умовам ЧЗВ

Клас пожег небезпеки	Ландшафтні умови	Об'єкт загоряння (характерні типи насаджень і умов місцезростання, категорії невикритих лісовою рослинністю і нелісових земель)	Найбільш імовірні види пожеж, умови і тривалість періоду їх можливого виникнення і розповсюдження
1	1.1 Незалежно від ландшафтних умов	Насадження хвойних порід віком 40 і менше років в усіх типах умов місцезростання (ТУМ).	Протягом усього пожежонебезпечного періоду можливі лісові пожежі, а на ділянках з наявністю деревостану – верхові
	1.2. Тераси та дони з піщаними дерново-підзолистими ґрунтами, сухо-борові.	Насадження хвойних порід старші 40 років з індексами 0 (дуже сухі), 1 (сухі).	Низові пожежі можливі протягом усього пожежонебезпечного періоду, верхові – в періоди пожежних максимумів
2	2.1. Рівнини воднольодовикові і моренно-воднольодовикові та високі надзаплавні тераси, складені пілуватими пісками, з дерново-підзолистими ґрунтами, свіжо-суборові. Високі заплави, складені пілуватими пісками, з алювіальними дерновими пілувато-піщаними ґрунтами, свіжо-суборові	Насадження хвойних порід старші 40 років в ТУМ з індексом 2 (свіжі).	Низові і верхові пожежі можливі в період літнього пожежного максимуму
	2.2. Тераси та дони з піщаними дерново-підзолистими ґрунтами, сухо-борові.	Насадження листяних порід в ТУМ з індексами 0, 1	Низові і верхові пожежі можливі в період літнього пожежного максимуму
3	3.1. Водозбірні зниження при вершинах ерозійних форм, балки та лощини у межах воднольодовикових і моренно-воднольодовикових рівнин, з дерново-підзолистими оглеєними ґрунтами, волого-складносуборові, волого- та сиродібровні	Насадження хвойних порід старші 40 років в ТУМ з індексами 3 (вологі), 4 (сирі).	Низові і верхові пожежі можливі в період літнього пожежного максимуму
	3.2. Ті самі ландшафтні умови, що 2.1	Насадження листяних порід в ТУМ з індексом 2 (свіжі)	Низові і верхові пожежі можливі в період літнього пожежного максимуму
4	3.3. Заплави низькі, плоскі, складені низинними торфами, з алювіальними болотними ґрунтами, мокро-дібровні (ольс-ліг)	Насадження хвойних порід старші 40 років в ТУМ з індексом 5 (мокрі).	Низові пожежі можливі тільки в періоди пожежних максимумів
	Ті самі ландшафтні умови, що 3.1	Насадження листяних порід в ТУМ 3 (вологі), 4 (сирі).	Низові пожежі можливі тільки в періоди пожежних максимумів
5	Ті самі ландшафтні умови, що 3.3	Листяні насадження в ТУМ з індексом 5 (мокрі).	Виникнення пожежі можливо тільки при тривалих посухах

1.2.7. Моніторинг довкілля

1.2.7.1. Оцінка стану та ефективності сучасної системи моніторингу довкілля

До аварії на ЧАЕС в 1986 році регулярна інформація про стан навколишнього середовища в цьому районі складалася із метеорологічних спостережень (метеостанції Чорнобиль та Поліське), гідрологічних (пости р. Прип'ять – м. Прип'ять та Чорнобиль, р. Уж – Поліське та Черевач) та форми 2-ТП-полювання, які надавали лісові господарства.

В період після аварії було проведено декілька зйомок радіоактивного забруднення території, фінальним результатом яких стало побудова карт радіоактивного забруднення території основними дозостворюючими радіонуклідами - ^{137}Cs , ^{90}Sr , $^{238,239,240}\text{Pu}$, ^{241}Am . Було розгорнуто декілька систем спостереження за радіаційним станом середовища, які мали різну підпорядкованість. Втім, багаторічні спостереження проводилися лише на тих системах, які контролювали динамічні елементи середовища: приземний шар атмосфери, поверхневі та підземні води. Паралельно із розвитком систем спостереження були зроблені описи ландшафтів, оцінка стану лісів та поверхневих вод в контексті радіаційної безпеки.

З середини 90-х років ХХ ст. у ЗВіЗБ(О)В була сформована єдина система радіаційно-екологічного моніторингу навколишнього середовища. Систему виконання робіт з радіоекологічного моніторингу у зоні відчуження обумовлює «Регламент робіт ДСП «Екоцентр», який визначає методичні загали, об'єкти, місця, склад і об'єм спостережень, терміни вимірювань, види та кількість лабораторних аналізів. Регламент розроблюється на 5-річний період на підставі діючих Законів України, «Концепції Чорнобильської зони відчуження», наукових розробок та на основі регламентів моніторингу за минулі роки з урахуванням результатів спостережень. Метою моніторингу є інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо здійснення заходів, направлених на мінімізацію наслідків аварії, в частині виносу радіонуклідів за межі зони відчуження.

Пріоритет надається техногенним та природним об'єктам, міграція радіонуклідів з яких створює реальну загрозу радіаційного забруднення довкілля та формує дозу опромінення персоналу зони відчуження і населення.

Моніторинг проводиться за такими напрямками:

визначення вмісту радіонуклідів в атмосферному повітрі, поверхневих, підземних, стічних і відпрацьованих технологічних водах, ґрунті, компонентах наземних і водних екосистем, харчових продуктах у місцях несанкціонованого проживання «самопоселенців» тощо;

вивчення впливу на довкілля об'єктів захоронення радіоактивних відходів (ПЗРВ, ПТЛРВ), об'єкта «Укриття» та робіт, пов'язаних із зняттям ЧАЕС з експлуатації;

вивчення процесів міграції радіонуклідів в компонентах ландшафтів, їх виносу за межі ЗВіЗБ(О)В, оцінка ефективності водоохоронних заходів щодо обмеження міграції радіонуклідів та їх впливу на екологічну ситуацію.

До мережі радіаційно-екологічного моніторингу зони відчуження входить 146 пунктів спостережень різного призначення (місця виробничої діяльності персоналу, ландшафтні полігони, гідрологічні створи, пункти відбору проб приземного шару атмосфери та планшети радіоактивних випадінь радіонуклідів з атмосфери тощо), 138 спостережних свердловин, 11 населених пунктів несанкціонованого проживання.

Лабораторна обробка проб виконується за методиками і на апаратурі, що пройшли відповідну метрологічну атестацію. Достовірність результатів радіаційно-екологічного моніторингу забезпечується виконанням річних робіт у вигляді відбору 4500-5000 проб і зразків компонентів природного середовища та виробничої діяльності та проведенням понад 10000-11000 аналізів на вміст радіонуклідів в них. Біотичний компонент в радіаційно-екологічному моніторингу представлений рослинним компонентом лісових екосистем та водних екосистем.

Дані про мережу пунктів радіаційно-екологічного моніторингу ДСП «Екоцентр» на території Заповідника (та на суміжній території, які використовуються для моніторингу довкілля Заповідника) представлено в таблицях 1.13-1.16.

В середині 90-х була розроблена система моніторингу лісів. Були розроблені методичні підходи та створена мережа спостережень на базі спеціалізованого лісгосподарського підприємства «Чорнобильліс». Втім, вона існувала не тривалий час.

Таблиця 1.13

Пункти моніторингу приземного шару атмосфери мережі радіаційно-екологічного моніторингу ДСП «Екоцентр»

№ з/п	Назва пункту	Географічні координати		Вид контролю	Періодичність спостережень
		широта	довгота		
1	м. Чорнобиль	51,276260	30,209750	Проба повітря	6 разів за місяць
2	КДП «Дитятки»	51,124370	30,124490	- " -	- " -
3	с. Бенівка	51,448610	29,974790	- " -	5 разів за місяць
4	с. Буряківка	51,378960	29,911740	- " -	- " -
5	с. Зимовище	51,422040	30,187910	- " -	- " -
6	с. Копачі	51,344620	30,112330	- " -	- " -
7	с. Машеве	51,489270	30,138490	- " -	- " -
8	с. Старосілля	51,347720	30,211930	- " -	- " -
9	с. Крива Гора	51,389330	30,205740	- " -	- " -

Примітка. Відбір проб радіоактивних аерозолів з приземного шару атмосфери у пунктах моніторингу здійснюється на стаціонарних аспіраційних пристроях мережі АСКРС з безперервним прокачуванням повітря через фільтри з тканини Петрянова

Таблиця 1.14

Пункти моніторингу поверхневих вод мережі радіаційно-екологічного моніторингу ДСП «Екоцентр»

№ з/п	Об'єкт	Назва пункту	Географічні координати		Періодичність спостережень
			широта	довгота	
1	р. Прип'ять	Лівобережний	51,448429	30,017063	4 рази за місяць
2	- " -	м. Чорнобиль	51,275278	30,245556	- " -
	- " -	ПНД	51,416370	30,094810	- " -
	- " -	БНС ЧАЕС	51,397217	30,144281	- " -
3	р. Уж	с. Черевач	51,207360	30,133640	- " -
4	- " -	сmt. Поліське	51,248611	29,400833	- " -
5	р. Грезля	с. Грезля	51,256330	29,454790	1 раз за місяць
6	р. Брагінка	ВОС № 39	51,269300	30,409760	2 рази за місяць
7	Канал - притока р. Брагінка	ВОС № 37	51,271240	30,401080	- " -
8	р. Сахан	с. Новошепеличі	51,418440	30,005710	- " -
9	р. Глиниця	гирло	51,301060	30,200900	- " -
10	Красненський старик	Насосна станція	51,431960	30,100420	- " -
11	Лівобережний польдер	ГТС № 7	51,414260	30,128060	- " -
12	оз. Глибоке	водпост	51,445160	30,065460	- " -
13	оз. Зимовище	водпост	51,426667	30,191389	- " -
14	Київське водосховище	с. Плютовище	51,224191	30,324971	- " -
15	Київське водосховище	с. Страхолисса	51,073329	30,408025	- " -

Примітка: Пункт стаціонарної мережі моніторингу гідрологічного режиму і якості (у тому числі радіаційного стану) поверхневих вод – місце на водоймі або водотоці, де проводять комплекс робіт для одержання даних про якісні й кількісні характеристики води. Частина пунктів, на яких проводяться гідрометричні вимірювання, обладнані водомірними рейками та висотними ґрунтовими реперами. Гідрометричні спостереження проводяться з періодичністю, достатньої для характеристики режиму рівнів та стоку води. Усі пункти закріплені інформаційними знаками.

Таблиця 1.15

**Пункти моніторингу підземних вод
мережі радіаційно-екологічного моніторингу ДСП «Екоцентр»**

№ з/п	Об'єкт	Номер свердловини	Географічні координати		Періодичність спостережень
			широта	довгота	
1	Водоохоронні споруди на Красненській заплаві	201-1	51,442040	30,035210	1 раз за квартал
2		201-2	51,442040	30,035210	- " -
3		201/1	51,445278	30,038056	- " -
4		201/2	51,445278	30,038056	- " -
5		203-1	51,424100	30,091350	- " -
6		206-1	51,422570	30,110740	- " -
7		206-2	51,422570	30,110740	- " -
8		200	51,438230	30,032040	- " -
9	Режимна мережа Прип'ятського водозабору	506	51,400430	29,990120	- " -
10		511	51,403333	30,024444	- " -
11		185/Q ₁ - Q ₃	51,402390	30,005000	- " -

Примітка: Регламент моніторингу підземних вод передбачає вимірювання рівня води у свердловині та відбір проб води для визначення вмісту радіонуклідів. Пункт моніторингу підземних вод конструктивно представляє собою контрольно-спостережну свердловину, закриту захисним ковпаком і огорожену бетонним кільцем. На кільці чи оголовку свердловини розміщено її назву (номер).

Таблиця 1.16

**Ландшафтні полігони
мережі радіаційно-екологічного моніторингу ДСП «Екоцентр»**

№ з/п	Назва пункту	Географічні координати		Основна культура	Періодичність спостережень
		широта	довгота		
1	ЛП 5	51,402926	30,024444	вільха	- " -
2	ЛП 6	51,423482	30,039722	сосна	- " -
3	ЛП 7	51,410704	29,913333	сосна, береза	- " -
4	ЛП 10	51,418193	29,994011	сосна, береза	- " -
5	ЛП 11	51,143001	30,130241	дуб	- " -
6	ЛП 12	51,155998	30,132199	вільха	- " -
7	ЛП 13	51,465355	30,152298	сосна	- " -

Примітка: Ландшафтні полігони на місцевості являють собою ділянки розміром 100 на 100 м (площею 1 га). Точки відбору проб та польових вимірів закріплені відповідними знаками.

На території Заповідника в різні роки після 1986 р. різними науковими установами було закладено науково-дослідні полігони. Результати досліджень використовуються науковим відділом Заповідника для вирішення завдань, покладених на відділ. Характеристика полігонів представлена у таблиці 1.17 та рисунку 1.23.

Таблиця 1.17

Кадастр науково-дослідних полігонів на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення

N з.з.	Назва полігону за виконавцем	Призначення (вид спостережень)	Приналежність (установа)	Дата закладання , рік	Період експлуатації, роки	Статус	Площа, га	Широта	Довгота	Періодичність досліджень	Методи досліджень
1	Корогод	Вивчення змін ландшафтів	Інститут географії НАНУ			Перспективний	25000	Кут 1 51,330000 Кут 2 51,330000 Кут 3 51,170000 Кут 4 51,170000	Кут 1 30,000000 Кут 2 30,220000 Кут 3 30,220000 Кут 4 30,000000		Польові дослідження, картографування засобами ГІС, побудова прогнозних моделей еволюції ландшафтів
2	оз. Глибоке	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2018	Діючий	120	51,444167	30,065000	3-4 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
3	оз. Далеке	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2018	Діючий	100	51,429444	30,102778	3-4 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
4	оз. Вершина	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	2007	2007-2018	Діючий	10	51,434167	30,073333	1-2 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
5	Красненська стариця (в межах одамбованої території)	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2018	Діючий	05	51,432500	30,097778	1 раз на 2 роки	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
6	Красненська стариця (за межами одамбованої території)	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2018	Діючий	50	51,433611	30,100278	1 раз на 2 роки	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
7	оз. Азбучин	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2018	Діючий	100	51,406389	30,117222	3 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень

Продовження таблиці 1.17

N з.з.	Назва полігону за виконавцем	Призначення (вид спостережень)	Приналежність (установа)	Дата закладання, рік	Період експлуатації, роки	Статус	Площа, га	Широта	Довгота	Періодичність досліджень	Методи досліджень
8	р. Прип'ять (біля с. Довляди)	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1988	1988-2005	Законсервованій	20	51,481389	29,991667	3 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
9	р. Уж (біля с. Черевач)	Радіоекологічні, радіобіологічні та гідробіологічні дослідження водних екосистем	Інститут гідробіології НАН України	1989	1988-2006	Законсервованій	10	51,212778	30,147222	3 рази на рік	Стандартні методи гідробіологічних досліджень
10	Казкове	Радіобіологічні дослідження мишоподібних гризунів	Інститут ядерних досліджень НАН України	2008	2008-2009	Законсервованій	1,0	51,187000	30,048000	1 раз на рік	Відлов пастками Шермана
11	Ізумрудне	Радіобіологічні дослідження мишоподібних гризунів	Інститут ядерних досліджень НАН України	2008	2008-2009	Законсервованій	1,0	51,338000	30,136000	1 раз на рік	Відлов пастками Шермана
12	Дитятки-М	Радіобіологічні дослідження мишоподібних гризунів	Інститут ядерних досліджень НАН України	2008	2008-2019	Діючий	1,0	51,159000	30,134000	1 раз на рік	Відлов пастками Шермана
13	Новошепеличі	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,418056	30,009167	1 раз на рік	Стандартні методи вибору зразків компонентів лісових екосистем
14	Сахан	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,417778	30,005278	1 раз на рік	Стандартні методи вибору зразків компонентів лісових екосистем
15	Черевач	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,236389	30,152222	1 раз на рік	Стандартні методи вибору зразків компонентів лісових екосистем

Продовження таблиці 1.17

N п.п.	Назва полігону за виконавцем	Призначення (вид спостережень)	Приналежність (установа)	Дата закладання, рік	Період експлуатації, роки	Статус	Площа, га	Широка	Довгота	Періодичність досліджень	Методи досліджень
16	Іванівка	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,248056	30,237222	1 раз на рік	Стандартні методики відбору зразків компонентів лісових екосистем
17	Парішів	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,299444	30,304722	1 раз на рік	Стандартні методики відбору зразків компонентів лісових екосистем
18	Опачичі	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,208889	30,304167	1 раз на рік	Стандартні методики відбору зразків компонентів лісових екосистем
19	Куповате	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,173333	30,358333	1 раз на рік	Стандартні методики відбору зразків компонентів лісових екосистем
20	Дитятки-Л	Лісова радіоекологія	Інститут ядерних досліджень НАН України	1999	1999-2019	Діючий	1,0	51,120556	30,122778	1 раз на рік	Стандартні методики відбору зразків компонентів лісових екосистем
21	Рудий Ліс-2	Комплексні радіобіологічні та радіоекологічні дослідження	Інститут сільгоспрадіології НУБіП	1986	2019	Діючий	0,3	51,384117	30,072269	-	Стандартні методики відбору зразків
22	Рудий Ліс-1	Комплексні радіобіологічні дослідження	ЧоНЦМД	1990	2001	Законсервованний	1,0	51,386720	30,064032	-	
23	Чистогалівка-2	Дослідження в сфері сільгоспрадіології	Інститут сільгоспрадіології НУБіП	1986	2019	Діючий	0,04	51,372199	30,028755	-	
24	Чистогалівка-1	Дослідження в сфері сільгоспрадіології	ЧоНЦМД	1986	2000	Законсервованний	1,77	51,373030	30,026804	-	
25	Весняне	Комплексні радіобіологічні та радіоекологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	500	51,305658	29,638490	-	
26	Малий Рудий Ліс	Комплексні радіобіологічні та радіоекологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	-	51,475438	30,020745	-	
27	Розсоха	Комплексні радіоекологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	35	51,157480	29,981690	-	Стандартні методики відбору зразків та вимірювання ПЕД

Продовження таблиці 1.17

N п.п.	Назва полігону за виконавцем	Призначення (вид спостережень)	Приналежність (установа)	Дата закладання даних, рік	Період експлуатації, роки	Статус	Площа, га	Широта	Довгота	Періодичність досліджень	Методи досліджень	
28	Згаріще Луб'янка	Комплексні радіоекологічні та екологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	1000	51,29811	29,76728	1	Стандартні методи екологічних досліджень	
29	Згаріще Ковшилівка	Комплексні радіоекологічні та екологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	3000	51,29860	29,47470	0	Стандартні методи екологічних досліджень	
30	Згаріще Коцюбинське	Комплексні радіоекологічні та екологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	1000	51,43914	29,26208	0	Стандартні методи екологічних досліджень	
31	Оташів-1	Гідробіологічні дослідження	ЧРЕБЗ			Перспективний	3,0	51,20397	30,39119	0	Стандартні методи гідробіологічних досліджень	
32	Оташів-2	Комплексні дослідження водно-болотних угідь	ЧРЕБЗ			Перспективний	3000	Кут 1	Кут 1	Кут 3	Польові дослідження, картографування засобами ГІС	
								51,20742	51,20742			30,36941
								0	0			4
								Кут 2	Кут 2			Кут 4
								51,19787	51,19787			30,43897
7	7	9										
Кут 3	Кут 3	Кут 5										
51,15054	51,15054	30,44296										
6	6	0										
Кут 4	Кут 4	Кут 5										
51,13808	51,13808	30,39002										
0	0	7										
Кут 5	Кут 5	Кут 5										
51,17205	51,17205	30,36684										
0	0	9										

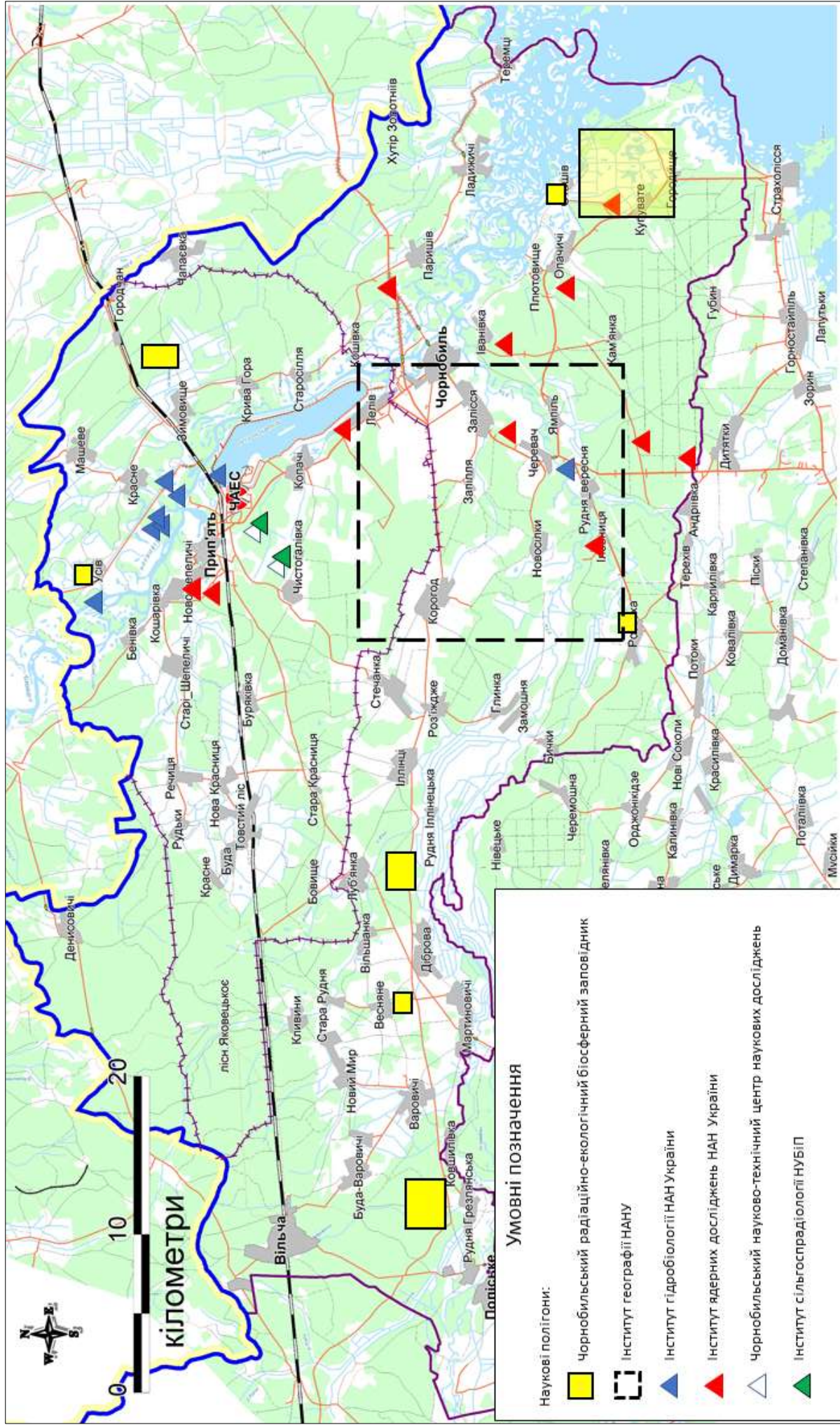

Рис. 1.23 - Картохема розташування наукових полігонів у межах Заповідника

Стан інших складових комплексного екологічного моніторингу довкілля на території заповідника є таким. Гідрометеорологічні спостереження, моніторинг стану атмосферного повітря, поверхневих вод, підземних вод на території заповідника не проводилися, відповідні показники для його території екстраполювалися за даними метеостанції у м. Чорнобиль. Дані з моніторингу біорізноманіття для території заповідника є фрагментарними і нерівномірними за групами біоти. Зокрема, нині наявні розрізнені дані щодо видового складу птахів та ссавців заповідника (2005-2009 рр.), видового складу судинних рослин (1987-2016 рр.).

Окремо слід проаналізувати стан моніторингу лісових екосистем заповідника. Серед усіх складових екологічного моніторингу саме ця його складова розвинута найкраще. Зумовлене це тим, що через однаковий період часу – раз на 10 років – Державними лісовпорядними підприємствами України проводиться базове лісовпорядкування всіх лісгосподарських підприємств. Такі лісовпорядкування на території сучасного заповідника проводилися у 1997, 2007 та 2017 рр. При цьому у кожному таксаційному виділі визначалися стандартні параметри: площа, вік і склад насадження, походження насадження, середня висота, середній діаметр, тип лісу, повнота, запас деревини – м³/га та тис. м³/виділ, за необхідністю – стан насадження та запроєктовані санітарно-оздоровчі заходи. Ці дані нині є важливими для організації системи стаціонарів для проведення моніторингу за переважаючими віковими групами лісових насаджень у відповідних типах лісу заповідника.

На момент розробки Проекту організації заповідника на його території закладено чотири полігони постійних пробних площ (ППП) з метою забезпечення вивчення природного розвитку екосистем та змін внаслідок антропогенного впливу:

1. Фенологічний маршрут заплава р. Уж. Координати 51.25793° пн.ш., 30.216511° сх.д. Протяжність 4,5 км. Опис. Маршрут включає акваторію річок Прип'ять та Уж, старичних озер та стічного каналу з очисних споруд, сухі та вологі луки, низинні осокові та очеретяні і чорновільхові болота, фрагменти дубово-грабових, чорновільхових, біловербових, соснових і повислоберезових лісів, а також рідколісся сосни серед мохово-лишайникових та булавоносцевих пустищ. Завдання, що виконувалися на полігоні: моніторинг періодичних природних явищ, дослідження для визначення фенокліматичної періодизації території Заповідника та прогнозування змін біогеоценозів і ландшафтів з урахуванням кліматичного тренду;

2. Полігон 2. Пробна площа Згарище 1992 року. Коцюбинське. Координати 51.450031° пн.ш., 30.242316° сх.д. Опис. Ділянка природного лісу на місці згарища 1992 року. Внаслідок пожежі відбулась загибель лісового насадження у складі сосни звичайної. На місці розташування пробної площі типи лісорослинних умов варіюються від сухих до вологих з відновленням сосни звичайної на підвищеннях, та змішаного лісу з осики, берези повислої і сосни 13 звичайної у пониженнях. Пробна площа закладена на підвищенні, тип лісорослинних умов А1-2. Господарське втручання після пожежі відсутнє. Площа 1 га. Завдання: дослідження відновлення лісових екосистем після пожежі з різним рівнем господарського втручання;

3. Полігон 3. Пробна площа Згарище Луб'янка 2015 року. Координати 51.298111° пн.ш., 29.767281° сх.д. Опис. Ділянка соснового лісу, який загинув внаслідок пожежі 2015 року. Тип лісорослинних умов: А2-В2. На пробній площі наявна деревна ламань різної стадії розкладання та природне відновлення сосни звичайної та берези повислої. Господарське втручання після пожежі відсутнє. Площа 1 га. Завдання: дослідження відновлення лісових екосистем після пожежі з різним рівнем господарського втручання;

4. Полігон 4. Радіоекологічний полігон оз. Глибоке. Координати 51.445207° пн.ш., 30.065434° сх.д. Опис. Заплавне озеро, площа 0,18 км². Розташоване по осі північного сліду радіоактивних випадінь. Завдання: радіоекологічний моніторинг (водні екосистеми), радіоекологічні дослідження.

Виділення постійних пробних площ (ППП) у подальшому має бути уніфіковане та охоплювати всі (основні) типи рослинності або складові ландшафту.

Для закладання ППП, призначених для моніторингу за станом різних компонентів природних комплексів, доцільно використовувати ті самі ділянки, які можуть бути прилеглими одна до одної частинами одного угруповання. Це полегшить працю науковців, які зможуть отримати всебічний опис даної ділянки, зменшить порушення наземного покриву, викликане закладанням площ, та проведенням на них спостережень, збільшить можливості для комплексного аналізу динаміки різних компонентів природних комплексів.

ППП мають відображати всю сукупність основних варіантів корінних або близьких до них угруповань, представлених в заповіднику. Тому вони мають бути приурочені, насамперед, до основних елементів рельєфу (плакорів, схилів, долин тощо).

Необхідно забезпечити системою постійних спостережень також похідні угруповання, динамічні процеси в яких виявляються особливо наглядно. Це можуть бути ділянки, на яких мають місце демуаційні процеси після зняття антропогенного пресу внаслідок створення заповідника. До таких ділянок належать і території, на яких відбувався вплив стихійних факторів (пожежі, повені тощо), і ділянки із різним антропогенним впливом.

Мережа ППП повинна також забезпечити спостереження за станом популяцій окремих видів рослин та тварин, тому пробні площі мусять охоплювати місцезнаходження рідкісних та цінних видів із врахуванням різних екологічних умов їх існування.

ППП повинні бути чітко фіксовані на місцевості системою маркувальних знаків і мати свою нумерацію. Кожна них включається до мережі ділянок спостереження. Її місцезнаходження фіксується на схемі заповідника. Це ж стосується і ділянок, на яких проводять дослідження сторонні організації. Пересування, зміни нумерації ППП неприпустимі і можуть проводитися лише у виняткових випадках. Тоді площа, яка створюється, отримує свій номер, старий номер площі, яка закривається, ліквідується, а в архівах заповідника лишається весь матеріал, що стосується площі під цим номером. Щоб запобігти плутанині, новий ППП не можна присвоювати номер тієї площі, що ліквідується. Якщо закладається зовсім нова ППП, вона описується, наноситься на картографічну основу, дані про неї вміщуються у даному розділі чергового тому Літопису.

На кожен ППП мусить бути заведений паспорт згідно встановленого зразку.

Профілі та трансекти закладаються з метою проведення різних видів спостережень – екологічних, фенологічних, зоологічних тощо – з тим, щоб ними були охоплені різні геоморфологічні елементи екосистем. Бажано, щоб вище охарактеризовані пробні ділянки розміщувалися на профілях або трансектах, що розширить можливості для порівняльних досліджень, комплексного аналізу динаміки природних комплексів.

Профілі, закладені в межах заповідника, слід проводити через різні зони і виводити на суміжні території в тих випадках, коли наявний не весь динамічний ряд угруповань.

Фенологічні маршрути або профілі бажано хоча би частково «накладати» на екологічні, зоологічні та інші види профілів, щоб на останніх могли бути використані фенологічні дані.

Профілі та трансекти відмічаються стовпами – на відкритих територіях через 250–500 м, в лісі через 100–250 м в залежності від рельєфу і типу лісу. На закладених трансектах проводиться картування рослинності (масштаб його залежить від ширини трансекти та типів рослинності), карта трансекти зберігається серед наукових матеріалів. Картування повторюється кожні 5–10 років в залежності від переважаючих типів рослинності (на трав'яних типах частіше). Бажано проводити картування в певний місяць при оптимальному розвитку рослинності.

На профілі складаються паспорти. Узагальнені зразки паспорта, який має бути конкретизований відносно завдань профілю (маршруту) наведений у відповідній літературі.

Пропонуємо закласти профіль з заходу на схід від р. Прип'ять у східному напрямку через лісовий масив Денисовецького ліництва від верхньої частини р. Ілля через ліси району с. Рудьки і далі через с. Бенівка і заплаву р. Прип'ять у бік с. Красне до східної межі заповідника. Другий профіль доцільно закласти з заходу від кол. с. Вільча (південніше останнього) на південний схід до с. Купувате. Він буде охоплювати ліси південніше залізниці через Кливини – Луб'янку – Іллінці – Новосілки – Кам'янку – Купувате. Можливо закласти профіль по лівому берегу р. Прип'ять від с. Усів до с. Теремці. На цих профілях відповідно закласти декілька ділянок для спостереження за ботанічними, зоологічними та лісовими об'єктами. Таким чином буде охоплена більша частина різноманіття.

Наголошуємо на тому, що постійні пробні площі у межах заповідника повинні бути комплексними, на них мають досліджуватися біотичні, абіотичні компоненти та ступінь радіаційного забруднення. Ці пробні площі повинні знаходитись на відповідних еколого-ценотичних профілях, які показують зміни мікро-, мезорельєфу та репрезентують рослинний покрив заповідника у широтному або довготному напрямку. Для кожної пробної площі необхідно розробити відповідні паспорти, вони повинні мати чітку GPS-прив'язку та позначення.

1.2.7.2. Перспективи розвитку системи моніторингу довкілля

Вище зазначена характеристика щодо стану та ефективності сучасної системи моніторингу довкілля на території природного заповідника свідчить про те, що на сьогодні відсутня комплексна система моніторингу довкілля. Тому є потреба у створенні такої системи на наукових засадах, яка повинна охоплювати всі складові моніторингу:

Моніторинг метеорологічних показників;

Моніторинг гідрологічного стану поверхневих водних об'єктів та ґрунтових вод;

Моніторинг лісових та лучних екосистем;

Моніторинг біорізноманіття;

Моніторинг радіоактивного забруднення довкілля.

Моніторинг хімічного забруднення довкілля.

Моніторинг метеорологічних показників слід проводити на базі власної метеостанції, бажано автоматичної, – на основі методичних підходів, розроблених в системі Держкомгідромету. Метеостанція повинна бути стаціонарною та розташовуватися неподалік одного з ПНДВ заповідника, на відкритій ділянці, але бажано напівохопленої лісом. На метеостанції на початковому етапі слід проводити найпростіші стандартні метеорологічні вимірювання: температури повітря, кількості опадів, атмосферного тиску, вологості повітря, глибини снігового покриву, температури ґрунту на різній глибині. На наступному етапі перелік спостережень може бути розширений за рахунок вивчення гравітаційного осадження радіонуклідів на одиницю площі (щільності забруднення площі за допомогою стандартних планшетів); величини рН всіх опадів, які спостерігалися та ін.

Моніторинг поверхневих вод повинен включати стандартні гідрологічні спостереження на р. Прип'ять, Уж, Ілля та ін. у межах території заповідника, на спеціальних водомірних постах. На початковому етапі повинні проводитися стандартні гідрологічні спостереження, з дослідженням рівня води, швидкості течії, витрат води, колірності та прозорості води. На наступному етапі можливе розширення програми моніторингу за рахунок гідрохімічних спостережень: вмісту амонійного та нітратного азоту, фосфору, калію, нормованих важких металів у воді, загальної жорсткості води, величини вмісту розчиненого кисню тощо.

Моніторинг підземних вод слід проводити на кількох типових гідрогеологічних профілях, закладених у типових ландшафтах, за даними спостережних свердловин. Головним параметром на початковому етапі моніторингу є глибина рівня ґрунтових вод.

Моніторинг лісових екосистем слід продовжити на основі нових лісовпорядних даних, використавши їх для порівняння з попереднім періодом. Крім того, у лісових екосистемах заповідника слід закласти мережу стаціонарів, яка б відповідала наступним вимогам:

1. Вона повинна бути репрезентативною і характеризувати всі головні, найбільш типові, лісові біогеоценози заповідника: за типом лісорослинних умов, переважаючою деревною породою та віком.

2. Вона повинна охоплювати всі рідкісні лісові екосистеми.

Для проведення моніторингу лісів I рівня використовується методика, розроблена в УкрНДЛГА, затверджена для України. Коротко відмітимо лише, що ділянки моніторингу фіксуються на площі, дерева нумеруються. Для кожного дерева у проміжок часу з 15 липня по 15 вересня щорічно визначаються показники стану крони (протяжність, дефоліація верхньої 1/3 крони, дефоліація решти 2/3 крони, дехромація, щільність верхньої 1/3 крони, щільність решти 2/3 крони); для стовбура – діаметр та висота, об'єм; ураження шкідниками та хворобами. Для кожної моніторингової ділянки (та кожної з її 4-х підділянок) виконують повний геоботанічний опис за ярусами рослинності.

Моніторинг біорізноманіття на території заповідника слід розбудовувати у двох напрямках:

1. Проведення стаціонарних досліджень з вивченням динаміки популяційних параметрів рідкісних видів та ін.

2. Проведення маршрутних досліджень на території заповідника, з фіксацією певних видів біоти, їх чисельності тощо.

Перший напрямок для моніторингу фіторізноманіття передбачає організацію мережі стаціонарів та проведення досліджень на них: розміри – від 0,01 до 0,1 га, вивчаються чисельність особин, їх стан, просторова структура популяції, онтогенетична структура популяції, віталітетна структура популяції, кількість квітів, кількість насіння, площа листової поверхні, репродуктивне зусилля тощо. Для моніторингу фауни стаціонари повинні бути більшими за розмірами – від 0,1 до 1 га, на них вивчатимуться кількість особин рідкісних видів; кількість їхнього потомства, успішність його виживання та ін.

Маршрутні дослідження, перш за все, повинні дати первинний матеріал щодо сучасного видового складу флори та фауни заповідника. Таким чином, для території заповідника, повинні бути розроблені конспекти флори судинних рослин, мохоподібних, водоростей, грибів, лишайників. Для фауни відповідні дані повинні бути складені у розрізі хребетних/безхребетних, а також класів та рядів. Нові знахідки відомих видів та нових видів як флори, так і фауни щорічно повинні знаходити відбиток у Літописах природи.

Радіаційний моніторинг лісових екосистем є важливою складовою комплексного екологічного моніторингу. З метою аналізу динаміки перерозподілу нормованих техногенних радіонуклідів по компонентах лісових екосистем дослідження проводяться на радіоекологічних стаціонарах. Перелік зразків, які відбираються на кожному стаціонарі: на 10 точках спостережень (облікових ділянках), кожна площею 1 м², яка закладається за допомогою сітки Л.Г. Раменського, відбираються зразки фітомаси та на кожний її зразок – відповідний зразок ґрунту. У відібраних зразках після загальноприйнятої підготовки (сушки, подрібнення, гомогенізації та зважування) вимірюється питома активність ¹³⁷Cs, а за необхідності – і ⁹⁰Sr. На кожній точці спостережень дозиметрами та/або дозиметрами-радіометрами проводиться вимірювання потужності експозиційної дози гамма-випромінювання на висоті 1 м та на поверхні ґрунту.

На стаціонарах, де проводяться спостереження за вертикальною міграцією ¹³⁷Cs у ґрунті, з ґрунтового профілю проводиться відбір зразків. При цьому лісова підстилка розділяється на три фракції за ступенем розкладу на сучасний опад, підстилку напіврозкладену та розкладену, які відбираються окремо з такої площі, щоб кожного

зразка підстилки було б достатньо для вимірювання радіоактивності (об'єм не менше 75 мл). Мінеральні шари ґрунту відбираються з профілю спеціальним відбірником, площею 500 см² (25x20 см), по 2-см шарах, до глибини 40 см.

На найбільш представницьких радіоекологічних стаціонарах, які репрезентують переважаючі у заповіднику ліси як за типом лісу, так і віком, слід періодично вивчати розподіл валового запасу ¹³⁷Cs між компартментами лісової екосистеми, між рослинністю та ґрунтом тощо. Для організації даного виду моніторингу необхідно передбачити закупку необхідного обладнання та засобів фізичного захисту працівників. Даний вид робіт повинен стати окремим напрямків наукової роботи Заповідника за межами підготовки Літопису природи.

1.2.7.3. Забезпечення вільного доступу громадськості до інформації щодо стану довкілля

На території Іванківського району та Заповідника зокрема доступ громадськості до інформації щодо стану довкілля є вільним, головні положення Орхуської конвенції виконуються. Так, наприклад, дані щодо щільності забруднення території нормованими радіонуклідами, засекречені у радянські часи, після отримання незалежності Україною стали загальнодоступними, неодноразово публікувалися у місцевій пресі Іванківського району, а картосхема радіоактивного забруднення лісів заповідника також є загальнодоступною. Крім того, ПРО ООН профінансував проєкт з розроблення карти Київської області в ГІС, де відображена можливість використання в їжу харчових продуктів лісу (дикорослих ягід та грибів), в т.ч. на території Заповідника. Згадана карта значним накладом була поширена серед населення радіоактивно забруднених районів Київської області.

Доступ до інформації Заповідника забезпечується через сайт шляхом публікації у відкритому доступі інформаційних матеріалів: новин, документів, наукових публікацій, Літопису природи.

1.3. Соціально-економічна та культурна інформація

1.3.1. Історія та археологія

Частина Київського Полісся, до якого входить територія Заповідника в межах Іванківського та колишніх Чорнобильського і Поліського районів – край з багатою культурною спадщиною, серед якої є унікальні археологічні пам'ятки. Однак цей регіон з усіх поліських територій є найменш дослідженим, а Чорнобильська катастрофа ще більше поставила цьому непереборні перепони. На сьогодні відсутня інформація навіть про фізичний стан тих пам'яток, які були виявлені археологічними розвідками за радянських часів. Археологічні пам'ятки часів Київської Русі вивчені тут щонайменше. Вони виявлялись тут спорадично і ніколи не піддавались комплексним дослідженням. Найбільша їхня категорія – звичайні селища, часто автоматично фіксувались при дослідженні пам'яток іншої культурної приналежності, інколи без необхідної мінімальної інформації. І тільки на поодиноких селищах проводились невеликі розкопки.

У Київському Поліссі на сьогодні відомі окремі городища із знахідками давньоруської кераміки, найбільш важливим з яких є м. Чорнобиль. Вони не входили до числа древлянських градів, оскільки використовувались у XI-XIII ст. Їхня історія була нерозривно пов'язана з Києвом. Переважна більшість людності давньоруського часу тут мешкала у звичайних селищах, але часто змінювала місця свого перебування, освоюючи безмежні території поліської області. Сьогодні відомо близько трьох десятків селищ з матеріалами X - середини XIII ст. Частина їх розташовувалась на піщаних дюнах та островах у заплавах річок, частина – на борових терасах. Але виявлено їх мізерну кількість. Долини поліських річок обстежені досить нерівномірно: краще – нижні течії

основних долин річок Тетерів, Ірпінь та Здвиж, гірше – долини річок Уж (Уши), Ірши та правий берег р. Прип'ять.

Головним населеним пунктом Київського Полісся доби Київської Русі, безперечно, був стародавній Чорнобиль, названий так за рослиною: полин звичайний (*Artemisia vulgaris*). Він розташовувався на важливому стратегічному шляху з варяг у греки, у пониззі великих лівих допливів Дніпра: Прип'яті та Ужа (стародавньої Уши). Це був основний транзитний пункт, ворота на шляху з Полоцьких, Турово-Пінських земель, верхньодніпровських міст Мозиря, Смоленська та інших на Київ та Чернігів.

Не викликає сумніву, що давньоруське Чорнобильське городище пов'язане з пізньосередньовічним Чорнобильським замком. Вперше Чорнобиль згадується 1193 році у зв'язку з ловами великого київського князя Рюрика Ростиславича, а вдруге – у Воскресенському літописі у зв'язку з монгольською навалою. Є підстави вважати, що після цього місто було відбудоване не раніше 1432 року. У 1473 році воно знову було зруйноване татарами.

Опис замку 1552 року засвідчує, що він мав 18 городень, 22 сажень довжиною та 17 сажень шириною, дерев'яну конструкцію стін з необтесаної сосни, міст на палях та рів, всього до 2 сажень глибини. Докорінну перебудову замок пережив перед війною 1812 року, коли російський уряд став розглядати Чорнобильську фортецю як важливий пункт на шляху до Києва. Чорнобильський замок, розташований у північній частині міста, на високому мису правого берега р. Прип'ять, що утворений двома широкими балками над долиною Прип'яті, контролював усю прилеглу місцевість. Під будівлями замку були вириті глибокі підвали з цегли, які використовували як порохівниці. До міста було введено Костромське ополчення, але 1812 року 500 ратників з його складу померло від епідемії. Поховали їх на околиці міста у двох великих могилах, які через 100 років були зриті і замінені невеликою цегляною колоною з хрестом. Після неодноразової перебудови культурний шар давньоруського часу Чорнобильського замку навряд чи зберігся. Глибокими підвалами знищені не тільки підмурки замку XV ст., а й XVIII століття.

З 2003 року експедицією під керівництвом В. Манька в районі Іллінської церкви були започатковані археологічні дослідження міста (посаду) Чорнобиля. Протягом 2003-2008 років досліджено 188 м² площі. Внаслідок цих робіт були виявлені й досліджені культурні нашарування кінця X-XVI ст., зокрема будівля кінця X – початку XI ст., значна кількість господарських ям. Отримано значну кількість археологічного матеріалу, зокрема 953 фрагменти скляних браслетів, 24 фрагменти скляного посуду та 20 скляних намистин, 47 виробів з кістки, більше 300 металевих виробів, 31 прясло та 8 хрестиків з овруцького пірофіліту. Розкопками виявлено більш ранні матеріали, ніж перша згадка у 1193 році про Чорнобиль. Крім того, наявність великої кількості уламків скляних браслетів на невеликій площі є індикатором виробництва полив'яних плиток, якими оздоблювали підлогу в давньоруських цегляних храмах.

Літописний топонім Давидова Боженка вважається історикам прозорим – місто «на усті Прип'яті», що традиційно пов'язували з городищем у с. Городище колишнього Чорнобильського району. Городище не було досліджене у 60-ті роки XX ст. під час будівництва Київського водосховища, і на сьогодні знаходиться під його водами.

Городище біля с. Лелів (нині – 30-кілометрова зона) було розташоване за 1 км на південь від села, в уроч. Городок. Воно розташоване на мису правого корінного берега р. Прип'ять. З напільної сторони зберігся вал висотою до 2 м і рів. Розміри укріпленої частини 80×60 м (0,48 га). Внутрішня площа 0,35 га. Знайдена кераміка XII – середини XIII ст., ліпна, середньодніпровської та милоградської культур.

Городище біля с. Медвин розташоване за 2 км на захід від села, на невисокому і неширокому мису лівого берега р. Тетерів. Мис зорієнтований із заходу на схід. Із західної, напільної сторони та з півдня збереглися невеликі розорані вал і рів. Площа внутрішньої території всього 0,15 га. Знайдена кераміка XII-XIII ст., доби бронзи та милоградської культури. У довідковій літературі згадується городище біля с. Фрузинівка,

що розташоване на мисі лівого берега р. Тетерів в ур. Груді. Тут знайдена кераміка XII-XIII ст. та кінця I тис.

Більшість давньоруських селищ у Київському Поліссі виявлені у другій половині XX ст. На деяких селищах проведені невеликі за обсягом розкопки, результати яких частково опубліковані.

Перші археологічні розвідки Іванківщини, як засвідчують численні публікації Л.В. Чміль, тут були здійснені у 1920-х рр. М. Мушкет. Головною метою тих досліджень був пошук пам'яток кам'яної доби. У 1934 р. загін Вишгородської експедиції (М. Мушкет, Н. Байорис) провів обстеження берега Дніпра від Чорнобиля до Вишгорода, у тому числі в межах Іванківщини було обстежено узбережжя від гирла Тетерева до гирла Ужа, при цьому відкрито більше десяти поселень і місцезнаходжень кераміки кам'яної, бронзової і ранньозалізної доби. Археологічні розвідки на нижньому Тетереві в 1940 р. провів П. Третяков.

У зв'язку із проектуванням Київського водосховища на рубежі 1950-1960-х рр. XX ст. у зоні майбутнього затоплення працювало кілька загонів, які вели пошук нових археологічних пам'яток. Зокрема у 1960 році А. Тереножкін обстежив гирло Тетерева, де було виявлено кілька пам'яток від епохи неоліту до ранньозалізного віку, а І. Артеменко – пам'ятки біля с. Домонтова, в яких знайдено матеріали доби бронзи і ранньозалізного часу, а також неоліту і ранньослов'янського часу. Вірогідно, деякі з цих пам'яток були вперше виявлені ще у 1934. У 1962 році тут зафіксовано ще 3 пам'ятки, в тому числі неолітичне поселення в ур. Воронігівка. Розвідками Д. Телегіна у 1956-1965 рр. було виявлено неолітичні поселення та пам'ятки бронзового віку біля сіл Грині, Домонтове, Лапутьки, Ратичі, Страхолісся та Іванків. На деяких з виявлених пам'яток були проведені охоронні розкопки, зокрема П. Толочком у 1962-1963 рр. на двох поселеннях давньоруського часу в пониззі Тетерева.

У 1960-х роках на Київському Поліссі проводила розвідки експедиція під керівництвом І. Русанової, у 1970-1972 рр. – М. Кучери, але він обмежився переважно оглядом відомих городищ. З 1970-х рр. проводяться розвідки Л. Залізняка. У 1985 році у Потетерев'ї працював М. Фрідман, а у 1993 – П. Покас і О. Серов, які виявили кілька нових пам'яток, але звіт і публікації про ці роботи відсутні. Таким чином, протягом XX ст. цей регіон хоч і обстежувався фахівцями, але переважно на предмет виявлення пам'яток найдавніших епох. Пам'ятки інших періодів більш-менш повно обстежені лише в пониззі Тетерева та в деяких інших місцях по Тетереву і Здвижу.

В рамках програми створення бази даних давньоруських поселень були проведені планомірні археологічні розвідки Іванківщини. Їхньою метою було виявлення не лише давньоруських, але й пам'яток інших епох, зокрема післямонгольського і пізньосередньовічного часу, які взагалі не фіксувались при дослідженнях XX ст. У 2013 р. були проведені розвідки у центральній частині Іванкова і на його околицях. На корінному березі р. Тетерів було обстежено ділянку, де за згадками місцевих жителів ще недавно були помітні кургани. На нерозораній частині ділянки виявлено щонайменше 4 курганоподібні насипи висотою до 1,2 м і 5-7 м у діаметрі. На південно-західній околиці міста на невеликому мису між двома ярами виявлено поселення (Іванків-2) і зібрано керамічний підйомний матеріал доби пізньої бронзи – раннього заліза, імовірно, лебедівського чи милоградського типів (за визначенням С. Лисенка), а також давньоруського часу. Площа поширення підйомного матеріалу понад 8 тис. м².

Іншим обстеженим пунктом були залишки давньоруського городища (Іванків-1) в історичному центрі міста на території міського парку на високому березі Тетерева. Вперше його обстежив П. Третяков у 1940 році. В урвищі над річкою він зафіксував котловани заглиблених жител (землянок) і зібрав давньоруську кераміку XI-XIII ст. На місці городища у литовсько-польську добу був замок, можливо, побудований із використанням давньоруських валів. Є опис цього замку, опублікований у 1848 році І. Фундуклеєм. У 1970 році тут проводив розвідки М. Кучера, який зробив схематичний

план городища. Його площу він визначив у 0,75 га (довжина – приблизно 120 м, ширина – 60-70 м). В урвищі над річкою М. Кучера зібрав кілька уламків вінець посудин XI-XIII ст. і грубих стінок горщиків з широким заглибленим лінійним орнаментом рубежу X-XI ст. Ця пам'ятка обстежувалася також у 1993 році П. Покасом і О. Серовим, але ці дані не опубліковані. Загалом на городищі зібрано понад 250 фрагментів керамічного посуду, з них 101 – давньоруського часу, 152 – XVII-XVIII ст. Найбільше фрагментів давньоруського посуду X-XII ст. зібрано на південь від городища. Тут також знайдено ліпну кераміку доби бронзи – раннього заліза, один фрагмент шийки посудини може датуватись другою половиною I тис. н. е. У стратиграфії простежується чорний гумусований шар, потужністю 0,4-0,5 м, який нижче переходить у світлий, жовтуватий материковий супісок.

У 2014 році розвідки в Іванківському районі було продовжено. Здійснено обстеження біля сіл Красилівка, Підгайне та території між Іванковом і с. Запрудка. У результаті оглянуто 6 пам'яток, 4 з них виявлено вперше. Так, На краю села Красилівка, на підвищеному правому березі р. Вересня, є мисовидний виступ. Його найвища частина задернована і поросла деревами. Пологі схили мису орюються. Тут виявлено сліди багатошарового поселення. На розораній частині зібрано понад 100 фрагментів кераміки нового часу, серед якої вінця макітри, глеків, мисок, а також прямі вінця горщиків з ребром всередині, що можуть датуватися не раніше кінця XVIII ст. Це, власне, стара частина села, пов'язана з першим поселенням тут старообрядців у другій половині XVIII ст. 5 дрібних ліпних стінок кераміки відносяться до доби бронзи – ранньозалізного часу.

Давнє городище в ур. «Царский Дворец» знаходиться в лісі. Пам'ятка має складну планувальну структуру, аналогії якій невідомі на даний час на території України. Вірогідно, відноситься до епохи раннього заліза. Культурного шару і підйомного матеріалу тут не виявлено.

Курган в ур. Кўрган. Пам'ятка відома з розвідки О. Серова 1993 року. Курган розташований на краю високого лівого берега р. Тетерів, сильно розораний. Ймовірно, відноситься до доби бронзи. Його висота – до 1,2 м, розмір – 30×25 м.

Поселення давньоруського часу. Пам'ятка відома з розвідки М. Фрідмана 1985 року і датувалась X-XIII ст. Її повторний опис подано у звіті О. Серова 1993 р. Поселення виявлено на високому лівому березі Тетерева. Приблизні розміри поселення – 200×75 м. У оголеннях і викидах землі з протипожежної борозни виявлено 6 вінець горщиків XI-XII ст. та понад 100 стінок кераміки давньоруського часу, з яких 11 мають лінійний ритований орнамент.

Давнє поселення Запрудка розташовується на краю піщаного пологого залісненого підйому лівого берега Тетерева. Тут виявлено понад 30 уламків ліпної кераміки доби бронзи – ранньозалізного часу та кремінну пластину. Матеріал знайдено на ділянці берега довжиною 0,5 км.

Між Іванковом і Запрудкою була виявлена нова багатошарова пам'ятка – Іванків-3. Тут знайдено два десятки відщепів кременю доби мезоліту-неоліту. На всій площі зустрічається ліпна кераміка доби бронзи – ранньозалізного часу. Серед підйомного матеріалу є також кераміка XI ст., другої половини XIII ст., кінця XVI-XVII ст.

Археологічними джерелами для виявлення структури заселення регіону в давньоруський час є кілька поселень на території Іванкова та району. Всього наразі відомо 16 таких пам'яток. У самому Іванкові та його найближчій окрузі це Іванківське городище-замчище з двома періодами його заселення – давньоруським та XVI-XVIII ст. (Іванків-1), багатошарові поселення Іванків-2 та Іванків-3 (з матеріалами XI ст.). Відомі давньоруські селища біля сіл Феневичі, Соснівка, Підгайне, Заруддя, Хочева, Оране, Прибірськ (2), Лапутьки (2), Фрузинівка, городища в Медвині та, можливо, в Ораному. Про післямонгольський період даних небагато. На поселенні Іванків-3 виявлено об'єкт другої половини XIII ст., який вдалося дослідити. Пам'ятки цього часу є надзвичайно рідкісними на території Середнього Подніпров'я, зокрема й на Київщині. Разом з тим вони є дуже

важливими, оскільки дають уявлення про життя після монгольської навали. Саме на основі цієї пам'ятки ми можемо судити про найбільш темний період в середньовічній історії регіону. На жаль, натепер відсутні виразні матеріали XIV-XVI ст., що засвідчували б заселеність території Іванківщини у цей час. Наразі є лише поодинокі знахідки тих часів. Так, у трьох пунктах (Заруддя, «гирло Ірші» і Богдани) ще в 1960-1980-і рр. було знайдено кераміку XIV-XVI ст., хоча тоді її помилково віднесли до давньоруського часу. Скарб празьких грошей XV ст. був знайдений у 1987 році під час оранки на полі між селами Коленці і Блідча. Біля с. Ораного у 1874 р. знайдено литовські монети Олександра і Сигізмунда I кінця XV-початку XVI ст. А в 1961 році біля цього села на березі Тетерева знайдено скарб з 355 литовських монет XVI ст. До XVII-XVIII ст. відносяться чисельні археологічні матеріали, виявлені на Іванківському замчищі, а кераміка, знайдена на поселенні в с. Красилівка – до XVIII ст. До пізньосередньовічного часу, можливо, відносяться залишки валу біля с. Прибірськ та деякі укріплені поселення. У пониззі Тетерева виявлено пам'ятки пізнього середньовіччя біля сіл Горностайпіль, Губин, Зорин (2), Медвин (2), Страхолісся (2). Також у кількох селах району знайдені монетні скарби XVII ст. Так, в Мусійках 1873 р. викопано скарб з 500 польських, пруських, ризьких і голландських монет XVII ст. Цього ж року в Малій Термахівці знайдено кілька польських і шведських монет 1623-1633 рр. 1890 р. у Жеревпільлі знайдено скарб із 129 срібних польських, пруських і шведських монет XVII ст. 1870 році у Сидоровичах також знайдено скарб у горщику, що містив 235 срібних польських монет. 1895 року в Іванкові на садибі одного з мешканців у центрі містечка знайдено 29 монет – півтораків Сигізмунда III та солідів Яна Казимира. Ще один скарб було виявлено 2011 р. у с. Тетерівському, де впадає р. Жерева в Тетерів. Скарб складався з 51 монети кінця XV-початку XVII ст. Речі Посполитої, Росії, Угорщини, німецьких земель.

На території Чорнобильського району безпосередньо перед аварією було зареєстровано 40 пам'яток археології. Залишки неолітичних стоянок знайдено біля сіл Горностайпіль, Лапутьки, Копачі, Замошшя, Запілля, Оташев, Зимовище, Паришів, Страхолісся, Черевач, Грині та інших. В період бронзового віку (III-I тис. до н.е.) на Поліссі з'явилося підсічно-вогняне землеробство. Залишки поселень цього періоду знайдені біля сіл Горностайпіль, Оташев, Паришів, Страхолісся та інших.

Комплексна пам'ятка природи «Городище», розташована на мінеральному підвищенні серед болотного масиву між селами Буряківка, Нова Красниця, Речиця та Старі Шепеличі. Тепер це кв. 80, вид. 23, 30, 31 та кв. 90, вид. 5 Старошепелицького лісництва ДСКП «Чорнобильська Пуща» за матеріалами лісового обстеження 1996-97 рр. Там збереглися два кільцеві вали від укріплення милоградської культури залізного віку (8-3 ст. до н.е.). Ареал милоградської культури охоплював південь Білорусі та північ України.

Уявлення про рівень впливу на природу милоградської культури можна одержати з північно-західної частини території Чернігівської області, розташованої поряд із Заповідником і близькій за природними умовами, де детально досліджено археологами не менше 40 її поселень. Біля подібних городищ, розташованих на мінеральних островах серед боліт, знаходили групи селищ у радіусі 2-4 км. Частина поселень цієї культури розташовувалася також на корінних берегах рік Дніпро, Десна та їх допливів, що підносились над заплавами на 4-15 м. Час існування поселень визначається VII-V ст. до н.е.

На рубежі III-II ст. до н.е. на Поліссі та Середньому Подніпров'ї сформувалася зарубинецька культура. Археологічні знахідки на території Прип'ятського Полісся, в тому числі і в Чорнобилі, а також в урочищі Цегельня в с. Залісся свідчать, що зарубинецька людність займалася примітивним перелоговим та підсічним землеробством. У металургійних центрах з болотної руди виготовляли залізо. Селища на підвищених мисах річкових терас нерідко мали укріплення: земляний вал та рів. У невеликих квадратних

землянках площею 12-20 м² жили окремі парні сім'ї. Небіжчиків спалювали, а рештки закопували в глиняному посуді або без нього в ґрунтових могильниках.

Залишки ранньослов'янських поселень знайдені археологами біля сс. Паришів, Річиця, Ороне (могильник та залишки городища), Прибірськ. В с. Лелів, було знайдено давньоруське городище із залишками глиняного посуду. В с. Лапутьки на сезонному поселенні 10-11 ст. знайдені численні вугільні ями та залишки залізоплавних горнів. В навколишній місцевості, багатій болотною рудою (долина р. Тетерів), в старовину вкритій дубовими лісами, жителі здавна займалися випалюванням деревного вугілля, видобуванням руди та виплавою заліза.

Очевидно, підсічне землекористування тривало на території теперішньої ЧЗВ біля тисячі років, до 800-их років н.е., коли з'явилося державне утворення з центром у Києві. З цього часу при землекористуванні, крім задоволення потреб місцевих жителів, необхідно було здобувати хутро, віск, залізо та ін. для сплати данини. Найсерйозніший же вплив на природу у цей час було завдано через рубки у прирічкових лісах для побудови чисельних торговельних та військових кораблів, на яких «ходили у греки», при спорядженні плотів на побудову жител та укріплень у Києві та більш південних місцевостях. Вичерпання вільних, придатних для закладки підсік ділянок і територій, соціальні зміни поступово привели до того, що на полишених ділянках вже не утворювався новий ліс, бо їх розорювали на трав'янистій стадії відновлення рослинного покриву.

На території Білорусі як, безперечно, і на території сучасного Заповідника у VI-XVII ст. культивували жито ярове та озиме, ячмінь, пшеницю м'яку, пшеницю-полбу, овес, просо, горох, кінські боби, чину, льон, коноплі, ріпу.

У XV-XVIII ст. з попелу широколистяних видів дерев (дуба, граба, береста, в'яза, липи) добували поташ, який широко використовувався для виробництва пороху, скла, мила. У топоніміці цей період відображений у назві сіл (існуючих, зниклих чи об'єднаних з іншими): Буда (Чорнобильський р-н), Буда-Варовичі, Буда-Вовчківська, Буда Максимовичська, Буда-Радинська, Буда Старовичська (Поліський р-н), Буда Мухоїдівська. Але в середині XIX ст. будами (будищами) називали в Київській губернії лісові промисли по добуванні деревного вугілля, смоли, дьогтю та поташу. Багато з них зберегли таку назву і після знищення лісів та переході населення до рільництва. Вірогідно, за основним заняттям жителів також були названі Дегтярівка, Кошівка та Луб'янка.

Наведений Клепатським П.Г. перелік населених пунктів для XIV-XV ст. та перелік Л.І. Похилевича для XIX ст. та розміщення їх у 1980-х роках, вказує на те, що упродовж 500-600 років місця розміщення поселень на території не змінювалися. Поступово лише змінювалося землекористування та зменшувалась територія, що вкрита лісом.

Перелік пам'яток історії, культури та археологічних пам'яток представлений у таблицях 1.18, 1.19.

**Перелік археологічних пам'яток, розташованих на території
Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника**

№ (на карто-схемі)	Назва археологічної пам'ятки	Тип археологічного об'єкта	Археологічний період. Датування	Орієнтири на місцевості, опис зовнішнього вигляду пам'ятки	Джерело
1.	Річиця 1	Городище	Ранній залізний вік	Розташоване орієнтовно за 2 км на пд.-сх. від села посеред лісу. Ймовірно відноситься до милоградської культури.	Шендрик, 1977
2.	Крива Гора 1	Місцезнаходження	Неоліт – енеоліт, розвинуте середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 320 м на північний захід від північно-західної околиці колишнього с. Крива Гора, за 150 м на захід від дороги Кошівка – Зимовище. Займає північну частину витягнутої із півночі на південь піщаної дюни	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
3.	Бовище 1	Городище	Ранній залізний вік	Розташоване за 1,5 км на пн.-зх. від села, на п'ятому км дороги від Луб'янки до станції Товстий Ліс, праворуч від неї у лісі. Округло-прямокутне в плані площею 85х85 м. Збереглися рів та вал висотою 0,75 м.	Шендрик, 1977
4.	Луб'янка 1	Місцезнаходження	Епоха бронзи	Розташоване на лівому березі р. Ілля при в'їзді в село, в 30 м за мостом в сторону села, в 20 м на захід від дороги. Знаходиться на розв'язній доні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Ілля. Частково зруйноване земельними роботами.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
5.	Поліське 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване на східній околиці колишнього смт Поліське, орієнтовно за 370 м на північ від кільцевої дороги Овруч – Іванків, на краю лісу, що розташований на першій та другій терасах правого берега заплави р. Уж. Знаходиться на мису першої надзаплавної тераси правого берега заплави р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
6.	Грезля 1	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя (XVII –	Розташовано у 850 м на схід від с. Рудня Грезлянська та в 500 м на південь від оз. Казимирова на розв'язній доні другої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Відстань до сучасної течії р. Уж – 350-370 м.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК

			XVIII ст.)			
7.	Грезля 2	Поселення	Мезоліт – неоліт	Розташоване орієнтовно за 100 м на схід – південний схід від поселення Грезля 1. Знаходиться в заплаві та на частково розвіяній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Поверхня пам'ятки поросла молодим сосновим лісом.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	
8.	Ковшилівка 1	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване на південно-східній околиці колишнього с. Ковшилівка, в 70 м на південний-південний захід від сільського кладовища, на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси в цьому місці – до 3-4 м. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 100 м (в напрямку на південь).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	
9.	Ковшилівка 2	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване на південній околиці колишнього с. Ковшилівка, в 120 м на південний захід від сільського кладовища, на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси – до 1,5 м. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 100 м (в напрямку на південь).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	
10.	Ковшилівка 3	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване на південно-західній околиці колишнього с. Ковшилівка, орієнтовно за 30 м на захід від пам'ятки Ковшилівка 2, на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси – до 2 м. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 25 м. (в напрямку на південь). Поверхня пам'ятки суцільна, частково поросла рідким молодим сосновим лісом.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	
11.	Ковшилівка 4	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, розвинуте середньовіччя	Розташоване на південно-західній околиці колишнього с. Ковшилівка, орієнтовно за 30 м на південний захід від пам'ятки Ковшилівка 3 та за 140 – 150 м від колишніх колгоспних ферм, на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси – до 2,5 м. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 25 м (в напрямку на південь).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	
12.	Ковшилівка 5	Багатошарове поселення	Неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте	Розташоване на південно-західній околиці колишнього с. Ковшилівка, орієнтовно за 30 м від західної частини колишніх колгоспних ферм, на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси протоки лівого берега р. Уж. Висота	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК	

			середньовіччя	тераси – до 2,5 м. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 25 м (в напрямку на південь).	
13.	Ковшилівка 6	Поселення	Епоха бронзи	Розташоване в 3 км на схід від с. Ковшилівка, в 60 м на захід від шпунтового ставка прямокутної форми, у 80 м на північ від сучасної течії р. Уж. Знаходиться на розв'язній доні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
14.	Ковшилівка 7	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване в 50 м на захід від поселення Ковшилівка 6. Знаходиться на розв'язній доні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж, приблизно в 110 – 120 м від сучасної течії. Місцями слабо задерноване, в північно-західній частині зруйноване великою сучасною ямою, що заповнена будівельним та господарським сміттям.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
15.	Варовичі 2	Стоянка	Неоліт	Розташована орієнтовно за 1,5 км на пд.-сх. від села на лівому березі р. Уж. На піщаній дюні висотою до 4 м, на площі 30х20 м виявлено крем'яні вироби дніпро-донецької культури, які датуються V-III тис. до н.е.	Залізник, 1971
16.	Мартиновичі 1	Місцезнаходження	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване в західній частині колишнього с. Мартиновичі в 370 м на захід від сільського кладовища, на розв'язній доні другої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Відстань до сучасного русла р. Уж приблизно 270 м (в напрямку на південь).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
17.	Діброва 1	Городище	Ранній залізний вік	Розташоване на підвищенні заплави лівого берега р. Уж, за 1 км на південь від західного краю села. Городище відноситься до милоградської культури. Воно укріплене концентричними валами, що у XX ст. були розорані. По зовнішньому валу з боку села (з півночі) насипана дорожня гребля. На городищі знайдено уламки керамічного посуду раннього залізного віку і середньодніпровської культури. Крім того, виявлено крем'яні відщепи, скребок та пластину з ретуші.	Шендрик, 1977
18.	Лелів 1	Городище	Ранній залізний вік (милоградська культура), Київська Русь	Розташоване на високому мисі правого берега р. Гнилиця, яка є старицею р. Прип'ять, на території колишньої приватної садиби у західній частині села. Відстань до річки – 200 м на захід, до південної частини ставка-охолоджувача ЧАЕС – 500 м на північний-схід, до КПП Лелів – 1,06 км на південь.	Звіт пам'яток історії та культури України

19.	Кошівка 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 1,1 км на схід від східної околиці колишнього с. Кошівка та за 0,1 км на південь від дороги Кошівка – Паришів. Знаходиться на першій надзаплавній терасі лівого берега безіменного струмка, що впадає в одну із проток-старичь лівого берега р. Прип'ять.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
20.	Чорнобиль 1	Городище	Київська Русь, козацька доба, пізні середньовіччя	Розташоване на високому місці правого берега р. Прип'ять, на території колишніх приватних садіб та міської вулиці. Відстань до сучасного берега річки – 320 м на схід, до Свято-Іллінської церкви – 200 м на південь, до церковного музею – 140 на південний захід.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
21.	Заліся 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 0,8 км на південний схід від північно-східної околиці колишнього с. Заліся, орієнтовно за 1,1 км на південний-захід від південно-західної околиці м. Чорнобиль (очисні споруди). Знаходиться в західній частині дюнного підвищення в заплаві лівого берега р. Уж, з усіх боків оточеного старичами Ужа, й очевидно, в давнину могло бути окремим островом. Відстань від сучасного основного русла р. Уж – орієнтовно 650 м (на схід).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
22.	Заліся 2	Багатошарове поселення	Мезоліт – неоліт, епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване орієнтовно за 1 км на південний схід від північно-східної околиці колишнього с. Заліся, орієнтовно за 1 км на південний захід від південно-західної околиці м. Чорнобиль (очисні споруди). Знаходиться в південній частині дюнного підвищення в заплаві лівого берега р. Уж, з усіх боків оточеного старичами Ужа, й очевидно, в давнину могло бути окремим островом. Відстань від сучасного основного русла р. Уж – орієнтовно 380 м (на схід).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
23.	Заліся 3	Місцезнаходження	Епоха бронзи	В 500 м на південний схід від місцезнаходження Заліся 2 на піщаній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
24.	Заліся 4	Місцезнаходження	Епоха бронзи – ранній залізний вік	В 500 м на північний схід від місцезнаходження Заліся 3 (по течії) на піщаній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
25.	Заліся 5	Місцезнаходження	Мезоліт – неоліт, розвинуте середньовіччя	В 200 м на північний-північний захід від місцезнаходження Заліся 4, в 600 м на південний захід від мосту через протоку, на піщаній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК

26.	Залісся 6	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване в південній частині колишнього с. Залісся, на території колишнього льонозаводу «Дружба», орієнтовно за 0,2 км на південний схід від шосе Чорнобиль – Іванків та в 25 м від комплексу тваринницьких ферм. Займає край першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
27.	Залісся 7	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване в південній частині колишнього с. Залісся, в західній частині території колишнього МТС (льонозаводу «Дружба»), на південь від шосе Чорнобиль – Іванків, в місці де шосе починає змінювати напрямки на південь, орієнтовно за 170 м на південь від території сучасних складів та орієнтовно за 0,8 км на південний захід-захід від попереднього поселення й від комплексу тваринницьких ферм. Займає край першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Поверхня пам'ятки суцільна, слабо задернована, частково поросла молодим сосновим лісом.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
28.	Черевач 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 1,1 км на північний схід від крайніх покинутих садіб північно-східної околиці колишнього с. Черевач, орієнтовно за 0,85 км на південний захід від території МТС на південній околиці колишнього с. Залісся, орієнтовно за 230 м на південний схід від шосе Чорнобиль – Іванків, на краю лісового масиву. Займає пологі схили й стрілку мису першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Від сучасного основного русла р. Уж тераса відділена широкою заплавою, шириною до 2,5 км (в напрямку на південний-схід). В північній частині (на мису) поселення перетинає лінія електропередач.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
29.	Черевач 2	Багатошарове поселення.	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 180 м на північний-схід від крайніх покинутих садіб північно-східної околиці колишнього с. Черевач, орієнтовно за 470 м на південний-схід від шосе Чорнобиль – Іванків. Займає край першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси в цьому місці – до 3-4 м. Від сучасного основного русла р. Уж тераса відділена широкою заплавою, шириною до 1,3 км (в напрямку на південний-схід).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК

30.	Черевач 3	Місцезнаходження	Розвинуте середньовіччя (ймовірно, XV-XVI ст.).	Розташоване орієнтовно за 80-90 м на північний-схід від крайніх покинутих садіб північно-східної околиці колишнього с. Черевач, та в 30-40 м на південь від курганоподібних насипів. Займає схили першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж. Висота тераси в цьому місці – до 3-4 м.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
31.	Черевач 4	Місцезнаходження	Епоха бронзи, розвинуте середньовіччя	В 200 м на південь від села, на піщаній дюні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Уж знайдено 3 фрагменти кераміки (Доба Бронзи/Ранне Залізо) та 5 – ПСВ (XVII-XVIII ст.).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
32.	Черевач 5	Місцезнаходження	Епоха бронзи	На правому березі р. Уж в 20 м на захід від мосту на слабо задернованій дюні першої надзаплавної тераси знайдено 3 фрагменти кераміки.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
33.	Черевач 6	Місцезнаходження	Епоха бронзи	Розташоване орієнтовно за 100 м вище по течії від місцезнаходження Черевач 3 на піщаній дюні другої надзаплавної тераси правого берегу р. Уж.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
34.	Паришів 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинене середньовіччя	Розташоване орієнтовно за 1,1 км на південний-схід від південно-східної околиці колишнього с. Паришів, орієнтовно за 560 м на південний-схід від гори Остриця, та орієнтовно за 540 м на південний-захід від дороги Паришів – Ладжичі. Займає широкі піщані дюни лівого берега безіменного струмка (притока протоки-старичі лівого берега р. Прип'ять.). Відстань до сучасного русла струмка – 50 м (на північ), відстань від основного русла протоки-старичі Остриці – більше 0,5 км (на захід), від її відрогу – 230 м (на захід).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
35.	Паришів 2	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване орієнтовно за 1,2 км на південний схід від південно-східної околиці колишнього с. Паришів, за 750 м на південний-південний схід від гори Остриця та орієнтовно за 420 м на південний-захід від дороги Паришів – Ладжичі, в 110-120 м на схід від поселення Паришів 1. Займає терасу лівого берега безіменного струмка (притока протоки-старичі лівого берега р. Прип'ять.). Відстань від основного русла протоки-старичі Остриці – більше 0,5 км (на захід), від її відрогу – 230 м (на захід).	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
36.	Паришів 3	Поселення	Епоха бронзи	Розташоване за 100 м на південь від гори Остриця, на невеликому підвищенні над заплавою зліва від дороги на пристань. Знайдено фрагменти керамічного посуду доби	Шендрик, 1977

				бронзи.			
37.	Паришів 4	Поселення/селище	Київська Русь	Розташоване на південь від села на горі Остриця, із західної її сторони. Знайдено фрагменти керамічного посуду XII-XIII ст.	Шендрик, 1977		
38.	Теремці 1	Місцезнаходження	Розвинуте середньовіччя	Розташоване в центральній частині колишнього с. Теремці. На розвіяній піщаній терасі (дюні), висотою до 3 м, що частково пошкоджена ґрунтового дорогою до садиб. Знайдено два фрагменти кераміки ПСВ, що може бути датована XV-XVI ст.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
39.	Гловниця 1	Місцезнаходження	Мезоліт – неоліт	При їзді в село в 70 м справа від дороги на Розсоху на розвіяній дюні виявлено 3 крем'яні вироби мезо-неолітичного часу	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
40.	Гловниця 2	Місцезнаходження	Розвинуте середньовіччя	На північ від села між крайніми хатами та залишками піонерського табору на розвіяних дюнах зібрано 2 фрагменти кераміки XV-XVI-XVII-XVIII ст.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
41.	Рудня-Вересня 1	Багатошарове поселення	Епоха бронзи – розвинуте середньовіччя	Знаходиться в центральній частині колишнього с. Рудня-Вересня на південь від шосе, за будинком колишнього магазину. Розташоване на розвіяній дюні правого берега р. Вересня.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
42.	Рудня Вересня 2	Місцезнаходження	Епоха бронзи – ранній залізний вік, розвинуте середньовіччя.	Знаходиться на північно-західній околиці колишнього с. Рудня-Вересня, на правому березі р. Вересня. Розташоване на колишніх городках садиби на задернованому мису другої надзаплавної тераси.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
43.	Ямпіль 1	Місцезнаходження	Епоха бронзи – ранній залізний вік	На задернованій першій терасі правого берега р. Уж в 320 м на північ від перехрестя с. Ямпіль – шосе м. Чорнобиль – с. Опачичі, приблизно в 200 м від колишніх садиб села.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
44.	Ямпіль 2	Місцезнаходження	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване орієнтовно за 500 м на північний захід від місцезнаходження Ямпіль 1. Знаходиться на першій терасі правого берега р. Уж, орієнтовно за 350 м від сучасної течії.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		
45.	Плотовище 1	Поселення	Неоліт	Розташоване на розвіяній дюні першої надзаплавної тераси правого берега протоки р. Пригі'ять.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК		

46.	Плотовище 2	Багатошарове поселення	Неоліт, епоха бронзи	Розташоване на розвіяній доні першої надзаплавної тераси правого берега протоки р. Прип'ять, орієнтовно за 500 м на південний захід від стоянки Плотовище 1.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
47.	Опачичі 1	Поселення	Епоха бронзи	Розташоване орієнтовно за 1,3 км на південний схід від південно-східної околиці колишнього с. Опачичі, орієнтовно за 0,2 км на схід від дороги Опачичі – Купувате, орієнтовно за 0,1 км на південний схід від колишньої лісової дороги на с. Оташів (орієнтовно за 3 км на південний-захід від с. Оташів). Знаходиться на терасі одного із заплавних (заливних) озер правого берега р. Прип'ять.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК
48.	Оташів 1	Поселення	Доба бронзи	Розташоване на південь від села в урочищі Стайло, праворуч від дороги, що йде з села до річки, між Прип'яттю та і маленьким озером. Знайдено фрагменти керамічного посуду тшенецької культури.	Шендрик, 1977
49.	Оташів 2	Поселення	Доба бронзи	Розташоване на північно-західній околиці села, поряд із кладовищем. Знайдено кераміку періоду середньої бронзи.	Шендрик, 1977
50.	Оташів 3	Поселення	Доба бронзи	Розташоване орієнтовно за 1,5 км на пн.-зх. від села, біля колишньої молочної ферми. На розвіяних днах знайдено фрагменти керамічного посуду середньодніпровської культури.	Шендрик, 1977
51.	Оташів 4	Поселення	Доба бронзи	Розташоване орієнтовно за 3 км на пд.-сх. від села, на піщаному підвищенні правого берега Дніпра. На розвіяних днах знайдено фрагменти керамічного посуду середньодніпровської культури та багатоваликівської культури.	Шендрик, 1977
52.	Андріївка 1	Багатошарове поселення.	Епоха бронзи – ранній залізний вік	Розташоване в західній частині колишнього с. Андріївка на правому березі безіменної притоки р. Вересня орієнтовно за 50 м від дороги на КПП «Дитятки». Знаходиться на колишніх городках садиби; площа пам'ятки задержана.	Археологічна експедиція ДНЦЗКСТК

**Перелік пам'яток історії та культури, розташованих на території
Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника**

Район	Село	Пам'ятка історії та культури	Місцезнаходження	Опис
Чорнобильський	Бички	Церква Різдва Христового старообрядницького Свято-Микільського чоловічого монастиря (мурована), 1882 р.	Південна околиця села	Кам'яні залишки церкви відновлені у 2011 р
	Бички	Дерев'яні будівлі старообрядницького Свято-Микільського чоловічого монастиря поч. ХІХ ст.	Південна околиця села	З 2008 р. тут діє Чорнобильський пустельний Свято-Микільський жіночий монастир Московського патріархату
	Городище	Пам'ятник воїнам-односельчанам, полеглим на фронтах Другої світової війни	На сільському кладовищі	-
	Заліся	Братська могила 142 радянських воїнів та двох Героїв Радянського Союзу (Ф. О. Каурова та М.А. Петрова), полеглих у 1943 р.	Південно-західна частина села, по дорозі Чорнобиль – Київ	Скульптурний монумент воїна, схиленого на одне коліно (залізобетон, постамент цегляний оцментований), та меморіальні плити з прізвищами загиблих
	Замощня	Залишки старообрядницької церкви Казанської ікони Божої Матері (мурована), 1880-і рр	Північно-західна околиця села	-
	Замощня	Пам'ятник воїнам односельчанам, загиблим на фронтах Другої світової війни	У центрі села	Скульптура воїна з автоматом у руках (залізобетон, 1967 р.).
	Запілля	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	На сільському кладовищі	Обеліск з зіркою вгорі (цегла шпугатурена, 1950 р.), металева огорожа
	Зимовище	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села, біля приміщення сільради	Обеліск конусовидної форми із зіркою (залізобетон, 1949 р.)
	Іллінци	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	Біля будівлі клубу	Скульптура воїна з автоматом на грудях (залізобетон)
	Іллінци	Пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків	Поблизу будівлі сільради	Стела і меморіальна гранітна дошка (1978 р), на якій викарбовано прізвища односельчан
	Копачі	Братська могила радянських воїнів, які загинули у 1943 р. при звільненні с. Копачі	У центрі колишнього села	Постамент (цегляний, оцментований), на постаменті чавунна меморіальна дошка з присвятним написом, три

					меморіальні плити з прізвищами загиблих
Копачі	Пам'ятник воїнам-односельчанам, полеглим на фронтах Другої світової війни	У центрі колишнього села			Скульптура воїна з автоматом і каскою в руках (залізобетон)
Корогод	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	На сільському кладовищі			Обеліск з меморіальною плитою
Корогод	Пам'ятник воїнам-односельчанам, загиблим на фронтах Другої світової війни	У центрі села			Скульптура воїна з автоматом на грудях (залізобетон, 1957 р.)
Коцюбинське (Хутір Коцюбинський)	Пам'ятний знак з чорного граніту на місці загибелі екіпажу радянських льотчиків 59-го Гвардійського авіаполку у жовтні 1943 р.	-			-
Кошарівка	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі колишнього села			Обеліск з зіркою вгорі цегла штукатурена, 1949 р.
Кошівка	Пам'ятник на честь 60 воїнів-земляків, загиблих на фронтах Другої світової війни у 1941 – 1945 рр.	У центрі села			Обеліск із зіркою вгорі (цегляний, оцEMENTований), металева огорожа
Красне (Машівська с/р)	Церква Архістратига Михаїла (дерев'яна), кінець XIX ст.	У центрі села			-
Красне (Машівська с/р)	Братська могила 13 радянських воїнів (артилеристів), полеглих у 1943 р., та військовослужбовців, які померли у сільському госпіталі в 1943 р. від поранень	У центрі села			Скульптура воїна з автоматом (залізобетон), постамент (цегляний, оцEMENTований)
Красне (Машівська с/р)	Пам'ятник воїнам-односельчанам	У центрі села			Меморіальна дошка (залізобетон, 1954 р.)
Крива Гора	Братська могила 193 радянських воїнів і двох Героїв Радянського Союзу (С.П. Розлупкіна, М.Ф. Клименка), полеглих у боях в районі села у 1943 р.	У центрі села біля колишнього клубу			Скульптурний монумент на могилі – воїн з автоматом і прапором (залізобетон); постамент (цегляний, цEMENTований); біля підніжжя – меморіальні плити з прізвищами загиблих воїнів, справа і зліва від них металеві меморіальні плити з іменами Героїв Радянського Союзу, 1954 р.
Кулувате	Пам'ятний знак на честь воїнів-земляків, загиблих на фронтах Другої світової війни	На сільському кладовищі			Скульптура воїна
Ладичичі	Могила зв'язкової партизанського загону П.М. Осідач, яка загинула у 1943 р.	На кладовищі – північно-східна околиця села			Обеліск металевий з надписом
Ладичичі	Пам'ятник "Скорботна мати" на честь воїнів-земляків, загиблих у Другій світової війни	У північній частині села – біля колишньої школи			Постамент цегляний, оцEMENTований, скульптура (залізобетон)

Машеве	Пам'ятник на честь 112 воїнів-односельчан, які загинули на різних фронтах Другої світової війни у 1941-1945 рр.	У центрі села біля колишньої сільради	Скульптура, постамент, меморіальні плити – (1970 р.)
Нова Красниця	Пам'ятник радянським воїнам, полеглим у 1943 р.	Імовірно, на братській могилі	-
Новосілки	Братська могила 28 радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	Скульптура уклінного воїна з прапором та каскою, кам'яний постамент (1971 р.)
Новошпеліччі	Залишки мурованої церкви Різдва Богородиці, перебудованої на клуб	У центральній частині села	-
Новошпеліччі	Братська могила радянських партизан, полеглих у 1941-1943 рр.	-	Скульптурний монумент на могилі – воїн з автоматом, каскою та прапором (1967 р.); на постаменті меморіальна металева дошка з надписом; справа і зліва від скульптури меморіальні дошки з надписами, присвяченими полеглим командирам партизанських загонів С.І. Братченку та І.А. Хитриченку
Новошпеліччі	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	На сільському кладовищі – в 1 км на південний захід від села – у лісі, при дорозі на Янів	Обеліск з металевою зіркою
Опачичі	Братська могила 142 радянських воїнів та Героя Радянського Союзу В.Л. Берошвілі, полеглих у 1943 р.	На південній околиці сільського кладовища	Скульптура схилого на коліно воїна з автоматом, меморіальні дошки з написами
Паришів	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	-	Скульптура воїна з прапором, автоматом та каскою в руках (залізобетон), металева меморіальна плита з надписом (1953 р.). Серед похованих – Герої Радянського Союзу Г.Д. Бугаєв, К.І. Аухадієв
Паришів	Пам'ятний знак на честь 126 загиблих воїнів-земляків	У центрі села навпроти Будинку культури	Обеліск з прізвищами загиблих
Плотовище	Обеліск з зіркою вгорі (1955 р.)	На сільському кладовищі	Меморіальна плита з іменами загиблих (1970 р.)
Річиця	Пам'ятник на честь воїнів-земляків, загиблих під час Другої світової війни	У центрі села	Скульптура воїна з автоматом на грудях, меморіальна дошка (1970 р.)

Роз'їждже	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі колишнього села	(скульптура воїна зруйнована) Меморіальна плита
Розсоха	Пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків	У центрі села	Металева меморіальна дошка (1969 р.)
Рудня-Вересня	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	На новому сільському кладовищі	Обеліск з зіркою вгорі (1956 р.)
Рудня-Іллінецька	Могила радянського льотчика Курбанова Сафара Абуталиб-огли, який загинув у 1943 р. на місці падіння літака	У лісі – між селами Іллінци та Рудня-Іллінецька, координати GPS: 51°28'99.78"Пн 29°79'68.67"Сх	Меморіальна стела
Рудьки	Братська могила двох радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села, біля клубу	Обеліск
Старі Шепеличі	Братська могила 6 радянських воїнів, полеглих в листопаді 1943 р. в боях при звільненні села	-	Скульптура воїна з автоматом і вінком в руках (1960 р.)
Старосілля	Пам'ятник загиблим воїнам	У східній частині села – біля дороги на Криву Гору	-
Теремці	Пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків та спалених односельців (дати поховань: 1941-1943, 1945 рр.)	При в'їзді в село	Залізобетон, граніт, чавун, 1979 р.
Терехів	Братська могила 20 радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	Обеліск з металевою зіркою
Товстий Ліс	Пам'ятник на честь 160 загиблих воїнів-односельчан	У центрі села	Скульптура воїна з автоматом в руках (залізобетон), постамент (цегла оцментована), мармурова меморіальна дошка (1965 р.)
Товстий Ліс	Залишки давнього кладовища поблизу фундаментів згорілої дерев'яної церкви Воскресіння Христового 1760 р.	У центрі села	Археологічним шурфуванням в районі церкви виявлено кераміку XIV-XVI ст.
Чапаська	Братська могила 96-ти радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села біля будівлі клубу	Скульптура воїна з автоматом у руках (залізобетон, 1955 р.)
Черевач	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села, біля клубу	Обеліск із зіркою вгорі (1985 р.)
Чистогалівка	Братська могила 4-ох радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	Центр колишнього села	Скульптура воїна з автоматом у руках (залізобетон, 1969 р.)

Поліський	Бобер	Пам'ятник на честь 140 загиблих воїнів-односельчан 1941-1945 рр.	Біля приміщення колишньої сільради	Обеліск (1967 р.)
	Буда-Варовичі	Пам'ятник на честь 81-го воїна-односельчанина, загиблого у 1941-1945 рр.	У центрі села	Обеліск (цегла шпукатурена, 1965 р.)
	Варовичі	Братська могила п'яти радянських воїнів, загиблих на околицях села в листопаді 1943 р. під час Київської наступальної операції	У центрі села, біля клубу	Обеліск у вигляді припущеного прапора (1962 р.), на постаменті горельєфне зображення Ордена Великої Вітчизняної війни і меморіальна мармурова плита з прізвищами похованих воїнів
	Варовичі	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан, загиблих у 1941-1945 рр.	Біля приміщення колишньої сільради, центр села	Обеліск (залізобетон, 1967 р.)
	Весняне	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан, загиблих під час Другої світової війни у 1941-1945 рр.	У центрі села	Обеліск (залізобетон, 1967 р.)
	Вільча	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі селища, біля клубу	На постаменті розгорнутий прапор (залізобетон, 1955 р.)
	Вільча	Пам'ятник на честь загиблих воїнів-односельчан, загиблих під час Другої світової війни у 1941-1945 рр.	У центрі селища	Скульптура воїна з автоматом (залізобетон, 1966 р.)
	Володимирівка	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	На сільському кладовищі	Обеліск з металевою зіркою
	Володимирівка	Дві братські могили радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	Обеліск з металевою зіркою
	Грезля	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	На постаменті розгорнутий прапор (залізобетон, 1949 р.)
	Денисовичі	Братська могила радянських воїнів, полеглих у листопаді 1943 р.	На сільському кладовищі	Скульптурна постать воїна і обеліск (залізобетон, 1956 р.)
	Діброва	Братська могила радянських воїнів, загиблих у 1943 р.	У центрі села біля приміщення сільради	На постаменті розгорнутий прапор, меморіальна дошка (залізобетон, 1955 р.)
	Діброва	Пам'ятник на честь 33 воїнів-односельчан, загиблих на фронтах Другої світової війни	Біля колишнього клубу	Обеліск, стела із зображенням скорботної жінки
Жовтневе	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан, загиблих у 1941-1945 рр.	Біля колишнього клубу	Обеліск і меморіальні дошки (залізобетон, 1965 р.)	
Кливини	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	Обеліск (цегла оштукатурена, 1949 р.)	

Ковшилівка	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	На постаменті розгорнутий прапор (залізобетон, 1955 р.)
Королівка	Братська могила радянських воїнів, загиблих у 1943 р.	У центрі села	Скульптурна постаць воїна (залізобетон, 1966 р.)
Луб'янка	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села біля клубу	Скульптурна постаць воїна з автоматом (залізобетон, 1953 р.), металева огорожа
Луб'янка	Пам'ятник на честь воїнів-земляків (жителів Луб'янки, Бовища та Вільшанки), полеглих на фронтах Другої світової війни у 1941-1945 рр.	У центрі села біля клубу	Обеліск з нішами, де написані імена загиблих (1965 р.)
Мартиновичі	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села біля приміщення сільради	Скульптурна постаць воїна з автоматом (залізобетон, 1955 р.)
Мартиновичі	Пам'ятник на честь воїнів-земляків, загиблих у 1941-1945 рр.	У центрі села біля клубу	Обеліск (цегла оштукатурена, 1965 р.).
Новий Мир	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села	Скульптурна постаць воїна з автоматом за плечима (залізобетон, 1959 р.)
Поліське	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	Біля колишньої меблевої фабрики, по вул. Б. Хмельницького	Скульптурна постаць воїна з прапором і автоматом (залізобетон, 1950 р.)
Поліське	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, підпільників, жертв фашизму, воїнів-земляків	У центрі смт Поліське, вул. Леніна, 25	-
Тараси	Братська могила радянських воїнів, полеглих у 1943 р.	У центрі села, біля приміщення колишньої сільради	Обеліск із зіркою вгорі (цегла шпукатурена, 1949 р.)
Тараси	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан, загиблих у 1941-1945 рр.	У центрі села, біля клубу	Обеліск (залізобетон, 1965 р.)

Отже, територія Заповідника відзначається значними історичними комплексами, поселеннями та археологічними знахідками, що мають велике історико-культурне значення.

1.3.2. Система закладів культури

У межах колишніх Чорнобильського та Поліського районів, а також на частині Іванківського району система закладів культури не збереглася у зв'язку з їх статусом зони відчуження та відсутністю тут людей внаслідок примусового відселення.

Мережа закладів культури частини Іванківського району, яка не увійшла до складу Заповідника, але безпосередньо прилегла до нього, представлена 96 установами, з них: 16 будинків культури, 35 клубів, 43 бібліотеки, дитяча школа мистецтв ім. М. Примаченко, Іванківський районний історико-краєзнавчий музей.

1.3.3. Етнографічні особливості території

В українській і польській науковій традиції етнографічним Поліссям, насамперед, прийнято називати басейн Прип'яті, а Українським Поліссям, зокрема, відповідні поліським географічним умовам території вздовж південного русла Прип'яті аж до їхнього переходу в лісостеп.

Територія Заповідника за географічним принципом поділу належить до поліського регіону, зокрема – Київського Полісся. Відповідно до цього жителі цієї території мають субетнонім поліщуків. Поліщуки – етнографічна група українців, яка пов'язана з географічним регіоном України – Полісся. Тому термін «поліщуки» походить від топоніма «Полісся» і в джерелах трапляється з 15 ст. Поліщуки становлять своєрідний зародковий етнос на українсько-білоруському порубіжжі, якому розвинулися завадило тісне сусідство з такими численними народами, як українці та білоруси.

Народна мова поліщуків належить до північноукраїнської групи говорів і характеризується низкою фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей. В антропологічному відношенні поліщуки мають у цілому світлішу за решту українців пігментацію волосся й очей та за своїми соматологічними характеристиками тяжіють до білорусів, західних росіян, східних литовців і латишів, південних естонців.

Периферійне розташування території проживання поліщуків щодо українського й білоруського народів, певна ізоляваність їх від політичних і промислових центрів України та Білорусі, низький рівень урбанізації й інші чинники зумовили збереженість у їхній культурі й побуті значної кількості архаїчних рис. Ці архаїчні риси культури поліщуків містять чимало реалій, що сягають давньослов'янської минувшини.

Пануючим типом поселень були невеликі села, а також хутори. Низкою особливостей, включно з архаїчними, характеризувалося житло поліщуків – зрубана із кругляків або обтесаних масивних колод хата, звичайно не білена, із чотирихилим або двоххилим дахом, що відзначався багатоваріантністю. Планування житла залишалось типово українським («хата + комора» або «хата + сіни + хата»), але архаїчним воно було за матеріалом та конструкцією. Робили житло з масивних колод, не білили, покривали двоххилим дахом «накатом», опалювали нерідко «по-чорному». Значне поширення мав замкнутий двір – «підварок», серед будівель якого донедавна зберігалася така архаїчна споруда, як «істопка» («стебка») – невеликий опалюваний зруб для зберігання овочів узимку.

Поліщуки зберегли чимало оригінальних давніх прийомів виготовлення матеріалу для одягу, обробки льону й конопель, прядіння і ткацтва. Реліктові риси притаманні їхнім сорочкам тунікоподібного й поликового крою, плетеному з деревної кори і шкіри взуттю. Оригінальністю та архаїзмами відзначалися смугасті спідниці «літники» з візерунчастими попередницями, полотняні «завойки» як жіноче взуття в жнива, «зав'язки», «намітки», «серпанки», «плати», «обруси» як головні убори. Основою узорів вишивок і ткацької

орнаментики був червоний колір, а для посилення ефекту вводили у візерунок трохи синього й чорного.

У поліщуків більше, ніж у жителів інших регіонів України, проявлявся вплив общинних традицій. Громада розподіляла общинні угіддя, регулювала користування спільними пасовищами, лісами, луками, рибальськими й мисливськими угіддями, контролювала терміни і характер сільськогосподарських робіт, стежила за виконанням звичаєвих правових норм. Поширеною була практика взаємодопомоги (толоки та ін.), існували сусідські й громадські кооперації та оренди. Громадянський суд зберіг риси давнього копного суду. Для поліщуків були характерні патріархальні засади в родині та архаїчні форми великої сім'ї.

Календарна й сімейна обрядовість поліщуків теж характеризуються значною специфікою, включно з архаїчними елементами. Ці риси властиві провадам зими, весняним обрядам із закликаннями, співами, іграми, хороводами, ворожіннями, а також родильним ритуалам, весіллям, похорону. А такі обряди, як «водіння Куста», «викликання померлих на розмову», є реліктами язичницької давнини. Регіональною специфікою позначений музичний фольклор поліщуків із властивою йому манерою протяжного співу і стихійним хоровим багатоголоссям.

Поліщуки завдяки своєрідності історичної долі та специфіки природних умов зберегли для нас давнє етнокультурне коріння, а в ширшому плані – зв'язок між поколіннями та набуту спадщину.

Південна межа поліської етнографічної зони і, відповідно, побутування самоназви «поліщуки» пролягає дещо північніше південного природного кордону Полісся. Північна межа пролягає правим берегом Прип'яті.

1.3.4. Народні промисли

На території Заповідника народні промисли на теперішній час втратили свою актуальність і розвиваються лише самоселами. Однак ще на початку другої половини ХХ століття народні промисли становили значну долю у житті місцевого населення. У господарстві поряд із землеробством та скотарством, які становили головні галузі навіть у нові часи, значну роль відігравали збиральництво (ягід, грибів, горіхів, березового соку, жолудів, лікарських рослин), лісові промисли (вуглярство, виготовлення поташу, викурювання смоли, вигонка дьогтю, заготівля лика, бересту, лози, дубової й лозової кори), виготовлення сопілок, промислова переробка лісу.

Значне поширення мали мисливство за допомогою різних пасток, ловчих ям, вовківень, самоловів, сілець, петель, манків тощо, рибальство вудками, вершами (кошулями), остями, ятерями, гатками тощо. У бджільництві поліщуки довго зберігалися реліктові елементи, такі як використання «дубів» – вуликів у вигляді колоди з видовбаною серцевиною.

У рільництві для оранки замість плуга застосовувалася особлива поліська різновидність рала, основне місце серед зернових культур посідали жито (озиме і яре), ячмінь, овес кількох різновидів, а з другої половини ХVІІІ ст. набула значного поширення картопля.

Багаті пасовища й сінокоси сприяли розвиткові тваринництва, в якому широко застосовувався відгінний випас. Поліщуки виробили пристосовані до місцевих умов пристрої і способи сушіння сіна, наприклад, на болотах під скиртою робили дощаті підмости.

В умовах лісового багатства в поліщуків значний розвиток отримали деревообробні ремесла. Саме з дерева вони виготовляли більшість предметів побуту й знарядь. Переважання водних шляхів сполучення зумовило широке побутування таких засобів пересування, як плоти, пороми, різні типи човнів (довбаних із колод, збитих із дощок), що зберегли у своїй конструкції архаїчні риси. Сухопутні дороги будувалися з використанням дамб, гаток, кашиць.

Політичні процеси та події ХХ ст. глибоко вплинули на жителів цієї території. В умовах радянської влади суцільна колективізація повністю зруйнувала традиційний уклад господарювання та селянського побуту, гонінню піддавалася церква і релігійні вірування, жорстокі репресії застосовувалися до національно свідомих поліщуків, голод 1932-1933 рр. не лише спричинив великі демографічні втрати населення, а й духовно травмував народну свідомість. Масова колективізація 40-х років теж зруйнувала традиційний господарський уклад життя поліщуків, хоча «соціалістичні перетворення» тут відбувалися спокійнішими методами, принаймні, в духовній сфері побуту.

1.3.5. Організація та використання території в минулому

На початку 80-х років минулого століття, територія, яку зараз займає Заповідник, відносилася частково до Чорнобильського та Поліського районів Київської області.

Площа Чорнобильського району становила 2 тис. кв. км, населення – 47 тис. чоловік. В районі функціонували 1 міська і 27 сільських рад, яким було підпорядковано 69 населених пунктів. Тут працювали 2 радгоспи, 18 колгоспів, за якими було закріплено 100,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 34,1 тис. га орної землі. Господарства вирощували картоплю, льон, а також зернові культури. Було розвинене тваринництво м'ясо-молочного напрямку. На території району було розміщено 11 промислових підприємств, медучилище, профтехучилище, музична школа, 55 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. 11 середніх, 21 восьмирічна, 23 початкових. В населених пунктах району функціонували 6 будинків культури, 47 клубів, 41 бібліотека. Населення обслуговував 91 медичний заклад.

Після аварії на Чорнобильській АЕС, згідно з постановою Президії Верховної ради УРСР від 16.11.1988 № 6860-XI, Чорнобильський і Іванківський райони були об'єднані в один Іванківський район з центром в селищі міського типу Іванків.

Площа Поліського району становить близько 1,3 тис. кв. км, населення (на початку 80-х років ХХ ст.) - 39,6 тис. чоловік. У районі були 2 селищні й 23 сільські ради, яким підпорядковувалося 60 населених пунктів. Тут були розташовані радгосп і 17 колгоспів, які мали 53,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 35,3 тис. га орної землі. З сільгосппродукції вирощувалися льон, хміль, картопля, зернові культури. В районі налічувалися 1 промислове підприємство, 60 медичних закладів, 40 загальноосвітніх шкіл, з них 11 середніх, 18 восьмирічних, 11 початкових, а також 5 будинків культури, 60 клубів, 49 бібліотек, широкоекранний кінотеатр.

У 1970-1971 роках біля м. Чорнобиль розпочалися роботи зі спорудження Чорнобильської АЕС – першої атомної електростанції в Україні, а на початок 1986 року потужність чотирьох блоків станції складала 4 мільйони кіловатів, що відповідало її проектній потужності.

До аварії на ЧАЕС (26 квітня 1986 року) загальна чисельність населення в 30-ти кілометровій зоні навколо станції складала близько 100 тисяч чоловік.

Роботи з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС проводились під керівництвом Урядової комісії СРСР, яка почала працювати в Чорнобилі з першого дня аварії і продовжувала свою діяльність до 1991 року. Урядова комісія прийняла рішення про створення 30-км зони відчуження навколо Чорнобильської АЕС. У 1986 р. було проведено евакуацію мешканців міст Прип'ять та Чорнобиль, районних центрів та сіл 30-км зони (близько 100 тисяч людей). Деякі дані щодо відселених населених пунктів представлено в табл. 1.20.

Перелік населених пунктів, населення яких було відселено у 1986 році у зв'язку з аварією на ЧАЕС

Назва	Координати	Сільська рада	Відста нь від станції	Насел ення	Евакуація	Короткі відомості
Київська область						
Поліський район						
Бобер		Боберська сільрада		935	Середівка	У селі розміщувалась центральна садиба колгоспу імені Калініна, при селі діяли маслозавод, восьмирічна школа, бібліотека, 2 клуби.
Бовище		Луб'янська сільрада	23,67			
Варовичі	51°17'21" пн . ш. 29°33'05 " сх. д.	Варовицька сільрада		1198	Плесецьке ^[2] Васильківськи й район Київська область	Згадується з 1543 року. На момент аварії при селі діяли середня школа, лікарня, будинок культури та 2 бібліотеки.
Весняне		Кливинська сільрада	32,69			
Вільшанка	51°18'59" пн . ш. 29°42'05 " сх. д.	Луб'янська сільрада	29,08			
Володимирівка		Тарасівська сільрада				
Кливини	51°21'18" пн . ш. 29°37'32 " сх. д.	Кливинська сільрада	33,03	331		При селі діяли початкова школа, клуб та бібліотека.
Ковшилівка	51°16'15" пн . ш. 29°30'36 " сх. д.	Варовицька сільрада				
Луб'янка	51°19'27" пн . ш. 29°45'32 " сх. д.	Луб'янська сільрада	24,7	1030	Луб'янка ^[5] Васильківськи й район Київська область	Відоме з 17 століття, при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб. В селі знаходився колгосп «Дружба».
Стара Рудня		Кливинська сільрада	32,89			
Іванківський район (Чорнобильський район) – 58 населених пунктів – 84626 (1986)						

Андріївка		Терехівська сільрада		224	Яхни	
Бенівка	51°26'40" пн . ш. 29°58'48 " сх. д.	Старошепели цька сільрада	10,21		Мар'янівка	
Бички	51°12'53" пн . ш. 29°52'37 " сх. д.	Розсохівська сільрада			Недра	
Буда	51°23'33" пн . ш. 29°46'07 " сх. д.	Товстоліська сільрада	22,09	251	Липівка	
Буряківка	51°22'53" пн . ш. 29°54'59 " сх. д.	Річицька сільрада	11,95	226		Відоме з 19 століття.
Глинка	51°14'12" пн . ш. 29°54'41 " сх. д.	Корогодська сільрада	21,32			
Городище	51°08'23" пн . ш. 30°23'47 " сх. д.	Купуватська сільрада	30,51			
Городчан	51°27'20" пн . ш. 30°17'16 " сх. д.	Чапаєвська сільрада	14,57			
Залісся	51°15'15" пн . ш. 30°10'42 " сх. д.	Заліська сільрада	15,55	3062	Нове Залісся	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Дружба», при селі діяли середня школа, бібліотека, клуб, працював пологовий будинок.
Замошня	51°13'56" пн . ш. 29°54'12 " сх. д.	Корогодська сільрада	22,52	240		При селі діяли восьмирічна школа, клуб, бібліотека, містилася бригада колгоспу «Заповіти Ілліча».
Запілля		Заліська сільрада		172	Нове Залісся	
Зимовище	51°25'16" пн . ш. 30°11'04 " сх. д.	Зимовищенська сільрада	5,3	790	Лукаші, Рудницьке	У селі знаходилась центральна садиба радгоспу «Прип'ятський», діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Іванівка		Заліська сільрада	18,25	102	Нове Залісся	

Іллінці	51°17'46" пн . ш. 29°51'37" " сх. д.	Іллінецька сільрада	19,38	1434		Відоме з 1783 року. У селі знаходилась центральна садиба колгоспу ім. ХХ партз'їзду, при селі діяли середня школа, бібліотека та клуб.
Іловниця	51°10'51" пн . ш. 30°03'48" " сх. д.	Розсохівська сільрада	23,19	110	Колонщина	
Кам'янка	51°10'30" пн . ш. 30°14'37" " сх. д.	Опачицька сільрада	25,26	75	Нові Опачичі	
Копачі	51°20'59" пн . ш. 30°07'30" " сх. д.	Копачівська сільрада	3,34	1024	Лехнівка	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Україна», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та будинок культури.
Корогод	51°16'25" пн . ш. 30°00'27" " сх. д.	Корогодська сільрада	13,46	1395	Новий Корогод	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека, клуб, працював пологовий будинок.
Коцюбинське		Чапаєвська сільрада	11,86	32	Людвинівка, Фасова	
Кошарівка		Новошепели цька сільрада	7,2	152	Борівка	
Кошівка	51°19'14" пн . ш. 30°14'21" " сх. д.	Паришівська сільрада	11,67	270	Лук'янівка	
Красне	51°27'14" пн . ш. 30°06'55" " сх. д.	Машівська сільрада	5,74	325	Лукаші, Рудницьке	
Красне	51°24'04" пн . ш. 29°45'16" " сх. д.	Товтолеська сільрада		157	Гавронщина, Плахтянка	
Крива Гора	51°23'00" пн . ш. 30°11'58" " сх. д.	Зимовищенська сільрада	5,84	485	Лукаші, Рудницьке	При селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Купувате	51°09'37" пн	Купуватська	30,51	506		У селі знаходився

	. ш. 30°21'43" " сх. д.	сільрада				колгосп ім. ХХ партз'їзду, при селі діяли початкова школа, бібліотека та клуб.
Ладижичі	51°15'16" пн . ш. 30°24'36" " сх. д.	Ладижицька сільрада	24,41	633	Нові Ладижичі	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Здобуток Жовтня», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Лелів	51°18'45" пн . ш. 30°10'40" " сх. д.	Копачівська сільрада	8,53		Недра	
Машеве	51°29'11" пн . ш. 30°08'41" " сх. д.	Машівська сільрада	9,14	596 (1971), 292 (1986)	Лукаші, Рудницьке	У селі знаходився відділ радгоспу «Прип'ятський», при селі діяли середня школа, бібліотека, клуб, працювала лікарня.
Нова Красниця	51°23'31" пн . ш. 29°50'46" " сх. д.	Річицька сільрада	17,19	196	Аркадіївка, Королівка	
Новосілки	51°12'54" пн . ш. 30°03'18" " сх. д.	Заліська сільрада	18,89	260	Нове Залісся	
Новошепелич і	51°25'11" пн . ш. 30°01'13" " сх. д.	Новошепелицька сільрада	4,98	1683		У селі знаходилась центральна садиба колгоспу ім. Калініна, при селі діяли середня школа, школа-інтернат, бібліотека, клуб. працювала лікарня.
Опачичі		Опачицька сільрада		825	Нові Опачичі	У селі знаходився колгосп ім. 1-го Травня, при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Оташів	51°11'57" пн . ш. 30°23'14" " сх. д.	Купуватська сільрада	28,36			
Паришів	51°17'11" пн . ш. 30°19'25"	Паришівська сільрада	17,97	1046		У селі знаходився відділок радгоспу

	" сх. д.					«Прип'ятський», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека, клуб, працювала лікарня.
Плютовище		Опачицька сільрада	23,41	77	Нові Опачичі	
Прип'ять	51°23'41" пн . ш. 30°05'07 " сх. д.	Прип'ятська міська рада		47 500	Київ, Славутич	
Річиця	51°25'01" пн . ш. 29°50'41 " сх. д.	Річицька сільрада	17,54	бл. 700	Макарівський район	У селі працював колгосп «Комунар», діяли початкова школа, бібліотека та клуб.
Роз'їждже	51°17'06" пн . ш. 29°54'18 " сх. д.	Стечанська сільрада	17,71	237	Аркадіївка, Пасківщина	
Розсоха		Розсохівська сільрада	26,6	557 (12971), 416 (1986)	Колонщина	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму», діяли початкова школа, бібліотека та клуб
Рудня-Вересня	51°11'13" пн . ш. 30°06'00 " сх. д.	Черевацька сільрада	21,74	194	Зрайки, Лобачів	
Рудня-Іллінецька	51°17'08" пн . ш. 29°48'54 " сх. д.	Іллінецька сільрада	23,49			
Рудьки	51°25'18" пн . ш. 29°47'56 " сх. д.	Річицька сільрада	20,66		Аркадіївка Згурівський район Київська область	
Стара Красниця	51°20'48" пн . ш. 29°50'42 " сх. д.	Іллінецька сільрада	18,2	69	Вознесенське, Любомирівка, Стара Оржиця	
Старі Шепеличі	51°25'20" пн . ш. 29°55'54 " сх. д.	Старошепелицька сільрада	10,52	820	Мар'янівка	У селі працював колгосп ім. Кірова, діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб
Старосілля		Зимовищенська сільрада	7,68	145	Лукаші, Рудницьке	
Стечанка		Стечанська сільрада	14,58	1246	Пасківщина Згурівський	Відоме з 17 століття. У селі

					район Київська область	знаходилась центральна садиба колгоспу «Перемога», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека, клуб, працював пологовий будинок.
Теремці	51°13'59" пн . ш. 30°30'13 " сх. д.	Ладижицька сільрада		463		При селі діяли початкова школа, клуб та бібліотека.
Терехи		Терехівська сільрада	28,09	433		При селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Товстий Ліс	51°23'21" пн . ш. 29°48'01 " сх. д.	Товтолеська сільрада	19,24	бл. 800	Гавронщина, Плахтянка	Відоме з 1447 року.
Усів	51°28'29" пн . ш. 30°02'02 " сх. д.	Новошепелицька сільрада	9,72	159	Лукаші, Рудницьке	
Хутір Золотніїв						
Чапаєвка	51°25'23" пн . ш. 30°19'17 " сх. д.	Чапаєвська сільрада	15,21	644 (1971), 331 (1986)		У селі працював колгосп «Червоне Полісся», при селі діяли восьмирічна школа, клуб та бібліотека.
Черевач		Черевацька сільрада	22,09	630	Нове Залісся та села Володарського району	У селі знаходилась центральна садиба колгоспу «Зоря», при селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Чистогалівка		Чистогалівська сільрада	6,39	986	Гавронщина Макарівський район Київська область	Відоме з середини 19 століття. При селі діяли восьмирічна школа, бібліотека та клуб.
Чорнобиль	51°22'50" пн . ш. 30°06'59 " сх. д.	Чорнобильська міська рада	13,02	14 000		
<i>Чорнобиль-2</i>	51°18'16" пн . ш. 30°03'58 " сх. д.		9,6			
Ямпіль		Черевацька сільрада	20,32	153	Здвижівка, Нове Залісся	

Янів	51°23'24" пн . ш. 30°03'23 " сх. д.	Прип'ятська міська рада	3,02			
------	---	----------------------------	------	--	--	--

Однак значні площі забруднених територій залишалися за межами 30-кілометрової зони і, починаючи з 90-х років, проводилося поступове відселення населених пунктів Поліського району, в яких рівень забруднення радіонуклідами перевищував норми, встановлені законодавством. Так, до 1996 року були відселені жителі смт Поліське, смт Вільча, с. Діброва, с. Новий Мир та ін.

Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» ЧЗВ визначена як територія, на якій в 1986 році була проведена евакуація населення, а зона безумовного (обов'язкового) відселення – як територія, що зазнала інтенсивного забруднення довгоживучими радіонуклідами (ст. 2).

В зазначеному законі (ст. 8) було визначено, що управління зоною відчуження здійснює спеціальний підрозділ Міністерства у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС України – Адміністрація зони.

Після повного відселення жителів з території зони безумовного (обов'язкового) відселення, функції управління нею були покладені на Адміністрацію зони відчуження і її було перейменовано в Адміністрацію зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. В зв'язку з впорядкуванням системи центральних органів виконавчої влади згідно Указу Президента України від 15.12.1999 № 1572 «Про систему центральних органів виконавчої влади» у складі Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи було утворено урядовий орган державного управління – державний департамент – Адміністрацію зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення.

У зв'язку з оптимізацією системи центральних органів виконавчої влади, відповідно до Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», було реорганізовано Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і створено ДАЗВ.

На даний час ДАЗВ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України та який реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснює державне управління у сфері поводження з радіоактивними відходами згідно з постановою КМУ від 22.10.2014 № 564 «Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження».

Рішенням десятої сесії Київської обласної Ради народних депутатів від 07.07.1992 радіаційно-забруднені земельні ділянки на площі 202806 га включено до зони відчуження і передано в постійне користування Адміністрації зони відчуження (АЗВ) для організації робіт щодо охорони території і відновлення земель.

Згідно з рішенням IX сесії XXII скликання Київської обласної Ради народних депутатів від 05.08.1997 у постійне користування (на той час) Державному департаменту - Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення було передано 36264,4 га земельних ділянок у Поліському районі, а згідно з рішенням вже X сесії від 25.12.1997 – ще 19802,5 га. Загальна площа переданих ділянок склала 56066,9 га. В 1999 році було оновлено державний акт на право постійного користування землею у межах Поліського району. За цим актом загальна площа земельних ділянок Державного департаменту – Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення у межах Поліського району склала 83632,5 га, тобто фактично додатково було

прийнято 55363 га земель. Таким чином, загальна площа земельних ділянок, що знаходяться у постійному користуванні Державного департаменту - Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення стала становити 259407,07 га.

Виробнича діяльність у зоні відчуження до створення Заповідника і на даний час проводиться за такими напрямками:

підтримка бар'єрної функції та забезпечення функціонування об'єктів інфраструктури;

зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему;

безпечне поводження з радіоактивними відходами, у тому числі тими, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи, та відпрацьованим ядерним паливом;

підтримання у безпечному стані побудованих після Чорнобильської катастрофи об'єктів локалізації радіоактивних відходів;

очищення та дезактивація забрудненої території (Концепція реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, схвалена розпорядженням КМУ від 18.07.2012 № 535).

Цю діяльність забезпечують значна кількість спеціалізованих підприємств, підпорядкованих безпосередньо ДАЗВ, а також низка науково-дослідних, виробничих, дослідно-конструкторських, пусконаладжувальних і ремонтних організацій та підприємств іншого підпорядкування.

До сфери управління ДАЗВ належать 17 підприємств та 4 установи (з них 2 – бюджетні) (веб-сторінка Державного агентства України з управління зоною відчуження), які виконують свої функції і завдання:

ДСП «Чорнобильська АЕС» – забезпечення екологічної безпеки Чорнобильської АЕС;

ДСП «Об'єднання «Радон» – збирання та тимчасове зберігання радіоактивних матеріалів (РМ) і зведення до мінімуму ймовірності негативного впливу РМ, що тимчасово зберігаються на Підприємстві, на довкілля та персонал; забезпечення фізичного захисту ядерних матеріалів, РАВ, інших джерел іонізуючого випромінювання, що тимчасово зберігаються на Підприємстві; підвищення ефективності діяльності Підприємства, включаючи забезпечення радіаційної безпеки під час проведення робіт; розроблення норм, правил, регламентів та інших документів, необхідних для здійснення поводження з РМ); забезпечення роботи державної системи обліку РАВ; міжнародне співробітництво в межах своїх повноважень у сфері поводження з РМ;

Державна корпорація «Українське державне об'єднання «Радон» – оброблення та видалення небезпечних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Дніпропетровський ДМСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Київський ДМСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Львівський ДМСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Одеський ДМСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Харківський ДМСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Донецький ДСК» – зберігання, переробка ядерного палива та заховання радіоактивних відходів (діяльність підприємства тимчасово зупинено);

Державне спеціалізоване підприємство «Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами» (ДСП «ЦППРВ») - увесь цикл поводження з радіоактивними відходами різного походження. Будівництво та експлуатація комплексу виробництв поводження з радіоактивними відходами «Вектор»;

Державне підприємство «Науково-технічний центр дезактивації та комплексного поводження з радіоактивними відходами, речовинами, джерелами іонізуючого випромінювання» (ДП «НТЦ КПрВ») – розробка проектно-кошторисної документації для будівництва ядерних та радіаційно небезпечних об'єктів;

ДСП «Чорнобильський спецкомбінат» – збирання та захоронення радіоактивних матеріалів, житлово-комунальні послуги, будівельні роботи, охорона території тощо (знаходиться у стані припинення);

ДСП «Північна Пуща» – збереження, відтворення та раціональне використання існуючих природних комплексів та їх окремих компонентів у зоні відчуження, забезпечення наукових досліджень, відтворення біологічного розмаїття, забезпечення догляду за лісами шляхом реалізації спеціалізованих заходів радіаційного, протипожежного та санітарного захисту, спрямованого на запобігання винесенню радіоактивних відходів за межі зони відчуження, а також використання лісових ресурсів для отримання прибутку;

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник – забезпечення підтримання та підвищення бар'єрної функції зони відчуження, стабілізація гідрологічного режиму та реабілітація територій, забруднених радіонуклідами; сприяння організації та проведенню міжнародних наукових досліджень; мінімізація екологічної небезпеки та збереження природних багатств зони відчуження тощо (див. Положення про Заповідник);

ДСП «Екоцентр» – проведення радіаційно-екологічного моніторингу (РЕМ) навколишнього природного середовища, радіаційно-дозиметричний контроль підприємств і організацій, здійснення водоохоронних заходів, направлених на запобігання виносу радіонуклідів із зони відчуження водним шляхом, наукові дослідження та експертно-аналітична робота в галузі радіоекології, радіаційної безпеки, екології лісових, наземних та водних екосистем тощо;

Державне підприємство «Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ДП «ЦОТІЗ») – інформування громадськості про радіаційний стан територій зони відчуження, інформаційне забезпечення заходів, що реалізуються у Зоні відчуження;

Державна науково-дослідна установа «Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології» (ДНДУ «Чорнобильський центр») – розроблення технологій та устаткування для поводження з радіоактивними відходами та ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, медико-біологічні дослідження щодо впливу наслідків аварії на флору, фауну та здоров'я людини тощо;

Український радіологічний учбовий центр – захист населення та екологічне оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи;

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф - реалізація законодавчих актів та державних програм щодо врятування, збереження та охорони національної культурної спадщини територій, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

Державне спеціалізоване підприємство з управління капітальним будівництвом зони відчуження – будівництво житлових і нежитлових будівель;

Державне підприємство «Чорнобильенерго» – ремонт і технічне обслуговування електричного устаткування, установлення та монтаж машин і устаткування, виробництво електроенергії, передача електроенергії, розподілення електроенергії, торгівля електроенергією, постачання електроенергії, будівництво споруд електропостачання та телекомунікацій, електромонтажні роботи, монтаж водопровідних мереж, систем опалення та кондиціонування (знаходиться у стані припинення).

Таким чином, після аварії на ЧАЕС і в даний час на території Зони відчуження здійснюються :

реалізація етапів зняття з експлуатації ЧАЕС;

створення безпечного об'єкту «Укриття»;
 створення комплексу виробництв для переробки та зберігання радіоактивних відходів;
 проведення лісоохоронних та водоохоронних заходів;
 проведення моніторингу навколишнього середовища у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення;
 наукові дослідження;
 заходи із збереження пам'яток історії і культури;
 діяльність інфраструктури, що забезпечує проживання у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення;
 реалізація інших напрямків виробничої діяльності (в тому числі дезактивація), які не суперечать чинному законодавству України.

Одним із завдань ДАЗВ є організація і координація діяльності підприємств у сфері екологічного моніторингу природного середовища, охорони земель, збереження біорізноманіття, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, здійснення водоохоронних заходів, запобігання виносу радіонуклідів за межі зони відчуження, додержання норм радіаційної, протипожежної безпеки та санітарної охорони, догляду за лісами, а також захисту їх від пожеж.

Безпосереднє відношення до території Заповідника і завдань, які покладені на нього, має діяльність ДСП «Північна Пуща», ДНДУ «Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології», ДСП «Екоцентр» та Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф.

Відповідно до доручення КМУ від 18.08.1992 № 14484/14 Адміністрацією зони відчуження (далі - АЗВ) було створено Державне спеціалізоване виробниче комплексне лісове підприємство (ДСВКЛП) «Чорнобильліс», яке розпочало свою діяльність 01 грудня 1992 року. Наказом АЗВ від 12.04.1993 № 49 у постійне користування ДП «Чорнобильліс» для виконання протипожежних заходів в лісових насадженнях та на сільгоспугіддях, лісогосподарських робіт та лісовпорядкування були передані вилучені з господарського обігу землі лісового фонду, колгоспів, радгоспів та інших організацій, що потрапили у межі зони відчуження. Загальна площа переданих у ДП «Чорнобильліс» земельних ділянок у межах зони відчуження склала 186452 га. На цій площі в 1996 році лісовпорядними експедиціями ВО «Укрдержліспроект» було виконано лісовпорядні роботи.

На підставі наказу МНС України від 27.12.2005 № 431 «Про забезпечення функціонування спеціального природно-заповідного фонду в зоні відчуження» підприємство було перейменовано в Державне спеціалізоване комплексне підприємство «Чорнобильська Пуща». правонаступником цього підприємства є Державне спеціалізоване підприємство «Північна Пуща», яке функціонує на території зони відчуження в наш час (створено відповідно до наказу ДАЗВ від 24.11.2015 № 128).

Передостаннє лісовпорядкування на території зони відчуження було проведено у 2006 році. Ним були запроектовані і частково виконані наступні лісогосподарські заходи: рубки догляду (виконані на 10,8%), санітарні рубки (31,2%), очищення від захаращеності, лісовідновні рубки (28,7%), інші рубки формування і оздоровлення лісів - рубка небезпечних дерев, розрубка просік і візирів (95,7%), інші заходи, не пов'язані з веденням лісового господарства - рубки, пов'язані з розчищенням ліній електромереж, заходи з лісозахисту, роботи з відтворення лісів (30,6%), протипожежні заходи, біотехнічні заходи по збереженню і розмноженню мисливської фауни.

Останнє лісовпорядкування на площі, яка зараз підпорядкована підприємству (240524,8 га), було проведено у 2016-2017 рр. З цієї площі – 216573,0 га – це територія Заповідника (без водного фонду). Ще 23951,8 га не входять до території Заповідника і віднесені до Зони поводження з радіоактивними відходами (РАВ).

Відповідно до зазначеного Проекту на території Заповідника (216573,0 га) на наступні 10 років запроектовано здійснення лісогосподарських заходів (рубки догляду –

прочищення, проріджування, прохідні у буферній та зоні антропогенних ландшафтів; суцільні санітарні рубки – в зоні антропогенних ландшафтів; вибіркові санітарні рубки – в буферній зоні і зоні антропогенних ландшафтів; розрубання протипожежних розривів – в усіх функціональних зонах Заповідника; розчищення квартальних просік, візирів, окружних меж (3234 км) – в усіх зонах Заповідника; розчищення протипожежних розривів (118,2 км) – в усіх зонах Заповідника; заходи з лісовідновлення та лісорозведення – в усіх зонах Заповідника; протипожежні заходи; здійснення охорони лісу та лісозахисту) з урахуванням попереднього функціонального зонування території Заповідника (заповідна зона – 72794,5 га, буферна зона – 66105,6 га, зона антропогенних ландшафтів – 77672,9 га). Крім того, територію, на якій проводилося лісовпорядкування (240524,8 га), було розподілено на зони еколого-лісівничих заходів (відповідно до пункту 1.10 «Основних контрольних рівнів, рівнів звільнення та рівнів дії щодо радіоактивного забруднення об'єктів зони відчуження», затверджених постановою Головного санітарного лікаря України від 28.09.2001 № 138 та на основі карт забруднення зони відчуження цезієм-137, стронцієм-90 та ізотопами плутонію з Атласу «Україна. Радіоактивне забруднення»: зона охоронного (заповідного) режиму – 56386,8 га; зона обмеженого проведення еколого-лісівничих заходів – 74996,0 га; зона помірнього проведення еколого-лісівничих заходів – 109142,0 га.

До аварії на ЧАЕС на сучасній території зони відчуження, в основному на землях сільськогосподарських підприємств, було створено низку гідромеліоративних систем, які на даний час знаходяться під наглядом ДСП «Екоцентр»:

- «Говстий ліс» – навколо села Говстий Ліс;
 - «Сахан» – навколо села Старі Шепеличі;
 - «Копачі» – навколо села Копачі;
 - «Радинка-Галло» – навколо сіл Рудня-Іллінецька, Замошня, Глінка;
 - «Розсоха» – навколо сіл Розсоха та Іловниця;
 - «Ямпіль» – навколо села Ямпіль;
 - «Опачичі-Куповате» – по заплаві від села Опачичі до села Городище;
 - «Усівська» – від села Усів до села Красне;
 - «Прип'ятська» – від села Красне до села Лодижичі. Північна частина системи з південною з'єднана магістральним каналом, який проходить через лісові масиви Паришівського лісництва;
 - «Чапаєвка» – навколо села Чапаївка. Частина системи знаходиться у Білорусі;
 - «Грубчанський канал» – північно-східна частина Паришівського лісництва. Більша частина системи знаходиться у Білорусі;
 - «Брагінка» – між хутором Золотнієв і селом Теремці. Частина системи знаходиться у Білорусі;
 - «Грезля» – у заплаві ріки Гребля;
 - «Хабне» – у південній частині Денисовицького лісництва;
 - «Уж-1» – у південній частині Луб'янського лісництва;
 - «Галло» – у південній частині Луб'янського лісництва;
- у межах Котовського лісництва повністю або частково знаходяться системи «Тараси», «Глево», «Шкнева», «Рагівка», «Кошева-Лобіж», «Бобер», «Уж-2».

У деяких місцях заправ Прип'яті та Ужа раніше були збудовані протиповеневі дамби.

За період з 1986 року господарський догляд за меліоративними системами не здійснювався. Канали замулюються та заростають лісовою рослинністю, погіршується стан гідротехнічних споруд. На цей час площа меліоративних систем, в основному, включена до земель ДСП «Північна Пуща».

На території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення у колишніх населених пунктах тимчасово, до відселення, мешкає 132 особи (далі – «самопоселенці»): у м. Чорнобиль – 79, с. Залісся – 1, с. Іллінці – 1, с. Куповате – 13, с.

Ладичичі – 1, с. Луб'янка – 2, с. Опачичі – 4, с. Оташів – 3, с. Паришів – 3, с. Теремці – 24, с. Новошепеличі – 1.

Крім зазначеного вище, на території Заповідника знаходяться 13 територій ПЗФ загальною площею 51091,32 га, які ще до його створення виконували природоохоронні функції. Це три заказники, вісім пам'яток природи і два заповідних урочища. Їх опис представлено в розділі 3.

1.3.6. Історія створення Заповідника

З загальних позицій ЧЗВ є епіцентром аварії на ЧАЕС. Ця аварія визнається експертами як найбільша в історії ядерної енергетики. У межах зазначеної зони радіаційний вплив катастрофи на навколишнє середовище і людину досяг максимально небезпечних значень. Тому в перші дні після аварії була проведена безпрецедентна за масштабами мирного часу евакуація населення, згорнута господарська діяльність, закриті промислові та сільськогосподарські підприємства.

При визначенні кордонів зони відчуження з самого початку був покладений принцип радіаційної безпеки. Урядовою комісією 02.05.1986 було прийнято рішення про евакуацію населення з території, обмеженої ізолінією потужності експозиційної дози 5 мР/годину (так звана «30-км зона»), де доза опромінення може досягти 10 Бер (встановлений МОЗ СРСР аварійний ліміт дози для населення). Створення безпосередньо інженерних бар'єрів на кордонах зони відчуження (огородження із колючого дроту із сигналізацією) проводилось в липні 1986 року силами військовослужбовців ВВ МВС, ПВ КДБ, МО СРСР і за участі фахівців Мінсредмашу.

На законодавчому рівні усі території України, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, у тому числі ЧЗВ, визначаються Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». У 1997 році до зони відчуження (площею 2044 км²) приєднано частину зони безумовного (обов'язкового) відселення площею 554 км². Таким чином, загальна територія, яка знаходиться під управлінням ДАЗВ – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення, складає 2600 км².

Відповідно до статутних положень ДАЗВ та підпорядкованих йому підприємств, у зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення здійснюються обов'язкові заходи щодо:

- запобігання винесенню радіонуклідів з території зон і радіоактивному забрудненню навколишнього середовища;

- забезпечення радіаційної безпеки персоналу (включаючи радіаційно-дозиметричний та індивідуальний дозиметричний контроль);

- моніторингу стану природного середовища (радіаційно-екологічний та фіто-санітарний моніторинг);

- утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані.

Для виконання зазначених заходів у ЧЗВ створено ряд підприємств, установ та організацій, які підпорядковані ДАЗВ, з чисельністю постійно працюючих близько 3,5 тисяч осіб (крім ДСП «ЧАЕС»). Крім того, для здійснення заходів у ЧЗВ залучаються працівники інших відомств (МВС, СБУ, МОЗ) та підрядні організації. У зоні відчуження запроваджено вахтовий режим роботи, під час якого персонал проживає у м. Чорнобиль.

Передумови створення об'єктів ПЗФ на території ЧЗВ з'явилися завдовго до створення Заповідника. Так, в радянській прикладній радіоекології існувала концепція «радіаційних заповідників». Це місця, сприятливі для збереження біорізноманіття в зоні впливу радіаційних інцидентів, ядерних полігонів, радіохімічних виробництв. Головним фактором є суворий режим охорони, який зменшує антропогенне навантаження.

Очікувана негативна дія іонізуючого випромінювання на всі компоненти біоценозів проявила себе локально і тільки в ближній зоні ЧАЕС. Так, в «Рудому лісі»

було зафіксовано зникнення як окремих видів (внаслідок прямого ураження іонізуючим випромінюванням), так і цілих консорцій (через загибель основного середоутворювача – сосни). Однак, ці явища були відносно невеликі за масштабами та нетривалі за часом (1986-1987 рр.). На забрудненій території радіорезистентність тварин, що реалізується за участю природних механізмів адаптації до стресу, сприяла подоланню негативної дії радіації на популяційному рівні. Активне втручання в природні комплекси – будівництво, створення інфраструктури поводження з радіоактивними відходами, інженерна дезактивація та застосування хімічних агентів для фіксації пилу – було також реалізовано на обмеженій площі (біля кількох десятків кілометрів квадратних) біля промислової зони ЧАЕС та в м. Чорнобиль.

Досвід дослідження екологічних наслідків радіаційної аварії, яка відбулася в районі м. Киштим в 1957 році, дозволила вже в перший період аварії прогнозувати відновлення природних комплексів за умови істотного зменшення антропогенного тиску.

У червні 1986 року провідні радіологи СРСР на чолі з відомим академіком М.О. Корнєєвим у доповідній записці на ім'я начальника Генштабу збройних сил СРСР пропонували заповідати природні угіддя 30-кілометрової зони Чорнобильської АЕС, розуміючи нереальність повернення їх до господарського використання. У лютому 1987 року надійшло розпорядження заступника голови Ради Міністрів СРСР Б.Є. Щербини про підготовку пропозицій щодо заповідання зони відчуження ЧАЕС, що зрештою було відхилене Комітетом охорони природи УРСР. Разом з тим, такий сценарій був реалізований на білоруській території зони відчуження – там був створений Поліській державний радіаційно-екологічний заповідник.

Вже через 4-5 років після аварії на ЧАЕС дослідники відзначали поступове відтворення тваринного і рослинного світу: сприятливими умовами для цього стали евакуація населення й припинення тут господарської діяльності. Вчені зафіксували зростання чисельності типових та появу рідкісних видів флори та фауни. Прогноз на майбутнє був сприятливий – очікувалось повільне перетворення антропогенних ландшафтів у наближені до природних комплексів Полісся. Цей процес отримав назву – «вторинні екологічні наслідки».

З середини 90-х років науковці та громадськість повертались до питання створення заповідної території в ЧЗВ. В 1994 році фахівцям НАН України було проведено обстеження об'єктів ПЗФ, створених до 1986 року, яке виявило негативні зміни в стані ряду об'єктів. Так, констатовано загибель старої сосни під час пожежі 1992 році. Вільхові насадження професора Товстоліса зазнали суцільної рубки в 1984-1986 рр., і на момент обстеження не залишилось жодного старого дерева. Втім, спостерігалась густа коренева поросль цього виду. Таким чином, можна стверджувати, що цей об'єкт не втрачено. Частина насаджень дубу в Денисовському лісництві зазнали підтоплення.

У січні 1996 року на науково-технічній раді при Адміністрації ЧЗВ погоджено мозаїчний принцип розташування заповідної зони (Протокол від 24.01.1996 № 21). Безсумнівно, з наукового погляду ця дефрагментація заповідних об'єктів була помилковою, зважаючи на необхідність забезпечення екологічної цілісності територій, але саме збереження природоохоронного статусу мало позитивний ефект. Наказом Міністра з надзвичайних ситуацій за № 431 від 27.12.2005 було визначено затвердження Переліку об'єктів мережі спеціальних заказників, природних пам'яток та заповідних урочищ у ЧЗВ та відселеній частині зони безумовного (обов'язкового) відселення.

В 1998 році було розпочато міжвідомчу програму «Фауна», спрямовану на відновлення природних комплексів Полісся в межах ЗВіЗБ(о)В. Планувалося провести комплекс заходів, спрямованих на корекцію розвитку наземних екосистем. Без створення об'єктів ПЗФ, лише за допомогою спеціалізованої егерської служби, планувалося проводити біотехнічні заходи, облік та дослідження тварин. За два роки були проведені такі заходи: перевезення коней Пржевальського (успішно), перевезення двох зубрів (всі загинули), відстріл вовків (результати невідомі). В 2000-му році ця програма була згорнута, а егерська служба ліквідована.

У 2006 році було визначено, що на техногенно-забруднених територіях не можуть бути забезпечені основні вимоги до класичного природно-заповідного об'єкта (збереження генофонду рослинного і тваринного світу, забезпечення моніторингу навколишнього природного середовища тощо). Разом з тим, у Чорнобильській зоні фактично утворився один із ключових осередків біорізноманіття Полісся. Природно-заповідний фонд зони відчуження ЧАЕС до 1986 року – це 13 об'єктів площею 2329 га. Пропозиції додаткового створення 13 об'єктів площею 13640 га були розроблені Л.І. Францевичем та Л.С. Балашовим (1997). У 2005 р. «Екоцентр» надав пропозиції щодо створення національного природного парку «Чорнобильська Пуща» площею 201161,9 га. Природно-заповідний фонд зони відчуження ЧАЕС станом на 2007 рік складав 238213 га. У 2007 р. фактично завершився динамічний процес створення нових об'єктів природно-заповідного фонду в межах території зони відчуження ЧАЕС. За структурно-територіальним принципом цей фонд з 2007 року мав такий розподіл: пам'ятки природи – 65 га (0,03%), заповідні урочища – 135 га (0,06%), заказники – 50638 га (21,26%), інші землі – 187375 га (78,66%), загалом – 238213 га. Основою стали гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Іллінський» (в окол. с. Зелена Поляна, створений 1980 року, площа – 2000 га), Чорнобильський спеціальний загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення (гирло р. Прип'ять, створений 2007 року, площа – 48870 га).

У 2013 році Міністерство екології та природних ресурсів України підтримало клопотання екоспільноти щодо створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Після трьох років підготовки, обговорень та погоджень всіх необхідних документів було підписано відповідний Указ Президентом України від 26.04.2016 № 174 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника».

З середини 2017 року Заповідник активно розвивається як самостійна бюджетна установа, що належить до сфери управління Державного агентства України з управління зоною відчуження.

1.3.7. Місцеві громади та населення

З території ЧЗВ було евакуйовано близько 130 000 чоловік населення (з яких 50 000 – з міста Прип'ять). Згідно з Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», проживання населення тут заборонено. Однак з перших післяаварійних років в колишніх населених пунктах несанкціоновано проживає кілька сотень людей, так званих «самопоселенців». А з точки зору органів влади вони є порушниками режиму ЧЗВ.

Про самопоселенців вперше заговорили восени 1988 року. Тоді співробітники МВС нараховували 1200 чоловік, які повернулися до ЧЗВ. Спровокувало масове повернення інформація про підготовку реевакуації населення до південних районів ЧЗВ. Пізніше це рішення відмінили, але воно вже заклало ту структуру розселення самопоселенців, яка проіснувала майже 25 років. На той час вони проживали в 17 селах та м. Чорнобиль. Всі села, за виключенням с. Новошепеличі, розташовані в південній частині ЧЗВ, що обмежена з півночі дорогою Луб'янка-Чорнобиль-Славутич, з інших боків – кордоном зони відчуження. 1200 самопоселенців в 1988 році – це максимум їх чисельності. Перший великий спад чисельності населення відбувся в 1991-1992 роках. Тоді багато людей вже в друге покинули свої домівки, коли зрозуміли, що звичне життя не повернеться. В 1992 році у ЧЗВ проживало 800 самопоселенців, в 1999 – 600, в 2005 – 350, в 2013 – 180. На початок 2019 року в ЧЗВ проживало 128 самопоселенців. В місті Чорнобиль завжди проживало близько половини їх чисельності. Для забезпечення життя самопоселенців працюють служби та установи ЧЗВ: у відділу поліції існує служба дільничних інспекторів, окрема бригада швидкої допомоги в СМСЧ-16, а вирішенням загальних питань займається соціальний відділ.

У м. Чорнобиль розташовані основні адміністративні та виробничі площі підприємств та установ, які виконують завдання в ЗВіЗБ(о)В. Чисельність персоналу – біля 3500 чоловік.

Заповідник межує з двома районами – Вишгородським (Київська область), Коростенським (Житомирська область), загальна чисельність населення в яких складає біля 50 000 чоловік. Щільність населення – від 4 до 8 ос./км². Ці райони є основним місцем проведення еколого-освітніх заходів, які проводить Заповідник. Це є актуальним, тому що переважну більшість несанкціонованих проникнень на територію Заповідника здійснюють місцеві мешканці.

Соціально-економічна ситуація в регіоні залишається складною, особливо в Вишгородському та Коростенському районах. Причини цього: традиційна низька щільність населення та обмеження на господарську діяльність внаслідок аварії на ЧАЕС.

З 2002 року у регіоні розташування Заповідника запроваджено «Чорнобильську програму відродження та розвитку» (англ. *Chernobyl Recovery and Development Programme*) – гуманітарну програму ООН, спрямовану на забезпечення повернення до нормального життя людей, що живуть в регіонах, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, підтримку Уряду України у галузі подолання екологічних, економічних та соціальних наслідків аварії, впровадження сталого людського розвитку у постраждалих регіонах. Програма передбачає подальшу підтримку Уряду України в розробці та реалізації орієнтованих на розвиток рішень для регіонів. Для досягнення мети здійснюються заходи у кількох напрямках: підтримка законодавчих змін, впровадження інноваційних стратегій щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, забезпечення сталого розвитку постраждалих регіонів, інформування населення, допомога місцевим громадам у сфері самоорганізації та самоуправління, реалізація програм соціального, економічного, екологічного розвитку, зміцнення та розвиток системи інституційної підтримки, потенціалу організацій та установ, що мають сприяти соціально-економічному розвитку та екологічному відродженню Чорнобильських регіонів.

1.3.8. Земля

Структура земель в межах Заповідника наведена в таблиці 1.21. та за категоріями в межах лісових земель в таблиці 1.22.

Таблиця 1.21.

Розподіл земель Заповідника за угіддями

№ з/п	Угіддя	Площа	
		га	%
1.	Сільськогосподарські землі, всього	38895,2	17,2
1.1.	з них сільгоспугіддя	-	-
1.2.	інші	-	-
	Забруднені сільськогосподарські угіддя, які не використовуються у сільськогосподарському виробництві	38895,2	17,2
1.1.1	із сільгоспугідь: рілля	-	-
1.1.2	перелоги	38895,2	17,2
1.1.3	багаторічні насадження	-	-
1.1.4	сіножаті	-	-
1.1.5	пасовища	-	-
2.	Ліси та інші лісовкриті площі, всього	147815,7	65,1
2.1	з них: лісові ділянки, всього	147128,9	64,8
2.2	чагарники	686,8	0,3
3.	Забудовані землі, всього	79,6	+
4.	Відкриті заболочені землі, всього	17956,9	7,9

5.	Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	-	-
6.	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	11761,7	5,2
6	з них: кам'янисті місця	-	-
6.1	піски (включаючи пляжі)	409,9	0,2
6.2	яри	-	-
6.3	інші	11351,8	5,0
7.	Води, всього	10455,6	4,6
7.1	з них: природні водотоки	2512,0	1,1
7.2	штучні водотоки	1373,1	0,6
7.3	озера, лимани	437,9	0,2
7.4	ставки	118,8	0,1
7.5	водосховища	6013,8	2,6
	Всього	226964,7	100,0

Таблиця 1.22

Розподіл лісових ділянок Заповідника за категоріями

№ з/п	Категорії лісових ділянок	Площа	
		га	%
1.	Вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки, всього	98245,1	66,8
	у т. ч. лісові культури	67255,8	45,7
2.	Не вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки, всього	48883,8	33,2
	у т.ч.:	-	-
	незімкнуті лісові культури	351,9	0,2
	лісові розсадники, плантації	-	-
	рідколісся	218,2	0,1
	згарища	5402,2	3,7
	зруби	229,8	0,2
	галявини	38895,2	26,4
	лісові шляхи, просіки тощо	3786,5	2,6
	Разом лісових ділянок	147128,9	100,0

1.3.9. Інфраструктура та зв'язок

Через ЧЗВ з заходу на схід проходить залізнична гілка Вільча-Славутич. У межах зони відчуження діють на цей час тільки три станції: Вільча і Янів (вантажні) та Семиходи (пасажирська). Від станції Семиходи до міста Славутич залізниця електрифікована і використовується для перевезення пасажирськими електропоїздами обслуговуючого персоналу Чорнобильської АЕС. До станції Янів надходять вантажі для ЧАЕС та структурних підрозділів ДАЗВ. Від станції Семиходи до станції Вільча залізниця знаходиться у підпорядкуванні спеціалізованого підрозділу ДАЗВ. Загальна довжина залізничної колії в межах зони відчуження становить 75 км. Вздовж залізниці виділена смуга відведення у тому розмірі, який існував до 1986 року.

КМУ прийняв розпорядження від 03.02.2021 № 91 «Про передачу державного майна» щодо передачі на баланс ДП НАЕК «Енергоатом» колії на ділянці від станції Вільча до станції Янів у зоні відчуження.

До Чорнобильської АЕС надходять чисельні під'їзні залізничні колії. Найбільша з них від ст. Янів має довжину близько 8 км.

На території зони відчуження існує значна мережа автомобільних шляхів з твердим покриттям (в основному асфальтним). Вони не включені до земель ДСП «Північна Пуща».

До доріг загального користування державного значення (регіональні автомобільні дороги) належать: Київ – Іванків – Овруч (Р-02) – 8 км і Чернігів – Пакуль – КПП «Славутич» – Чорнобиль (Р-56) – 14 км.

Загальна довжина шляхів складає 606 км, в т.ч. державного значення – 22 км, місцевого - 584 км (в т.ч. брукованих – 18 км, з ґрунтовим поліпшеним покриттям – 25 км). Всі дороги місцевого значення підпорядковані спеціалізованому підрозділу ДАЗВ, який займається доглядом за ними. Регіональні автомобільні дороги визначені у відповідності з Переліком автомобільних доріг загального користування державного значення, затвердженим постановою КМУ від 30.01.2019 № 55. Основні дороги в зоні відчуження були передані на баланс Служби автомобільних доріг у Київській області.

Дороги місцевого значення використовуються практично тільки для автомобільних перевезень організаціями, які діють на території зони відчуження. Транзитні перевезення через територію зони відчуження здійснюються тільки по регіональній автомобільній дорозі, а також дорогами Мозир – Овруч та (Мозир – Овруч) – Вільча – КПП «Овруч».

Лісовпорядкуванням на території ДСП «Північна Пуща» враховано 1590 км ґрунтових доріг лісогосподарського призначення. Ці дороги використовуються частково для виконання тих чи інших лісогосподарських робіт, а також з протипожежною метою. Значна частина таких доріг знаходиться у занедбаному стані (заростають чагарниками, завалені вітровальними деревами, розмиті). ДСП «Північна Пуща» виконує періодичне очищення та ремонт частини доріг для забезпечення виконання лісогосподарських робіт на певних ділянках або проїзду пожежної техніки.

В цілому густина шляхової мережі у межах зони відчуження складає $0,87 \text{ км/км}^2$, в тому числі таких, що не включені до складу ДСП «Північна Пуща» – $0,23 \text{ км/км}^2$, лісогосподарських – $0,64 \text{ км/км}^2$.

Для контролю за в'їздом в зону відчуження і виїздом з неї автотранспорту та людей діють контрольно-перепускні пункти (КПП): «Дитятки», «Зелений Мис», «Старі Соколи», «Діброва», «Паришів-1», «Паришів-2», «Нові Шепеличі», «Бички», «Теремці», «Овруч», «Поліське». Крім того, діють КПП на в'їзді у так звану десятикілометрову частину зони відчуження та м. Прип'ять. Основними КПП, що діють в постійному режимі, є «Дитятки», «Старі Соколи», «Паришів-2», «Діброва», «Овруч», «Поліське». На дорозі (Мозир – Овруч) – Вільча – КПП «Овруч» на північ від Вільчі діють прикордонний та митний пункти пропуску автотранспорту.

З метою запобігання несанкціонованому проникненню у зону відчуження її територія, в основному з південного та південно-західного напрямку, огорожена. Вздовж південної межі зони відчуження прорубано протипожежний розрив шириною 50 м, встановлена нова огорожа, збудована дорога з твердим покриттям для пересування охорони. Окрім того, у зоні відчуження існує огорожа навколо десятикілометрової її частини та навколо м. Прип'ять. Огорожа навколо десятикілометрової частини Зони на цей час в багатьох місцях знаходиться вже у незадовільному стані.

Мобільний зв'язок на території Заповідника представлений різними операторами. Натомість мобільний зв'язок не по всій території є якісним.

1.3.10. Промисловість

Іванківщина після Чорнобильської катастрофи потрапила до категорії депресивних територій. Хоч раніше район вважався сільськогосподарським з незначною часткою промисловості. Промисловий потенціал району натеper представлений шістьма промисловими підприємствами різних форм власності: ВАТ «Промінь», хлібокомбінат Іванківського райспоживтовариства, ДП ТОВ «Інтегдиф», ТОВ «Тетерів», ВАТ «Іванківський маслозавод», КП «Іванківтепломережа».

Серед промислових підприємств різних форм власності діють ДП «Іванківське лісове господарство» з річним обсягом реалізованої продукції понад 20 млн грн. При цьому більша частина продукції направляється на експорт. В районі діє Іванківське спеціалізоване державне агролісогосподарське підприємство. Досить успішно працює також будівельна організація ВАТ «ПМК-2».

Останніми роками інвестори налагоджують виробництво інноваційної енергозберігаючої ізоляції (ТОВ «Вердані» у с. Макарівка), завершили будівництво заводу з виробництва будматеріалів і пластмасової тари (поблизу Іванкова).

Фірма LENNOX розробила інвестиційний проект «Створення підприємства по збору та утилізації твердих побутових відходів» потужністю 12 тонн на добу.

Крім того, у безпосередній близькості до території Заповідника розміщена ЧЗВ в межах 10-км зони. Значні потенційні іноземні інвестиції сприяють поступовому перетворенню частини ЧЗВ на територію спеціального промислового використання. Уряд України планує перетворити частину зони відчуження на територію спеціального промислового використання.

До території спеціального промислового використання входять міста Прип'ять і Чорнобиль, об'єкти «Вектор» та сама Чорнобильська АЕС і збудована під неї енергетична інфраструктура.

На теперішній час у 10-км зоні відчуження збудована перша сонячна електростанція, яка є приватною інвестицією. У 2016 році низка канадських інвесторів зацікавилась будівництвом сонячних електростанцій та біопаливних заводів у Чорнобильській зоні.

1.3.11. Побутове обслуговування та громадське харчування

Надання побутових послуг, або побутове обслуговування населення – це задоволення запитів людей, пов'язаних з їх побутом, тобто областю соціального життя, покликане задовольнити різного роду сімейно-побутові потреби людини. Перелам у розвитку сфери побутових послуг регіону відбувся двічі. Вперше – після катастрофи на Чорнобильській АЕС, коли були відселені усі жителі регіону і надавати побутові послуги та послуги громадського харчування не було кому. Вдруге – під час економічної кризи 1998 року, коли обсяги платних побутових послуг у порівнянні з іншими галузями економіки падали найбільш швидкими темпами і мали найнижчі макроекономічні показники. Головною причиною більш ніж триразового падіння обсягів споживання послуг є різке зниження доходів населення на початку ринкових реформ, багаторазове зростання цін на більшість видів послуг, скорочення мережі організацій сфери послуг за окремими видами. У регіоні Заповідника падіння рівня побутових послуг пов'язане з Чорнобильською катастрофою, після якої примусове виселення людей супроводжувалося різким падінням попиту на побутові послуги аж до їх припинення.

Така ж ситуація в регіоні і зі сферою громадського харчування. Її розвиток можливий лише у тому випадку, коли зростатиме число споживачів цих послуг, якими можуть бути туристи, місцеві мешканці та інші групи людей.

У регіоні розміщення Заповідника побутове обслуговування та громадське харчування представлені Іванківським об'єднанням громадського харчування «Гетерів» та Державним спеціалізованим підприємством «Чорнобильський спецкомбінат», який є невід'ємною частиною інфраструктури зони відчуження, яка забезпечує функціонування об'єктів, розташованих на цій території, та надає послуги працівникам підприємств зони відчуження. Останній об'єднує у собі 10 підрозділів, де працюють 1373 працівники. Головними завданнями спецкомбінату є:

- збирання та захоронення радіоактивних матеріалів;
- експлуатація та обслуговування об'єктів поводження з радіоактивними речовинами;

- житлово-комунальні послуги, харчування персоналу, автомобільні перевезення, будівельно-ремонтні роботи;
- охорона території, фізичний захист об'єктів;
- забезпечення належного санітарного та пожежобезпечного стану.

Ще одна важлива функція, покладена на підприємство – це забезпечення контрольно-пропускного режиму. ДСП «Чорнобильський спецкомбінат» забезпечує цілодобову координація роботи чергових і оперативних відділів підприємств зони відчуження, надає персоналу підприємств перепустки та технічні документи з питань контрольно-пропускного режиму, координує взаємодію між керівництвом підприємства та ДАЗВ у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Проте навіть така, здавалося б, рутинна робота для працівників зони відчуження набуває особливого значення:

1.3.12. Сільське господарство

Сільське господарство є однією з головних галузей Київського Полісся, але в нинішніх екологічних умовах особливо гостро стоїть проблема продовольчої безпеки регіону, хоч з 2001 року і спостерігається тенденція до зростання виробництва валової продукції сільського господарства (як продукції рослинництва, так і тваринництва). Забруднення території радіонуклідами негативно позначається на розвитку аграрного сектора економіки регіону, до того ж рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств перебуває в обернено пропорційній залежності від рівня забруднення ґрунту радіонуклідами. Оскільки сільськогосподарське виробництво в регіоні є основною сферою зайнятості населення, працевлаштування в сільському господарстві стабільно знижуються як в області загалом, так і в поліській її частині зокрема. Це зумовлено, з одного боку, непопулярністю серед сільського населення низькооплачуваної роботи в аграрній сфері, а з іншого – зменшенням кількості робочих місць саме в рослинництві внаслідок автоматизації виробництва. Окрім того, погіршення соціально-економічних умов призводить до скорочення кількості мешканців Київського Полісся, особливо сільських. Постійне скорочення кількості населення є характерним для всіх районів, за винятком Києво-Святошинського. З 2012 року у регіоні спостерігається тенденція до зростання міграційного приросту населення.

За характером структури сільського господарства Київського Полісся можна стверджувати, що воно ще не використовує свій потенціал сповна. Так, за виробництвом сільськогосподарської продукції Іванківський та Поліський райони посідають одні з останніх місць в області. Величина частки валової продукції як рослинництва, так і тваринництва є далекою від доаварійної. Наприклад, валова продукція зернових і зернобобових, вироблених на території Київського Полісся, становить всього 6,8% від загальнообласної, технічних культур – 2,7%. Однак високими є показники з виробництва картоплі, овоче-баштанних та плодово-ягідних культур. Стосовно тваринництва, то провідною його галуззю на території Київського Полісся нині можна вважати птахівництво (67% валового виробництва від обласного); частки скотарства та свинарства становлять відповідно – 11,8 та 14,7%. Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності у підприємствах Київського Полісся останніми роками коливається в межах 17-20%.

Останніми десятиліттями відбулося перепрофілювання сільськогосподарського виробництва регіону. Такі традиційні для нього галузі, як льонарство і хмелярство, зовсім занепали. За післяаварійні роки більшість галузей тваринництва, особливо молочне скотарство, стали нерентабельними внаслідок понаднормативного забруднення продукції, а також через негативний екологічний імідж регіону. Тваринництво Київського Полісся, як і області загалом, переорієнтувало своє виробництво з м'ясного скотарства на птахівництво. Це пов'язано з тим, що найбільшим ринком збуту молока, м'яса та яєць, фактично, є м. Київ, що своєю чергою сприяє інтенсивнішому їх виробництву.

Нині в Іванкові функціонують 15 сільськогосподарських підприємств з невеликою кількістю працюючих. Серед них: 11 – СГВК, 2 – СТОВ, 1 – ВАТ, 1 – фермерське господарство. Пріоритетним напрямком є вирощування зернових і технічних культур. На землях Іванківського району працюють інвестори – ТОВ «Зелена хвиля», ТОВ «Укрзернопром-Іванків».

Корпорацією «Агро-Союз» розроблено інвестиційний проект «Іванків» загальною вартістю 41,6 млн дол. США, основною метою якого є організація бізнесу в галузі м'ясного і молочно-тваринництва з використанням 10 тис. га ріллі та 6 тис. га пасовищ, вирощуванням 30 тис. голів свиней за рік і утриманням 1200 високопродуктивних корів.

Поступово на прилеглих до Заповідника землях відновлюється сільськогосподарське виробництво. Мова йде про третю й четверту зони радіоактивного забруднення, які розташовані за межами зони відчуження. В Вишгородському районі Київської області інвестори почали обробляти 50 тисяч гектарів землі для вирощування зернових і технічних культур, а в подальшому, можливо, картоплі та інших овочевих культур. Увесь проект передбачає також будівництво молокозаводу, свиноферми, елеватора, насінневого заводу.

Більшість галузей тваринництва, особливо молочне скотарство, стали нерентабельними внаслідок понаднормативного забруднення продукції, а також через негативний екологічний імідж регіону. Найбільш конкурентоспроможними в умовах Київського Полісся на сьогодні є великотоварні підприємства. Для одержання радіологічно-безпечної продукції як рослинництва, так і тваринництва на всій території, що зазнала радіоактивного забруднення, необхідно проводити рекомендовані заходи. А оскільки сільськогосподарські підприємства регіону не в змозі це забезпечити в повному обсязі через відсутність коштів, існує необхідність впровадження системи економічного стимулювання сільськогосподарських виробників, яка передбачатиме комплексну реалізацію низки економічних, екологічних, адміністративних і соціально-психологічних дій. Для підвищення рівня рентабельності підприємств на радіоактивно забруднених територіях слід дотримуватися рекомендацій щодо спеціалізації сільськогосподарського виробництва у регіонах, які зазнали радіоактивного забруднення.

1.3.13. Лісове господарство

Певне місце у народногосподарському комплексі регіону займає лісове господарство. Основним лісокористувачем на даних територіях є Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, що розташований в північній частині Київської області на території Вишгородського адміністративного району.

До складу Заповідника входять 13 природоохоронних науково-дослідних відділень (ПНДВ) (Бенівське, Денисовицьке, Вільчівське, Яковецьке, Луб'янське, Дібровське, Паришівське, Теремцівське, Опачицьке, Розсохівське, Куповатське, Поліське та Корогодське). Ліси Заповідника знаходяться в басейнах річок Прип'ять, Уж, Ілля. Загальна площа земель лісового фонду становить 226964,7 га.

Основними деревними породами на території Заповідника є сосна (56,1 %), дуб (4,6 %), береза (28,9 %), вільха (7,6 %), осика (1,1 %) інші породи (1,5 %). Лісистість адміністративних районів, на яких розташований Заповідник складає: Іванківський район – 58,5 %, Поліський район – 66,4 %. Ліси на території розташовані практично суцільним масивом в північній частині Заповідника, та окремими урочищами – в південній.

Середній вік лісових насаджень – 53 роки. Середній клас бонітету (показник продуктивності) – 1,46. Середня повнота – 0,71 (оптимальна 0,7-0,9).

У відповідності з Указом Президента України від 26.04.2016 № 174 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» до складу Заповідника увійшли земельні ділянки в межах зони відчуження площею 226964,7 га.

Основне (базове) лісовпорядкування для території Зони відчуження (ДСП «Північна Пуща») було виконано у 2016 році.

З наявних лісовпорядних документів була вибрана відповідна таксаційна характеристика лісових ділянок, які за вищевказаним Указом Президента України включені до Заповідника. Такі таксаційні показники, як вік, повнота та типи лісорослинних умов деревостанів, були відповідним чином актуалізовані з метою приведення їх у всіх підприємствах до стану на 01.01.2016.

Для отримання більш точної характеристики всіх лісових ділянок та більш повного і точного набору видів і обсягів, потрібних для виконання на них тих чи інших природоохоронних заходів, необхідна актуалізація даних та внесення відповідних змін у лісовпорядні документи.

У зв'язку зі створенням Заповідника у відповідності з постановою КМУ від 16.05.2007 № 733 «Про затвердження поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» проектується віднесення всіх його лісових ділянок до категорії – ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення.

У відповідності до такого поділу були встановлені віки стиглості насаджень Заповідника. Встановлені вони згідно до діючих «Оптимальних візрів рубок в лесах Украинской ССР», затверджених Міністерством лісового господарства України 21.10.1983.

Більшість назв показників, за якими подається характеристика лісового фонду у наступних таблицях і тексті, запозичена з відповідних форм лісовпорядкування (2016) (табл. 1.23).

В цілому до заповідної зони віднесено 31,7 % лісових ділянок Заповідника, до буферної зони – 18,8 %, до зони регульованого заповідного режиму – 19,8 %, до зони антропогенних ландшафтів – 29,6 %. Площі в таблиці наводяться згідно з матеріалами останнього базового лісовпорядкування, яке проводилось у зоні відчуження в 2016 році.

Таблиця 1.23

Розподіл лісових ділянок серед землекористувачів у розрізі функціональних зон

Землекористувачі та землевласники	Заповідна зона		Буферна зона		Зона регульованого заповідного режиму		Зона антропогенних ландшафтів		Усього	
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%
1. Адміністративний район – Вишгородський										
Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник	36692,91	16,2	28107,01	12,4	44990,40	19,8	36092,48	15,9	145882,80	64,3
2. Адміністративний район – Вишгородський										
Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник	35249,00	15,5	14675,70	6,5	35,60	0,0	31121,60	13,7	81081,90	35,7
Всього	71941,91	31,7	42782,71	18,8	45026,00	19,8	67214,08	29,6	226964,70	100,0

Територія Заповідника знаходиться в межах адміністративного району – Вишгородського Київської області.

У межах земель, які надані адміністрації Заповідника у постійне користування, знаходиться 226964,7 га з них:

71941,91 га – у заповідній зоні,

42782,71 га – у буферній зоні,

45026,00 га – у зоні регульованого заповідного режиму,
67214,08 га – у зоні антропогенних ландшафтів.

Характеристика земель лісового фонду за віками природної стиглості та розподіл насаджень за віковими групами у розрізі функціональних зон наведено у таблиці 1.24, а розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за класами бонітету та панівними породами у таблиці 1.25.

Таблиця 1.24

**Віки природної стиглості насаджень та розподіл їх за віковими групами
у розрізі функціональних зон**

Панівна порода	Вік стиглості	Тривалість класів віку	Групи віку					
			молодняки		середньовікові	пристигли	стигли	перестійні
			I вік	II вік				
Функціональні зони: заповідна, буферна та регульованого заповідного режиму								
Сосна, модрина, ялиця	121	10	1-20	21-40	41-100	101-120	121-160	161 і вище
Ялина	71	10	1-20	21-40	41-50	51-70	71-110	111 і вище
Дуб насінневий III і вище бонітету та порослевий II і вище бонітету (дуб високостовбурний)	161	10	1-20	21-41	41-140	141-160	161-200	201 і вище
Дуб насінневий IV і нижче бонітету та порослевий III і нижче бонітету (дуб низькостовбурний)	91	10	1-10	11-20	21-80	81-90	91-110	111 і вище
Дуб червоний, клен гостролистий, ясен звичайний	91	10	1-20	21-40	41-70	71-90	91-130	131 і вище
Бук, клен явір	121	10	1-20	21-40	41-100	101-120	121-160	161 і вище
граб	71	10	1-10	11-20	21-60	61-70	71-90	91 і вище
В'язові, ясен зелений	41	5	1-10	11-20	21-30	31-40	41-60	61 і вище
Робінія звичайна	36	5	1-5	6-10	11-30	31-35	36-45	46 і вище
Береза, вільха чорна	71	10	1-10	11-20	21-60	61-70	71-90	91 і вище
Осіка	41	10	1-10	11-20	21-30	31-40	41-60	61 і вище
Липа	91	10	1-10	11-20	21-80	81-90	91-110	111 і вище
Тополя, верба деревна	36	5	1-5	6-10	11-30	31-35	36-45	46 і вище
Верби чагарникові	3	1	1			2	3-4	5 і вище
Функціональна зона – антропогенних ландшафтів								
Сосна, модрина, ялиця	101	10	1-20	21-40	41-80	81-100	101-140	141 і вище
Ялина	61	10	1-10	11-20	21-40	41-60	61-100	101 і вище

Дуб насінневий III і вище бонітету та порослевий II і вище бонітету (дуб високостовбурний)	131	10	1-20	21-40	41-110	111-130	131-170	171 і вище
Дуб насінневий IV і нижче бонітету та порослевий III і нижче бонітету (дуб низькостовбурний)	71	10	1-10	11-20	21-60	61-70	71-90	91 і вище
Дуб червоний, клен гостролистий, ясен звичайний	81	10	1-20	21-40	41-60	61-80	81-120	121 і вище
Бук, клен явір	101	10	1-20	21-40	41-80	81-100	101-140	141 і вище
Граб	61	10	1-10	11-20	21-50	51-60	61-80	81 і вище
В'язові, ясен зелений	41	5	1-10	11-20	21-30	31-40	41-60	61 і вище
Робінія звичайна	31	5	1-5	6-10	11-25	26-30	31-40	41 і вище
Береза, вільха чорна	61	10	1-10	11-20	21-50	51-60	61-80	81 і вище
Осика	41	10	1-10	11-20	21-30	31-40	41-60	61 і вище
Липа	81	10	1-10	11-20	21-70	71-80	81-100	101 і вище
Тополя, верба деревна	31	5	1-5	6-10	11-25	26-30	31-40	41 і вище
Верби чагарникові	3	1	1			2	3-4	5 і вище

Насадження з панівною породою дуб звичайний при лісовпорядкуванні поділяються за певними ознаками по продуктивності на високостовбурну та низькостовбурну господарські секції, для яких встановлюється різний вік природної стиглості.

Таблиця 1.25

Розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за класами бонітету та панівними породами (усього та у розрізі функціональних зон)

Панівна порода	Класи бонітету								Усього	%
	1 ^b	1 ^a	1	2	3	4	5	5 ^a		
	і вище									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього по Заповіднику										
Сосна Банкса			19	9,9	6,4	0,5			35,8	0,03
Акація біла	26	58,5	79	72,9	25	0,2	1,9		263,5	0,19
Береза повисла	433,6	4651	14827,1	17102,7	2879,9	351,3	73	2,6	40321,2	28,95
Вільха чорна	20,2	412,9	2270,7	6747,1	950	114,1	5,8		10520,8	7,55
Верба біла			8,5	5,6	102,7	216,1	290,3	50,1	673,3	0,48
Верба козяча			21,6	121,9	109,6	90,3	52,5	21,3	417,2	0,30
Верба ламка			14	7,5	4	14,7	61,4	11,3	112,9	0,08
Верба прутувидна				2,3	2,8	6,5	9,3		20,9	0,02
Граб звичайний			11,9	63,5	69,5	2,9			147,8	0,11

Груша звичайна			1,6	3,5					5,1	0,00
Дуб звичайний		25,7	746,6	3740,4	1829,6	256,1	65,2	2,1	6665,7	4,79
Дуб червоний	16,6		20,8	34,8	36,3	6,1			114,6	0,08
Клен гостролистий			5,9	5,8	3,2				14,9	0,01
Клен польовий					2,3				2,3	0,00
Клен ясенolistий			9,3	2,8		0,9			13	0,01
Осика	3,5	107,2	909,6	466,4	30,3	2,2			1519,2	1,09
Сосна звичайна	563	10052,6	40874,92	20881,11	4610,9	1003,7	203,5	1,9	78191,63	56,14
Тополя біла						3,3			3,3	0,00
Тополя канадська					1,4	8,8	7,9		18,1	0,01
Тополя чорна				0,8	0,4	2,4	0,8		4,4	0,00
Шелюга				27,3			0,6		27,9	0,02
Яблуня домашня					0,5	26,9	52,2	30	109,6	0,08
Ясен звичайний	2,7	12,3	21,1						36,1	0,03
Ясен зелений			8,6	4					12,6	0,01
Ялина європейська		14,1	14,4	4,6	0,3				33,4	0,02
Всього по Заповіднику	1065,6	15334,3	59864,62	49304,91	10665,1	2107	824,4	119,3	139285,23	100,00
У %	0,77	11,01	42,98	35,40	7,66	1,51	0,59	0,09	100,00	
В тому числі за функціональними зонами:										
Заповідна зона										
Сосна Банкса				1,8		0,5			2,3	0,00
Акація біла		0,3	0,3	6,7	1,8				9,1	0,02
Береза повисла	60	1547,8	6504,5	8775,7	1437,9	169,2	59,1		18554,2	33,05
Вільха чорна	1,7	118	1070,8	3117,5	381,7	50,5	5,3		4745,5	8,45
Верба біла				1,6	39,5	26,4	72,4	7,7	147,6	0,26
Верба козяча			9,2	79,4	31,6	30,4	28,1		178,7	0,32
Верба ламка						6,7	4,7		11,4	0,02
Верба прутovidна					2,8	4,5	7,5		14,8	0,03
Граб звичайний			6,4	44,1	47,8				98,3	0,18
Дуб звичайний			435,7	2318,2	1007,2	36,8			3797,9	6,77
Дуб червоний				3,1					3,1	0,01
Клен гостролистий					1,7				1,7	0,00
Клен ясенolistий				1,2					1,2	0,00
Осика		59,5	623,6	333,8	8	2,2			1027,1	1,83
Сосна звичайна	84,8	3004,9	16085,9	6481,01	1430,2	296,2	54,7		27437,71	48,88
Тополя біла						3,3			3,3	0,01
Тополя канадська						5,1	0,5		5,6	0,01
Шелюга				27,3					27,3	0,05
Яблуня домашня								17	17	0,03
Ясен звичайний		12,3	17,8						30,1	0,05

Ялина європейська		4,8	10,7	3,2	0,3				19	0,03
Всього по Заповіднику	146,5	4747,6	24764,9	21194,61	4390,5	631,8	232,3	24,7	56132,91	100,00
У %	0,26	8,46	44,12	37,76	7,82	1,13	0,41	0,04	100,00	
	Буферна зона									
Сосна Банкса				1,9	3,1				5,0	0,02
Акація біла		2,8	1,3	6	2,3		1,9		14,3	0,06
Береза повисла	115,8	1049,7	2323,1	2728,1	496	57,9	13,9	2,6	6787,1	28,15
Вільха чорна	5,5	83,7	535,1	1415,2	152,8				2192,3	9,09
Верба біла			8,5	3,8	60,6	134,1	46	4,4	257,4	1,07
Верба козяча				8,6	24,2	33,4	18	5,3	89,5	0,37
Верба ламка				4,3	2,8	2,6	11,6	11,3	32,6	0,14
Верба прутувидна							1,8		1,8	0,01
Граб звичайний			2,8	3,4	2,4				8,6	0,04
Дуб звичайний		11	82,6	470,8	237,3	120	24,6		946,3	3,92
Дуб червоний	4,6			2,1	9,7				16,4	0,07
Клен гостролистий				5,8	1,5				7,3	0,03
Осика	0,6	9,3	178,6	82,8					271,3	1,13
Сосна звичайна	83,3	1835,7	6137,91	4101,4	1013,8	211,2	61,6		13444,9	55,76
Тополя канадська						0,8			0,8	0,00
Тополя чорна				0,8		2,4			3,2	0,01
Яблуня домашня					0,5	15,4	11		26,9	0,11
Ясен звичайний	2,7		0,7						3,4	0,01
Ялина європейська		4,2		0,3					4,5	0,02
Всього по Заповіднику	212,5	2996,4	9270,61	8835,3	2007	577,8	190,4	23,6	24113,6	100,00
У %	0,88	12,43	38,45	36,64	8,32	2,40	0,79	0,10	100,00	
	Зона регульованого заповідного режиму									
Сосна Банкса			16,4	4,2					20,6	0,07
Акація біла	20,7	47,7	40,8	28,6	15,6				153,4	0,56
Береза повисла	174,4	803	2374,3	2476,4	579,1	53,7			6460,9	23,40
Вільха чорна	2	142,4	385,1	1289,3	229,7	49,9	0,5		2098,9	7,60
Верба біла				0,2	2,2	36,6	65,8	3,4	108,2	0,39
Верба козяча					6,7	4,4	1		12,1	0,04
Граб звичайний				0,8	1	2,9			4,7	0,02
Груша звичайна				3,5					3,5	0,01
Дуб звичайний		6,5	119,5	482,2	240	23	7,2		878,4	3,18
Дуб червоний			17,3	24,8	4,6	6,1			52,8	0,19
Осика	1,6	20,1	27,9	34,4					84	0,30
Сосна звичайна	213,6	2481,2	8382,5	5094	1147,4	331,4	82,1	1,9	17734,1	64,22

Тополя чорна					0,4		0,8		1,2	0,00
Ялина європейська			2,6	0,4					3	0,01
Всього	412,3	3500,9	11366,4	9438,8	2226,7	508	157,4	5,3	27615,8	100,00
У %	1,49	12,68	41,16	34,18	8,06	1,84	0,57	0,02	100,00	
	Зона антропогенних ландшафтів									
Сосна Банкса			2,6	2	3,3				7,9	0,03
Акація біла	5,3	7,7	36,6	31,6	5,3	0,2			86,7	0,28
Береза повисла	83,4	1250,5	3625,2	3122,5	366,9	70,5			8519,0	27,11
Вільха чорна	11	68,8	279,7	925,1	185,8	13,7			1484,1	4,72
Верба біла					0,4	19	106,1	34,6	160,1	0,51
Верба козяча			12,4	33,9	47,1	22,1	5,4	16	136,9	0,44
Верба ламка			14	3,2	1,2	5,4	45,1		68,9	0,22
Верба прутувидна				2,3		2			4,3	0,01
Гراب звичайний			2,7	15,2	18,3				36,2	0,12
Груша звичайна			1,6						1,6	0,01
Дуб звичайний		8,2	108,8	469,2	345,1	76,3	33,4	2,1	1043,1	3,32
Дуб червоний	12		3,5	4,8	22				42,3	0,13
Клен гостролистий			5,9						5,9	0,02
Клен польовий					2,3				2,3	0,01
Клен ясенolistий			9,3	1,6		0,9			11,8	0,04
Осика	1,3	18,3	79,5	15,4	22,3				136,8	0,44
Сосна звичайна	181,3	2730,8	10268,61	5204,7	1019,5	164,9	5,1		19574,9	62,30
Тополя канадська					1,4	2,9	7,4		11,7	0,04
Шелюга							0,6		0,6	0,00
Яблуня домашня						11,5	41,2	13	65,7	0,21
Ясен звичайний			2,6						2,6	0,01
Ясен зелений			8,6	4					12,6	0,04
Ялина європейська		5,1	1,1	0,7					6,9	0,02
Всього	294,3	4089,4	14462,71	9836,2	2040,9	389,4	244,3	65,7	31422,9	100,00
У %	0,94	13,01	46,03	31,30	6,49	1,24	0,78	0,21	100,00	

Практично насадження всіх панівних порід Заповідника є характерними для Полісся України.

У Заповіднику переважають насадження 1 та 2 класів бонітету. В цілому вони займають 78,38 %, у заповідній зоні – 81,88 %, у буферній зоні – 75,09 %, у зоні регульованого заповідного режиму – 75,34 %, у зоні антропогенних ландшафтів – 77,33 %. Середній клас бонітету насаджень в цілому по Заповіднику становить 1,46, у заповідній зоні – 1,5, у буферній зоні – 1,5, у зоні регульованого заповідного режиму – 1,5, у зоні антропогенних ландшафтів – 1,37 (табл. 1.26).

Розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за групами віку та панівними породами (усього та у розрізі функціональних зон)

Панівна порода	Трива лість класів віку	Групи віку						Разом	
		молодняки		середньові кові	пристиг аючі	стиглі	перес тійні		
		I вікової групи	II вікової групи						
1	3	4	5	6	7	8	9	10	
Всього по Заповіднику									
Сосна Банкса	10	20,6	4,8	10,4					35,8
Акація біла	5	6,1		153,5	9,4	31,5	63		263,5
Береза повисла	10	991,4	4459,5	30192,5	3038	1621,9	17,9		40321,2
Вільха чорна	10	22,3	263,8	6982,4	1910,3	1250,2	91,8		10520,8
Верба біла	5	20,2	35	372,1	139,9	64,1	42		673,3
Верба козяча	5	26,3	183,5	129,6	72,5	5,3			417,2
Верба ламка	5	3	68,8	31,6		9,5			112,9
Верба прутувидна	5		16,4		4,5				20,9
Граб звичайний	10	1,6	17,3	29,4	75,2	24,3			147,8
Груша звичайна	10		5,1						5,1
Дуб звичайний	10	28,3	275	5279,7	690,2	304,9	87,6		6665,7
Дуб червоний	10	26,2	88,4						114,6
Клен гостролистий	10	5,9	3,2	5,8					14,9
Клен польовий	10		2,3						2,3
Клен ясенolistий	5		9,3	2,1		1,6			13
Осика	10	6,6	18	74,4	193,8	583,7	642,7		1519,2
Сосна звичайна	10	6916,5	7148	60869,43	2956,2	298,6	2,9		78191,63
Тополя біла	5						3,3		3,3
Тополя канадська	5					9,6	8,5		18,1
Тополя чорна	5					2,6	1,8		4,4
Шелюга	5		27,3		0,6				27,9
Яблуня домашня	10			15,4	47,6	46,6			109,6
Ясен звичайний	10		10,5	20,1	5,5				36,1
Ясен зелений	10	12,6							12,6
Ялина європейська	10		1,4	6,1	25,6		0,3		33,4
Разом		8087,6	12637,6	104174,53	9169,3	4254,4	961,8		139285,23
Заповідна зона									
Сосна Банкса	10			2,3					2,3
Акація біла	5			4,3	0,7	1,9	2,2		9,1
Береза повисла	10	184,5	1402,6	13809,2	2201,8	946,8	9,3		18554,2
Вільха чорна	10	13,5	113,3	2613,9	1341	630,5	33,3		4745,5
Верба біла	5	2,1	29,9	32,2	16,3	30	37,1		147,6
Верба козяча	5	7,1	129,3	11,3	31				178,7
Верба ламка	5		0,9	1,6		8,9			11,4
Верба прутувидна	5		10,3		4,5				14,8
Граб звичайний	10	0,6	14,1	21,9	41,4	20,3			98,3
Дуб звичайний	10	2	90,4	2932	486,4	217	70,1		3797,9
Дуб червоний	10		3,1						3,1
Клен гостролистий	10		1,7						1,7

Клен ясенolistий	5			1,2				1,2
Осика	10		2	22,2	76,5	405,5	520,9	1027,1
Сосна звичайна	10	796	1546,4	24146,21	835,6	111,2	2,3	27437,71
Тополя біла	5						3,3	3,3
Тополя канадська	5						5,6	5,6
Шелюга	5		27,3					27,3
Яблуня домашня	10					17		17
Ясен звичайний	10		9,8	15,7	4,6			30,1
Ялина європейська	10		1,3	2,4	15		0,3	19
Разом		1005,8	3382,4	43616,41	5054,8	2389,1	684,4	56132,91
Буферна зона								
Сосна Банкса	10		3,1	1,9				5
Акація біла	5			7,3	1,3	3,5	2,2	14,3
Береза повисла	10	417,8	986	5078,1	201,7	103,5		6787,1
Вільха чорна	10	7,3	87,2	1656,7	248,3	175,2	17,6	2192,3
Верба біла	5	18,1	5,1	191,1	36,2	5,9	1	257,4
Верба козяча	5		26,8	35	22,4	5,3		89,5
Верба ламка	5	3	6,3	22,7		0,6		32,6
Верба прутovidна	5		1,8					1,8
Граб звичайний	10	1		5,2	2,4			8,6
Дуб звичайний	10	0,6	42,1	791,5	75,1	35,4	1,6	946,3
Дуб червоний	10	7,8	8,6					16,4
Клен гостролистий	10		1,5	5,8				7,3
Осика	101	4,7	6,5	25,6	56,1	92,6	85,8	271,3
Сосна звичайна	0	1581,9	1748,7	9825,51	238,2	50,6		13444,91
Тополя канадська	5					0,8		0,8
Тополя чорна	5					1,8	1,4	3,2
Яблуня домашня	10			4,4	17,4	5,1		26,9
Ясен звичайний	10		0,7	2,7				3,4
Ялина європейська	10			0,9	3,6			4,5
Разом		2042,2	2924,4	17654,41	902,7	480,3	109,6	24113,61
Зона регульованого заповідного режиму								
Сосна Банкса	10	20,6						20,6
Акація біла	5	1,8		130,6	5	9,2	6,8	153,4
Береза повисла	10	61,2	834,3	5246	210,2	100,6	8,6	6460,9
Вільха чорна	10	1	20,9	1674,5	111,2	250,4	40,9	2098,9
Верба біла	5			92,7	2	13,5		108,2
Верба козяча	5		5,4		6,7			12,1
Граб звичайний	10		1		0,8	2,9		4,7
Груша звичайна	10		3,5					3,5
Дуб звичайний	10	15,6	53,3	760,8	30,1	2,7	15,9	878,4
Дуб червоний	10	11	41,8					52,8
Осика	10	1,9	3,6	10	18,3	26,5	23,7	84
Сосна звичайна	10	2342	1253,4	12813,9	1267,6	57,2		17734,1
Тополя чорна	5					0,8	0,4	1,2
Ялина європейська	10		0,1	1,1	1,8			3
Разом		2455,1	2217,3	20729,6	1653,7	463,8	96,3	27615,8
Зона антропогенних ландшафтів								
Сосна Банкса	10		1,7	6,2				7,9
Акація біла	5	4,3		11,3	2,4	16,9	51,8	86,7
Береза повисла	10	327,9	1236,6	6059,2	424,3	471		8519
Вільха чорна	10	0,5	42,4	1037,3	209,8	194,1		1484,1

Верба біла	5			56,1	85,4	14,7	3,9	160,1
Верба козяча	5	19,2	22	83,3	12,4			136,9
Верба ламка	5		61,6	7,3				68,9
Верба прутувидна	5		4,3					4,3
Граб звичайний	10		2,2	2,3	30,6	1,1		36,2
Груша звичайна	10		1,6					1,6
Дуб звичайний	10	10,1	89,2	795,4	98,6	49,8		1043,1
Дуб червоний	10	7,4	34,9					42,3
Клен гостролистий	10	5,9						5,9
Клен польовий	10		2,3					2,3
Клен ясенolistий	5		9,3	0,9		1,6		11,8
Осика	10		5,9	16,6	42,9	59,1	12,3	136,8
Сосна звичайна	10	2196,6	2599,5	14083,81	614,8	79,6	0,6	19574,91
Тополя канадська	5					8,8	2,9	11,7
Шелюга	5				0,6			0,6
Яблуня домашня	10			11	30,2	24,5		65,7
Ясен звичайний	10			1,7	0,9			2,6
Ясен зелений	10	12,6						12,6
Ялина європейська	10			1,7	5,2			6,9
Разом		2584,5	4113,5	22174,11	1558,1	921,2	71,5	31422,91

У Заповіднику переважають середньовікові насадження (74,8 %) (табл. 1.27). Стиглі і перестійні насадження в цілому займають по площі 3,74 %, які, в основному, представлені березовими, осиковими та вільховими деревостанами.

На території Заповідника переважають такі типи лісу: свіжі дубово-соснові субори – 32,06 %, вологі дубово-соснові субори – 21,87 %, свіжі соснові бори – 12,69 % та вологі грабово-дубово-соснові сугруди – 10,36 %.

Таблиця 1.27

Розподіл насаджень Заповідника за типами лісу та породами

Типи лісу	Порода																			Всього						
	СБ	АКБ	БП	ВЛЧ	ВРБ	ВРК	ВРЛ	ВРП Р	ГЗ	ГШЗ	ДЗ	ДЧР	КЛП	КЛП КЛЯ	ОС	СЗ	ТБ	ТК	ТЧ	ШЕЛ	ЯБД	ЯЗ	ЯЗЛ	ЯЛ Е	га	%
А0С			3,5												147,4										150,9	0,11
А1С			14,7			1,9	0,9								3365,8										3383,3	2,43
А2С	5,1	14,7	936,5		83,1	36,5	4	2,3			15,9	18,9			16524,5					27,3					17670,7	12,6 9
А3С			405,7		122,4	202,8	10,8	9,5			41,2				534,1										1326,5	0,95
А4С			14,1		3,2	11,9	46,8								4										81,3	0,06
А5С															6,6										6,6	0,00
В1ДС			3,2							4,3					137,2										144,7	0,10
В2ДС	30,2	186,6	7182,3	14,6	12,1	27,3	4,8			259,4	91,3	5,9	13	55,2	36708,31			1,3	1,3		50,3	8,6	1,2		44652,4	32,0 6
В3ДС		6,7	13193,5	228,1	133	14,4	7,6	4,5		535,1		1,5	2,3	222,7	16096,9			2,9	1,9		0,5	4	2,2		30457,8	21,8 7
В3ГТ			24,1			23,3	3			1,5					6,2			0,8							58,9	0,04
В4ДС	0,5		3208,4	80,3	145,9	49,5	2,8	4,6		14,8				5,4	530,1			7,4							4049,7	2,91
В5БС			325,6	8,8	2,6										91										428	0,31
С1ДС										1,5															1,5	0,00
С2ГЛ		13,4	341	1,1	23,7				8,5	592,6				3	21						4,8	2,2			1011,3	0,73
С2ГДС		25,2	1446,1	15,8					1,6	855,4	4,4			121,3	1784,3			5,3	0,4		54	2,7	11,4		4327,9	3,11
С2ДС		14,2	109,1							63,8				2,1	205,7								0,3		398,7	0,29
С3ВРБ			118,1	112,2	22					0,3															252,6	0,18
С3ГД		1,7	1882,7	284,4	10,7	1,5			63,7	1598,8				269,8	28,8			1,6				22	1,1		4170,1	2,99
С3ГДС			8656,2	706,6	8,9	6,9			66,7	2482,5			7,5	740,8	1739,51			0,4		0,6		0,7			14433,4	10,3 6
С3ДС		1	389,4	5,5					1,9	108,4				15	122,51									1,1	646,41	0,46
С3Т			322,9	545,7	6,9	0,7				17,8			20,2	33,7											947,9	0,68
С4ВЛЧ			147,3	730,4	23,4	16,1																			917,2	0,66
С4ГД			20,9		1,2					1,6															23,7	0,02
С4ГДС			1542,7	7745	72,4	24,4	32,2			8,8				35,2	104			0,5							9565,2	6,87
С5ВЛЧ			17,3	6	1,8																				25,1	0,02
Д1ШД			4,7	1,3					5,4	53,8				25,3								8,5			99	0,07
Д2ГД			3,9							8,2															12,1	0,01
Д2КД				2,3																					2,3	0,00
Д3ГД			7,3	32,7																					40	0,03
Всього	35,8	263,5	40321,2	10520,8	673,3	417,2	112,9	20,9	147,8	5,1	6665,7	114,6	2,3	13	1519,2	78191,63	3,3	18,1	4,4	27,9	109,6	36,1	12,6	33,4	139285,2	100,0

1.3.14. Охорона здоров'я

Система охорони здоров'я в регіоні розташування Заповідника формувалася упродовж другої половини ХХ століття і до середини 80-х років її можна було називати розвиненою, а за деякими показниками – зразковою. Була розвинена щільна мережа лікувальних закладів та установ. Однак аварія на Чорнобильській атомній електростанції і примусове відселення місцевих жителів спричинили різкий занепад і розпад налагодженої системи охорони здоров'я.

Охорона здоров'я представлена мережею лікувальних закладів, яка включає ЦРЛ на 85 ліжок з поліклінікою, одну дільничну лікарню (Розважів) на 10 ліжок, дві амбулаторії сімейної медицини (Макарівська і Феневицька), п'ять медамбулаторій та 50 фельдшерсько-акушерських пунктів. В Іванкові функціонує «Іванківський центр первинної медико-санітарної допомоги». Заклад здійснює надання первинної медичної допомоги та здійснення управління медичним обслуговуванням населення, яке постійно проживає (перебуває) на території Вишгородського району Київської області.

Крім того, працівниками організації здійснюється вжиття заходів з профілактики. У м. Чорнобиль функціонує держаний заклад «Центр спеціалізованої медичної допомоги зони відчуження Міністерства охорони здоров'я України».

1.3.15. Рибне господарство

В сучасній умові функціонування Заповідника та згідно з особливостями території рибне господарство не ведеться.

1.3.16. Рекреація і туризм

Територія Заповідника належить до Північно-Поліського рекреаційного мезорегіону. Характерною рисою останнього є наявність значних територій, практично вилучених з рекреаційного користування через складну екологічну ситуацію. Незважаючи на це, регіон має умови та потенціал для розвитку альтернативних видів туризму. Цьому сприяє високий рівень заповідності, нещільна мережа поселень, невисокий рівень господарського освоєння території. Проте, при збереженні сучасних тенденцій, розвиток рекреаційного господарства даного мезорегіону буде відбуватись менш динамічно, оскільки ресурсна, інфраструктурна та споживча база тут слабша, ніж у південних регіонах Полісся. «Ядрами концентрації» рекреаційного потенціалу регіону є річки Дніпро і Прип'ять разом з лісовими масивами по їх берегах. Ці території характеризуються високим естетично-рекреаційним потенціалом, який заохочує переважно до відпочинку вихідного дня.

Тут складаються винятково сприятливі умови для розвитку рекреаційного господарства, що обумовлюються не лише наявністю достатньої кількості рекреаційних ресурсів як природного, так і антропогенного походження, а також такими факторами як наявність потужних туристичних потоків з Кисва та виняткове транспортно-географічне положення території. Київщина, на відміну від інших поліських регіонів, не відноситься до депресивних територій і вигідно відрізняється від них вищим рівнем економічного розвитку, високою якістю життя населення, хорошим станом інфраструктури загального користування та рекреаційного господарства.

Особливості історичного розвитку, географічне положення, культурні традиції наклали свій відбиток як на формування рекреаційно-ресурсної бази, так і на розвиток мережі закладів рекреаційного господарства, транспортних комунікацій тощо.

Крім природних та антропогенних ресурсів для розвитку туризму, в регіоні важливими є визначні туристичні об'єкти. Так, в межах адміністративної території

Іванківського району розташовані і функціонують такі туристичні об'єкти: історико-краєзнавчий музей (Іванків), музей бойової слави (Блідча), музей ткацтва (Обуховичі), пам'ятник Герою Радянського Союзу В. Кибенку (Іванків), пам'ятник загиблим партизанам-ковпаківцям (Блідча), пам'ятний знак на честь 400-річчя (Іванків), пам'ятник «Дзвін» (Іванків), Космодем'янська церква (с. Коленці), церква Богородицька Діви Марії (с. Мусійки), церква Іоана Богослова (с. Сидоровичі), церква Олександра Невського (с. Феневичі), церква Різдва Богородиці (Іванків).

З 2016 році Мінагрополітики розпочало роботу зі створення агро-рекреаційного кластера «Медвино» в Іванківському районі в рамках реалізації Концепції розвитку сільських територій. Функціонування аграрного рекреаційного кластера дасть можливість розвивати в регіоні зелений туризм, стане новим поштовхом для розвитку малого та середнього бізнесу у сільській місцевості. Реалізація проекту зі створення агро-рекреаційного кластера дозволить створити комплексний туристичний продукт, розширити спектр послуг, забезпечити сільське населення постійними робочими місцями та додатковими заробітками.

Функціонування сучасного рекреаційного господарства Заповідника як складової галузі національної економіки відбувається під впливом дії двох систем керування: ринкової та державної.

Ринкова система впливає на стан галузі за допомогою існування законів та закономірностей формування ринкової економіки (закони попиту/пропозиції, закон вартості, економії часу тощо). Цей вплив відбувається в умовах приватної власності, свободи підприємництва і вибору, конкуренції і особистої зацікавленості. Вплив на розвиток рекреаційного господарства лише цієї системи, а значить, спрямованість його на отримання якнайбільших прибутків, порушив би рівновагу у соціальній та екологічній системах суспільства, а також призвів би до небажаних змін як у середині самої галузі, так і у структурі господарського комплексу, а саме:

- пріоритетного розвитку високодохідного міжнародного туризму на шкоду внутрішньому;

- занепаду малоприбуткових дитячого, молодіжного, соціального туризму, клубної, бібліотечної, музейної справи на користь розвитку видів рекреаційної діяльності, орієнтованої на задоволення рекреаційних потреб заможних верств населення;

- зменшення кількості рекреаційних закладів;

- використання обмежених ресурсів на розвиток інших галузей, оскільки у сучасних умовах низької платоспроможності населення, рекреаційні потреби задовольняються ним чи не в останню чергу, а рекреаційне господарство залишається низькоприбутковою галуззю;

- обмеженого доступу до рекреаційних ресурсів широких верств населення за умови їх приватизації;

- безгосподарського використання природних, культурних, історичних, археологічних, архітектурних та інших рекреаційних ресурсів з метою отримання високих прибутків;

- розвитку високоприбуткових галузей туризму, які водночас сприяють поширенню негативних соціальних явищ (хвороб, шкідливих звичок, злочинності).

Ці та інші наслідки суперечать основним принципам розвитку продуктивних сил: сталості, соціалізації, гуманізації, екологічної рівноваги. Отже, стає зрозумілим значення впливу другої системи керування, функціонування якої забезпечується органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, які здійснюють коригуючий вплив на розвиток рекреаційного господарства в ринкових умовах.

Цілями державного і громадського управління в рекреаційній галузі повинні бути:

- гарантія конституційних прав громадян України на відпочинок, відновлення здоров'я, безпеку життєдіяльності, задоволення духовних потреб, свободу пересування

тощо на основі рівного доступу усіх верств населення до користування рекреаційними послугами;

- сприяння розвитку галузі як важливої складової економічного та культурного розвитку суспільства;

- забезпечення сталості розвитку рекреаційної галузі шляхом підтримки рівноваги у системі «суб'єкти рекреаційної діяльності – місцеве населення – природа»;

- захист прав споживачів на отримання якісних рекреаційних послуг, гарантування їх безпеки;

- збереження, примноження та охорона рекреаційних ресурсів, забезпечення їх раціонального використання.

Початком запуску механізму в дію є державна політика, яка є наслідком і відображенням об'єктивних змін у розвитку суспільства. В Україні таким початком можна вважати проголошення Урядом курсу на соціалізацію, гуманізацію та екологізацію суспільства, прийняття українською спільнотою парадигми сталого розвитку. У господарському комплексі ця подія знайшла прояв у визнанні туризму, фізкультури та спорту пріоритетними галузями розвитку. Це викликало необхідність проведення науково-пошукових, управлінських, правових та економічних заходів для створення належної організаційно-правової та організаційно-економічної бази подальшого розвитку та удосконалення рекреаційного господарства.

Окремо слід говорити про туристичні особливості зони відчуження. За 2020 рік Чорнобильську зону відвідало 36450 осіб. У січні 2020 року До Чорнобильської зони приїхало 4470 осіб – 6210 осіб. Починаючи з березня ситуація кардинально змінилась. На зменшення потоку відвідувачів вплинули наступні фактори: з 18 березня по червень в'їзд до зони відчуження було обмежено у зв'язку з пандемією Covid-19 та введенням карантину. З початком червня відвідування Чорнобильської зони було відновлено, але з певними санітарними обмеженнями. Поступово ці обмеження було оптимізовано, відповідно до вимог КМУ. Після виходу серіалу «Чорнобиль» від НВО інтерес світової спільноти до подій в період ліквідації наслідків вибуху на четвертому енергоблоці та сучасного стану Чорнобильської зони – збільшився. До зони відчуження активно їхали громадяни різних країн світу. Нагадуємо, що у 2019 році іноземці склали 80%, а саме 97773 осіб зі 140 країн від загальної кількості відвідувачів у 124423 особи.

Такий фактор розвитку туризму в регіоні потребує системного управління та розвитку чіткої логістики та оцінки впливу на територію Заповідника.

1.3.17. Кліматичні та бальнеологічні ресурси

Територія Заповідника знаходиться в зоні ультрафіолетового комфорту, яка характеризується наявністю сприятливих для геліотерапії умов. За природно-кліматичними умовами проживання населення, які визначаються за співвідношенням погодно-кліматичних характеристик та особливостей терморегуляції людського організму, територія Заповідника належить до оптимальної погодно-кліматичної зони. Вона характеризується більшою кількістю днів зі сприятливою погодою (110-135 днів), добовою амплітудою температур до 4°C та атмосферного тиску у 5-8 мбар. Крім того, важливими показниками є швидкість вітру (5-8 м/с), та кількість днів з циклонами (130-135 днів).

Наявні погодно-кліматичні характеристики посилюють дію фактора сезонності на функціонування рекреаційного господарства регіону: можуть бути перешкодою для цілорічного проведення деяких видів курортно-рекреаційної та туристичної діяльності і створювати незручності під час сезонного функціонування галузі. Останнє може суттєво вплинути на вибір місцевими жителями і туристами з інших регіонів місця відпочинку, а отже, і на розподіл туристичних потоків. Проте, це не може стояти на заваді розвитку

рекреаційного господарства. Рекреаційні кліматичні ресурси території оцінюються за 5-ти бальною шкалою у 3 бали – найвищий показник серед регіонів Полісся.

Клімат території Заповідника є найбільш сприятливим для відпочинку і лікування людей, організм яких пристосований до сезонної ритміки та помірного типу клімату. Добре відомо, що у людей з ослабленим організмом при зміні клімату замість очікуваного оздоровчого ефекту спостерігається погіршення самопочуття. За рекомендаціями спеціалістів клімат регіону показаний хворим на органи дихання, травлення, людям з порушенням обмінних процесів, захворюваннями нервової та серцево-судинної систем. Найбільш сприятливим для лікувального відпочинку є період з червня по вересень, а у південних його районах – з травня по жовтень. Комфортні умови для проведення аеротерапії спостерігаються протягом 95% зимових днів, а також у липні-серпні. Останні місяці особливо показані для проведення геліотерапії.

Характеристика впливу атмосфери на розвиток рекреаційного господарства була б неповною без екологічної її оцінки. Зрозуміло, що чисте повітря є необхідною умовою для отримання максимального оздоровчого ефекту від рекреаційної діяльності. Стан атмосферного повітря обумовлюється дією багатьох антропогенних та природних чинників, основними з яких є промисловість, транспорт, характер підстилаючої поверхні, швидкість вітру тощо. У порівнянні з іншими регіонами стан атмосферного повітря регіону розміщення Заповідника можна оцінити як оптимальний. Рівнинний рельєф Полісся, швидкість вітру, значна залісеність території сприяють підвищенню метеорологічного потенціалу атмосфери і активізації процесів самоочищення, які переважають майже на всій території регіону, окрім північних регіонів, де незначно переважають процеси накопичення.

1.3.18. Інформування, еколого-просвітницька діяльність, що проводиться

Функціонування Заповідника, як природоохоронної науково-дослідної установи, розпочалося з 2016 року у відповідності до Указу Президента України від 26.04.2016 № 174 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника».

Впровадження інформаційної та еколого-просвітницької діяльності розпочалось активно з 2018 року, для чого у штатному розписі Заповідника передбачена робота відділу інформаційно-просвітницької роботи, до складу якого увійшло два сектори – сектор еколого-просвітницької роботи і сектор проєктів, зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації.

Всі види діяльності, які провадить Заповідник за цим напрямом робіт, умовно поділяються на дві групи – інформування та еколого-просвітницька діяльність.

Інформування

Інформування громадськості з питань діяльності установи; взаємодія із ЗМІ, підготовка статей до фахових журналів, публікацій на інтернет-ресурсах

Одним з джерел отримання інформації є мережа Інтернет. Слід відзначити, що Заповідником використовуються сучасні комунікаційні засоби для висвітлення інформації про діяльність установи, її специфіку. У 2018 році була запланована розробка сайту Заповідника, який на сьогодні є активним за посиланням <https://zapovidnyk.org.ua/>. Окрім того, широко використовуються соціальні мережі, зокрема сторінка у Фейсбуці «Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник».

Окремо слід зазначити, що впроваджена система електронного звернення громадян «Форма для подання електронних звернень громадян до Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника», за допомогою якої можна звернутися до Заповідника з метою отримання інформації.

Враховуючи специфіку території Заповідника, а саме те, що він створений на територіях, які зазнали радіаційного забруднення, з метою безпеки населення, постає питання про висвітлення цих особливостей, наприклад, у публікаціях. Так, значна кількість статей надрукована у наукових збірниках та журналах «Надзвичайна ситуація» (регулярно), «Пожежна та техногенна безпека», «Лісова газета», «Природа і суспільство», «Лісовий і мисливський журнал» тощо.

Враховуючи специфіку території як природоохоронної установи та території, яка зазнала техногенного навантаження, надання інтерв'ю та коментарів відіграє особливу роль у інформуванні про функціонування Заповідника. Це дає можливість оперативно висвітлювати особливості діяльності Заповідника, події, які відбуваються тощо.

*Посилення роботи з громадськістю в населених пунктах, прилеглих до території
Заповідника*

За цим напрямом співробітниками Заповідника проводиться інформування мешканців Вишгородського району з питань радіаційної безпеки в літній період, а також превентивні заходи інформаційного характеру в пожежонебезпечний період.

Підготовка та видання рекламно-інформаційної продукції

Цей підхід відіграє важливу роль у інформуванні населення про особливості діяльності Заповідника, про стан екосистем на території Заповідника або окремих її компонентів. Так упродовж 2017-2019 рр. Заповідником була розроблена та випущена поліграфічна і сувенірна продукція:

- буклети «Рослинний світ», «Тваринний світ», «Водні екосистеми», «Про заповідник», «Птахи», «Водні екосистеми та їх мешканці»;
- фотоальбоми «Чорнобильський заповідник – місце, де природа може бути собою...», англійська версія «Chornobyl reserve – a place, where nature can be itself...»;
- блокноти, олівці та ручки кулькові з вторсировини;
- календар настільний;
- планінг;
- рекламні банери для промо-акцій;
- дитяча розмальовка «Дерево життя»;
- екологічні торбинки;
- фотографії на пвх основі для організації фотовиставки;
- інформаційні щити, межові та інформаційні знаки (слід зазначити, що щити та знаки виконують кілька функцій – інформаційну, охоронну та попереджувальну, що є важливим компонентом, зокрема при збереженні екосистем Заповідника).

*Збір, аналіз та узагальнення внутрішньої та зовнішньої інформації про діяльність
установи, підготовка аналітичних матеріалів, довідок, звітів тощо, повний
інформаційний супровід діяльності Заповідника*

Цей напрям робіт сприяє висвітленню діяльності Заповідника як у інформаційному просторі (Інтернет, заходи тощо), так і узагальненню та отриманні інформації про діяльність Заповідника для внутрішніх потреб, що дозволяє оперативно аналізувати поточний стан території Заповідника.

Еколого-просвітницька діяльність, що проводиться

Екологічна просвітницька діяльність Заповідником здійснюється на підставі Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України

від 26.10.2015 № 399, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11.11.2015 за № 1414/27859, яке визначає основні напрями, порядок організації та проведення екологічної освітньо-виховної роботи, взаємодії з громадськістю, сприяння підвищенню кваліфікації працівників та підготовці кадрів.

Метою екологічної освітньо-виховної роботи, що здійснюють установи ПЗФ, є цілеспрямований вплив на світогляд, поведінку і діяльність місцевого населення та відвідувачів установ ПЗФ стосовно збереження природної спадщини країни, природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ, забезпечення підтримки природоохоронної діяльності установ ПЗФ шляхом поширення знань і підвищення обізнаності щодо цінностей біологічної та ландшафтної різноманітності, формування екологічної свідомості та виховання поваги до природи.

Основними напрямками екологічної освітньо-виховної роботи установ ПЗФ є:

- ведення освітньо-виховних робіт щодо необхідності збереження природних та історико-культурних цінностей на території установ ПЗФ, інших існуючих у регіоні та країні територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

- ознайомлення громадян із законодавством України, міжнародними конвенціями та договорами/угодами у природоохоронній сфері;

- інформування місцевого населення та відвідувачів про діяльність установ ПЗФ та забезпечення доступу громадян до публічної інформації;

- формування наукових знань, поглядів і переконань, які закладають основи відповідального ставлення до навколишнього природного середовища і, зокрема, територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;

- створення позитивного іміджу установи ПЗФ і забезпечення підтримки природоохоронної діяльності установи ПЗФ місцевим населенням та відвідувачами.

Установи ПЗФ можуть здійснювати екологічну освітньо-виховну роботу за допомогою різних форм діяльності, до яких належать:

- розроблення та виконання спеціалізованих екологічних освітньо-виховних програм, розрахованих на різні категорії учасників;

- надання практичної та методично-консультативної допомоги з питань екологічної освітньо-виховної роботи заінтересованим підприємствам, установам, організаціям і громадянам;

- робота із засобами масової інформації, друкованими та електронними виданнями;

- підготовка та виготовлення власних екологічних освітньо-виховних матеріалів, а також їх поширення через спеціальні видання (листівки, буклети, газети тощо) з використанням символіки установи ПЗФ та розповсюдження соціальної реклами;

- організація присутності установ ПЗФ в електронному інформаційному просторі шляхом створення та ведення веб-порталів установ ПЗФ;

- створення та організація діяльності екологічних освітньо-виховних центрів, музеїв природи, візит-центрів, постійних та мобільних виставок і стендів;

- організація екологічних освітньо-виховних екскурсій облаштованими еколого-освітніми стежками та маршрутами;

- співпраця з громадськими екологічними організаціями, заохочення до волонтерської діяльності, сприяння створенню громадських природоохоронних ініціатив;

- організація та проведення таборів, польових екологічних практик, зборів юних екологів, ботаніків, зоологів, гуртків, учнівських лісництв тощо;

- організація і проведення масових природоохоронних та екологічних освітньо-виховних заходів, тематичних науково-практичних заходів (конференцій, форумів, семінарів, навчальних тренінгів, круглих столів, тематичних вечорів, фестивалів, вікторин, олімпіад, екологічних ігор, конкурсів, екскурсій, акцій тощо) за участю громадськості, учнівської та студентської молоді.

Наголошуючи про особливості функціонування Заповідника як природоохоронної установи, строки його роботи, особливості стану території, яка зазнала радіаційного

забруднення, співробітники Заповідника намагаються використовувати різноманітні форми впровадження освітньої роботи:

Організація еколого-просвітницьких заходів для різних цільових аудиторій і вікових категорій

У відповідності до звітів у 2018 році для дітей Іванківського, Поліського районів та м. Київ було проведено більше 200 інфозаходів. У першій половині 2019 року – 90. Загалом було охоплено інформацією близько 10 тис. чоловік.

Забезпечення участі Заповідника в інформаційних заходах інших установ та організацій (виставках, івентах, семінарах, конференціях, акціях, арт та екопроектах тощо)

Відповідно до запрошень і планів роботи інших установ співробітники Заповідника беруть участь у різноманітних заходах. Так, у 2019 році були організовані фотовиставки у Кловському ліцеї та Мінекоенерго, виставка дитячих робіт-учасників конкурсу «Чорнобиль. Природа. Відродження», започатковано арт-проект «Людина vs Природа: пакт про ненапад».

Еколого-просвітницькі та профорієнтаційні заходи з районними центрами зайнятості

Ця форма співпраці Заповідника з Центрами зайнятості є досить своєрідною, оскільки дозволяє вирішувати питання поінформованості населення про діяльність Заповідника загалом, а також може сприяти працевлаштуванню людей, які звертаються до Центрів зайнятості.

Пролонгація або укладення нових договорів і угод про співпрацю з навчальними закладами та іншими зацікавленими установами

Від початку функціонування Заповідника була укладена низка угод щодо співпраці з навчальними закладами Іванківського та Поліського районів, м. Київ та іншими зацікавленими установами.

Організація та проведення тематичних освітніх турів, навчальних семінарів

Враховуючи те, що територія Заповідника свого часу зазнала радіоактивного забруднення, це наклало свій відбиток на режим відвідування такої території, яким обумовлена заборона на відвідування території особам, молодшим за 18 років. Ситуація, що склалася, спонукала до впровадження різноманітних форм ознайомлення з територією Заповідника. Однією з таких є створення та проведення відеоекскурсій територією Заповідника. Її активно застосовують для школярів, зокрема навчальних закладів Іванківського, Поліського районів та м. Київ.

На відміну від школярів, для вчителів проводяться виїзні семінари на територію Заповідника.

1.3.19. Наукові дослідження

Ботанічні дослідження до аварії на ЧАЕС присвячені дослідженню окремих таксонів, окремих фракцій флори, типів рослинності. Оскільки в доаварійний час територія нинішньої ЧЗВ не розглядалася як якесь окреме утворення, то відсутні і будь-які флористичні узагальнення як для всієї зони, так і для української чи білоруської її частин, а також для виділених тут одиниць геоботанічного та флористичного районування. Опосередковано про флору території ЧЗВ можна дізнатися з флористичних зведень для великих територій (включаючи і білоруську, і українську частини Полісся).

У 1990 році Мосякін С.Л. охарактеризував систематичний склад, шляхи формування та тенденції антропогенних трансформацій флори Київського Полісся. Він встановив, що природна флора Південнополіського округу Поліської підпровінції дуже бідна ендеміками. Для цієї території відзначають наявність близько 20 ендемічних і субендемічних видів, з яких в ЧЗВ зростають: *Silene lithuanica*, *Dianthus pseudosquarrosus*, *Jurinea pseudocyanoides*, *Corispermum hyssopifolium* L. (*C. insulare* Klokov), *C. marschallii* Stev. тощо.

Флору і рослинність ЧЗВ в післяаварійний період досліджували: Л.С. Балашов, С. М. Бідна, П.Н. Меланхолін, М.Ф. Петров. Як узагальнення цих досліджень, в 2016 році був представлений ботаніко-географічний огляд існуючої ботанічної інформації.

Обсяг видового різноманіття флори Київського Полісся варіює залежно від представленої дослідниками інформації від 1375 до 1700 видів. За останніми даними, флора ЧЗВ включала 1228 видів судинних рослин.

Різноманіття флори у Зоні впродовж останніх 20 років досліджував М.Ф. Петров (співробітник ЧонЦМД, ДСП «Екоцентр», пізніше – Інституту географії НАНУ). Він узагальнив флористичні дані та склав конспект флори. У його основу були покладені матеріали польових досліджень 1988-2006, 2010 та 2012 рр. переважно при експериментальних радіоекологічних роботах та при проведенні радіоекологічного моніторингу, а також шляхом цілеспрямованих ботанічних екскурсій.

У 1989-1990 роках М.Ф. Петров проводив спостереження за першими фазами спонтанних змін рослинного покриву зони відчуження. У 1992-1995 роках він проводив експериментальні та польові роботи по вивченню живлення диких тварин. Певні спостереження проведені ним же у 1996 році. У 1997-2006 роках М.Ф. Петровим встановлено видовий склад відповідних рослинних угруповань при експериментальному дослідженні біопродуктивності перелогів та лук на 34 постійних пробних площах та при дослідженні рослинного та ґрунтового покриву дослідних полігонів. У 2003-2007 роках видовий склад рослинних угруповань Зони доповнювався його спостереженнями на ландшафтних полігонах та пунктах постійного спостереження.

Дослідження фауни безхребетних тварин в перші п'ять років після аварії стосувалися переважно оцінки негативних наслідків радіоактивного забруднення. З середини 90-х років проводяться систематичні дослідження, в основному, тих явищ, які мали місце в угрупованнях різноманітних екосистем внаслідок змін, викликаних припиненням господарської діяльності та/або впливу радіоактивного забруднення. Найбільшу кількість робіт здійснено фахівцями ДСП «Екоцентр» у співпраці з Національним університетом біоресурсів та природокористування (Україна), Інститутом захисту рослин (Україна), Всеросійським НДІ захисту рослин і Всеросійським НДІ сільськогосподарської радіології та агроекології. Ці дослідження охоплювали практично весь період після аварії на ЧАЕС і концентрувалися на процесах формування угруповань членистоногих в колишніх агроценозах після виведення їх з експлуатації. Було показано, що зміна в структурі і відносній чисельності членистоногих пов'язана з трансформацією рослинних угруповань. При цьому, в більшості випадків радіаційне забруднення не зробило ніякого впливу. Крім того, зміни рослинних угруповань призвели і до зростання різноманіття безхребетних. Так, в період з 1995 по 2009 роки видове багатство комах-фітофагів зросло у 5 разів. В цілому, коливання якісних і кількісних характеристик, які спостерігаються в угрупованнях членистоногих в останні 15-20 років, визначаються переважно факторами абіотичної природи (погода, клімат, сезонні зміни), а також внутрішньо-і міжвидовими взаємовідносинами. Разом з тим, дані про наявність, поширення і стан рідкісних видів безхребетних у Зоні практично відсутні.

Вплив радіаційного забруднення на фауну безхребетних вивчали також і деякі закордонні групи. Зокрема, представники французького університету Universite'Paris-Sud та університету Південної Кароліни (США) отримали неоднозначні результати, що вказують на зниження різноманіття джмелів, метеликів, коників, бабок і павуків при

підвищенні забруднення ділянок, що суперечить всім попереднім дослідженням в ЧЗВ. Втім, результати цього дослідження були піддані критиці з боку міжнародної радіоекологічної спільноти. У зв'язку з цим, у 2015-2017 роках, в рамках проекту TREE, представники університету Стерлінга (Великобританія) за сприяння Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології (Україна), ДСП «Екоцентр» (Україна) та Інституту гідробіології НАНУ почали роботи з вивчення впливу радіації на плодових мухах (дрозофілах), джмеля і дафнах, в рамках яких особлива увага приділялася оцінці дозових навантажень, а також розглядалися питання впливу радіації на кількість, різноманіття, відтворення і генетичних ефектах. Нині ці роботи знаходяться на етапі обробки отриманої інформації. Є сподівання, що дослідження джмелів надасть інформацію про їх видовий склад і поширення в ЧЗВ, в тому числі і про види, занесені до ЧКУ.

В останні 15 років фауну безхребетних гідробіонтів ЧЗВ вивчали переважно представники Інституту гідробіології НАН України. Також, як і в більшості інших досліджень в ЧЗВ, основний акцент зроблено на вивчення накопичення радіонуклідів та оцінці ефектів радіаційного впливу. Відзначається, що якісні і кількісні характеристики біорізноманіття залежать, в першу чергу, від сезонних змін. Є припущення, що виведення водойми-охолоджувача ЧАЕС з експлуатації (спуск води до природного рівня) призведе до кардинальних змін гідрохімічних умов і, як наслідок, до серйозних змін у видовому і кількісному складі. В цілому, це викличе збіднення біоценозів на даній території. Дослідження гідробіонтів, які проводять представники Європейських університетів (наприклад, Jim T. Smith, Adelaide Lerebours, Університет Портсмунда (Великобританія)), стосуються виключно еко-токсикологічних питань, і не дають уявлень про біорізноманіття водойм ЧЗВ.

У рамках Пан-Європейського проекту COMET у 2013-2017 роках в Зоні проводилися пілотні роботи з оцінки видового різноманіття та розподілу дощових черв'яків в ЧЗВ (Emmanuel Laped, Норвезький університет наук про життя, Осло, Норвегія). Були отримані попередні результати, з яких випливає, що група цих тварин не відрізняється великим різноманіттям і значною кількістю, що пов'язано з агрохімічними властивостями місцевих ґрунтів.

Дослідження риб ЧЗВ проводилися, здебільшого, фахівцями Інституту ядерних досліджень НАНУ, Інституту гідробіології НАНУ, ДСП «Екоцентр», а також Інститутом проблем екології та еволюції ім. А.Н. Северцова. Проте, в переважній більшості випадків ці роботи стосувалися питань радіоекології (забруднення риб і радіаційні ефекти). Набагато менше робіт присвячено видовому різноманіттю іхтіофауни і його змінам у 1986-2017 рр. За матеріалами цих досліджень, зміни, що відбулися в фауні риб, пройшли кілька етапів і в тій чи іншій мірі відображають вплив людини. Зокрема, спочатку зняття антропогенного пресу (припинення лову) призвело до зростання видового різноманіття в річках регіону. Негативні ефекти (задуха риби) викликана кліматичними факторами і рідше – техногенним забрудненням. Однак припинення експлуатації ЧАЕС призвело до змін гідротермічних і гідрохімічних умов у водоймі-охолоджувачі ЧАЕС (найбільш дослідженій водоймі ЧЗВ), що спричинило зникнення інвазивних видів, інтродукованих в попередні десятиліття, і перебудову в структурі іхтіокомплексів на користь природних для даного регіону. Подальше виведення водойми-охолоджувача з експлуатації (спуск води до природного рівня) обіцяє посилити ситуацію і призведе до суттєвого збіднення іхтіофауни. Разом з тим, видове різноманіття риб у річках Прип'ять і Уж, так само як і в озерах ЧЗВ, не повинно змінитися. Проте, як в минулому, так і нині, склад іхтіокомплексів більшості водойм ЧЗВ слабо вивчений. Про «червонокнижні» види наявні лише фрагментарні дані.

Фауна амфібій і рептилій Заповідника майже не досліджена. Нині існують лише фрагментарні дані, зібрані в процесі інших досліджень.

Птахи – одна з найбільш вивчених груп тварин в регіоні Заповідника. У 2006 році С. Гацаком був представлений перший огляд видового складу птахів та інформації, доступної за кожним з видів. На той момент в ЧЗВ були відзначені 186 видів птахів, які перебувають тут на гніздуванні і в періоди сезонних міграцій. У той же час, обсяг відомостей про кожного з видів відрізнявся, а група птахів – сезонних мігрантів і тих, що бувають в ЧЗВ тільки в зимовий період, була явно недостовірною. За даними на 2017 рік вже відома присутність 203 видів птахів, включаючи 32 види, які охороняються ЧКУ. Крім загального огляду орнітофауни, деякі дослідження були присвячені різноманіттю птахів окремих ділянок ЧЗВ, найбільш цінних у природоохоронному відношенні, а саме: ділянка «Товстий ліс», ділянка «Новосілки», ділянка «Городище», ділянка «Буднянська-Річицькі луки». Однак, брак фахівців, які займаються цією тематикою не дозволила отримати дані про розмноження птахів, про багаторічну динаміку і розвиток орнітокомплексів. Наявна інформація або обмежена результатами робіт, виконаних в перші роки після аварії, коли умови істотно відрізнялися від сучасних, або ж вони до цих пір не опубліковані.

Особливу увагу вчених було приділено хижим птахам ЧЗВ. Описано статус і поширення сов і денних хижих птахів – групу, яка становить основну частину (18 з 32) місцевих видів-червонокнижників. Реєстрація деяких птахів в ЧЗВ (сичик-горобець, бородата сова, великий підорлик) є одним з небагатьох фактів їх реєстрації в Україні.

Радіоекологічні дослідження птахів також мали місце в ЧЗВ. У 2003-2005 роках Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології спільно з Університетом Південної Кароліни (США) проводив оцінку параметрів радіоактивного забруднення горобиних методом прижиттєвих вимірювань. В ході цих робіт були отримані дані по 44 видам, що мешкають на різних ділянках ЧЗВ.

Цікавим є комплекс досліджень, виконаних інтернаціональною командою під керівництвом Anders P. Moller (Франція) і Timothy A. Mousseau (США). В тій чи іншій мірі це стосувалося біології репродуктивного періоду і розвитку птахів (насамперед, сільської ластівки і птахів-дуплогнізників), і різноманіття орнітокомплексів, виключно в контексті наслідків радіаційного впливу. Одна з цих робіт присвячена облікам хижих птахів.

В сучасний період в рамках проекту TREE представники Університету Стерлінга (Великобританія) за сприяння Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології (Україна) почали нові дослідження гніздової біології птахів-дуплогнізників, що мешкають на ділянках з різними радіоекологічними умовами. І хоча метою роботи є оцінка ефектів радіаційного впливу, кінцеві результати мають надати багато інформації з репродуктивного періоду птахів.

Ссавці ЧЗВ і Заповідника вивчені по різному. Незважаючи на численні дослідження, проведені в перші роки після аварії (і перш за все, Інститутом зоології НАН України), вони дають лише загальні уявлення про склад фауни і її динаміку. Велика частина досліджень концентрувалася на радіаційному ефекті, в той час як питання біорізноманіття, розвитку популяцій і міжвидові відносини залишалися майже без уваги. Повний список видів, зареєстрованих в ЧЗВ, з анотованим описом кожного вперше був представлений тільки у 2006 році. Всього до теперішнього часу тут зареєстровано 60 видів, в тому числі 22 з ЧКУ. Найбільш вивченими з них є дрібні ссавці: мишоподібні гризуни і землерийки. В цілому, більшість з цих робіт також спрямовані на оцінку дозових навантажень і наслідки радіаційного опромінення. Однак, в них можна знайти і дані про видовий склад ссавців на різних ділянках ЧЗВ, про статеву-вікову структуру і тенденції розвитку популяцій. В ході генетичних досліджень, що почалися в ЧЗВ і поступово охопили майже всю Україну, вперше було встановлено наявність нової форми лісової миші *Sylvaeumus sylvaticus* підвидового або навіть видового рангу. Нині в ЧЗВ проводяться подальші дослідження дрібних ссавців (представниками Київського національного

університету ім. Т. Шевченка, Центру екології і гідрології (Великобританія)), проте про результати цих робіт буде відомо пізніше.

Друга найбільш вивчена група ссавців Зони відчуження – це рукокрилі, які у повному складі входять до ЧКУ. До 2007 року даних про них практично не було. Експедиційні роботи, проведені в 2007-2013 роках за участю фахівців Харківського національного університету ім. Каразіна та Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології, дозволили вперше описати видовий склад, статус присутності в ЧЗВ, статеву-вікову структуру, відносну чисельність і характер розподілу. В ході цих досліджень були визначені ділянки ЧЗВ, що представляють найбільшу цінність у збереженні рукокрилих.

Про копитних ЧЗВ даних дуже мало, вони поверхневі і фрагментарні. Це ж можна сказати про бобрів і зайців. У більшості випадків методологія збору інформації або не описана зовсім, або викликає сумніви. Класичних обліків копитних ніхто не проводив, майже всі оцінки засновані на непрямих даних і не відображають реальну ситуацію. У той же час, абсолютно очевидно, що великі ссавці – найважливіший компонент місцевих екосистем з великим середовищевірним значенням.

Про більшість хижих ссавців також мало відомо, в основному – про вовка і рись. Інформація про куницевих, лисиць, єнотоподібного собаку взагалі обмежується лише констатацією факту, що вони є.

Одним з небагатьох винятків щодо вивчення є коні Пржевальського, завезені в регіон у 1998 році. Перше десятиліття після інтродукції періодичні спостереження за ними проводили представники Біосферного заповідника «Асканія-Нова», Інституту зоології НАН України та ДСП «Екоцентр». Були отримані дані про статеву-вікову і соціальну структуру, смертність і народжуваність, про динаміку чисельності та територіальну поведінку, про живлення і паразитів коней. У той же час самими дослідниками зазначалося, що, починаючи з середини 2000-х років, спостереження за кінями серйозно ускладнювалися процесами лісовідновлення. Цілком очевидно, що нині необхідно застосовувати нові технології досліджень. Однією з таких технологій є автоматична реєстрація тварин з допомогою фотопасток. Починаючи з 2012 року, при комплексному описі угідь з цінними природними комплексами, на території Зони застосовують сучасні, цифрові фотопастки. Завдяки цій технології були не тільки отримані дані про фауну ділянок, а й доведено проживання деяких нових видів (рись, ведмідь, зубр).

У 2014-2016 роках державна науково-дослідна установа «Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології» (Україна) спільно з Цетром екології та гідрології (Великобританія) провела оцінку динаміки фауністичних комплексів на трьох ділянках радіусом по 5 км з використанням вже 42 фотопасток. За результатами цих досліджень, опублікована низка робіт, що описують виняткові випадки реєстрації в ЧЗВ бурого ведмеда і зубра. Планується підготувати публікації по відносній чисельності різних видів, про структуру популяцій копитних, про біотопічний розподіл тварин і сезонні явища в їхньому житті. Нині аналогічні дослідження з використанням фотопасток також проводять: міжнародна команда під керівництвом Timothy Mousseau (США, Університет Південної Кароліни), куди входять представники ДСП «Екоцентр» і Київського національного університету ім. Т. Шевченка; М. Шквиря (Інститут зоології НАН України); С.А. Паскевич (Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України).

Окрім того, з 2012 року державною науково-дослідною установою «Чорнобильський центр з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів і радіоекології» проведено оцінку радіоекологічних, лісорослинних і ландшафтних умов; пошук рідкісних видів рослин. Здійснено пошуки і картографування гнізд великих птахів, оцінку видового складу кажанів. За сукупністю цих спостережень надано оцінку ступеню антропогенної трансформації угідь і перспективи їх охорони.

Здійснені наукові дослідження на території Заповідника до його створення демонструють, що розвиток рослинного покриву є головним фактором змін, що стосуються всього регіону та одним із важливих стабілізуючих факторів радіаційної ситуації. Внаслідок сукцесійних процесів, які відбулись після евакуації населених пунктів та припинення сільськогосподарських та лісогосподарських видів діяльності, відбулись суттєві зміни складу та структури фітоценозів. На процеси змін біоти і екосистем вчені звернули увагу власне після аварії на ЧАЕС. Було складено чисельні прогнози та сценарії подальшого розвитку ґрунтового-рослинного покриву та природно-територіальних комплексів Зони. Вони дали величезну кількість наукової інформації, дозволили розробити схему управління ресурсами у Зоні.

За останні 30 років відбулося безліч змін як в радіаційній, так і в екологічній ситуації, змінилися і державні підходи до управління ресурсами у Зоні. Це вимагає нових оцінок і розробки чергових прогнозів щодо розвитку рослинних угруповань і природно-територіальних комплексів в цілому.

Основними напрямками сучасних наукових досліджень у Заповіднику є здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень функціонування екосистем в умовах заповідних режимів, які включають:

- дослідження у рамках виконання програми Літопису природи;
- організація та здійснення систематичних спостережень (моніторинг) за станом та динамікою природних комплексів та об'єктів, екосистем та клімату;
- інвентаризація об'єктів флори та фауни, рослинних угруповань, природних середовищ (оселищ) та ландшафтного різноманіття тощо;
- розроблення наукових рекомендацій (програм, планів дій) щодо збереження і відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного і тваринного світу, занесених до ЧКУ, до регіональних переліків видів рослин і тварин, що підлягають особливій охороні, та/або до переліків видів рослин і тварин, що підлягають охороні згідно з міжнародними зобов'язаннями, відновлення порушених корінних природних комплексів, гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, запобігання проникненню чужорідних видів рослин і тварин, які загрожують екосистемам, середовищам існування або видам, контролю або усунення таких чужорідних видів;
- підготовку наукових матеріалів та рекомендацій, необхідних для провадження екологічної освітньо-виховної роботи та інших видів діяльності Заповідника;
- створення та ведення наукових фондів, баз даних, інформаційних систем;
- первинний облік кадастрових відомостей щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ТА ПРОБЛЕМ

2.1. Найважливіші цінності Заповідника та пріоритети щодо їх збереження

2.1.1. Цінності біорізноманіття та пріоритети щодо їх збереження.

2.1.1.1. Цінності щодо флори та рослинності

Заповідник охороняє ландшафти більшої частини Київського Полісся. Ці складові біотичного та абіотичного середовища існують у стані динамічної рівноваги та постійно змінюються. Розташування Заповідника у лісовій природній зоні має певну специфіку і відображається у структурно-функціональних особливостях його біотичної та ландшафтної складових. Найбільш цінними у межах Заповідника є дубові, соснові, вербові лісові екосистеми (насамперед, фрагменти угруповань дубових лісів з цибулею ведмежою, звичайнососнових лісів звичайноялівцевих, угруповання звичайнососнових лісів вересових тощо), різні типи лісових та заплавних болотних та водних комплексів рр. Брагінка, Вересня, Вуж, Грезля, Жерев, Ілля, Сахан. Найбільш цінними для території Заповідника є фускум-сфагнові звичайно-соснові ценози і фрагменти формації шейхцерієво-сфагнових угруповань, що трапляються у його північно-західній частині. Значну цінність мають водно-болотні (формації чагарникових верб, латаття білого, глечиків жовтих, водяного горіха плаваючого, рдесників вузлуватого, маленького та ін.) та піщані (з ковилою дніпровською) комплекси р. Прип'ять та частково р. Вуж.

2.1.1.2. Цінні види комах і пріоритети щодо їх збереження

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник є важливим резерватом видів комах-гігрофілів, приурочених до боліт, торфовищ, вологих луків на берегах річок та мілких лісових водойм, а також комах, приурочених до лісових біотопів. Серед них найбільш цінними є такі види:

Мнемозина (*Parnassius mnemosyne* (Linnaeus, 1758)). Ареал виду охоплює більшу частину Європи, Кавказ, Закавказзя, Малу Азію, гори Центральної Азії, Казахстан та південні райони Західного Сибіру. Досить великий метелик. Розмах крил – 50-62 мм. В Україні зустрічається майже на всій території, крім Криму та деяких посушливих районів степової зони. Метелики майже не залишають місце виплоду і тільки в роки масового розмноження схильні до міграцій. На рік дає одне покоління. Літають з кінця травня і до середини червня, окремі екземпляри зустрічаються до кінця червня. Метелики літають повільно, не лякливі. Самки відкладають яйця на сухі стебла трав і предмети поблизу поверхні ґрунту, зимують яйце. Гусениці розвиваються в квітні-травні, живлячись в сонячні години листям рясів, решту часу проводять в укриттях – серед рослинних залишків на поверхні ґрунту або під камінням. Заляльковуються в легкому коконі серед листків поблизу поверхні ґрунту.

Стан популяції виду та його поширення в межах території. На території Чорнобильського Заповідника зустрічається рідко і локально на узліссях і галявинах змішаних і листяних лісів, в долинах струмків і річок. Зменшення чисельності відбувається внаслідок вирубування природних лісів, насадження деревних монокультур, рекреаційного навантаження, застосування пестицидів тощо.

Проблема збереження. Вид занесений в ЧКУ (вразливий), до Європейського Червоного списку і охороняється Бернською конвенцією.

Жовтюх торф'яний (*Colias palaeno* (Linnaeus, 1761)). Лісова і тундрова зони Євразії. В Україні зустрічається на правобережному Поліссі, відома одна популяція на півдні Житомирської області. Розмах крил – 43-55 мм. Перебуває майже виключно на

торфовищах з заростями буяхів. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів триває з кінця травня до липня. Самка відкладає до 600 яєць по одному на поверхню листків кормової рослини (буяхи), розвиток яєць триває близько 7 діб. Гусінь розвивається з липня до вересня-жовтня, зимує, у травні перетворюється на лялечку (стадія триває 1-3 тижні).

Стан популяції виду та його поширення в межах території. Переважно незначна. Подекуди кількість метеликів у пік льоту досягає 6-10 особин на 1 га. Чисельність зменшується через руйнування біотопів внаслідок меліоративних робіт і добування торфу, заростання торфовищ деревами та чагарниками.

Проблема збереження. Вид занесений до ЧКУ (зникаючий). У місцях з високою чисельністю особин виду доцільним є недопущення змін гідрологічного режиму та промислової експлуатації торфовищ. Рекомендується зберігати у природному стані торфовища (в першу чергу, верхові багнища).

Прочанок Геро (Coenonympha hero (Linnaeus, 1761)). Вид поширений у лісовій зоні помірних широт Євразії. В Україні зараз дуже локально зустрічається у зоні мішаних лісів Правобережжя, у Карпатах (не вище 600 м н. р. м.), одна популяція відома в північній частині Чернігівської області. Розмах крил метеликів 28-31 мм. Зустрічається на болотистих та торфових луках, багнищах, вологих лісових галявинах. Дає 1 генерацію на рік. Літ імаго триває з середини травня до червня; метелики не схильні до міграцій. Відкладання яєць та розвиток гусені відбувається на злакових (колосняк, ячмінь тощо) та, можливо, на деяких видах осок. Заляльковується на поверхні ґрунту.

Стан популяції виду та його поширення в межах території. Чисельність, здебільшого, незначна, але локально може бути досить високою. Чисельність зменшується внаслідок руйнування місць перебування виду (осушувальна меліорація, розробка торфовищ), надмірного випасу худоби, викошування трав, інтенсивного лісогосподарства.

Проблема збереження. Вид занесений до ЧКУ (вразливий) та в Додаток II Бернської конвенції, а також до Європейського червоного списку. У місцях перебування виду є доцільним заборона осушувальної меліорації, розробки торфу, випалювання трави тощо.

Бджола-тегляр звичайна (Xylocopa valga Gerstaecker, 1872). Палеарктичний вид, поширений від Марокко й Іспанії на захід до Монголії й Китаю на схід. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні зустрічається в усіх регіонах. Найбільша бджола фауни України. Довжина тіла 20-30 мм. Розвивається одне покоління на рік. Гнізда будує у відмерлій сухій деревині різних порід дерев, а також у телеграфних стовпах, старих будівлях і т.п. (в певній мірі є супутником людини); гніздиться також в тріщинах скель, а на безлісних ділянках – по схилам, урвищам балок і прямо в землі. В кожній виводковій камері самка робить з пилка і нектару «хлібці», на які відкладає по одному яйцю. Із яєць виходять личинки, які живляться досить калорійною масою «хлібця». Весною кожна з бджіл, яка перезимувала, прогризає собі окремих хід і вилітає назовні. Є широким поліфагом і відвідує близько 60 видів квіткових рослин з 22 родин. Охоче відвідує квітки багатьох видів інтродукованих рослин – акації білої та інших і різноманітних польових і плодово-ягідних культур. Відіграє позитивну роль у запиленні багатьох лісових і сільськогосподарських культур.

Стан популяції виду та його поширення в межах території. Звичайна на всій території Заповідника. Зустрічається на лісових галявинах і узліссях, в садах, парках, лісосмугах. Чисельність зменшується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання полезахисних лісосмуг.

Проблема збереження. Вид занесений в ЧКУ (рідкісний).

Мурашка лісова руда (Formica rufa Linnaeus, 1761). Ареал виду охоплює ліси помірного поясу північної Євразії, де гарно помітні за своїми великими мурашниками із

хвоїнок і гілочок (до 2 метрів у висоту). Значна частина гнізда знаходиться під землею. Купол складається з покривного шару, внутрішнього конуса і гніздового вала. Покривний шар – щільна оболонка мурашника. Він досить товстий і складається з дрібних рослинних залишків. Внутрішній конус займає центральну частину купола і складається з відносно крупних гілочок довжиною до 10 см и товщиною 3-5 мм. Тут вирощується майбутнє покоління мурашиної сім'ї. Внутрішній конус і покривний шар лежать на кратері, утвореному земляним валом, який складається з частинок ґрунту, перемішаних з матеріалом купола. Формується він головним чином з землі, яку мурашки виносять на поверхню, прокладаючи глибинні ходи і камери. Ці камери і ходи утворюють складну підземну частину гнізда, іноді досягають глибини понад двох метрів. Однак, розміри, форма гнізд і співвідношення окремих частин залежать від умов проживання. На відкритих ділянках лісу гнізда низькі, плоскі, а під кронами дерев – високі, куполоподібні. Крім постійних гнізд, у рудих лісових мурашок можуть бути ще й тимчасові. Вони допоміжні і відрізняються від основних як по будові, так і по призначенню. Деякі допоміжні гнізда будуються на фуражировочних шляхах і відіграють велику роль в забезпеченні сім'ї їжею. Вони невеликі, 30-50 см діаметром, без внутрішнього конуса і розвинутої підземної частини. Проміжні гнізда мурашки влаштовують при порідненні сімей. Це начебто офіційні представництва двох держав, що йдуть до дружніх взаємовідносин. Сім'я складається з величезної кількості особин. В середньому за розмірами гнізді живе 500-800 тисяч особин, а в великих мурашниках число жителів може доходити до мільйона. В сім'ях часто можуть існувати менші структурні одиниці – так звані колони. Це – організаційно сформовані частини сім'ї, постійні за складом. У рудих лісових мурашок колони виникають при чисельності населення гнізда 180-200 тис. особин. Кожна сім'я має певну кормову територію, площа якої залежить від чисельності сім'ї. В великих сім'ях вона може перевищувати 2 га. Кормову територію руді лісові мурашки опановують за допомогою доріг. З року в рік проходять ці шляхи в постійних напрямках, залишаючись на одному місці 10-12 і більше років. Мурашки ретельно стежать за станом своїх доріг. Вони прибирають з них опале листя, гілочки і друге сміття, щоб ніщо не заважало рухові. Ці дороги добре виділяються на фоні навколишнього лісу навіть глибокою осінню, коли мурашки вже не виходять з гнізда. Від «центрального» доріг в різних напрямках відходять менші. Це дає можливість у найкоротший час добратись до будь якої ділянки кормової території. Чим більша сім'я, тим довша і складніша мережа доріг. Розгалуження однієї дороги ніколи не пересікаються з розгалуженнями другої. Населення однієї колони використовує окрему дорогу. Існує вторинне ділення території. Воно являє собою поділ усіх угідь на елементарні пошукові ділянки, коли кожен фуражир полює лише на тих, з якими пов'язаний довгий час. Сім'я рудих лісових мурашок, як і других видів, складається з різноманітних функціональних груп – захисники гнізда, збирачі медяної роси попелиць, мурашки-носії, будівники і ін. Руді лісові мурашки полюють на найрізноманітніших безхребетних: малоцетинкові черви (Oligochaeta), молюски (Mollusca), представники різноманітних рядів комах (як імаго, так і личинки). Можуть нападати і на дрібних хребетних. Крім того, вони поїдають загиблих тварин.

Стан популяції виду та його поширення в межах території. Звичайний на всій території Заповідника. Чисельність стабільна і місцями досить висока (до 20-30 гнізд на 1 га).

Проблема збереження. Вид занесений до Європейського червоного списку та Міжнародного червоного списку IUCN.

2.1.1.3. Цінні види риб і пріоритети щодо їх збереження

Низька вивченість є бар'єром для оцінки пріоритетів. Тому першим кроком повинна стати інвентаризація видового складу. Втім, існують загальні підходи щодо збереження біорізноманіття. Як показує досвід, найбільш цінними ділянками для

існування та нересту багатьох видів риб є гирло р. Прип'ять – акваторія від створу м. Чорнобиль до південного кордону в Київському водосховищі – та р. Уж біля місця її впадіння в р. Прип'ять. Втім, саме ці угіддя можуть бути трансформовані при створенні водного шляху Е40. Однак – це потенційна загроза. Реальною загрозою є нелегальний вилов риби на цій ділянці. Вона межує з ділянками Київського водосховища, де здійснюється інтенсивне аматорське та промислове рибальство. Разом з тим, гирло Прип'яті є найбільш проблемною частиною Заповідника з точки зору охорони. Значна за площею акваторія з величезною кількістю островів потребує залучення значних сил охорони з сучасним обладнанням. Пріоритетними для охорони можуть стати такі види як чехонь звичайна, яка на сьогодні збереглася в значній кількості в заплаві Десни та Прип'яті. Також важливим для охорони та розробки системи заходів може стати реофільний комплекс.

2.1.1.4. Цінні види птахів і пріоритети щодо їх збереження

В весняний період, під час повені на р. Уж, багато мігруючих птахів водно-болотного комплексу зосереджуються в долині річки. Також мігранти навесні та восени скупчуються на ставку охолоджувачі АЕС, де відпочивають і годуються. В гирлі р. Прип'ять (заплава) на міграціях скупчуються водно-болотні птахи. Під час гніздування пісчані коси та заплави Прип'яті є дуже важливі для гніздування колоніальних гідрофільних видів птахів. Для глушця, на території Заповідника, є важливі бореальні ділянки лісу в західній частині (біля Вільчі, Денисовецьке ліс-во), де зосереджена основна популяція цього виду. Орябок є звичайним видом на більшості території Заповідника, так, як і тетерук. Але для тетерука умови існування погіршуються через активні процеси сукцесії. Цей же процес негативно впливає на існування хижих птахів – заростають високою травою та чагарниками місця полювання птахів. Журавель сірий гніздується на багатьох водно-болотних ділянках, але є повсюду рідкісним.

2.1.1.5. Цінні види ссавців і пріоритети щодо їх збереження

Розмір території, ландшафтне різноманіття, відсутність інтенсивного антропогенного впливу, наявність малозмінених екосистем дозволяє зберігати такі групи тварин як великі хижакі, кажани, копитні та ссавці водно-болотного комплексу. Також є перспектива створення природних комплексів з активною участю тварин-інженерів (едифікаторів): зубра, бобра, дикого коня та інших. Серед пріоритетних видів, які потребують впровадження заходів, перш за все, слід відзначити рись, зубра, коня Пржевальського. Саме для них територія Заповідника має важливе значення і значний потенціал для відновлення чисельності.

2.1.2. Ландшафтне різноманіття та пріоритети щодо їх збереження

Проблема збереження і відновлення природних ландшафтів українського Полісся набула значної актуальності ще до катастрофи на ЧАЕС. Це було зумовлено насамперед активним і, як правило, нераціональним природокористуванням у межах Полісся, що призвело до перетворення і навіть деякої деградації наявних природних і близьких до них ландшафтів. Крім того, внаслідок осушення боліт, зведення лісів, поширення площ сільськогосподарських, насамперед орних, угідь активізувалися дигресивні природно-антропогенні процеси, серед яких набули поширення ерозія, зокрема яружна, та зсуви. Наявні природоохоронні проблеми були ускладнені аварією на ЧАЕС. Разом з тим, радіаційне забруднення значних територій Полісся, унеможлививши активну господарську діяльність у їх межах, створило умови для відновлення як окремих складових ландшафтних комплексів (рослинний покрив, зообіота) так і природних

ландшафтів в цілому. Прикладом є поступове відновлення лучно-болотних комплексів (ветландів) внаслідок замулення каналів дренажних систем. Також з'явилась унікальна можливість для детального вивчення всіх особливостей відновлення природних, поліських, ландшафтів в умовах відсутності суттєвих антропогенних впливів.

Вирішення природоохоронних проблем Полісся у межах зони відчуження включно зі збереженням та відновленням природних ландшафтів є важливим природоохоронним завданням – одним з головних у діяльності Заповідника. Ландшафтні особливості території Заповідника корелюють з особливостями ландшафтів північної частини Київського Полісся. Однак їх особливості пов'язані з розміщенням на схилі щита у перехідній смузі до Дніпровсько-Донецької западини. Це вирізняє ландшафти Заповідника серед інших поліських ландшафтів.

Припинення господарської діяльності на нинішній території Заповідника після аварії на ЧАЕС спровокувало розвиток спонтанних природних процесів і поступову трансформацію рослинних комплексів. Це не тільки видозмінило загальний вигляд антропогенних ландшафтів, але й сприяло формуванню нових біоценологічних умов та визначило напрями подальшого розвитку ландшафтів Заповідника.

Серед ландшафтного різноманіття території Заповідника найбільш цінними є ділянки зі збереженими природними звичайно-дубовими з цибулею ведмежою, дубово-грабовими, грабово-дубовими, дубово-сосновими, дубовими-грабово-сосновими лісами, звичайні соснові з ялівцем. Невеликі ділянки дубових лісів збереглися невеликими масивами у кожному з охарактеризованих природних ландшафтів. Вони представлені переважно віковими (100-150, подекуди до 200 років) деревами.

Цінними на території Заповідника є дюнні утворення зі сформованими у їх межах рослинними угрупованнями, повітряно-водні та водні рослинні угруповання, болота, прибережні формації верб.

Чорнобильським центром з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології упродовж 2012-2015 рр. були здійснені роботи з виявлення цінних ландшафтних комплексів та рослинних угруповань Заповідника. Такими виявились:

- «Товстий ліс»;
- «Новосілки»;
- «Городище»;
- «Буднянсько-Рецицькі луки».

Три перших ділянки вирізняються відносно високим відсотком площ поверхні, які характеризуються рідкісними для Заповідника ландшафтними та ґрунтово-рослинними умовами – з родючими ґрунтами та нормальним або високим рівнем зволоження. У їх межах вік дерев перевищує 100-120 років. Значну площу тут займають широколисті ліси, які стали рідкісними для цього регіону у зв'язку з інтенсивною антропогенною діяльністю упродовж останніх кількох сотень років.

Ділянка «Буднянсько-Речицькі луки» містить комплекс лучних та болотних угідь на місці агроценозів до аварії. У той же час вона є складовою ланкою між ділянками «Товстий ліс» та «Городище» для місцевої фауни. На цих ділянках виявлено 11 видів «червонокнижних» рослин та 17 охоронюваних видів тварин. Присутність окремих видів (великий підорлик, горобиний сич, бородата неясень, європейська широко вушка, бурий ведмідь, зубр) достовірно відома саме для цих ділянок.

У 2016 та 2017 роках пошукові роботи було продовжено. Стосувались вони досліджень ділянок центрального та північно-східного секторів Заповідника. Натепер отримані дані про видовий склад ссавців та окремих видів птахів. Дослідження підтвердили факт більшого фауністичного різноманіття на природних територіях порівняно з антропогенно перетвореними. В районі діючих підприємств та на меліоративних ділянках поширені високо пластичні види з хорошим репродуктивним потенціалом. Виняток становлять водно-болотні комплекси р. Прип'ять, у межах яких

мешкають рідкісні види, пов'язані своїм існування з прибережними і заболоченими біотопами.

Отримані в результаті дослідження дані дають право визначити додаткові цінні та перспективні за ландшафтною цінністю ділянок:

лісові масиви Луб'янського та Денисовицького лісництв на північному заході Заповідника (між с. Вільча, Денисовичі, Рудьки, Красне, Кливин). Загальна площа – до 25 тис. га. У відповідності до даних проекту лісовпорядкування, вони вирізняються значним різноманіттям ґрунтово-лісорослинних умов, значними площами широколистих лісів, численними болотами, включно з рідкісними верховими. На цій території значна кількість старовікових лісів у зв'язку з їх віддаленістю від місць людської активності.

Урочище «Медин ліс» розташоване на півночі Заповідника. Займає площу до 3 тис. га з прилеглими ділянками заплави та надзаплатної тераси. Це одне з небагатьох місць, де зберігся старий заплавної ліс, який зазвичай був поширений уздовж Прип'яті і який нанівець зведений людиною. Цей лісовий масив надзвичайно привабливий для видів, які мешкають на межі водно-болотних комплексів та лісу. У минулому тут була виявлена ставкова вечірниця – рідкісний для Європи вид. Такі території характерні для мешкання орлана-білохвоста, чорного лелеки та інших.

Лісові масиви та болота уздовж східної межі Заповідника в межах більшої частини Паришівського лісництва. Орієнтовна площа 30 тис. га. Є найменш дослідженою вченими територією. Тут створилися мозаїчні природні комплекси з відповідними їм біотопічними умовами: у південній частині – значна кількість широколистих старовікових лісів. Тут регулярними є перебування хижих птахів – підорликів, орланів, пугачів, змієїдів. На цих ділянках регулярно перебувають зубри і ведмеді.

Вказані ділянки потребують першочергового дослідження та охорони.

Пріоритет 1:

-збереження природних мішано-лісових (сосново-дубових) комплексів, які збереглися на незначній площі Заповідника у центрально-західній його частині (Димерсько-Макарівський ландшафт);

-збереження дубово-соснових та широколистяно-соснових лісових масивів в межах урочищ хвилястих піщано-водно-льодовикових рівнин Корогодсько-Вільчанського ландшафту;

-збереження дубово-соснових різнотравно-орлякових лісів в межах вирівняних надзаплатних терас долини Прип'яті у межах Шепелицького ландшафту;

-збереження центральних міжрічних рівнин з дерново-середньопідзолистими ґрунтами на морені. Тут необхідно відновлювати природний широколисто-лісовий тип рослинності – переважно грабово-дубовий та грабово-березовий (Іванківський ландшафт).

Пріоритет 2:

-збереження ландшафтів дубово-соснових різнотравно-орлякових та сосново-широколистяних орляково-широкотравних лісів вирівняних терас в межах Ужського ландшафту;

-збереження вологотравно-болототравних чорновільшаників та болототравних угруповань відносно понижених надзаплатних плоских терас у межах долини Прип'яті у межах Шепелицького ландшафту;

-збереження чорновільхових болототравних лісів (вологотравно-болототравних чорновільшаників та осоково-болототравних угруповань плоских, відносно знижених урочищ надзаплатних терас Прип'яті та Дніпра у межах Гденського ландшафту;

-відновлення сухих дібров у межах понижених межирічних рівнин з дерновими опідзоленими суглинистими ґрунтами під сучасним дрібноліссям (Іванківський ландшафт);

-відновлення гідрологічного режиму річково-долинних ландшафтів з болотними ґрунтами під вербняками та чорновільшаниками, змінених осушувальними меліораціями та деградованим рослинним покривом (Іванківський ландшафт);

- відновлення вологих та сирих дібров в межах урочищ западин, нині зайнятих злаково-різнотравно-бобовими луками (Димерсько-Макарівський ландшафт);
- відновлення болотних ландшафтів, трансформованих під дією різноманітних меліорацій (Димерсько-Макарівський ландшафт);
- відновлення природних сосново-широколистяних лісів південної та західної ділянок Корогодсько-Вільчанського ландшафту, змінених сільськогосподарською діяльністю;
- відновлення яглицево-зеленчукових дубово-грабових лісів у межах урочищ вирівняних суглинкових водно-льодовикових рівнин Димерсько-Макарівського ландшафту, знищених сільськогосподарською діяльністю;
- відновлення меліорованих заплавних болотних комплексів по заплавах річок та відновлення гідрологічного режиму в їх межах;
- ренатуралізація низьких моренних водно-льодовикових рівнин Корогодсько-Вільчанського ландшафту, зміненого сільськогосподарською діяльністю людини і зайнятого тепер багаторічними перелогами та чагарниками;
- відновлення вологих та сирих дібров по днищах давніх воднольодовикових долин, плоских, вистелених лесоподібними суглинками у межах Гденського ландшафту;
- відновлення сирих заплавних дібров Центральної сегментно-гривистої заплави Прип'яті у межах Нижньоприп'ятського ландшафту.

2.1.3. Соціальні та економічні цінності та пріоритети щодо їх збереження

Соціальні потреби людини задовольняються певними цінностями – такими, як соціальна захищеність, трудова зайнятість та ін. Економічні потреби задовольняються економічними цінностями, які здатні забезпечити матеріальний добробут місцевого населення.

Концепція загальної економічної цінності відображає загальну соціально-економічну цінність ресурсного джерела, яка може бути представлена вартістю прямого і непрямого використання, вартістю невикористання, можливою вартістю і вартістю існування. Перша вартість визначається економічними механізмами. Друга – пов'язана з консервацією ресурсу для можливого використання в майбутньому. Третя – спроба економічно оцінити естетичні особливості довкілля або цінність природи самої по собі. Четверта (вартість існування) є об'єктивною причиною для охорони дикої природи.

В сучасних умовах діяльності Заповідника економічна його цінність ґрунтується на двох з вказаних вартостей – прямого і непрямого використання та економічного оцінювання естетичних якостей довкілля. Застосування інших видів вартостей в описаних сучасних умовах функціонування досягти складно.

Головним видом діяльності людини в межах Заповідника є дотримання природоохоронного режиму у відповідності до статусу території. Ця діяльність є соціальною та економічною цінністю, оскільки забезпечує постійними робочими місцями значну кількість місцевого населення та зберігає природний стан ландшафтів для нинішнього і майбутніх поколінь українців. Крім того, трудова зайнятість місцевого населення дає працівникам і певну соціальну захищеність у вигляді медичного та пенсійного обслуговування тощо. У зв'язку з цим при плануванні подальшої діяльності Заповідника слід враховувати як екологічні чи природоохоронні цінності Заповідника, так і не менш важливі соціально-економічні.

Однією з соціально-економічних функцій території Заповідника є середовищеформувальна. Лісовкриті території виконують важливу роль в очищенні атмосферного повітря, засвоєнні вуглецю та збагаченні повітря киснем. Незважаючи на відсутність законодавчої бази і методик грошової оцінки середовищеформувальної функції у нашій державі, ця функція дає значний соціально-економічний та екологічний ефект.

Територією Заповідника прокладені транспортні шляхи загального користування з твердим покриттям, які потребують ремонту та регулярного обслуговування. Ці шляхи також виступають певною соціально-економічною цінністю, оскільки ними користуються співробітники Заповідника. Стан доріг незадовільний. Тому їх необхідно відновити до належного стану і підтримувати. Для цього доцільно вивести їх у господарську зону з метою подальшого обслуговування.

Перший пріоритет формує таку соціальну цінність Заповідника як додаткові робочі місця (трудова зайнятість).

2.1.4. Цінності для науково-дослідної діяльності та пріоритети щодо їх збереження

Особливу увагу в межах Заповідника мають лісові, болотні та лучні угруповання, в тому числі з рідкісними та реліктовими домінантами. Деякі з них занесені до «Зеленої книги України» (зокрема, угруповання звичайнососнових лісів звичайно ялівцевих (*Pineta sylvestris juniperosa (communis)*), угруповання формації латаття білого (*Nymphaeeta albae*), угруповання формації латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candidae*), угруповання формації глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*), угруповання їжачої голівки маленької (*Sparganieta minima*), угруповання формацій шейхцерієво-сфагнової *Scheuchzerieta (palustris)-Sphagneta* та ін. На їх охорону слід звернути особливу увагу у зв'язку з тим, що площа їх в межах Заповідника досить невелика.

Важливе значення для вивчення особливостей функціонування та стійкості межових екосистем є можливість моделювання різного режиму охорони та з'ясування процесів заростання та зміни екосистем. У цьому відношенні лісові, болотні екосистеми Заповідника виступають у якості моделей і можуть виступати в якості об'єктів досліджень сукцесійних процесів та трансформації біорізноманіття. Особливо це є актуальним у світі останніх подій – всихання лісів, змін клімату, пожеж тощо.

Зоологічна цінність Заповідника полягає у збереженні цінних еколого-фауністичних комплексів тваринного світу (насамперед, лісового та лісо-болотного комплексів) та низки звичайних «бореалів», рідкісних та видів, які перебувають на межі ареалу (ящірка зелена, кажани та ін.).

Отже, основну природну цінність Заповідника складають осередки лісової рослинності та рідкісні у межах Полісся болотні ценози з низкою унікальних таксонів. Ці екосистеми відіграють важливу роль в збереженні рідкісних видів рослин і тварин, раритетних рослинних угруповань у межах Київського Полісся.

Про значну природоохоронну цінність території Заповідника свідчать його особливий статус відповідно до міжнародного природоохоронного законодавства.

Частина території Заповідника повинна мати статус водно-болотного угіддя (ВБУ) міжнародного значення. До ВБУ слід включити ті, що відповідатимуть критеріям 1 і 2 Рамсарської конвенції. На цих ділянках представлено типові для Полісся ділянки верхових (оліготрофних), перехідних (мезотрофних) та низинних (евтрофних) боліт, заплав малих і великих річок. Угіддя є дуже цінним для збереження рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин в Україні та Європі.

Територія Заповідника входить до Оновленого переліку офіційно прийнятих територій мережі Емеральд (Смарагдової мережі) – UA00000046, загальна площа 48870 га та UA00000096, загальна площа – 205000 га, який був затверджений Постійним комітетом Бернської конвенції у 2016 році.

Крім того, територія Заповідника відноситься до ключових територій екомережі України (тобто таких, які забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття) за двома критеріями: Заповідник є територією природно-заповідного фонду України і на його території є ВБУ міжнародного значення (Закон України «Про екологічну мережу України», ст.16).

2.1.5. Екологічні освітньо-виховні цінності та пріоритети щодо їх збереження

У Заповіднику здійснюється екологічна освітньо-виховна робота з метою цілеспрямованого впливу на світогляд, поведінку і діяльність відвідувачів стосовно збереження природної спадщини країни, природних комплексів територій та об'єктів Заповідника, забезпечення підтримки природоохоронної діяльності Заповідника шляхом поширення знань і підвищення обізнаності щодо цінностей біологічної та ландшафтної різноманітності, формування екологічної свідомості та виховання поваги до природи.

Наявні еколого-освітні традиції, що були сформовані колективом Заповідника, сприяють проведенню різноманітних форм еколого-просвітницької роботи. Підтримка та розвиток цієї діяльності повинні базуватися на вдосконаленні існуючої системи проведення різноманітних заходів серед молоді. Також важливо зазначити на необхідності розширення діяльності на старші вікові групи, які відвідують зону відчуження.

Основними шляхами досягнення бажаних результатів розвитку еколого-освітніх цінностей для Заповідника є підтримка та розвиток еколого-освітньої інфраструктури в межах Заповідника.

Пріоритетом є підтримка та розвиток еколого-освітньої інфраструктури. На сьогодні в межах Заповідника відсутні еколого-освітні стежки та відмічається мала кількість інформаційних щитів еколого-просвітницького змісту. Розвиток цієї мережі урізноманітнить форми проведення просвітницької діяльності та значно розширить віковий склад залучених до діяльності людей.

2.1.6. Культурні та історичні цінності та пріоритети щодо їх збереження

Культурними цінностями вважаються створені людиною об'єкти, здатні підвищити та сформувати рівень культури (парки культури та відпочинку, музеї, виставки тощо). У межах території Заповідника та прилеглих до нього територій такі об'єкти відсутні.

Історичними цінностями вважаються древні споруди, поселення, могильники, археологічні пам'ятки, створені в історичному минулому.

Історичні цінності слід не тільки зберегти, але й обладнати так, щоби експонати або інтер'єр не могли бути порушеними чи пошкодженими. З метою збереження історичних цінностей слід позначити їх відповідними інформаційними знаками та стендами з вказанням історичної цінності кожного об'єкту. Крім того, треба докласти зусилля до максимального збереження їх автентичності.

Адміністрація Заповідника має тісно співпрацювати з органами місцевої влади з питань збереження історико-культурної спадщини, зберігання і посилення її охорони та забезпечення контрольованого відвідування заповідної території. Мають бути передбачені пошукові роботи, підготовка документації та взяття під охорону нововиявлених пам'яток історії та культури. Треба брати до уваги, що відповідно до ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», якщо у межах Заповідника є історико-культурні об'єкти, то вони підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке відповідно до цього Закону та законодавства України про охорону пам'яток історії та культури, затвердженого спільно Міндовкілля України та Мінкультури України.

Планування робіт щодо збереження і відновлення об'єктів історико-культурної спадщини, які взяті на державний облік і передані в оперативне управління чи користування адміністрації Заповідника, здійснюється за погодженням державного органу виконавчої влади в галузі культури, а стосовно інших об'єктів – самостійно. Планування заходів для збереження та відновлення історико-культурних об'єктів, зокрема культурних ландшафтів або форм традиційної народної культури, бажано здійснювати з урахуванням

їх специфіки в співробітництві з іншими землекористувачами у межах Заповідника через залучення місцевого населення.

За необхідності, можливе відчуження земель з об'єктами історико-культурної спадщини від інших землекористувачів (власників) та передача їх у постійне користування адміністрації Заповідника.

Підтримка існуючих та відновлених форм культури має здійснюватись такими заходами економічного і морального стимулювання носіїв культурних традицій як купівля виробів майстрів і виставлення на продаж відвідувачам, проведення виставок, фестивалів, ярмарок, відкриття центрів навчання майстерності, підтримка фольклорних колективів, публікація творів місцевої фольклористики, підтримка традиційних екологічних форм природокористування.

Обов'язковою умовою використання об'єктів історико-культурної спадщини має бути їх збереження. З цією метою має бути запроваджений моніторинг за станом об'єктів історико-культурної спадщини, для чого слід визначити індикатори стану кожного об'єкту.

Серед культурних та історичних цінностей на території Заповідника слід зберігати: залишки археологічних стоянок різних часів (неолітичні – біля сіл Горностайпіль, Лапутьки, Копачі, Замошшя, Запілля, Оташів, Зимовище, Паришів, Страхолісся, Черевач, Грині), бронзового віку (біля сіл Горностайпіль, Оташів, Паришів, Страхолісся), поселення, могильники;

виявлення на високих берегах річок, дослідження і збереження залишків мілоградської культури (VII-V ст. до н.е.) в межах Заповідника;

залишки давніх склоробних, дерево-вугільних та залізоплавильних виробництв, лісохімічних промислів – смолокуріння, вигонка дьогтю;

меморіальні споруди та комплекси, присвячені подіям Другої світової війни на території Заповідника.

2.1.7. Естетичні цінності та пріоритети щодо їх збереження

Естетична цінність ландшафтів є складовою рекреаційного та гуманістичного ресурсного потенціалу території. Ландшафт як фокус взаємодії людини і природи концентрує естетичні якості, такі необхідні для духовного розвитку людини. Це їх натуральність, мальовничість, виразність, гармонійність, пейзажна різноманітність, привабливість.

Ландшафтне різноманіття і пов'язана з ним естетична цінність краєвидів дають підставу рекомендувати посилене використання окремих типів ландшафтів для потреб туризму і рекреації, при плануванні туристичних маршрутів, екологічних стежок. Збереження естетично різноманітних та цінних краєвидів має стати головним напрямом в діяльності наукових, культурних, громадських та адміністративних структур.

Естетична цінність території Заповідника визначається пейзажною виразністю ландшафтних комплексів. Основними серед них є: поліські річково-долинні в межах алювіальних рівнин, межирічні на водно-льодовикових рівнинах.

Ландшафтно-пейзажні комплекси поліських річкових долин в межах алювіальних рівнин представлені долинно-річковими пейзажами, сформованими на заплавах і надзаплавних терасах головних водних артерій Заповідника, розміщені на відкритих і напіввідкритих, переважно плоских і слабозрчленованих поверхнях в оточенні лучної та болотної рослинності, зрідка оточені лісовими масивами. Візуальна привабливість території зумовлена поєднанням низинного рельєфу із меандрами річок. Характерні залишки дерев'яних та цегельних будинків і споруд, сакральні споруди і покинуті сільськогосподарські поля доповнюють пейзажну картину.

Ландшафтно-пейзажні комплекси межиріч водно-льодовикових рівнин представлені озерними, лісовими та аграрними (у минулому) пейзажами Поліської

низовини. Територія має високий естетичний потенціал: природні малозмінені ландшафти, де гармонійно поєдналися ліси з просторими болотами, різноманітність рослинного покриву створює своєрідний колорит місцевості, а рельєф підсилює привабливість численних озер та боліт.

До естетичних цінностей на території Заповідника належить природна збереженість ландшафтів та їх естетична привабливість. Режим абсолютної заповідності упродовж понад 30 років спричинив часткове, а подекуди й повне відновлення стану ландшафтів, порушених антропогенною діяльністю. Сільськогосподарські поля стали заростати похідним лісом, стан дренажних каналів та їх гідрологічний режим став близьким до природних прируслових западин та заплавлених озер.

Естетичні цінності Заповідника складаються з поєднання пейзажно виразних територій – лісовкритих, нелісових галявин та узлісь, водного дзеркала річкових русел, озер та боліт. Ці території та їх поєднання є типовими для поліських ландшафтів.

2.2. Визначення та оцінка проблем, що вимагають втручання, у тому числі тих, що викликані діяльністю людини на прилеглих територіях, їх ранжування

2.2.1. Житлове та промислове будівництво

В межах Заповідника житлове та промислове будівництво не здійснюється. Єдиним елементом можливого будівництва можуть стати заходи з організації умов праці для працівників державної служби охорони. Згідно з цим Проєктом передбачається будівництво контор ПНДВ в різних ділянках Заповідника.

2.2.2. Сільське господарство та аквакультура

В межах Заповідника ведення сільського господарства та аквакультури заборонено згідно з Правилами радіаційної безпеки при проведенні робіт у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 04.04.2008 № 179/276, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14.08.2008 за № 754/15445, тому цей вплив на його природні комплекси відсутній.

2.2.3. Енергетика та видобувна промисловість

Енергетичні об'єкти на території Заповідника представлені лініями електропередач, які передають електроенергію через територію Заповідника. Проблема полягає у догляді за їх станом, що потребує вилучення технологічної смуги уздовж ЛЕП із зони абсолютної заповідності у господарську зону. Вплив на природні ландшафти Заповідника, спричинений вирубуванням смуг лісових масивів уздовж ЛЕП шириною до 100 м для їх обслуговування.

Видобувна промисловість безпосередньо на території Заповідника відсутня і на теперішній час її розвиток не передбачений у зв'язку з високим природоохоронним статусом території.

2.2.4. Транспорт

Автомобільні дороги з твердим покриттям на території Заповідника наявні, використовуються винятково співробітниками Заповідника, пожежними службами та обслуговуючим персоналом Чорнобильської АЕС. П'ять основних доріг, які прокладені через територію Заповідника, виведені з його складу. В основному, вони прокладені до 10-

кілометрової зони відчуження. Ці дороги утримуються у доброму стані – здійснюється їх регулярний ремонт, профілактичне обслуговування, зачистка від трав'яної та деревної рослинності обочин тощо.

Ще до аварії на Чорнобильській АЕС між населеними пунктами, які увійшли до території Заповідника до його створення, були прокладені автомобільні дороги з твердим покриттям. Незважаючи на відсутність жителів, сільські дороги функціонують і дотепер, але їх якість погана. По лісових масивах та між кварталами прокладені винятково ґрунтові дороги на піщаній основі. Частина таких доріг перебуває у дуже занедбаному стані, заросла деревно-чагарниковою рослинністю і потребує відновлення для поліпшення транспортного сполучення. У багатьох місцях ці дороги непроїзні у зв'язку з наявністю глибоких колій у піщаних відкладах та внаслідок поширення деревної порості.

Через територію Заповідника із заходу на схід прокладена і функціонує залізнична магістраль, якою доставляють вантажі до 10-кілометрової зони відчуження – будівельні та інші матеріали. Залізнична колія і прилеглі до неї обочини виведені зі складу території Заповідника. Залізниця перебуває у занедбаному стані – семафори на переїздах не працюють, обочини і колія поросли деревно-чагарниковою рослинністю.

2.2.5. Використання біологічних ресурсів (вирубубвання лісу, полювання, збір ягід, грибів, лікарських трав, випасання тощо)

Основними ресурсозначущими серед рослинних біологічних ресурсів в межах Заповідника є території, які нині використовуються у лісгосподарській діяльності. Слід розробити систему лімітів на вилучення, насамперед, деревних ресурсів в межах окремих його територій.

Основний негативний вплив на лісові екосистеми створює господарська діяльність людини. Регіон розташування Заповідника здавна був густо населеним, з досить значною часткою земель сільськогосподарського призначення та досить високою лісистістю. Велика потреба у діловій та дров'яній деревині призвела до суттєвого зменшення площі корінних дубових і соснових насаджень без належного їх відновлення. Значна їх частина змінювалася природним шляхом похідними насадженнями або штучними насадженнями, які за головними породами не завжди відповідали типам лісу лісокультурних площ.

Звичайно, що вирубування корінних насаджень, як природного ресурсу, не є чимось надзвичайним при своєчасному та якісному їх відновленні. Негативним слід вважати їх заміну на похідні, менш цінні з господарської та екологічної точок зору, деревні породи.

Лісові землі займають 89,8 % території Заповідника, а вкриті лісовою рослинністю – 61,4 %, причому лісові насадження природного походження переважають на території Заповідника і займають 70,5 % вкритих лісовою рослинністю земель. Площа неvkритих лісом ділянок становить 38,6 %; значну частину цієї території займають не зімкнуті лісові культури, лісові шляхи, просіки, галявини, перелоги і пустирі. Серед нелісових земель у Заповіднику найбільшу площу займають водні об'єкти, болота, будівлі та споруди, дороги, траси.

У підрозділі «Лісове господарство» наводиться сучасна структура поділу насаджень і природних лісів Заповідника за походженням та групами відповідності типам лісу. Безперечно, що для більш детального наукового вивчення проблем лісокористування необхідні подальші дослідження, які нададуть можливість розробки та втілення у життя методів та способів максимально можливого витіснення з лісового фонду Заповідника насаджень похідних порід.

Роботи щодо заміни похідних насаджень на корінні можуть бути досить тривалими і трудомісткими. У будь-якому випадку їх безпосередньому виконанню має передувати наукове вивчення проблеми загалом, детальне обстеження похідних насаджень, наукове обґрунтування тих чи інших методів здійснення робіт тощо.

2.2.6. Рекреація та туризм

Туристична діяльність безпосередньо в межах Заповідника розвинена недостатньо. Причиною цього є відсутність великої кількості популярних туристичних об'єктів. Більшість відвідувачів ЧЗВ відвідують місто Прип'ять та територію Чорнобильської атомної станції. Таким чином, значного впливу на територію Заповідника туристична діяльність не спричиняє.

2.2.7. Інвазійні та інші проблемні види

В межах Заповідника, на відміну від території сусіднього Древянського природного заповідника, поширена більша кількість видів інвазійних рослин. В результаті останніх флористичних моніторингових досліджень виявлено, що нині у Заповіднику зростають 227 адвентивних видів судинних рослин, в т.ч. археофітів – 85 види (37,4% видового складу адвентів) та кенофітів – 142 видів (62,6%). Слід особливо наголосити на тому, що співвідношення археофітів/кенофітів у Заповіднику досі досить яскраво індикує порушеність і вразливість екосистем досліджуваного заповідного об'єкту, а, відповідно, демонструє загрози щодо сучасного збереження аборигенної флори.

До видів з високим ступенем інвазійності в межах Заповідника слід віднести амброзію полинолисту (*Ambrosia artemisiifolia*), м'яточник бур'яновий (*Ballota ruderalis*), галінсогу дрібноцвіту (*Galinsoga parviflora*), стенактіс однорічний (*Stenactis annua*), розрив траву дрібнолисту (*Impatiens parviflora*), клен ясенolistий (*Acer negundo*), робінію звичайну (*Robinia pseudoacacia*), гречку сахалінську (*Polygonum sachalinense*), золотарник канадський (*Solidago canadensis*) тощо. Найбільшу небезпеку на території Заповідника у напрямку поширення інвазійних рослин створюють прилеглі агро-, урболандшафти та існуючі в межах Заповідника дороги, лісові розриви (мінералізовані смуги), давні перелоги, меншу – життєдіяльність тварин.

Для попередження їх поширення необхідними є постійні моніторингові спостереження та розробка відповідних заходів щодо знищення осередків інвазійних видів.

Лісівничі заходи на прилеглих до Заповідника територіях, а також пожежі сприяють поширенню у лісових угрупованнях регіону розрив трави звичайної (*Impatiens parviflora*), хрінниці густоцвітої (*Lepidium densiflorum*), фалакроломи однорічної (*Pharocloloma annuum*) тощо.

2.2.8. Забруднення території

З загальних позицій Зона відчуження є епіцентром аварії на ЧАЕС. Саме тут радіаційний вплив катастрофи на навколишнє середовище і людину досяг максимально небезпечних значень. Тому в перші дні після катастрофи була проведена безпрецедентна за масштабами мирного часу евакуація населення, згорнута господарська діяльність, закриті промислові та сільськогосподарські підприємства.

Кордони зони відчуження були закріплені в межах, обґрунтованих радіологічними критеріями, виходячи з можливої дози опромінення 10 Бер (встановлений МОЗ СРСР аварійний ліміт дози для населення). У 1997 році до зони відчуження (площею 2044 км²) приєднано частину зони безумовного (обов'язкового) відселення площею 554 км². На сьогодні загальна територія, яка знаходиться під управлінням ДАЗВ – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення, складає 2600 км².

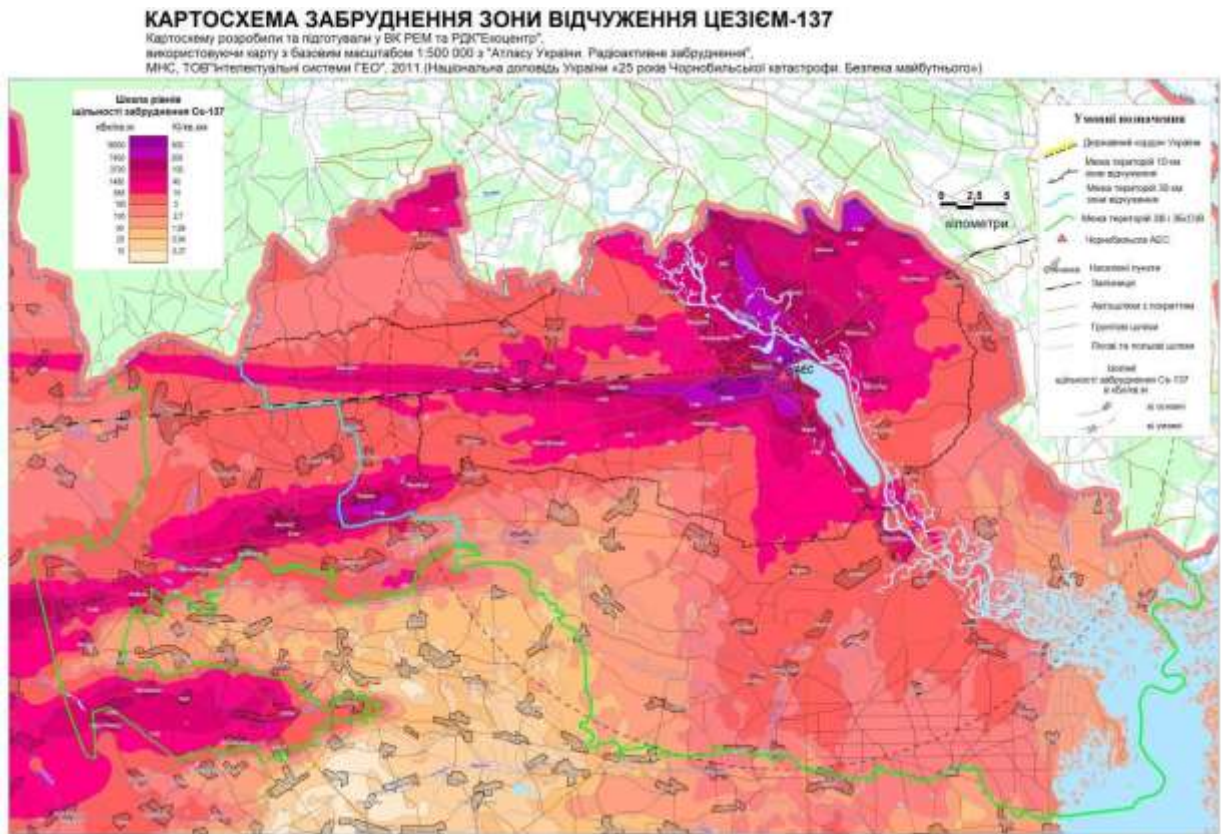

Рис. 2.1. Картошкема щільності забруднення ЗВ цезієм-137

Згідно з Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»:

Зона відчуження – це територія, з якої проведено евакуацію населення в 1986 році.

Зона безумовного (обов'язкового) відселення – це територія, що зазнала інтенсивного забруднення довгоіснуючими радіонуклідами, з щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від **15,0 Ки/кв. км** та вище, або стронцію від **3,0 Ки/кв. км** та вище, або плутонію від **0,1 Ки/кв. км** та вище, де розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів може перевищити **5,0 мЗв (0,5 бер)** за рік понад дозу, яку вона одержувала у доаварійний період.

2.2.8.1. Радіоактивне забруднення території – структура та складові

Характерною особливістю радіоактивного забруднення чорнобильського походження є просторова неоднорідність щільності, радіонуклідного складу та фізико-хімічних форм випадінь. Значна частина радіонуклідів знаходилась у складі «гарячих часток» – часток твердофазних викидів з реактора, їх питома активність на кілька порядків перевищує активність інших випадінь. Відзначаються хімічною стійкістю, а потрапляючи в організм людини, стають джерелом постійного внутрішнього опромінення.

В основному, радіаційну обстановку території аналізують не за показниками різних типів випромінювання, а за концентрацією радіонуклідів у ґрунті (або за щільністю забруднення ґрунту радіонуклідами, одиниця вимірювання кБк/м^2 чи Ки/км^2). На сьогодні радіаційний стан у зоні відчуження формується такими елементами:

Цезій-137, ^{137}Cs – найбільш біологічно небезпечний ізотоп, обумовлює до 90 % дози зовнішнього опромінення персоналу; період напіврозпаду – близько 30 років. Доволі

легкоплавкий та легкий елемент, тому саме він обумовив глобальну картину забруднення. У ЗВ доза зовнішнього опромінення формується переважно за його рахунок.

Стронцій-90, ^{90}Sr – має значну мобільність в екосистемах (ефективно вбудовується в ланцюг «грунт-рослина-тварини-опад-грунт»); водорозчинний – є основним компонентом потоку радіоактивних речовин, які потрапляють за межі зони водним шляхом. Тугоплавкий елемент, тому переважна його більшість випала в зоні відчуження. Період напіврозпаду – близько 29 років.

Плутоній, Pu (ізотопи 238, 239, 240, 241) – за фізичними властивостями тугоплавкий елемент, тому переважна його більшість випала в межах зони відчуження. Має значну небезпеку (альфа-випромінювач та хімічна токсичність), однак не має значної екологічної та біологічної мобільності. Період напіврозпаду Pu-239 складає 24 тис. років. Відповідно, ізотопи цього елемента будуть обумовлювати радіаційну ситуацію на території зони в дальній перспективі. Становить основну небезпеку при інгаляційному надходженні.

Америцій-241, ^{241}Am – продукт розпаду Pu-241, єдиний радіонуклід аварійного викиду, кількість якого з часом збільшується. Досягнення максимуму його кількості прогнозується на середину цього століття. За своїми характеристиками подібний до плутонію. Період напіврозпаду складає 433 роки.

Розподіл радіонуклідів у природних та техногенних об'єктах має нерівномірний характер. Переважна більшість радіонуклідів зосереджена в об'єкті «Укриття» (табл. 2.1). З загальної кількості радіоактивних елементів, які потрапили за межі «Укриття», розподіл між природними та техногенними об'єктами складає 50 на 50% (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Запаси радіонуклідів у природних і техногенних об'єктах зони відчуження

Об'єкт	Активність, Бк			
	сумарна	^{137}Cs	^{90}Sr	Трансуранові елементи
Територія зони відчуження	$8,13 \times 10^{15}$	$5,5 \times 10^{15}$	$2,5 \times 10^{15}$	$1,3 \times 10^{14}$
Водойма-охолоджувач	$2,2 \times 10^{14}$	$1,9 \times 10^{14}$	$3,0 \times 10^{13}$	$2,0 \times 10^{12}$
Пункти захоронення радіоактивних відходів (ПЗРВ)	$5,5 \times 10^{15}$	$3,6 \times 10^{15}$	$1,8 \times 10^{15}$	$9,0 \times 10^{13}$
Пункти тимчасової локалізації радіоактивних відходів (ПТЛРВ)	$2,14 \times 10^{15}$	$1,4 \times 10^{15}$	$7,0 \times 10^{14}$	$4,0 \times 10^1$
Усього	$1,6 \times 10^{16}$	$1,0 \times 10^{16}$	$5,0 \times 10^{15}$	$2,6 \times 10^{14}$
Об'єкт «Укриття»	$3,4 \times 10^{17}$	$1,9 \times 10^{17}$	$1,4 \times 10^{17}$	$4,5 \times 10^{15}$

Структура забруднення сформована кількома слідами випадінь. Довгий та вузький «західний слід» простягнувся прямою лінією від ЧАЕС у західному напрямку. Його ширина від півтора до п'яти кілометрів. Слід починається відомим «Рудим лісом» – ділянкою сосни, яка загинула внаслідок опромінення у 1986. Це й досі найбільш забруднене місце Зони. Широкий «південний слід» протягнувся у напрямку міста Чорнобиль, поступово розділяючись на п'ять ліній. Ширшу форму має «північний слід», який сформувався дощовими опадами. А найскладніший рисунок має «південно-західний» слід, розташований у поліському районі. Окрім слідів, є велика кількість аномалій («брудних плям»), які утворились внаслідок дощового вимивання радіоактивних речовин з атмосфери.

2.2.8.2. Шляхи виносу радіонуклідів за межі зони відчуження

Основним шляхом виносу радіонуклідів за межі зони відчуження є водний – з водами р. Прип'ять, найбільшої притоки Дніпра. За післяаварійний період до

Дніпровського каскаду надійшло 4900 Кі стронцію та 3650 Кі цезію. Це перебільшує кількість радіонуклідів в водоймі-охолоджувачі ЧАЕС. В значній мірі це сформувало дозу внутрішнього опромінення близько 35 млн. населення України – споживачів дніпровської води. Значно зростає винос радіонуклідів за рахунок повітряної міграції при пожежах.

2.2.8.3. Бар'єрна функція

Розглянуті вище оцінки потоків радіонуклідів характеризують ЗВ як джерело радіаційної небезпеки для прилеглих регіонів і України в цілому. Разом з тим, природні і техногенні об'єкти є бар'єрами на шляху поширення радіонуклідів за межі ЧЗВ. Техногенні об'єкти мають бар'єрні властивості в силу свого призначення (об'єкт «Укриття», ПЗРВ, ПТЛРВ, водоохоронні споруди та ін.) і характеризуються визначеною ефективністю. Природні – за рахунок геохімічних та біогеохімічних процесів, що в них відбуваються.

Таким чином, бар'єрна функція ЧЗВ реалізується через наступні об'єкти та процеси (природні та штучні) на її території:

Природні об'єкти:

Геологічне середовище;

Рослинний покрив (ліси та перелоги);

Штучні об'єкти:

Сховища РАВ (ПЗРВ та ПТЛЗВ);

Штучні процеси:

Водоохоронні заходи;

Контроль техногенного виносу;

Підтримання території в належному пожежобезпечному та санітарному стані.

Слід відмітити, що контроль бар'єрної функції принципово не передбачає активного втручання в природні процеси і обмежується ідентифікацією та попередженням явищ, що можуть послабити депонування радіонуклідів або посилити їх міграцію. В крайньому випадку, передбачається корегування цих процесів (наприклад, водоохоронні заходи).

На території Заповідника бар'єрна функція реалізується шляхом депонування радіонуклідів у геологічному середовищі та рослинному покриві та реалізації процесів підтримання території у належному пожежобезпечному та санітарному стані

Геологічне середовище. Оцінки співвідношення запасів ^{137}Cs у геологічному середовищі ЧЗВ і сумарного забруднення цим радіонуклідом території за її межами показують, що в геологічному середовищі нагромадилося вже 10-20 % ^{137}Cs , що знаходився після аварії у верхньому шарі ґрунту. Щорічний приріст запасів радіонуклідів у геологічному середовищі відбувається з різною інтенсивністю, яка обумовлена зміною кількості опадів, форм перебування радіонуклідів у ґрунті і породах зони аерації та ін. Розраховані на підставі даних за післяаварійний період середні оцінки фіксації радіонуклідів у геологічному середовищі на території Зони складають для ^{137}Cs до $3,7 \times 10^{13}$ Бк (1000 Кі) за рік, для ^{90}Sr такі оцінки істотно вище. Попередні розрахунки показують, що депонування геологічним середовищем ^{137}Cs і ^{90}Sr значно вище, ніж щорічний водний винос цих радіонуклідів із Зони р. Прип'ять.

Рослинний покрив – ліси та перелоги. Рослинний покрив є просторово домінуючим ландшафтним елементом ЧЗВ – разом ліси та перелоги складають 80 % території. Захисна роль лісів проявилась у сповільненні швидкості міграційних процесів шляхом утримання значної частини радіонуклідів у лісовій підстилці. З часом радіонукліди поступово мігрували вниз по ґрунтовому профілю. Сучасний розподіл ^{137}Cs і ^{90}Sr у ґрунті має суттєві відмінності. Для ^{137}Cs пік питомої активності відмічається в нижньому горизонті підстилки і 0-5 см шарі мінеральної частини ґрунту, а ^{90}Sr розподілений по ґрунтовому профілю більш рівномірно. На даний час основна частина

довгоіснуючих ($^{239+240}\text{Pu}$, ^{241}Am) і біологічно активних радіонуклідів (^{137}Cs , ^{90}Sr) знаходиться в межах 0-10 см шару ґрунту. Максимальна кількість паливних часток знаходиться на глибині 3-5 см. Сучасний перерозподіл радіонуклідів у ґрунтах визначається складним комплексом міграційних процесів, серед яких переважають дифузія, просочування у глибину ґрунту, включення в біологічний кругообіг. У лісових ґрунтах водна міграція відіграє незначну роль. За межі 0-10 см шару ґрунту з проникаючими з поверхні водами виноситься щороку 0,01-0,1 % загального вмісту радіонуклідів, а за межі 0-25 см шару – соті і тисячні долі відсотку від загального забруднення. За зростанням інтенсивності накопичення ^{137}Cs компоненти лісової екосистеми можна розташувати в такий ряд: деревний ярус – трав'янисто-кущовий ярус - мохи та лишайники - гриби. Утім, біомаси цих складових екосистеми складають ряд у зворотному порядку (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Запаси радіонуклідів та їх процентне співвідношення в компонентах ландшафтів вододільних рівнин та заплави р. Прип'ять, Бк/га (%)

Компонент ландшафту	Радіонуклід				
	^{137}Cs	^{90}Sr	^{238}Pu	$^{239+240}\text{Pu}$	^{241}Am
Ландшафти вододільних рівнин					
Деревина	$1,4 \times 10^8$ (0,7)	$1,1 \times 10^9$ (11)	$1,0 \times 10^5$ (0,2)	$2,0 \times 10^5$ (0,2)	$8,0 \times 10^4$ (0,01)
Кора	$2,2 \times 10^8$ (1,0)	$5,4 \times 10^8$ (5,3)	$1,0 \times 10^4$ (0,01)	$1,0 \times 10^4$ (0,01)	$2,0 \times 10^4$ (0,01)
Глиця 1 р.	$5,4 \times 10^7$ (0,3)	$3,9 \times 10^7$ (0,4)	$2,0 \times 10^2$ (0,0003)	$3,0 \times 10^2$ (0,0003)	$1,0 \times 10^3$ (0,001)
Глиця 2-3 рр.	$1,8 \times 10^7$ (0,1)	$3,0 \times 10^8$ (3,0)	$6,0 \times 10^3$ (0,001)	$1,0 \times 10^3$ (0,001)	$5,0 \times 10^3$ (0,004)
Підстилка	$3,8 \times 10^9$ (18)	$1,1 \times 10^9$ (11)	$3,1 \times 10^6$ (7,0)	$7,4 \times 10^6$ (8,0)	$2,4 \times 10^7$ (19)
Ґрунт	$1,7 \times 10^{10}$ (80)	$7,0 \times 10^9$ (69)	$4,3 \times 10^7$ (93)	$8,6 \times 10^7$ (89)	$1,0 \times 10^8$ (81)
Всього	$2,1 \times 10^{10}$	$1,0 \times 10^{10}$	46×10^7	94×10^7	$1,2 \times 10^8$
Ландшафти заплави р. Прип'ять					
Деревина	$5,8 \times 10^7$ (0,1)	$1,8 \times 10^9$ (3,4)	$2,0 \times 10^4$ (0,007)	$3,0 \times 10^4$ (0,004)	$3,0 \times 10^4$ (0,003)
Кора	$8,0 \times 10^7$ (0,1)	$6,6 \times 10^8$ (1,2)	$3,0 \times 10^3$ (0,001)	$6,0 \times 10^3$ (0,0008)	$6,0 \times 10^3$ (0,0007)
Глиця 1 р.	$2,8 \times 10^7$ (0,04)	$1,1 \times 10^8$ (0,2)	$1,0 \times 10^2$ (0,00003)	$2,0 \times 10^2$ (0,00002)	$4,0 \times 10^2$ (0,00004)
Глиця 2-3 рр.	$1,0 \times 10^7$ (0,02)	$4,3 \times 10^8$ (0,8)	$4,0 \times 10^2$ (0,0001)	$1,0 \times 10^3$ (0,0001)	$2,0 \times 10^3$ (0,0002)
Підстилка	$3,8 \times 10^9$ (5,9)	$2,1 \times 10^9$ (3,9)	$4,3 \times 10^6$ (1,4)	$9,4 \times 10^6$ (1,3)	$3,4 \times 10^7$ (3,8)
Ґрунт	$6,1 \times 10^{10}$ (94)	$5,0 \times 10^{10}$ (91)	$3,1 \times 10^8$ (99)	$7,2 \times 10^8$ (99)	$8,6 \times 10^8$ (96)
Всього	$6,5 \times 10^{10}$	$5,5 \times 10^{10}$	$3,1 \times 10^8$	$7,3 \times 10^8$	$8,9 \times 10^8$

У цілому в лісових екосистемах включення радіонуклідів у біологічний кругообіг значно перевищує винос їх за межі корененасиченого шару ґрунту, тобто біологічний кругообіг є одним із провідних факторів, що стримує надходження радіонуклідів у надземні й підземні води та їх поширення за межі ЗВ.

Перелоги займають 30 % території ЗВ. Зараз на перелогах проходить стадія формування природних лук на місці сільгоспугідь. Провідним фактором, що визначає як інтенсивність сукцесійних процесів, так і рівень накопичення радіонуклідів, є водний режим території. На торф'янистих ґрунтах, що зазнають періодичного затоплення і характеризуються близьким заляганням до поверхні ґрунтових вод, спостерігається не

тільки інтенсивна вертикальна міграція ^{137}Cs і ^{90}Sr вглиб ґрунту, а й інтенсивне, порівняно з дерново-підзолистими ґрунтами, поглинання їх луговими травами. На вологих заплавах луках перехід радіонуклідів у ті ж види рослин був у кілька разів вищий, ніж на суходільних луках цього ж ландшафту. Сумарне винесення ^{137}Cs рослинами з торф'янисто-болотних ґрунтів також у 2-3 рази перевищує показник, який одержано для дерново-підзолистих ґрунтів.

Важливим показником, який дає змогу оцінити інтенсивність міграційних процесів у лучних ценозах, є винос радіонуклідів у надземну біомасу. Коефіцієнти переходу ^{90}Sr в рослини на торф'янисто-болотному ґрунті в середньому в 2-3, а для деяких рослин в 10 разів вищі, ніж ^{137}Cs . Здатність до виносу радіонуклідів визначається не тільки біологічними особливостями виду, а й величиною біомаси. В умовах кращого зволоження винос радіонуклідів біомасою лучних угруповань зростає.

Аналіз даних з різних джерел показує, що річний винос радіонуклідів за межі ЗВ і їх депонування в рослинній біомасі – величини одного порядку. Іншими словами, кількість радіонуклідів, яка щорічно відчужується з малого біологічного кругообігу за рахунок фіксації в біомасі, співвідносна з щорічним річковим виносом. Крім цього, включення радіонуклідів у біологічний кругообіг буде зростати за рахунок інтенсифікації процесів залісення.

2.2.8.4. Радіаційно-екологічний моніторинг та його результати на території Заповідника

Радіаційно-екологічний моніторинг навколишнього природного середовища на території ЗВіЗБ(О)В виконує ДСП «Екоцентр». Він включає в себе визначення вмісту радіонуклідів в атмосферному повітрі, поверхневих, підземних, стічних і відпрацьованих технологічних водах, ґрунті, компонентах наземних і водних екосистем, харчових продуктах у місцях несанкціонованого проживання «самопоселенців» тощо. Мережа моніторингу налічує 146 пунктів спостережень. За допомогою автоматизованої системи контролю радіаційного стану (АСКРС) у безперервному режимі проводиться контроль за потужністю еквівалентної дози (ПЕД) гамма-випромінювання на 39 пунктах спостереження, розташованих на території ЗВ, у тому числі на проммайданчику ДСП «ЧАЕС» і у м. Славутичі.

На території Заповідника розташовані такі елементи мережі спостереження: пункти АСКРС – 16 од.; пункти контролю поверхневих води – 7 од.; пункти контролю приземного шару атмосфери – 5 од.

Результати річного циклу спостережень за радіаційною ситуацією приведені в таблицях 2.3 – 2.5. Потужність експозиції дози варіює в широкому діапазоні – від 60 до 3100 нЗв/год (таблиця 2.3). Найбільші значення відмічені в районі західного сліду радіоактивних випадів (Буряківка) та північного сліду (Усів та Машеве). Концентрація радіонуклідів у воді поверхневих водойм має залежність від типу водойми та щільності поверхневого забруднення місцевості. Найбільші показники забруднення мають замкнуті водойми оз. Глибоке та Красненський старик (таблиця 2.4). Концентрація радіонуклідів в атмосферному повітрі має найбільші значення в пункті Машеве, найменші – в пункті Дитятки. Тут теж проявляється залежність від щільності забруднення території.

Таблиця 2.3.

Потужність еквівалентної дози на постах АСКРС у 2018 році, нЗв/год

№ п/п	Назва пункту	Мінімальне значення	Середнє значення	Максимальне значення	Контрольний рівень
10 – км зона					
1	Буряківка	1300	2600	3100	7500
2	Усів	570	1200	1500	3600

3	Машеве	400	820	1020	2200
4	Зимовище	340	770	970	2100
5	Красне	310	710	900	2000
6	Крива Гора	240	350	440	1200
7	Ст. Шепеличі	150	280	350	740
8	Бенівка	110	230	290	600
9	Старосілля	110	190	260	460
30 – км зона					
10	Діброва	160	270	390	700
11	Вільча	110	130	160	470
12	Гловниця	90	150	210	380
13	Корогод	70	110	170	260
14	Паришів	70	110	170	250
15	Дитятки	60	100	170	220
16	Купувате	60	100	170	220

Таблиця 2.4.

Об'ємна активність радіонуклідів ^{137}Cs та ^{90}Sr у воді деяких водотоків та водойм зони відчуження у 2018 році, кБк/м³

Об'єкт та пункт контролю	^{137}Cs						^{90}Sr		
	Завись			Розчин			Мін.	Макс.	Середня
	Мін.	Макс.	Середня	Мін.	Макс.	Середня			
р. Прип'ять – с. Усів	0,004	0,04	0,02	0,005	0,11	0,03	0,01	0,05	0,03
р. Прип'ять – м. Чорнобиль	0,003	0,07	0,02	0,006	0,15	0,04	0,03	0,26	0,09
р. Уж - с. Черевач	0,002	0,05	0,01	0,003	0,10	0,04	0,03	0,25	0,08
р. Брагінка – дамба № 39	0,008	0,48	0,06	0,78	8,3	3,0	0,84	4,8	2,3
р. Сахан – с. Новошепеличі	0,004	0,05	0,02	0,10	0,94	0,26	0,42	1,5	0,88
Красненський старик	0,01	0,16	0,05	0,2	3,2	1,5	14	40	23
оз. Глибоке	0,03	0,68	0,17	2,8	16	7,6	11	150	88

Таблиця 2.5.

Середньорічна об'ємна активність ^{137}Cs , ^{241}Am , ^{90}Sr , ^{238}Pu , $^{239+240}\text{Pu}$ на пунктах АСКРС в приземному шарі повітря 2018 році, Бк/м³*

Пункт контролю	Віддаленість, азимут	Об'ємна активність, Бк/м ³				
		^{137}Cs *	^{241}Am	^{90}Sr	^{238}Pu	$^{239+240}\text{Pu}$
Північний сектор						
АСКРС Машеве	11 км; 19°	8,7E-05	1,2E-06	8,6E-06	5,7E-09	2,2E-08
Східний сектор						
АСКРС Зимовище	7 км; 60°	3,5E-05	9,4E-07	8,4E-06	1,1E-08	6,0E-08

АСКРС Старосілля	9 км; 119°	2,9E-05	2,3E-06	1,5E-05	5,1E-08	1,3E-07
Південний сектор						
АСКРС Дитятки	32 км; 175°	1,1E-05	6,6E-07	3,4E-06	9,4E-09	3,6E-08

Примітка. «*» Похибка вимірів ^{137}Cs не перевищує 15%, ^{90}Sr та ^{241}Am - 20%, $^{239+240}\text{Pu}$ - 30%, ^{238}Pu -40%

2.2.8.5. Радіаційно-небезпечні об'єкти

Ділянки території Заповідника – це не тільки природні та напівприродні ландшафти, що мають відносно низькі рівні радіоактивного забруднення, але є об'єкти, які були створені в період гострої фази аварії та характеризуються підвищеними рівнями радіоактивного забруднення.

Такі об'єкти були створені та використовувались в 1986 – 1989 роках для наступних цілей:

радіаційного контролю людей, вантажів та транспортних засобів;

поводження з радіоактивними відходами;

місцями тимчасового відстою радіоактивно-забрудненої техніки.

За наявними даними в цілому на території сучасної ЗВ і ЗБ(О)В знаходиться біля 50-ти об'єктів, які містять ядерні матеріали або джерела іонізуючого випромінювання, і які характеризуються наявними або потенційними радіаційними впливами на навколишнє середовище.

Відповідно до Основних санітарних правил забезпечення радіаційної безпеки України такі об'єкти підпадають під визначення радіаційно-небезпечних об'єктів (РНО). Більшість цих РНО знаходяться в 10- кілометровій зоні та на промисловому майданчику ЧАЕС і утворюють інфраструктуру по поводженню з радіоактивними відходами.

На території міста Чорнобиль також знаходяться РНО, діяльність яких супроводжується викидами радіоактивних речовин в навколишнє середовище – Інсенізатор (підприємство зі спалювання деревини) та аналітичні лабораторії ДСНВП «Екоцентр» та ІПБ АЕС НАН України. Місто Чорнобиль є селитебною зоною ЗВ і ЗБ(О)В, де параметри скидів та викидів радіоактивних елементів в довкілля контролюються системами радіаційного контролю.

На територіях, які відносяться до Заповідника, знаходиться три покинутих пунктів санітарної обробки автотранспорту та вантажів (ПуСО) - ПуСО «Паришів»; ПуСО «Рудня-Вересня», ПуСО «Діброва», а також ділянки, що використовуються для відстою радіоактивно-забрудненої техніки біля села Розсоха та села Запілля. Однак інші РНО, що знаходяться на території Заповідника, можуть мати потенційний вплив на довкілля і можуть привести до додаткового опромінення персоналу Заповідника та відвідувачів.

Варто зазначити, що визначення стану РНО на території Заповідника є важливим, оскільки основною функцією ЗВ і ЗБ(О)В є запобігання розповсюдженню радіоактивних речовин на прилеглі території як при звичайних умовах, так і у випадку надзвичайних ситуацій (пожежі, підтоплення та ін.).

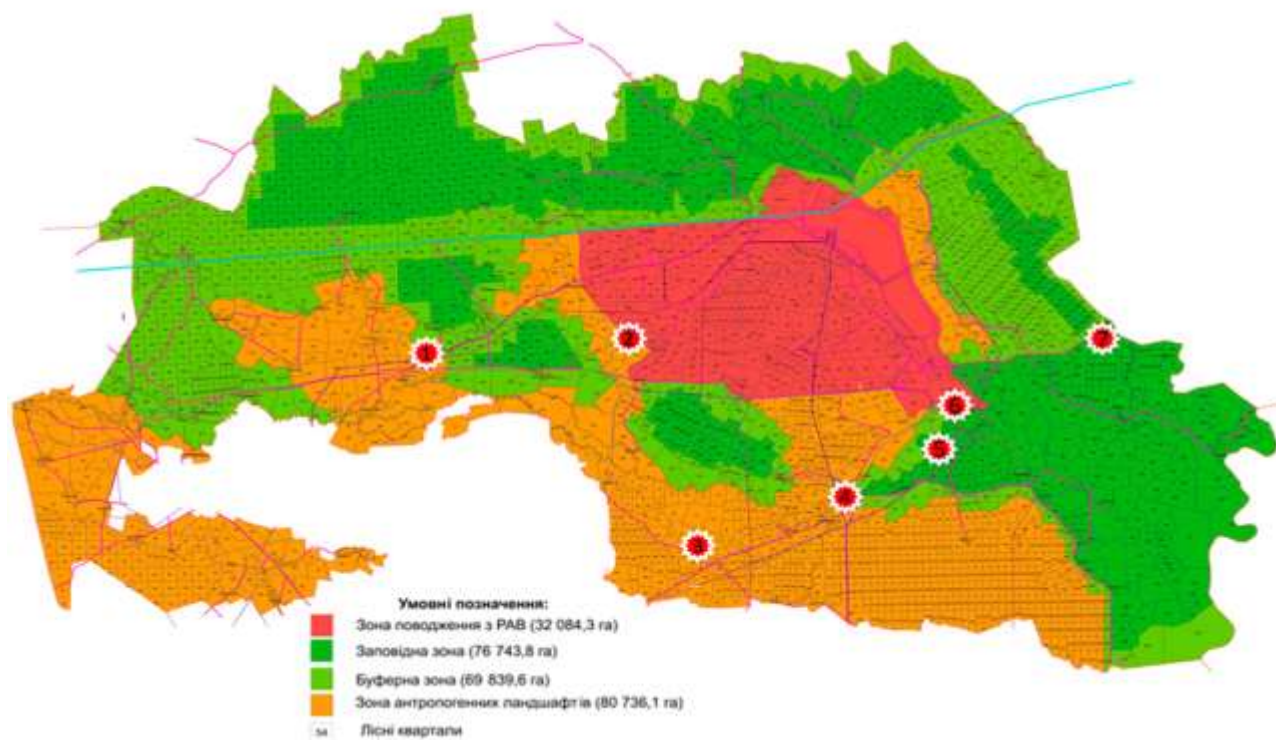

Рис. 2.2 Розташування РНО на території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. 1 – ПуСО «Діброва», 2 – ділянка дислокації військових в 1986 році в селі Стечанка, 3 – ділянка відстою радіоактивно-забрудненої техніки біля села Розсоха, 4 – ПуСО «Рудня-Вересня», 5 - ділянка відстою радіоактивно-забрудненої техніки біля села Запілля, 6 – об'єкти РНО в м. Чорнобиль, 7 – ПуСО «Паришів».

Для отримання характеристик забруднення ділянок РНО, що знаходяться на території Заповідника, в період 2018 – 2019 років співробітниками ІПБ АЕС НАНУ проведені польові обстеження. Результати досліджень представлені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Результати обстеження деяких РНО, що знаходяться на території Заповідника

Назва РНО	Кількість вимірювань	Мін, мкР/год	Мах, мкР/год	Бета-часток/ хв·см ² (к-сть вимірювань)
Стечанка	30	8	160	70,9 (10)
Розсоха	41	9	700	80,2 (27-30)
Рудня-Вересня	46	10	256	24,1 (6)

На цих ділянках рівні ПЕД перевищували значення на прилеглих ділянках в 2-5 разів. Крім того, були встановлені аномально високі рівні забруднення на окремих елементах техніки, що брала участь у ліквідації аварії. Наприклад, на елементах гелікоптера рівні ПЕД досягали 1,5 мР/год, що більш, ніж в 1000 разів перевищує рівні гама-фону на прилеглих ділянках.

2.2.8.6. Радіоекологічні полігони

Одним з концептів, яким на сьогодні презентують зону відчуження, є «лабораторія просто неба». Тобто, простір для наукових досліджень. За думкою експертів, в науковому світі розподіл праці такий, як і в інших галузях економіки. Національні дослідні інституції

мають свої пріоритети, свої слабкі та сильні сторони. Для України таким пріоритетом є радіоекологічні та радіобіологічні дослідження. Саме в цій галузі наукові групи мають найбільші наукометричні показники.

З такої точки зору Зона відчуження є полігоном, де представлено широкий спектр природних, напівприродних екосистем та техногенних об'єктів. Це дозволяє створювати різноманітний дизайн досліджень. Втім, найбільшу цінність мають hotspots – «гарячі точки» – локальні ділянки з екстремально високими рівнями забруднення. До них відносять такі природні об'єкти:

-«Рудий ліс» – ділянка на захід від ЧАЕС площею 10 км²; через неї пройшов західний слід радіоактивних випадів, внаслідок чого в 1986-1987 рр. сосновий ліс тут зазнав ураження та частково загинув;

-«Малий Рудий ліс» – ділянка соснового лісу на лівому березі р. Прип'ять;

-оз. Азбучин – озеро в заплаві р. Прип'ять на правому березі;

-водойма-охолоджувач ЧАЕС – штучний водний об'єкт;

-оз. Глибоке – знаходиться в заплаві р. Прип'ять на лівому березі.

Дві з цих ділянок – «Малий Рудий ліс» та оз. Глибоке – знаходяться на території Заповідника.

2.2.8.7. Юридичні засади діяльності в зоні відчуження та забезпечення радіаційної безпеки

З метою забезпечення радіаційної безпеки в державі затверджено ряд нормативних та законодавчих норм. Осними серед яких є:

-Конституція України (стаття 16);

-Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання»;

-Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

-Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»;

-Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами»;

-Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;

-постанова КМУ від 22.10.2014 № 564 «Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження»;

-Державні гігієнічні нормативи «Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97)», введені в дію постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1997 № 62;

-Норми радіаційної безпеки України. Доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення, (НРБУ-97/Д-2000) затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 12.07.2000 № 116;

-Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2005 № 54, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 20.05.2005 за № 552/10832;

-Гігієнічні нормативи «Основні контрольні рівні, рівні звільнення та рівні дії щодо радіоактивного забруднення об'єктів зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення», введені в дію окремим дорученням Голови ДАЗВ України № ВД-95 від 28.11.2013;

-Державні гігієнічні нормативи «Допустимі рівні вмісту радіонуклідів ¹³⁷Cs і ⁹⁰Sr у продуктах харчування та питній воді», затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України України від 03.05.2006 № 256; зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17.07.2006 за № 845/12719;

-Правила радіаційної безпеки при проведенні робіт у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах

захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 04.04.2008 № 179/276, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14.08.2008 № 754/15445.

2.2.9. Зміна клімату і погодні умови

Комплексне дослідження вчених щодо кліматичних змін на Поліссі вказує на зростання середньої річної температури повітря (особливо влітку), пом'якшення зими, збільшення повторюваності сильних дощів і злив, триваліше затоплення річкових заплавл, значне зростання кількості та інтенсивності сильних снігопадів. Натомість на поліських теренах відбувається зменшення швидкості вітру та кількості ураганів. Це, в цілому, збігається з загальносвітовими тенденціями змін клімату.

Вчені відмічають, що з 90-х років ХХ ст. на Поліссі спостерігається значима тенденція до зміни клімату, яка проявилась, насамперед, у зростанні за останні двадцять років (1991-2010 рр.) середньої річної температури повітря на величину близько 1°C відносно кліматичної норми (1961-1990 рр.). Найбільший внесок у зміну річної температури в регіоні мали зимовий та весняний сезони. Їх середня температура зросла, відповідно, на 1,6°C та 1,3°C.

Зростання середньої річної температури приземного шару повітря призвело до зменшення суворості зими на Поліссі і збільшення кількості днів з надзвичайною пожежною небезпекою у теплий період. Підвищення температури повітря впродовж останніх десятиріч призвело також до зростання середньої річної температури води від 0,1 до 0,6°C. Найбільше зросла температура води весною.

Важливим фактором функціонування екосистеми річок є дата переходу температури води через 0,2°C, яка навесні є показником зникнення льодових явищ на річках та початком процесу інтенсивного насичення киснем річкових вод, а восени – початком утворення льодових явищ. Дата переходу температури води через 0,2°C навесні змістилася за 1991-2010 рр. на 10 діб до початку року, тривалість періоду "вільного" русла (відсутність льодових явищ) збільшилась на 13-15 діб. На 20 % впродовж останніх двох десятиріч зменшилася на річках середня товщина крижаного покриву. При цьому його максимальна товщина зменшилася майже на третину.

Дата переходу температури води через 10°C навесні характеризує початок швидкого росту водної рослинності, розвиток планктону, а також початок нересту риби та земноводних у водному середовищі. В останні десятиріччя ці процеси на Поліссі починаються на два тижні раніше.

Зміна термічного режиму на Поліссі супроводжується зміною режиму зволоження. Протягом останніх двадцяти років просторовий розподіл опадів, а, відповідно, і режим зволоження, на Поліссі змінився. Ці зміни полягали у тому, що при несуттєвих змінах річних сум опадів в цілому на Поліссі впродовж 1991-2010 рр. (різниця з попереднім періодом становить всього 4-5 %) відбувся перерозподіл їх сезонних та місячних значень. Кількість опадів зросла в усі сезони (крім зимового), але найбільш суттєво – у перехідні – навесні та восени (відповідно на 12 % та 8 %). Зимовий сезон характеризується певним зменшенням кількості опадів, особливо значним впродовж грудня-січня (на 15-18 %). Вказані зміни є однією з причин зменшення величини запасів вологи впродовж зимового сезону та, відповідно, зменшення об'єму весняного водопілля на річках регіону в останні десятиріччя.

Ці зміни також зумовили зміну гідрологічного режиму річок, зокрема Прип'яті та її приток. Водний режим річок басейну визначається їх живленням, що залежно від сезону року може бути сніговим, дощовим та підземним. Від переважання тих чи інших видів живлення та їх змін впродовж року залежать внутрішньорічні коливання стоку. Упродовж останніх двадцяти років у регіоні спостерігається суттєве (майже на половину) зменшення внеску снігового живлення річок і збільшення майже вдвічі частки постійного підземного живлення.

Кліматичні зміни, що відбуваються впродовж останніх десятиріч, вплинули на характеристики весняного водопілля річок басейну. Передусім, це стосується термінів проходження водопілля в цілому та його максимуму зокрема. Суттєве зростання середньомісячної температури повітря впродовж січня-березня сприяло зміщенню початку весняного водопілля на більш ранні терміни (близько двох тижнів) впродовж останніх двох десятиріч. Аналогічні зміни відбулися і з термінами проходження максимуму весняного водопілля.

Змінилась також структура опадів. Біля 70 % опадів на Поліссі випадає у теплий період року, при цьому майже третина з них у вигляді сильних дощів та злив. Упродовж останніх двадцяти років внесок сильних дощів та злив у суму опадів теплого періоду і, відповідно, річну суму, суттєво збільшився.

Одним з головних проявів регіональних кліматичних змін в Україні на фоні глобальних процесів потепління є збільшення кількості стихійних метеорологічних явищ та екстремальних погодних умов. На Поліссі стихійними можуть бути близько 20 метеорологічних явищ, за якими Українська гідрометслужба проводить регулярні спостереження, прогнозування і попередження населення. Це – сильні вітри, шквали, смерчі, зливи, град, сильні та тривалі дощі, снігопади, сильні хуртовини та пилові бурі, налипання мокрого снігу, складні відкладення, ожеледь, туман, сильна спека, сильний мороз, надзвичайна пожежна небезпека.

Упродовж останніх десятиріч на Поліссі спостерігається стійка тенденція до збільшення повторюваності сильних дощів та злив. У межах Київського Полісся це почало проявлятися з початку ХХІ ст.

З середини 90-х років на Поліссі спостерігається значне зростання кількості та інтенсивності сильних снігопадів. Кількість випадків налипання мокрого снігу, що досягли критеріїв небезпечності, на Поліссі зменшувались упродовж 80-х рр. ХХ ст. У 90-і роки таких явищ у регіоні стало значно більше, але з початку ХХІ ст. їх повторюваність знову суттєво зменшилась. Зменшився і діаметр відкладів, тривалість їх наростання та зберігання.

У другій половині ХХ ст. на Поліссі спостерігалось зменшення кількості випадків стихійних ожеледно-паморозевих явищ, у тому числі і сильної ожеледі, яке досягло свого мінімуму на початку 90-х років. При цьому, у регіоні тривалість обледеніння зростала, а діаметр відкладень залишався майже незмінним. У кінці ХХ - на початку ХХІ ст. кількість сильних обледенінь на Поліссі почала зростати, але вони мали невеликий діаметр і незначну тривалість, порівняно з попередніми десятиріччями.

На Поліссі спостерігається послаблення циклонічної і посилення антициклональної діяльності, яке призводить до зменшення швидкості вітру в цілому і, відповідно, зменшення повторюваності випадків ураганного вітру. З середини 80-х рр. ХХ ст. у регіоні спостерігається стійке зменшення кількості буревіїв, яке досягло свого мінімуму на початку ХХІ ст. При цьому найсильніші вітри спостерігались у 90-х роках ХХ ст.

Посилення антициклональної діяльності у теплий період на Поліссі зумовило збільшення трансформації повітряних мас, підвищення температури повітря, що разом з посиленням вологовмісту повітряних мас призвело до зростання інтенсивності конвекції. Внаслідок таких змін у регіоні зросла кількість сильних злив, граду, шквалу, збільшилося число днів з грозою. Збільшення інтенсивності конвекції, яке спостерігалось на фоні зростання антициклонічної активності, призвело також до зміни структури опадів. Оподи у теплий період року наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на Поліссі мали, переважно, зливовий характер і велику інтенсивність.

Посилення антициклональної діяльності у регіоні сприяли встановленню спекотної і сухої погоди у теплий період, яка зумовлює виникнення загрози пожеж. Ця загроза зростає по мірі збільшення тривалості такого періоду і посилюється із підвищенням температури повітря, швидкості вітру і зменшенні відносної вологості повітря та відсутності опадів.

Також в останні десятиріччя на Поліссі спостерігається стійка тенденція до зниження середньої пожежної небезпеки і підвищення високої та надзвичайно високої пожежної небезпеки. Такі зміни вимагають, навіть в умовах не дуже посушливого літа, посиленої роботи підрозділів цивільного захисту щодо попередження пожеж.

Результати моделювання клімату на 2011-2040 рр. для збалансованого сценарію розвитку суспільства A1B показують, що середня річна температура повітря на Поліссі продовжуватиме зростати і збільшиться на 0,6-1,2°C порівняно з 1971-2010 рр. При цьому, зростатиме як максимальна, так і мінімальна температура повітря. Найбільший ріст температури спостерігатиметься влітку.

Прогнозовані зміни багаторічних середніх місячних та річних сум опадів незначні – для більшості місяців близько 5 %. Збільшуватиметься кількість та інтенсивність екстремальних погодних явищ, зокрема, зросте кількість днів з сильними та дуже сильними опадами, особливо на північному-заході регіону. Збільшиться і їхня інтенсивність.

Такі зміни клімату вже призвели до погіршення стану водно-болотних екосистем, а також різкого зменшення при цьому біологічного різноманіття, зменшення, приблизно у 10 разів, біологічної продуктивності травостою (сіна – з 120 т/га до 10-15 т/га). При додатковій дії осушення відбувається швидка трансформація осокових боліт у торф'янисті луки – справжні луки – спустелені луки; у лісових екосистемах – збільшення у складі флори південних теплолюбних світлолюбних та узлісних видів, деякі з яких негативно впливають на екосистему на здоров'я людей, такі як амброзія. У ботаніко-географічному плані очікується проникнення у ліси низки середньоєвропейських теплолюбних видів, в т.ч. гірських. У видовому складі фауни також спостерігаються зміни: в окремих регіонах Полісся зафіксована поява південних степових видів, таких як нетопир середземноморський, канюк степовий, совка, білозубка мала тощо. Водночас скорочується кількість видів фауни, притаманні лісовій зоні Європи: рись, глухар, бородата сова, козуля.

Вчені визначили такі вразливі екосистеми на території Полісся: русла річок, заплавні луки (зменшення чисельності водоплавних птахів), осушені торфовища та луки (загальне зменшення видового різноманіття на 70%).

У зв'язку з вищеозначеним, пріоритетними у галузі зниження впливу змін клімату на екосистеми Заповідника в його межах є такі:

- 1) відновлення гідрологічного режиму річкових водозборів, зокрема зарегульованих;
- 2) відновлення природних хвойно-широколистих лісів з метою зменшення кількості та інтенсивності пожеж;
- 3) відновлення руслових процесів у руслах річок та потічків шляхом їх розрегулювання;
- 4) створення глухих дамб на осушувальних каналах з метою підвищення рівня ґрунтових вод.

Зміни погодних умов на території Заповідника також суттєво впливають на його екосистеми. Найбільш впливовими є перерозподіл опадів за сезонами, зміщення фенофаз на більш ранні періоди, зменшення кількості твердих опадів зимою і збільшення рідких, зміни інтенсивності випадіння опадів у бік збільшення інтенсивності.

2.2.10. Вплив геологічних процесів (зсуви, землетруси тощо)

Розміщення території Заповідника в межах східного схилу Українського кристалічного щита визначає високу геологічну стійкість поверхні. Сучасні геологічні процеси на території Заповідника проявляються слабо. Землетруси на території Заповідника не проявляються.

2.2.11. Проблеми пов'язані з транскордонними впливами та їх ранжування

Згідно Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті «транскордонний вплив» означає будь-який вплив, не тільки глобального характеру, у районі, який знаходиться під юрисдикцією тієї чи іншої Сторони, викликаний запланованою діяльністю, фізичне джерело якої розташоване повністю чи частково у межах району, який підпадає під юрисдикцію іншої Сторони.

Під «транскордонним впливом» розуміють будь-який значний несприятливий вплив на середовище (в даному випадку – Заповідника), який виникає від змін, спричинених різними видами діяльності людини і який простягається далеко за територію викидів чи скидів. Такі зміни можуть зашкодити життю, екологічній стабільності водного, повітряного, ґрунтового та інших середовищ.

Додатком 1 вказаної Конвенції визначений перелік видів діяльності, які можуть здійснити транскордонний вплив:

1. Нафтоочисні заводи (за винятком підприємств, які виробляють тільки мастильні матеріали із сирової нафти) та установки для газифікації та зрідження вугілля або бітумінозних сланців з продуктивністю 500 тон або більше на день.

2. Теплові електростанції та інші установки для спалювання тепловою потужністю 300 мегават або більше, а також атомні електростанції та інші споруди з ядерними реакторами (за винятком дослідницьких установок для виробництва та конверсії розщеплюваних та відтворюваних матеріалів, максимальна потужність яких не перевищує 1 кіловат постійного теплового навантаження).

3. Установки, які призначені виключно для виробництва або збагачення ядерного палива, регенерації відпрацьованого ядерного палива або збору, видалення та переробки радіоактивних відходів.

4. Великі установки для доменного та мартенівського виробництв та підприємства кольорової металургії.

5. Установки для вилучення азбесту та переробки і перетворення азбесту та продуктів, які містять азбест: стосовно азбестоцементних продуктів – з річним виробництвом більш ніж 20000 тон готової продукції; стосовно фрикційних матеріалів – з річним виробництвом більш ніж 50 тон готової продукції; та стосовно інших видів застосування азбесту – з використанням більш ніж 200 тон на рік.

6. Хімічні комбінати.

7. Будівництво автомагістралей, швидкісних доріг, трас для залізничних шляхів далекого сполучення та аеропортів з довжиною основної злітно-посадочної полоси у 2100 метрів або більше.

8. Нафто- та газопроводи з трубами великого діаметру.

9. Торгові порти, а також внутрішні водні шляхи та порти для внутрішнього судноплавства, які допускають прохід суден водотоннажністю більш ніж 1350 тон.

10. Установки по видаленню відходів для спалювання, хімічної переробки або захоронення токсичних та небезпечних відходів.

11. Великі греблі та водосховища.

12. Діяльність по забору підземних вод у випадку, якщо річний обсяг води, яка забирається, досягає 10 мільйонів кубічних метрів або більше.

13. Виробництво целюлози та паперу з одержанням на день 200 або більше метричних тон продукції.

14. Великомасштабне видобування, вилучення та збагачення на місці металевих руд та вугілля.

15. Видобування вуглеводнів на континентальному шельфі.

16. Великі склади для зберігання нафтових, нафтохімічних та хімічних продуктів.

17. Вируб лісів на великих площах.

Заповідник розташований у прикордонній смузі на межі з Республікою Білорусь. Аналіз існуючих досліджень показав, що більшою мірою вивчався вплив Чорнобильської АЕС на прилеглі території, в тому числі іншої юрисдикції. Зворотний же вплив інших планованих видів діяльності сторін іншої юрисдикції досліджений слабо. До того ж, з боку Республіки Білорусь на прилеглих до державного кордону радіаційно забруднених землях Брагінського, Наровлянського та Хойнікського адміністративних районів Гомельської області створений 18.07.1988 Поліський державний радіаційно-екологічний заповідник, який за своїм функціональним призначенням унеможливує розвиток будь-яких видів господарської діяльності з перелічених вище у прикордонній смузі. Це означає, що тут неможливий розвиток будь-яких транскордонних впливів у зв'язку із заповідним статусом даної території.

Аналіз розміщення підприємств із вказаними у переліку видами впливу дає можливість зробити припущення про те, що на територію Заповідника потенційно може впливати промисловість міста Мозир, яке розміщене на р. Прип'ять. Тут функціонують підприємства нафтопереробної, хімічної та нафтохімічної галузей промисловості, а також галузі машинобудування, деревообробки та харчової промисловості. Зокрема, нафтохімічна промисловість представлена Мозирським нафтопереробним заводом. Тут розробляється найбільше у Білорусі родовище кам'яної солі, на основі якого функціонує виробництво «Мозирськіль». Також тут функціонує спиртогорілчаний завод, пивоварний завод, Мозирська ТЕЦ. Поряд з Мозирем прокладений нафтопровід «Дружба». Крім того, у Мозирі розміщується найбільший у Білорусі порт Пхов на р. Прип'ять. Усе це потенційно може створювати транскордонний вплив на територію Заповідника через річку Прип'ять.

2.3. Аналіз виконання попереднього Проекту організації території

Даний проект для території Заповідника розробляється вперше.

2.4. Оцінка системи управління

Згідно з вимогами статті 12 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» управління Заповідником здійснюється спеціальною адміністрацією.

До її складу входять: керівництво (директор та 2 його заступники, провідний аудитор та уповноважений з антикорупційної діяльності) та окремі підрозділи: 13 відділів, 1 сектор (табл. 2.7).

До основних функцій адміністрації Заповідника належать:

- природоохоронна;
- науково-дослідна;
- культурно-освітня.

Крім того, до функцій управління діяльністю установою відноситься:

- загальне керівництво діяльністю установи;
- кадрове забезпечення;
- планово-економічна і фінансова діяльність;
- правове забезпечення;
- бухгалтерський облік;
- охорона праці;
- техніко-інформаційне забезпечення;
- господарське та технічне обслуговування;
- транспортне обслуговування.

Відповідно до штатного розпису Заповідника на 2021 рік, в складі його адміністрації передбачено 148 штатних одиниць (табл. 2.8).

Таблиця 2.7

Структура адміністрації Заповідника (станом на 01.05.2021).

Назва структурного підрозділу	Кількість штатних посад, од.
Керівництво (директор, перший заступник, заступник директора з наукової роботи та міжнародної співпраці)	3
Провідний аудитор	1
Уповноважений з антикорупційної діяльності	1
Сектор документального забезпечення та контролю виконання доручень	3
Відділ кадрового забезпечення	4
Відділ правового забезпечення	4
Відділ з охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки	5
Відділ бухгалтерського обліку та звітності	8
Планово-економічний відділ	8
Відділ техніко-інформаційного забезпечення	4
Відділ режиму	5
Відділ інформаційно-просвітницької роботи:	9
<i>Сектор еколого-просвітницької роботи</i>	3
<i>Сектор проєктів, зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації</i>	5
Відділ міжнародного співробітництва	5
Науковий відділ:	22
<i>Лабораторія флори та фауни</i>	10
<i>Лабораторія фізичної географії та радіоекології</i>	10
Відділ державної охорони природно-заповідного фонду:	26
<i>Сектор з охорони природних екосистем</i>	12
<i>Сектор з охорони тваринного світу</i>	12
Відділ відтворення та збереження тваринного світу	17
Господарсько-транспортний відділ	23
<i>Сектор господарсько-технічного обслуговування</i>	7
<i>Сектор транспортного забезпечення</i>	14
РАЗОМ по Заповіднику	148

Таблиця 2.8

Штатний розпис Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника (на 01.05.2020).

№ за/п	Назва структурного підрозділу та посади	Кількість штатних посад, од.
1. Керівництво		
1	Директор	1
2	Перший заступник директора	1
3	Заступник директора	1
	Всього	3
4	Провідний аудитор	1
5	Уповноважений з антикорупційної діяльності	1

2. Сектор документального забезпечення та контролю виконання доручень		
6	Завідувач сектору	1
7	Секретар	1
8	Діловод	1
	Всього по сектору	3
3. Відділ кадрового забезпечення		
9	Начальник відділу	1
10	Провідний інспектор з кадрів	0,5
11	Провідний інспектор з кадрів	0,5
12	Інспектор з кадрів	2
	Всього по відділу	4
4. Відділ правового забезпечення		
13	Начальник відділу	1
14	Провідний юрисконсульт	1
15	Провідний юрисконсульт	1
16	Юрисконсульт	1
17	Всього по відділу	4
5. Відділ з охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки		
18	Начальник відділу	1
19	Провідний інженер з охорони праці та радіаційної безпеки	2
20	Провідний інженер з охорони праці та радіаційної безпеки	1
21	Інженер II категорії з цивільного захисту та пожежної безпеки	1
	Всього по відділу	5
6. Відділ бухгалтерського обліку та звітності		
22	Головний бухгалтер – начальник відділу	1
23	Заступник головного бухгалтера	1
24	Провідний бухгалтер	2
25	Бухгалтер I категорії	4
	Всього по відділу	8
7. Планово-економічний відділ		
26	Начальний відділу	1
27	Заступник начальника відділу	1
28	Провідний економіст	2
29	Провідний інженер	1
30	Економіст	1
31	Інженер I категорії	1
32	Інженер II категорії	1
	Всього по відділу	8
8. Відділ техніко-інформаційного забезпечення		
33	Начальний відділу	1
34	Провідний адміністратор системи	1
35	Інженер з комп'ютерних систем	1
36	Інженер з комп'ютерних систем	1
37	Всього по відділу	4
9. Відділ режиму		
38	Начальник відділу	1
39	Заступник начальника	1
40	Провідний інженер	1

41	Інженер I категорії	1
42	Інженер I категорії	1
	Всього по відділу	5
10. Відділ інформаційно-просвітницької роботи		
43	Начальник відділу	1
<i>10.1 Сектор еколого-просвітницької роботи</i>		
44	Завідувач сектору	1
45	Провідний фахівець з екоосвіти	2
	Разом по сектору	3
<i>10.2 Сектор проектів, зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації</i>		
46	Завідувач сектору	1
47	Провідний фахівець із зв'язків з громадськістю та пресою	1
48	Провідний інженер з науково-технічної інформації	1
49	Провідний редактор	1
50	Провідний художник-оформлювач	1
	Разом по сектору	5
	Всього по відділу	9
11. Відділ міжнародного співробітництва		
51	Начальник відділу	1
52	Заступник начальника відділу	1
53	Фахівець	1
54	Гід-перекладач	1
55	Гід-перекладач	1
	Всього по відділу	5
12. Науковий відділ		
56	Завідувач відділу	1
57	Заступник завідувача відділу	1
<i>12.1. Лабораторія флори та фауни</i>		
58	Завідувач лабораторії	1
59	Старший науковий співробітник	2
60	Науковий співробітник	3
61	Науковий співробітник	1
62	Молодший науковий співробітник	1
63	Інженер II категорії	1
64	Технік-лаборант I категорії	1
	<i>Всього по лабораторії</i>	<i>10</i>
<i>12.2. Лабораторія фізичної географії та радіоекології</i>		
65	Завідувач лабораторії	1
66	Старший науковий співробітник	1
67	Старший науковий співробітник	1
68	Науковий співробітник	1
69	Науковий співробітник	3
70	Молодший науковий співробітник	1
71	Інженер II категорії	1
72	Технік-лаборант I категорії	1
	<i>Всього по лабораторії</i>	<i>10</i>
	Всього по відділу	22
13 Відділ державної охорони природно-заповідного фонду		
73	Начальник відділу	1

74	Заступник начальника відділу	1
<i>13.1. Сектор з охорони природних екосистем</i>		
75	Завідувач сектору	1
76	Провідний інженер з охорони природних екосистем	11
	<i>Всього по сектору</i>	<i>12</i>
<i>13.2. Сектор з охорони тваринного світу</i>		
77	Завідувач сектору	1
78	Провідний інженер з охорони тваринного світу	11
	<i>Всього по сектору</i>	<i>12</i>
	Всього по відділу	26
14 Відділ відтворення та збереження тваринного світу – ОШУП		
79	Начальник відділу	1
80	Заступник начальника відділу	1
81	Зоотехнік	1
82	Єгер	14
	Всього по відділу	17
15 Господарсько-транспортний відділ		
83	Начальник відділу	1
84	Заступник начальника відділу	1
<i>15.1. Сектор господарсько-технічного обслуговування</i>		
85	Завідувач сектора	1
86	Завідувач господарства	1
87	Завідувач складом	1
88	Комірник	1
89	Прибиральник службових приміщень	2
90	Прибиральник службових приміщень	1
	<i>Всього по сектору</i>	<i>7</i>
<i>15.2. Сектор транспортного забезпечення</i>		
91	Завідувач сектора	1
92	Слюсар з ремонту автомобілів	1
93	Механік	2
94	Механік	1
95	Водій автотранспортних засобів	1
96	Водій автотранспортних засобів	2
97	Водій автотранспортних засобів	3
98	Водій автотранспортних засобів	2
99	Тракторист	1
	<i>Разом по сектору</i>	<i>14</i>
	Всього по відділу	23
	РАЗОМ по Заповіднику	148

Адміністрація здійснює управління Заповідником відповідно до Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 03.02.2017 № 43 (у редакції наказу Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 11.11.2019 № 383).

(Додаток 2) та Проекту організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів.

Основні завдання і функції адміністрації Заповідника. Адміністрація розробляє структуру, штатний розпис, кошторис доходів та видатків, а також плани

природоохоронних заходів із збереження території Заповідника, плани з охорони праці та мобілізаційні плани з пожежної безпеки, які затверджуються в установленому порядку ДАЗВ.

Для забезпечення виконання основних завдань Заповідника та проведення природоохоронних заходів, науково-дослідних, господарських та інших робіт на його території, адміністрація має право в установленому порядку:

- створювати основні (відділи, лабораторії, природознавчий музей, природоохоронні науково-дослідні відділення) і допоміжні підрозділи;
- здійснювати будівництво адміністративних, лабораторних, житлових і господарських споруд, доріг, ліній електропередач, прокладання телефонного та радіозв'язку, інших інженерних мереж, пов'язаних з діяльністю Заповідника;
- надавати платні послуги згідно із законодавством;
- публікувати результати своїх наукових досліджень або оприлюднювати їх іншим способом;
- отримувати, передавати та поширювати наукову, науково-технічну інформацію з дотриманням вимог Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»;
- здійснювати інші види діяльності, не заборонені законодавством.

Адміністрацію очолює директор, який в установленому порядку призначається на посаду та звільняється з посади ДАЗВ за погодженням з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів.

Директор несе персональну відповідальність за виконання покладених на Заповідник завдань, в тому числі за організацію та проведення природоохоронних, науково-дослідних, протипожежних, санітарних заходів, заходів з охорони праці та радіаційної безпеки, господарських та інших робіт, а також за збереження закріпленого за Заповідником державного майна і забезпечення протипожежної безпеки його об'єктів, створення належних соціально-побутових і виробничих умов для працівників Заповідника тощо.

Директор Заповідника діє відповідно до своїх повноважень, визначених чинним законодавством та Положенням про Заповідник:

- забезпечує керівництво роботою адміністрації Заповідника та несе відповідальність за виконання покладених на неї завдань, відповідає за результати діяльності перед Заповідником;
- забезпечує виконання основних завдань Заповідника;
- представляє Заповідник в органах державної влади, місцевого самоврядування та судових органах, а також підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності та у відносинах з трудовим колективом;
- розпоряджається, за погодженням із Заповідником, коштами та майном Заповідника у порядку, встановленому законодавством;
- видає у межах своєї компетенції накази та інші розпорядчі акти;
- визначає функціональні обов'язки працівників Заповідника;
- здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

Директор призначає на посаду та звільняє з посади, в установленому порядку, заступників директора та головного бухгалтера за погодженням із ДАЗВ, керівника юридичної служби – за погодженням з керівником юридичної служби ДАЗВ.

У складі Заповідника створюється уповноважений підрозділ (або призначається уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції, керівник якого призначається на посаду директором Заповідника за погодженням з відповідним підрозділом (особою) з питань запобігання та виявлення корупції ДАЗВ.

У разі відсутності директора (відрадження, відпустка, хвороба тощо) його обов'язки виконує заступник директора за погодженням з ДАЗВ.

Кадри наукових працівників Заповідника, інженерно-технічних та інших штатних працівників комплектуються згідно з вимогами законодавства.

Заповідник використовує працю громадян, приймаючи їх на роботу за контрактом або трудовим договором. Для виконання окремих робіт (надання послуг) Заповідник може залучати громадян, виробничі, творчі та інші колективи, спеціалістів науково-дослідних, наукових і вищих навчальних закладів, укладаючи з ними цивільно-правові договори в установленому порядку.

Заповідник створює умови для підвищення професійного рівня і кваліфікації найманих працівників.

З метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і адміністрації Заповідника між ними, відповідно до законодавства, укладається колективний договір, який підписується уповноваженими представниками сторін.

Повноваження трудового колективу реалізуються його загальними зборами і виборним органом.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.10.2015 № 414, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18.07.2015 за № 1444/27889, Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 03.02.2017 № 43 (у редакції наказу Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 11.11.2019 № 383), для вирішення наукових і науково-технічних проблем, в Заповіднику створюється Науково-технічна рада (НТР). Положення про НТР, її склад та напрями діяльності затверджуються ДАЗВ в установленому порядку.

НТР є колегіальним дорадчим органом, який створюється для вирішення наукових проблем Заповідника, сприяє участі наукової, науково-технічної та природоохоронної громадськості в управлінні науковою, освітньо-виховною і науково-організаційною діяльністю установи. Для оперативного реагування НТР може створювати бюро, склад і порядок діяльності якого визначається у положенні про НТР.

НТР має право розглядати: науковий профіль, стан та перспективні напрями наукової діяльності Заповідника; програми, теми, плани і звіти з наукової діяльності, плани та звіти наукових співробітників; програми та плани заходів із здійснення відновлювальних робіт на територіях з порушеними природними комплексами, особливо з відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рідкісних та зникаючих оселищ і рослинних угруповань, видів рослин та тварин, історико-культурних цінностей, боротьби із шкідливими чужорідними видами рослин та тварин тощо; ефективність методів охорони території Заповідника, пропозиції про вдосконалення засобів її охорони; наукові доповіді та практичні рекомендації з питань заповідної справи; науково-дослідні роботи, які виконуються на території установи; ефективність методик та методів здійснення наукових досліджень та практичних заходів; обґрунтовуючі матеріали щодо проектів організації території Заповідника, матеріали лісовпорядкування та землеустрою, проекти лімітів на використання природних ресурсів у межах території Заповідника; питання співробітництва з питань заповідної справи, у тому числі міжнародного; проекти планів матеріально-технічного та фінансового забезпечення наукових досліджень; питання видання наукових праць, матеріалів семінарів, круглих столів, конференцій тощо; питання підготовки і підвищення кваліфікації наукових кадрів, направлення в аспірантуру, підготовки дисертацій; питання обрання чи зміни наукового куратора установи; результати атестації наукових працівників; клопотання про присвоєння працівникам почесних звань та нагород.

НТР або бюро НТР Заповідника, в разі нагальної потреби приймає рішення щодо проведення на його території заходів, спрямованих на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха, що не передбачені Проектом організації його території.

Головою ради є директор Заповідника або його заступник.

До складу Ради можуть включатися керівники та працівники підрозділів Заповідника, наукових та освітніх установ, органів державної влади, представники органів місцевого самоврядування, земле- та природокористувачів, громадськості за їх згодою.

Місцеві органи влади з залученням громадськості в межах компетенції беруть участь в управлінні територією Заповідника, сприяють діяльності адміністрації щодо виконання поставлених перед нею завдань.

Функції управління Заповідником здійснює його керівництво: директор, перший заступник директора, заступник директора.

Основними обов'язками директора установи ПЗФ та його заступників є:

- керівництво усіма видами діяльності установи;
- організація роботи і забезпечення ефективної взаємодії усіх структурних підрозділів установи;
- розробка і погодження планів;
- вирішення визначеного переліку питань, що стосуються фінансово-економічної, виробничо-господарської та іншої діяльності установ;
- доручення ведення окремих напрямків діяльності іншим посадовим особам - керівникам структурних підрозділів і відділень;
- контроль структурних підрозділів установи щодо виконання їх функціональних обов'язків;
- організація поточної організаційно-виконавчої роботи установи;
- забезпечення виконання планових робіт, а також господарських і трудових договорів;
- забезпечення дотримання режиму економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- запровадження заходів з підвищення економічних і фінансових показників діяльності, щодо поліпшення організації основної діяльності, витрачання товарно-матеріальних цінностей;
- забезпечення контролю за ходом дотримання фінансової дисципліни, за своєчасним поданням звітності про результат економічної діяльності в установленому порядку тощо.

Згідно з чинним законодавством, до штатного розпису установи введено посади провідного аудитора та уповноваженого з антикорупційної діяльності.

Основним завданням **внутрішнього аудиту** є надання керівникові бюджетної установи об'єктивних і незалежних висновків та рекомендацій щодо:

- функціонування системи внутрішнього контролю та її вдосконалення;
- удосконалення системи управління;
- запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів;
- запобігання виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи. (Постанова КМУ «Деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту» № 1001 від 28.09.2011).

Основними завданнями **уповноваженого з антикорупційної діяльності** є:

- підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції;
- надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства;

-участь в інформаційному та науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві в зазначеній сфері;

-проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання виявлення і протидії корупції;

-здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів та здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства (Закон України «Про запобігання корупції», наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27.05.2021 № 277/21 «Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.07.2021 за № 914/36536, рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 13.07.2017 № 317 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції»).

Функції і завдання кожного структурного підрозділу адміністрації зазначаються в Положенні про нього, що затверджується директором Заповідника. Службові обов'язки, права та відповідальність працівників формуються відповідно до «Класифікатора професій ДК 003-2010» та з урахуванням рекомендованих кваліфікаційних характеристик та вимог, викладених в «Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП). Випуск 3. Розділ «Заповідна справа», який не набув практичного застосування.

На підрозділи Заповідника, що виконують **природоохоронні функції (відділ державної охорони природно-заповідного фонду (26 од.), відділ відтворення та збереження тваринного світу (17 од.)** покладаються завдання забезпечення додержання режиму охорони території Заповідника, здійснення заходів щодо запобігання виникненню, поширенню пожеж, інших надзвичайних ситуацій та їх ліквідації, попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства, здійснення охорони диких тварин та поліпшення середовища їх існування, забезпечення порядку використання природних ресурсів, організація і проведення наукових робіт і спостережень, проведення природоохоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання природних екосистем, виконання лісокультурних та ін. лісогосподарських робіт, підтримання в належному стані межових та охоронних знаків, проведення роз'яснювальної роботи щодо необхідності збереження природи та дотримання правил поведінки в Заповіднику тощо.

У зв'язку з особливим статусом території Заповідника як території, що зазнала радіаційного забруднення, в адміністрації Заповідника створено спеціальний підрозділ – **відділ режиму (5 од.)**, на який покладаються функції організації та контролю за дотриманням вимог закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Основними завданнями відділу є: виконання організаційних, практичних та контролюючих функцій щодо забезпечення дотримання вимог правового режиму території Заповідника (бар'єрної функції, радіаційної та протипожежної безпеки, правил перебування громадян, громадського порядку, дотримання заборони на використання природних ресурсів тощо).

Працівники відділу беруть участь у заходах щодо організації контрольно-пропускового режиму території Заповідника, організують та забезпечують виконання порядку отримання перепусток у зону відчуження працівниками Заповідника, надають методичну та практичну допомогу щодо оформлення вивезення (ввезення) вантажів із зони відчуження, разом із працівниками служби держохорони Заповідника беруть участь у розробці та виконанні заходів з охорони території Заповідника, беруть участь у проведенні роз'яснювальної роботи щодо необхідності збереження природних комплексів та об'єктів, а також інструктажів щодо загальних правил перебування та радіаційної

безпеки на території Заповідника, у заходах щодо обліку та забезпечення життєдіяльності громадян, які тимчасово (до відселення) проживають на території Заповідника.

Основна функція **наукового відділу** (22 од.) полягає в організації та проведенні науково-дослідних робіт та спостережень, вивченні природних процесів, розробці і впровадженні наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та особливо-цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів, забезпеченні фоновому моніторингу навколишнього природного середовища, веденні «Літопису природи», забезпеченні проведення науково-технічних та біотехнічних заходів, здійсненні підготовки звітів за виконаними темами, підготовки до друку монографій, збірників, наукових статей тощо, підвищенні професійного рівня наукових кадрів, забезпеченні постійного розвитку і вдосконалення інформаційної, методичної, організаційної та матеріально-технічної бази для проведення ефективної науково-дослідної діяльності на сучасному рівні, координації досліджень, які проводяться на території Заповідника, участі у міжнародному співробітництві з питань заповідної справи тощо.

У відділі створено лабораторію флори та фауни (10 од.) та лабораторію фізичної географії та радіоекології (10 од.), до завдань яких, крім зазначеного, відноситься збір інформації про екологічну та радіаційну обстановку, забезпечення медико-біологічного моніторингу, проведення лабораторних досліджень біологічного, хімічного та радіологічного напрямку для інших наукових підрозділів Заповідника.

До основних функцій і завдань **відділу інформаційно-просвітницької роботи** (9 од.) належать: сприяння розвитку природоохоронного та екологічного руху в регіоні, виховання природоохоронної активності та відповідальності за стан природи, організація екологічної освітньо-виховної роботи щодо необхідності збереження природних та історико-культурних цінностей, розроблення та опис спеціально обладнаних еколого-освітніх стежок та маршрутів, організацію і проведення природоохоронних та науково-практичних заходів, екскурсій, впровадження в роботу відповідного вітчизняного і зарубіжного досвіду, розробка методичних матеріалів та навчальних програм, підготовка буклетів, брошур, листівок, календарів з інформацією про Заповідник, створення кіно- і відеопродукції, робота із засобами масової інформації, підготовка експозицій музею природи та візит-центрів для відвідувачів тощо.

Для виконання зазначених функцій і завдань в відділі створено два сектори: сектор еколого-просвітницької роботи (3 од.) і сектор проектів, зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації (5 од.).

Основними завданнями **відділу міжнародного співробітництва** (5 од.) є здійснення контролю виконання вимог чинного законодавства в частині міжнародного співробітництва Заповідника, участь у розробці договорів щодо співробітництва Заповідника з іншими державами, міжнародними організаціями, закордонними урядовими установами, моніторинг виконання зобов'язань Заповідника відповідно до укладених міжнародних угод, протоколів, інших документів, що стосуються компетенції Заповідника, аналіз сучасного стану міжнародного співробітництва, підготовка пропозицій щодо розвитку міжнародного співробітництва Заповідника та його вдосконалення.

Працівники відділу, у межах компетенції, представляють Заповідник у зносинах з посольствами, постійними представництвами зарубіжних країн, міжнародних організацій, що акредитовані в Україні, а також з представництвами України за кордоном, координують роботу, пов'язану із запрошенням та прийомом зарубіжних делегацій та експертів, організують та беруть участь проведенні міжнародних конференцій, семінарів, засідань, навчань тощо спільно з іншими підрозділами Заповідника, беруть участь у нарадах, семінарах з питань розвитку та міжнародного співробітництва, а також у заходах, пов'язаних із залученням донорів, інвесторів, партнерів, організують підготовку аналітичних матеріалів з конкретних напрямів міжнародного співробітництва для керівництва Заповідника тощо.

Основними задачами **відділу правового забезпечення** (4 од.) є проведення правової роботи у сфері природоохоронної діяльності, створення правових і організаційних основ для ефективної діяльності Заповідника, забезпечення законності в його роботі, запобігання порушенню прав і законних інтересів установи та її працівників тощо.

Працівники відділу організують та забезпечують належне виконання актів законодавства, інших нормативних актів і документів, подають керівнику установи пропозиції щодо вирішення правових питань виробничої, економічної та соціальної діяльності установи, беруть участь у підготовці наказів та інших актів Заповідника, перевіряють відповідність законодавству проектів наказів, інших актів, візують їх за наявності погодження цих проектів із зацікавленими підрозділами, готують висновки за проектами наказів та іншими актами, вносять у встановленому порядку пропозиції про зміну чи скасування нормативних актів установи, які фактично втратили чинність, не відповідають умовам господарювання або видані з порушенням вимог законодавства, здійснюють контроль на відповідність законодавству актів, прийнятих керівниками структурних підрозділів, облік і зберігання законодавчих та інших нормативних актів, беруть участь у підготовці, укладанні та контролі виконання господарських договорів (контрактів) з іншими установами та організаціями, представляють у встановленому законодавством порядку інтереси установи в судах, інших органах під час розгляду правових питань і спорів; надають правову оцінку претензіям, що пред'явлені установі, забезпечення додержання законності в реалізації прав трудового колективу під час вирішення питань виробничого характеру й соціального розвитку, беруть участь у підготовці та укладанні колективного договору, надають правову допомогу працівникам установи, які потребують соціального захисту; проводять роботу, пов'язану з підвищенням рівня правових знань працівників Заповідника, надають консультації з правових питань тощо.

До основних задач **відділу планово-економічної роботи** (8 од.) належить організація, аналіз і вдосконалення планово-економічної роботи в установі та її структурних підрозділах.

Працівники відділу здійснюють аналіз пропозицій щодо необхідності формування видатків на наступний рік, формування видатків установи на поточний рік, аналіз виконання кошторисів, оперативної і бухгалтерської звітності з фінансової діяльності, контроль за додержанням співробітниками і підрозділами установи планової дисципліни, за виконанням завдань, а також статистичний облік усіх виробничих та техніко-економічних показників роботи Заповідника, підготовку періодичної звітності в установлені строки, організацію проведення договірної роботи, спрямованої на виконання поставлених перед Заповідником завдань, аналіз пропозицій структурних підрозділів щодо визначення потреби у товарах, роботах, послугах, розгляд і погодження заявок та проектів договорів на проведення закупівель, підготовку річного плану закупівель, координацію процесу проведення процедур закупівель товарів, робіт і послуг, підготовку засідань Тендерного комітету, планування, організацію та забезпечення контрактних (договірних) робіт та їх своєчасного виконання, складання звіту про укладені договори, звіту про виконання договорів про закупівлю, звіту про здійснення роботи за договорами, де Заповідник є виконавцем (контроль правильності складання договорів та фінансових надходжень згідно з актами виконаних робіт), перевірку розрахунків та облік договорів, приймають участь у підготовці проекту колективного договору і здійснюють контроль за виконанням прийнятих зобов'язань тощо.

До основних задач, покладених на **відділ бухгалтерського обліку та звітності** (8 од.) відносяться: ведення бухгалтерського, податкового обліку і складання фінансової звітності з метою надання внутрішнім та зовнішнім користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан установи, результати діяльності і рухи коштів.

Працівники відділу здійснюють ведення бухгалтерського обліку відповідно до єдиних методологічних основ, установлених Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», ведення податкового обліку, складання фінансової, податкової, бюджетної і статистичної звітності і подання її в порядку і терміни, встановлені законодавством, забезпечують дотримання бюджетного законодавства, контроль за наявністю і рухом майна, використанням фінансових і матеріальних (нематеріальних) ресурсів відповідно до затверджених нормативів і кошторисів, готують бюджетні запити та плани асигнувань на утримання установи, здійснюють нарахування та виплату заробітної плати, оплату послуг, робіт тощо, виконаних сторонніми організаціями на замовлення Заповідника тощо.

Основними завданнями **відділу техніко-інформаційного забезпечення** (4 од.) є забезпечення безперебійного та якісного функціонування відповідної техніки у структурних підрозділах Заповідника, впровадження, супроводження та експлуатація системного та прикладного програмного забезпечення, надання консультацій працівникам Заповідника з питань використання ПК; локально-обчислювальної мережі, стандартних пакетів прикладних програм.

Працівники відділу проводять обстеження відповідної техніки в структурних підрозділах Заповідника з метою виявлення доцільності застосування та придбання засобів обчислювальної техніки, розробляють та подають на розгляд керівництву Заповідника програми та плани по інформатизації діяльності установи, забезпечують контроль за виконанням структурними підрозділами Заповідника вимог чинного законодавства з питань технічного захисту інформації з обмеженим доступом та оперативне усунення виявлених порушень і недоліків тощо.

Основними завданнями **відділу з охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки** (5 од.) є: організація виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям та іншим випадкам загрози життю або здоров'ю працівників установи.

Працівники відділу інформують та надають роз'яснення працівникам Заповідника з питань охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки, здійснюють контроль за дотриманням працівниками вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, цивільного захисту пожежної та радіаційної безпеки, положень, розділу «Охорона праці» колективного договору та актів, що діють в межах установи, своєчасним проведенням навчання та перевірки знань працівників установи, всіх видів інструктажів з зазначених питань, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального та колективного захисту, дотриманням у належному безпечному стані території, внутрішніх доріг та пішохідних доріжок, своєчасним і правильним наданням працівникам пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, забезпечення їх лікувально-профілактичним харчуванням відповідно до вимог законодавства та колективного договору, проведенням обов'язкових медичних оглядів працівників. Фахівці відділу готують проекти наказів (розпоряджень), звітність за встановленими формами, беруть участь в розробленні положень, інструкцій, розділу «Охорона праці» колективного договору, нормативно-правових актів з охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки, розглядають листи, заяви, скарги працівників установи, що стосуються компетенції відділу тощо.

Основними завданням **відділу кадрового забезпечення** (4 од.) є забезпечення реалізації державної політики з питань кадрової роботи і оптимізація практики роботи з кадрами, забезпечення установи кількісним і якісним складом керівників, фахівців, технічних службовців і робітників відповідних спеціальностей і кваліфікацій.

Працівники відділу забезпечують формування кадрового резерву установи, своєчасну перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, організацію періодичної атестації працівників, оформлення прийому, переведення і звільнення

працівників; ведення обліку особового складу адміністрації Заповідника, проводять іншу роботу, пов'язану із застосуванням законодавства про працю.

В складі адміністрації Заповідника створено **сектор документального забезпечення та контролю виконання доручень** (3 од.), основними завданнями якого є установлення єдиного порядку документування інформації та роботи з документами із застосуванням сучасних автоматизованих систем, методичне керівництво й контроль за дотриманням установленого порядку роботи з документами в структурних підрозділах Заповідника, організація та здійснення діловодства, у тому числі діловодства за документами, що містять інформацію з обмеженим доступом з грифом «Для службового користування», діловодства за зверненнями громадян та запитами на публічну інформацію, контроль дотримання в Заповіднику строків виконання завдань, організаційне забезпечення діяльності директора Заповідника, організація роботи з реєстрації, обліку, систематизації і зберігання документальних матеріалів архіву тощо.

На структурний підрозділ, що здійснює господарське та технічне обслуговування (**господарсько-транспортний відділ** (23 од.) покладаються завдання організації і проведення господарської діяльності, спрямованої на виконання поставлених перед Заповідником завдань, господарське обслуговування Заповідника і його підрозділів, поточний ремонт і утримання приміщень, будівель, підсобних, господарських та інших споруд і об'єктів, доріг, ліній електромереж та телефонного зв'язку, необхідних для виконання завдань Заповідника, утримання (поточний та капітальний ремонт) об'єктів благоустрою, влаштування стоянок автотранспорту, забезпечення благоустрою, озеленення, своєчасного прибирання приміщень і прилеглих територій відповідно до санітарних норм і правил, забезпечення працівників установи необхідним приладдям і предметами господарського вжитку, чергування в приміщеннях установи (перевірка цілісності запірних, сигналізаційних пристроїв, пломб, телефонів), організація надійної та безпечної експлуатації автотранспортних засобів та спецмашин, безпеки дорожнього руху, ремонт, складання і регулювання, організація та виконання всіх робіт з технічного обслуговування автотранспорту тощо.

В складі відділу сформовано сектор господарсько-технічного обслуговування (7 од.) та сектор транспортного забезпечення (14 од.)

Таким чином, на даний час, в структурі управління Заповідника, за функціями управління передбачено таку кількість працівників:

-загальне керівництво – 5 од. (директор Заповідника та 2 його заступники, провідний аудитор, уповноважений з антикорупційної діяльності);

-природоохоронна – всього 43 од. З них в апараті управління – 43 од. (відділ держохорони ПЗФ – 26, відділ відтворення та збереження тваринного світу – 17), з них працівників СДО – 26 од.;

-специфічна функція забезпечення дотримання на території Заповідника вимог Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» – 5 од. (відділ режиму);

-науково-дослідна – 22 од. (науковий відділ);

-еколого-освітня – 11 од. (відділ інформаційно-просвітницької роботи 9 од., відділ міжнародного співробітництва – 2 од., гід-перекладач);

-міжнародне співробітництво – 3 од. (відділ міжнародного співробітництва);

-кадрове забезпечення – 4 од. (відділ кадрового забезпечення);

-планово-економічна і фінансова діяльність – 8 од. (планово-економічний відділ);

-правове забезпечення – 4 од. (відділ правового забезпечення);

-бухгалтерський облік – 8 од. (відділ бухгалтерського обліку та звітності);

-охорона праці – 5 од. (відділ з охорони праці, цивільного захисту, пожежної та радіаційної безпеки);

-техніко-інформаційне забезпечення – 4 од. (відділ техніко-інформаційного забезпечення);

-господарсько-технічне та транспортне обслуговування – всього 26 од. (відділ господарсько-транспортного забезпечення – 23 од., сектор документального забезпечення – 3 од.)

Всього в штаті Заповідника – 148 од.

Структура адміністрації Заповідника та діючий на даний час штатний розпис Заповідника не в повній мірі дозволяють забезпечити виконання основних функцій Заповідника. Зокрема, це стосується природоохоронної функції. В адміністрації Заповідника відсутні спеціальні підрозділи – природоохоронні науково-дослідні відділення (ПНДВ) і, відповідно, не сформовані їх штати – відсутні працівники, які мають здійснювати природоохоронні функції безпосередньо на території Заповідника в межах закріплених за ними територій. Має місце дублювання функцій деяких підрозділів (відділу держохорони ПЗФ і відділу відтворення та збереження тваринного світу), є потреба у приведенні у відповідність до вимог чинного законодавства назв деяких посад, створенні підрозділу, що буде забезпечувати порядок використання природних ресурсів, організацію виконання заходів щодо збереження та відтворення природних екосистем тощо.

Пропозиції щодо внесення змін до структури адміністрації Заповідника та його штатного розпису надано в розділі 5.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНИКА НА ДЕСЯТЬ РОКІВ

3.1. Стратегічні завдання з розвитку Заповідника на десять років

Розділ 1. Збереження та відтворення природних комплексів та об'єктів

Стратегічне завдання 1.1. Відновлення природних ландшафтів та збереження оселищ

Дане стратегічне завдання передбачає такі заходи, як:

- виведення із експлуатації верхньої частини Прип'ятської осушувально-меліоративної системи, що призведе до зменшення водного стоку з даної території у р. Прип'ять через споруду № 7 та повернення водного режиму території до типових для Полісся болотистих ділянок перезволожених ґрунтів;

- виведення із експлуатації другої черги меліоративних систем у басейні річки Уж, яке призведе поступове підтоплення і заболочування раніше осушених територій на площі близько 43 км² (до 20% від площі водозбору);

- виведення з експлуатації меліоративних систем в басейні р. Сахан, яке призведе до затримання стоку і підтоплення територій вище за течією шляхом відновлення водно-болотних угідь, що сприятиме підвищенню рівня ґрунтових вод, відповідно формуванню гідрофільних біотопів з природними рослинними угрупованнями й інших типів оселищ;

- відновлення болотних біоценозів в межах осушувальної системи «Хабне» та «Грезля», що призведе до підняття рівня ґрунтових вод, відновлення природного стану водно-болотного угіддя, відновлення болотних ландшафтів заплавної типу малої річки Грезля;

- відновлення болотних екосистем у межах осушувальних систем «Шкнева», «Рагівка», «Кошева-Лобіж», «Бобер», «Уж-2», що призведе до відновлення природного гідрологічного режиму та відновлення болотних і водних екосистем на загальній площі близько 35 км²;

- відновлення лучних екосистем у межах меліоративних систем «Уж-1» та «Галло» для зволоження торф'яників з метою недопущення торфових пожеж;

- відновлення болотистих луків у межах меліоративних систем «Тараси» та «Глево», що дасть відновити лучні екосистеми на площі 10,3 км²;

- відновлення корінних мішаних (хвойно-широколистих) лісів, що дасть відновити подібні до корінних мішаних (дубово-соснових, дубово-грабових, дубово-кленових) лісових ландшафтів шляхом висадки мішаних культур сосни звичайної, дуба звичайного, клену гостролистого, грабу звичайного, берези повислої, вільхи клейкої

- відновлення корінних лучних та болотних ландшафтів, що дасть відновити ділянки лучних та болотних ландшафтів на місці осушувальних систем в заплавах річок, в пониженнях рельєфу та відновити їх біорізноманіття.

Стратегічне завдання 1.2. Збереження видів рослин та рослинних угруповань

Дане стратегічне завдання передбачає роботи з дослідження фіторізноманіття, які слід спрямувати наступним чином:

Поповнення наукового гербарію всіх видів фітобіоти та грибів, а також створення належних умов його зберігання.

Картування локалітетів рідкісних видів флори, фауни та фітоценозів за допомогою GPS.

Створення топографічної карти Заповідника у масштабі 1:25000 у векторному форматі з використанням GPS-технологій. Необхідно використати принципи багат шарової картографії: дати окремими шарами рельєф, річки, ґрунти, типи лісу тощо.

Отримання від лісовпорядників лісовпорядної бази даних, зв'язаної з GPS.

Спеціальної уваги потребують погранично-ареальні та лучно-болотні види Заповідника, які дуже вразливі до кліматичних змін. Для цього необхідно планувати окрему НДР та впроваджувати її.

Заходами щодо охорони та менеджменту фіторізноманіття Заповідника є вивчення стану природних популяцій рідкісних видів рослин, таких як лілія лісова (*Lilium martagon* L.), пухирник середній (*Utricularia intermedia*), плаун річний (*Lycopodium annotinum* L.), види роду *Diphasiastrum* з родини Плаунові (*Lycopodiaceae*), реліктові види верби лапландської (*Salix lapponum*) та чорничної (*Salix myrtilloides*), а також збереження популяцій рідкісних видів з родини Зозулинцевих (*Orchidaceae*). Вивчення стану популяцій погранично-ареальних видів рослин. На території Заповідника необхідно здійснювати моніторинг погранично-ареальних видів рослин (зимолубка зонтична, мучниця звичайна, види роду грушанка та ін.), популяції яких страждають від змін клімату та інших факторів впливу.

Стратегічне завдання 1.3. Збереження рідкісних видів комах та місць їх мешкання

Дане стратегічне завдання передбачає захід щодо запобігання хімічному та радіаційному забрудненню водойм яким передбачаються щомісячні, впродовж всього року, відбори проб води, проведення їх аналізу, візуальні спостереження і запобігання скиду в прісні водойми шкідливих речовин (в першу чергу, з сільгоспугідь). Личинок видів бабок, в тому числі, дідка жовтоногого (*Gomphus flavipes* (Charpentier, 1825)), бабки болотної (*Leucorrhinia pectoralis* Charpentier, 1825), дозорця-імператора (*Anax imperator* Leach, 1815) доцільно використовувати як біоіндикатори хімічного та радіаційного стану водойм, контролюючи таким чином якість виконаних заходів з охорони.

Захід щодо запобігання незаконній заготівлі буяхів передбачає заборону збору буяхів та контроль її виконання у місцях значного скупчення та розмноження імаго жовтюха торф'яного (*Colias palaeno* (Linnaeus, 1761)). Заборона збору буяхів дозволить запобігти знищенню кормової бази для гусені жовтюха торф'яного.

Механічний захист мурашників шляхом встановлення дерев'яних огорож. Цей захід дозволить покращити стан популяцій рідкісних видів мурашок, таких як мурашка лісова руда (*Formica rufa* Linnaeus, 1761), мурашка лісова мала (*F. polyctena* (Forster, 1850)) та мурашка лісова уральська (*F. uralensis* (Ruzsky, 1895)).

Встановлення солодких підкормок (розчин у воді меду, цукру, зброженого варення, сухофруктів тощо) для рідкісних видів комах дасть можливість компенсувати на імагінальній стадії (особливо в період розмноження, коли комахи потребують багато енергії) недостатню кормову базу (дерева з витікаючим деревним соком) для цілого ряду рідкісних видів комах: пасмовця тополевого (*Limenitis populi* (Linnaeus, 1758)), мінливця великого (*Apatura iris* (Linnaeus, 1758)), сонцевика жалібниці (*Nymphalis antiopa* (Linnaeus, 1758)), стрічкарок (*Catocala* spp.), жука-оленя (*Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758)).

Встановлення штучних гніздівель (вуликів Фабра) для перетинчастокрилих комах дасть можливість компенсувати недостатню кількість місць, що підходять для побудови гнізд (старі мертві дерева, дерев'яні будівлі, телеграфні стовпи) для рідкісних поодиноких бджіл, наприклад, бджоли-тєсляра звичайної (*Xylocopa valga* (Gerstaecker, 1872)).

Стратегічне завдання 1.4. Збереження рідкісних представників іхтіофауни та сприяння відновленню умов розмноження та зимівлі аборигенних видів риб

Дане стратегічне завдання передбачає заходи з інвентаризації нерестовищ та зимувальних ям в акваторіях Заповідника, згідно якого необхідно провести ряд досліджень на глибоких ділянках р. Прип'ять з виділенням типових біотопів для життя та розмноження рідкісних видів риб; визначити місцезнаходження зимувальних ям; дослідити гідрологічний та температурний режим, перенесення осаду, можливості замулення цих ділянок, а також специфічний вплив на наявність видів та популяцій риб вгору та вниз за течією від перешкоди, на використання водних оселищ, на поведінку риб

вгору та вниз за течією; заборонити перебування за будь-яких потреб на моторних човнах в нерестових акваторіях Заповідника; чітко визначити можливі місця ведення любительського рибальства; передбачити додаткові пом'якшувальні заходи, такі як відновлення оселищ або створення додаткового нового оселища (наприклад, штучного нерестовища); розробити подальші заходи із пом'якшення загальних екологічних наслідків, наприклад, зміни клімату.

Захід щодо встановлення штучних нерестовищ для покращення умов розмноження риб фітофільної та літофільної груп. Для риб-фітофілів використовують поплавкові нерестовища з різним субстратом (одноярусні поплавкові штучні нерестові гнізда з використанням капронових сіткових матеріалів та природних матеріалів). Для літофільних видів риб (рибця та осетрових видів риб) в Київському водосховищі та на р. Прип'ять слід застосовувати гальково-гравійні нерестовища. Даний захід збільшить чисельність таких аборигенних видів риб, як судак, лящ, сазан, щука, лин. Призведе до збереження типової іхтіофауни регіону, збільшення цінних видів та утворення потужного іхтіокомплексу, що запобігає вселенню чужорідних видів, через звільнення трофічних ланцюгів.

Стратегічне завдання 1.5. Розвиток заходів із збереження птахів та покращення умов їх мешкання

Дане стратегічне завдання передбачає захід з організації діяльності реабілітаційного центру для птахів де будуть утримуватися скалічені птахи, конфісковані птахи митною службою, молоді особини, підібрані людьми. Птахи, яких можна повернути до природнього середовища, будуть підгодовуватися в спеціальних великих вольєрах, де, наприклад, хижакі зможуть навчитися полювати на живу здобич, а чорний лелека ловити в водоймі рибу. Реабілітаційний центр буде розраховано на 10 вольєрів для перетримання птахів.

Облаштування дуплянок, штучних гнізд і плотів з метою покращення умов гніздування, заселення нових територій Заповідника та збільшення чисельності рідкісних видів птахів, занесених до Червоної книги України, таких як сиворакша (*Coracias garrulus*), гоголь (*Vuccephala clangula*). сови бородатої (*Strix nebulosa*) та птахів водно-болотного комплексу (крячки, чайки, качки і деякі види куликів).

Викошування перелогів, лук, вирубування молодої порості кущів і дерев, які допоможуть зберігати та відновлювати чисельність хижих птахів, в першу чергу, Соколоподібних (Falconiformes). Ці заходи дозволять приваблювати та покращити ефективність полювання хижих птахів, що збільшить їх чисельність та підвищить відсоток вдалого вигодування пташенят.

Підгодівля великих хижих птахів в зимовий період на території Заповідника, в тому числі, могильник, балабан, скопа, підорлики великий і малий, змієїд, орлан-білохвіст і беркут. Цей захід дасть можливість покращити умови харчування хижих птахів, збільшити чисельність вказаних хижих птахів.

Організація робіт з моніторингу хижих птахів і сов на території Заповідника. Для моніторингу гніздової популяції хижих птахів і видів, занесених до ЧКУ, необхідно систематично проводити спостереження на відкритих ділянках. Для цього обирають стаціонарні точки на відстані 2,5-3 км між ними. Для проведення моніторингу гніздової популяції Совоподібних (*Strigiformes*), необхідно проводити нічні обліки птахів. Для цього обираються стиглі ділянки лісу, де сови знаходять для себе гарні умови для гніздування. Даний захід дасть можливість отримати сучасні дані щодо стану птахів, оперативно управляти популяціями.

Стратегічне завдання 1.6. Заходи з охорони ссавців, покращення умов їх мешкання

Дане стратегічне завдання передбачає заходи зі створення вільноживучого угруповання зубра європейського *Bison bonasus* (Linnaeus, 1758). Подібна програма включає в себе наступні етапи:

-наукове обґрунтування, що базується на генетичних характеристиках тварин, синхронізації з програмою відновлення зубра в білоруській частині зони відчуження, оцінці ризиків для створення осередку виду в зоні відчуження, зокрема, безпечності середовища, рівня конфлікту з людиною, можливостей вільного переміщення особин між двома осередками сусідніх держав;

-оцінка придатних біотопів для організації вольєрного комплексу та для можливостей випуску тварин, вибір біотехнічних заходів;

-комплекс біотехнічних заходів;

-створення вольєрного комплексу (біля с. Запілля на місці колишнього літнього вигулу для скота) для перетримки тварин, адаптації, здійснення ветеринарних та ідентифікаційних заходів;

-навчання персоналу, що буде працювати з тваринами в сфері утримання в напіввільних умовах, транспортуванні та випуску, обліку та охорони вільного угруповання;

-створення інструкцій та планів дій на випадок надзвичайних ситуацій, пов'язаних з утриманням особин зубра в напіввільних умовах;

-оцінка ризиків перебування вільноживучого угруповання на території зони відчуження;

-просвітницька робота з персоналом ЧЗВ та місцевим населенням територій, що межують, а також розробка екопросвітницьких програм для відвідувачів Заповідника.

Створення осередку вільноживучих зубрів на території Заповідника збагатить фауну, створить додаткову резервну популяцію загрожуваному виду та підвищить туристичний потенціал території.

Охорона та менеджмент угруповання коня Пржевальського (*Equus ferus ssp. Przewalskii*). Даний захід передбачає здійснення комплексного дослідження з наступними завданнями:

-облік коней Пржевальського;

-визначення частки молодняка;

-вивчення біотопного розподілу;

-аналіз загроз щодо збереження угруповання з урахуванням останніх тенденцій розселення та змін у менеджменті ЧЗВ;

-створення сітки підгодівельних майданчиків з солонцями для обліку фотопастками з метою з'ясування статево-вікової структури груп та фотоідентифікації окремих особин. Перспективним методом обліку є також зйомка з повітря та телеметрія окремих особин з огляду на характер місцевості та перебування коней в перелогах, де важко прокласти маршрути;

-визначення генетичних характеристик, зважаючи на гібридне походження угруповання;

-створення рекомендацій щодо запобіганню конфлікту «місцеве населення-коні Пржевальського», що знизить ймовірність випадків браконьєрства щодо червонокнижного виду.

Також захід включає проведення просвітницької роботи з персоналом ЧЗВ та місцевим населенням територій, що межують, а також розробку екопросвітницьких програм для відвідувачів Заповідника. Для обладнання туристичної атракції доцільно побудувати облаштовану вежу для спостережень з висоти 3-4 м.

Результатом заходу буде збереження коней Пржевальського, як крупних копитних, що стримують ріст рослинності на заростаючих полях, підвищення туристичного потенціалу території шляхом облаштування пунктів спостереження (веж).

Комплекс заходів щодо охорони та збереження рисі (*Lynx lynx* Linnaeus), який включає комплексне дослідження просторової структури популяції, особливостей екології та створення фотобанку для індивідуальної ідентифікації особин, зокрема: періодичне опитування та анкетування персоналу, населення межуючої території та туристів щодо

інформації про зустрічі рисі, Встановлення фотопасток за принципом створення матриці з рівновіддаленими ядрами.

Також захід включає проведення просвітницької роботи з персоналом Заповідника, підприємствами ЧЗВ та місцевим населенням територій, що межують, а також розробку екопросвітницьких програм для відвідувачів Заповідника. Одним з варіантів для екотуризму є стежування за рисою по снігу та залучення волонтерів, студентів та школярів до «громадської науки» – обробки первинної інформації, зокрема фотографій з фотопасток.

Результатом заходу буде збереження угруповання, підвищення чисельності, попередження випадків браконьєрства, отримання фотобанку зображень для ідентифікації особин та просвітницьких цілей.

Налагодження системи обліку та управління популяціями великих ссавців Заповідника. Реалізація цього заходу передбачає створення колекції біологічних зразків, створення бази зображень, проведення обліків здійснених у зимовий період, облік фотопастками.

Результатом заходу буде створена колекція зразків, відповідно інвентаризована та така, що зберігається згідно з вимогами до подібних банків/колекцій, отримання фотобанку зображень та відео з фотопасток, дронів, фотоапаратів. Матеріали дадуть можливість робити висновки щодо багатьох напрямів досліджень, а також брати участь у спільних дослідженнях з науковими установами різноманітного спрямування.

Біотехнічні заходи з покращення умов мешкання ссавців в екстремальних умовах нададуть можливість обрати місць переходів тварин через асфальтові дороги для встановлення попереджувальних знаків; створити перелік антропогенних пасток та травмуючих елементів у закинутих селах, біля техніки та в інших антропогенно трансформованих локаціях; охарактеризувати можливості переходів через огорожу ЧЗВ та транскордонну огорожу; створити план поширення пероральних приманок з вакциною від сказу на основі даних зимових обліків хижих тварин.

Заходи щодо охорони та збереження рукокрилих передбачають інвентаризацію складу фауни рукокрилих за допомогою акустичного моніторингу та обстеження сховищ – природних та антропогенного походження; інвентаризацію старовікових дуплистих дерев та розробка заходів їх збереження; інвентаризацію сховищ антропогенного походження та розробка рекомендацій щодо охорони; за необхідності – виготовлення та встановлення штучних укриттів для кажанів; налагодження співпраці з Центром реабілітації рукокрилих Київського зоологічного парку загальнодержавного значення для тимчасової перетримки та реабілітації особин, що потребують допомоги, з подальшим поверненням на територію Заповідника; Практичні заходи з покращення умов існування; збереження старих дуплистих дерев; з'єднання ізольованих елементів ландшафту; підтримка лінійних елементів «екокоридорів» – прогалин, галявин, рядів дерев; збереження зарослих мілин і берегів для покращення якості мисливських ділянок рукокрилих.

Захід з реабілітації та реінтродукції аборигенних видів тварин включає створення вольєрного комплексу в с. Куповате (на базі колишнього фермерського господарства та в поймі) для ссавців та птахів з метою надання допомоги аборигенним видам з подальшим поверненням в природу. Також включає навчання персоналу про правила поводження з небезпечними тваринами та догляду за ними, основні факти біології виду, правила внутрішнього трудового розпорядку, правила і норми охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Розділ 2. Охорона та захист природних комплексів та об'єктів Заповідника

Охорона території Заповідника включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, екологічних освітньо-виховних та інших заходів,

спрямованих на збереження, відтворення та невиснажливе використання природних екосистем Заповідника відповідно до вимог природоохоронного законодавства України.

Охорона території Заповідника здійснюється службою державної охорони Заповідника (служба держохорони, СДО), що входить до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України, яка згідно зі статтею 61 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» має статус правоохоронного органу.

Діяльність служби держохорони Заповідника щодо організації охорони території Заповідника, її склад і повноваження, соціально-правовий захист її посадових осіб регламентуються Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (статті 60-61.1) та Положенням про службу державної охорони природно-заповідного фонду України, затвердженим постановою КМУ від 14.07.2000 № 1127.

Основний підхід до охорони території базується на закріпленні за працівниками СДО обходів площею 500-600 га та організацію постійного спостереження за ними.

Стратегічне завдання 2.1. Посилення режиму охорони території

Даним стратегічним завданням передбачені заходи з виготовлення та встановлення 23 шт. інформаційно-охоронних знаків (в місцях входу на територію Заповідника, в місцях тимчасових зупинок відвідувачів, біля доріг, стежок, по ходу туристичних маршрутів), 31 шт. межових охоронних знаків (в місцях входу на територію Заповідника та на його кордонах), встановлення 12 шт. інформаційних щитів природоохоронного змісту з метою інформування населення та відвідувачів Заповідника про його межі, функціональні зони, особливостей режиму його території.

Регулярне оприлюднення в ЗМІ та на офіційному сайті Заповідника інформації про природоохоронне значення території Заповідника та про виявлені правопорушення на його території. Доцільно встановити в адмінприміщенні Заповідника телефон довіри, на який в будь-який момент можуть звернутися люди з повідомленнями про порушення природоохоронного законодавства або виникнення надзвичайних ситуацій в Заповіднику.

Захід з проведення інструктажів та навчань працівників Заповідника з питань дій у надзвичайних ситуаціях. Адміністрацією Заповідника розробляються програми проведення інструктажів, програми навчань посадових осіб (загальні, спеціальні тощо) щодо підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також програми проведення спеціальних навчань і тренувань з питань цивільного захисту, які затверджуються директором Заповідника.

Стратегічне завдання 2.2. Заходи з попередження порушень природоохоронного законодавства та інформаційне забезпечення діяльності служби державної охорони

Дане стратегічне завдання передбачає регулярне оприлюднення в ЗМІ та на офіційному сайті Заповідника інформації про природоохоронне значення території Заповідника та про виявлені правопорушення на його території. Для цього необхідно організувати роботу щодо регулярних виступів у ЗМІ з інформацією про Заповідник, природоохоронне значення його території, важливість її збереження, а також про випадки порушення природоохоронного законодавства (статті в газетах, виступи по радіо і телебаченню). Планується, що такі виступи у ЗМІ будуть здійснюватися один раз на місяць. Інформація на сайті Заповідника буде оновлюватися постійно. Доцільно встановити в адмінприміщенні Заповідника телефон довіри, на який в будь-який момент можуть звернутися люди з повідомленнями про порушення природоохоронного законодавства або виникнення надзвичайних ситуацій в Заповіднику.

Згідно з вимогами чинного законодавства працівники Заповідника періодично проходять підготовку до дій у надзвичайних ситуаціях. Адміністрацією Заповідника розробляються програми проведення інструктажів, програми навчань посадових осіб (загальні, спеціальні тощо) щодо підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях,

а також програми проведення спеціальних навчань і тренувань з питань цивільного захисту, які затверджуються директором Заповідника.

Зазначені програми передбачають надання інформації про дії в умовах загрози і виникнення надзвичайної ситуації, а також оволодіння навичками надання першої допомоги потерпілим, користування засобами індивідуального і колективного захисту; ознайомлення з обов'язками, навичками користування та матеріальною частиною техніки, приладів, засобами захисту, вивчення порядку приведення їх у готовність, проведення рятувальних та інших невідкладних робіт; поглиблення знань з питань техногенної безпеки, джерел небезпеки, що за певних обставин можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації; підвищення рівня загальних пожежно-технічних знань, вивчення правил пожежної безпеки з урахуванням особливостей установи, ознайомлення з протипожежними заходами та діями у разі виникнення пожежі, оволодіння навичками використання наявних засобів пожежогасіння тощо.

Особи у разі прийняття на роботу та працівники щороку за місцем роботи проходять інструктаж з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

Посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки. Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, мають попередньо пройти спеціальне навчання – пожежно-технічний мінімум. Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань нормативних актів з пожежної безпеки.

З метою проведення базової теоретичної та практичної підготовки пожежного персоналу Заповідника перед початком пожежонебезпечного періоду слід використовувати Довідник лісового пожежного зони відчуження, розроблений співробітниками Регіонального Східноєвропейського центру моніторингу пожеж за підтримки Лісової Служби США.

Для отримання працівниками відомостей про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях з урахуванням особливостей території Заповідника, в його адміністрації та ПНДВ обладнуються інформаційно-довідкові куточки з питань цивільного захисту (ст. 39, 40 Кодексу цивільного захисту України, постанова КМУ від 26.06.2013 № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях»).

Стратегічне завдання 2.3. Забезпечення протипожежного впорядкування території

Даним стратегічним завданням передбачено захід щодо приведення всіх відомчих Інструкцій та Положень щодо попередження та гасіння пожеж, радіаційної безпеки на пожежах у відповідність з офіційними висновками Комісії з розслідування пожеж 26-30 квітня 2015 року (9,6 тис. га), 10-20 серпня 2015 року (4,9 тис. га), 5-30 квітня 2020 року (67 тис. га) з метою недопущення катастрофічних пожеж у майбутньому, планування пожежонебезпечного періоду у зоні відчуження та відповідних протипожежних рішень для попередження пожеж на території Заповідника.

Проведення адміністративних попереджувальних робіт. До цих заходів відноситься контроль за виконанням діючих нормативів, розробка і впровадження регулятивних документів на рівні установи. Серед основних адміністративних заходів Заповідник повинен розробити та затвердити мобілізаційний план з реагування на пожежі, а також інструкції, плани, порядок прийняття рішення про заборону відвідування лісів громадянами (окрім служби Заповідника) тощо.

Проведення роз'яснювальної та виховної роботи. Роз'яснювальна та виховна робота має проводитись систематично серед населення, що проживає поблизу ЧЗВ, персоналу ЧЗВ, працівників Заповідника та інших установ, відвідувачів лісу. Доцільно застосовувати наступні форми роз'яснювальної та виховної роботи:

- виступи з лекціями, бесідами у школах ближніх населених пунктів та на підприємствах, які діють на території Заповідника та на прилеглих територіях;
- виступи на місцевому радіо та телебаченні;
- агітаційні кампанії у соціальних мережах;
- публікація матеріалів по охороні лісів від пожеж у місцевій пресі;
- видання спеціальних плакатів, листівок, інших публікацій на протипожежну тематику.

Захід щодо встановлення спеціальних аншлаків із змінним вказівником поточного класу пожежної небезпеки протягом пожежонебезпечного періоду вздовж головних доріг ЧЗВ. Можливо застосування автоматичного вказівника класу пожежної небезпеки погоди конструкції, що використовується Лісовою Службою США.

Захід з обмеження в'їзду до лісу з доріг з твердим покриттям. Перед початком пожежонебезпечного періоду необхідно встановлювати шлагбауми, що будуть перешкоджати в'їзду у ліси неавторизованих транспортних засобів. Також передбачено розміщення 32 інформаційних аншлаків на протипожежну тематику.

Патрулювання території Заповідника у періоди високої та надзвичайної пожежної небезпеки є ключовим заходом попередження та раннього виявлення пожеж. Патрулювання проводиться за встановленими маршрутами на ділянках з найбільшою присутністю джерел вогню та високою природною пожежною небезпекою.

Посилення патрулювання при настанні IV та вище класу пожежної небезпеки. При настанні IV та вище класу пожежної небезпеки умов погоди та/або вітру з швидкістю вище 6 м/с весь персонал Заповідника та виділений іншими підвідомчими організаціями персонал згідно з мобілізаційним планом (Північна Пуща, Чорнобильський спецкомбінат, ЧАЕС, Екоцентр, ДСНС, поліція та інші) направляються на патрулювання території Заповідника у відповідності до розробленого та затвердженого плану патрулювання.

Облаштування мінералізованих смуг. На території Заповідника запроектована рекомендована мінімальна протяжність мінсмуг – 1116 км. Дані обсяги можуть уточнюватись після проведення польового обстеження пожежонебезпечних ділянок.

Облаштування протипожежних розривів та заслонів. На території Заповідника рекомендована площа створення п/п заслонів становить 11062,5 га. Вздовж усіх доріг з твердим покриттям в осінньо-зимовий період проводиться створення протипожежних заслонів шириною 200 м з дорогою з твердим покриттям в центрі. Заслони створюються шляхом зниження зімкнутості лісу до рівня 40% та менше (відношення площі проективного покриття крон до загальної площі насадження) у смугах шириною 100 м вздовж кожної сторони дороги. Протипожежні розриви плануються та закладаються при умові, що їх прокладання призведе до суттєвого (50% і більше) зниження показника ризику виникнення та розвитку пожеж. Такі розрахунки виконає Регіональний Східноєвропейський центр моніторингу пожеж за офіційного подання ДАЗВ.

Облаштування доріг протипожежного призначення. На території Заповідника передбачена фактична протяжність доріг протипожежного призначення з твердим покриттям – 558,2 га, а рекомендовані обсяги будівництва доріг протипожежного призначення складають 805,6 га.

Облаштування та підтримка в належному стані 39 протипожежних водойм. В межах проведення попередження пожеж персонал кожного ПНДВ повинен здійснювати моніторинг стану під'їздів до водойм та запасів води у водоймах та вживати відповідні заходи у випадку суттєвого зниження запасу води, а дані про запаси водойми вносити у систему підтримки прийняття-рішень щодо попередження та гасіння пожеж.2 водойми потребують спеціальних заходів по їх відновленню (кв. 151 та кв. 203 Опачицького та Купуватського ПНДВ).

Затвердження регламенту робіт протипожежних служб. Вся діяльність Заповідника та його співробітників повинна враховувати регламент роботи протипожежних служб, що повинно бути відображено у відповідних наказах та посадових інструкціях. До виконання

регламенту робіт повинні бути залучені всі організації, що працюють у зоні відчуження в рамках виконання мобілізаційного плану. Заповідник повинен контролювати виконання регламенту та мати адміністративні або економічні важелі для забезпечення його дотримання.

Забезпечення роботи 10 пожежних спостережних веж, 5 камер відеоспостереження (Паришівська ЛПС, Опачицька ЛПС, Лубянська ЛПС, смт. Вільча, радіолокаційна антена Чорнобиль-II) та спостерігачів.

Наявність 5 ПСВ, обладнаних камерами відеоспостереження, та 5 ПСВ із спостерігачами (с. Корогод, м. Чорнобиль, с. Грезля, с. Котовське, с. Черевач) не забезпечують достатньо ефективної системи виявлення пожеж на всій площі. Дві вежі у с. Денисовичі та у с. Яковецьке не використовуються для виявлення пожеж. З метою підвищення точності виявлення пожеж та скорочення часу прибуття на пожежу, кращого контролю пожежної ситуації у Заповіднику, необхідно створити єдину систему виявлення пожеж на території Заповідника, яка повинна бути інтегрована у систему підтримки-прийняття рішень з попередження та гасіння пожеж.

Авіаційне патрулювання території Заповідника шляхом використання безпілотних літальних апаратів. У випадку застосування БПЛА для патрулювання повинен бути розроблений регламент та маршрути польотів за різної пожежної небезпеки погоди. Доцільно тримати на гелікоптерному майданчику біля м. Чорнобиль упродовж протипожежного періоду легкий гелікоптер, який, крім пілотів здатен нести 2-3-х пожежних десантників, набір ручних інструментів пожежогасіння та воду для ранцевих вогнегасних апаратів.

Організація системи сповіщення про пожежу шляхом застосовування засобів радіозв'язку, дротяного, мобільного та супутникового зв'язку. З метою ефективного реагування на випадки пожеж, адміністрацією Заповідника повинна бути розроблена та затверджена схема оповіщення у випадку виникнення пожежі або НС на території Заповідника.

Забезпечення пожежною технікою (пожежні автомобілі або цистерни, пожежні мотопомпи, напірні пожежні рукави, ранцеві лісові вогнегасники-оприскувачі тощо) та протипожежним інвентарем. На території Заповідника створено 5 лісових пожежних станцій (ЛПС) 2-го типу (Денисовецька, Луб'янська, Паришівська, Опачицька, ЛПС ремонтно-транспортної дільниці) та 2 ЛПС 1-го типу (Дитятківська, Котовська). У кожному ПНДВ, на якому немає ЛПС, створюється пункт зберігання протипожежного інвентарю. Пункти зберігання протипожежного інвентарю проєктуються в 9 ПНДВ.

Організація радіозв'язку у Заповіднику. Доцільно забезпечити виконання наступних вимог до цифрової системи відомчого радіозв'язку ЧЗВ: система повинна базуватися на системі цифрового радіозв'язку, працювати у відкритому цифровому стандарті DMR і підтримувати можливість сполучення з IP-технологіями; забезпечити максимальну зону покриття території зони відчуження; об'єднати існуючий зв'язок усіх зацікавлених організацій, які працюють в зоні відчуження. Необхідно передбачити встановлення віддалених диспетчерських місць у Заповіднику, ДСП «Північна Пуща», 11 ДПРЗ ГУ ДСНС України у Київській області, ДАЗВ (м. Чорнобиль), ДАЗВ (м. Київ). Також доцільна закупівля наступного абонентського обладнання: 40 стаціонарних радіостанцій; 148 автомобільних радіостанцій (16 шт. – типу I, та 132 шт. – типу II); підключення до системи 227 комплектів портативних радіостанцій.

Затвердження системи підтримки-прийняття рішень з попередження та гасіння пожеж. Для ефективності усієї системи охорони від пожеж Заповідника, актуальності даних, що використовуються при гасінні пожеж необхідно створити та впровадити систему підтримки-прийняття рішень з попередження та безпечного гасіння пожеж.

Розробка та затвердження Порядку реагування та гасіння пожеж. Розроблений порядок реагування визначається внутрішньою інструкцією Заповідника та загальнодержавними нормативними документами і включає порядок оповіщення про

виявлення пожежі, послідовність прийняття рішень відповідальними особами, їх реалізацію пожежним персоналом та затверджується наказом по підприємству.

Заходи із спеціальної підготовки працівників лісової охорони включають організацію безпеки та індивідуальний захист пожежників, кваліфікаційні вимоги до персоналу, який залучається до гасіння пожеж, тренування пожежного персоналу,

Розділ 3. Проведення наукових досліджень і спостережень за станом природного середовища, здійснення фонового екологічного моніторингу

Організація робіт з ведення Літопису Природи, оскільки саме Літопис Природи є основною наукових досліджень у Заповіднику. Ведення Літопису дає змогу аналізувати динаміку ходу абіотичних і біотичних показників, змін, фенологічних фаз тощо. Саме на основі аналізу Літопису Природи можна з впевненістю робити висновок про ефективність природоохоронної діяльності та відновлення природних комплексів у Заповіднику.

Поповнення та утримання наукових фондів надає можливість накопичувати, систематизувати та утримувати науковий матеріал з метою проведення аналітичних наукових досліджень, підготовки наукових кадрів для подальшої роботи, проведення еколого-освітньої і виховної роботи серед школярів і студентської молоді.

Підвищення рівня наукових досліджень має на меті підвищення кваліфікації наукового персоналу Заповідника, обмін досвідом з метою оволодіння новими методами досліджень і способами отримання наукової інформації.

Організація співпраці з науково-дослідними, екологічними і природоохоронними закладами та установами вирішує проблему малочисельності у штаті Заповідника науковців – фахівців вузької спеціалізації. Залучення окремих фахівців інших закладів до співпраці сприятиме розвитку детальних досліджень природних компонентів або складових ландшафтних комплексів Заповідника та їх моніторингу.

Стратегічне завдання 3.1. Розвиток наукових досліджень в рамках підготовки Літопису природи

Даним стратегічним завданням передбачено організацію робіт щодо наукових досліджень в рамках підготовки Літопису природи. Програма досліджень для Заповідника включає такі види робіт як закладання наукових полігонів, проведення інвентаризаційних робіт по вивченню флори і фауни Заповідника, ключовим результатом яких є підготовка текстової частини Літопису природи на виконання Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Підготовка щорічного видання Літопису природи передбачає вичитку, макетування і власне процес видання друкованого документу. Доцільно до процесу вичитки документу долучати відповідних фахівців з метою недопущення помилок та змістовних огріхів.

Підписання договорів про співпрацю з науковцями щодо вивчення окремих груп флори та фауни Заповідника. Для виконання цього заходу необхідно залучати вузькопрофільних фахівців на умовах зовнішнього сумісництва або за договорами цивільно-правового характеру. Для цього укладаються відповідні договори на певний строк, а результати дослідження мають бути обов'язково включені до чергового Літопису природи Заповідника.

Стратегічне завдання 3.2. Розробка та реалізація програми охорони видів та природних комплексів Заповідника з метою адаптації до зміни клімату

Даним стратегічним завданням передбачено дослідження змін клімату та їх впливу для виявлення закономірностей і трендів, пов'язаних зі змінами клімату у межах Заповідника.

Дослідження стану деревостанів в умовах змін клімату. Дослідженню підлягають усі види і характеристики деревостанів на території Заповідника – дубово-соснові,

березово-соснові і дубово-грабові корінні ліси, вільшняки та культури сосни звичайної, а також похідні ліси на місці пожеж для виявлення змін з метою оперативного управління деревостанами.

Стратегічне завдання 3.3. Реалізація заходів, спрямованих на підвищення міжнародного статусу території Заповідника

Даним стратегічним завданням передбачено вивчення та збереження видів флори, фауни, оселищ Заповідника як Смарагдового об'єкту. Для цього необхідно розробити систему заходів з охорони оселищ та рідкісних видів рослин і тварин Смарагдової мережі на території Заповідника. Ці заходи дадуть можливість зберегти популяції рідкісних видів та біотопів, а також покращити умови мешкання та розмноження вразливих видів.

Обстеження та картування оселищ та місць поширення рідкісних видів рослин і тварин Смарагдової мережі включає складання карт поширення та з'ясування щільності окремих популяцій рідкісних таксонів. На цих даних будуть ґрунтуватися рекомендації з охорони території Заповідника.

Дослідження популяційних характеристик ключових видів рослин і тварин Смарагдової мережі. Для виконання заходу необхідно проводити обліки чисельності чи щільності видів, слід з'ясувати фактори, які є визначальними у підтримці популяцій видів.

Планування стратегічних завдань щодо розробки зі створення транскордонного біосферного резервату (ТБР). Для виконання заходу необхідно створити робочу групу щодо розробки заходів створення ТБР. В рамках створення ТБР плануються спільні наукові дослідження за такими напрямками: радіобіологічні дослідження; проведення спільних досліджень з питань відродження популяції рисі, пугача на Поліссі; розробка менеджмент-плану з відновлення гідрологічного режиму поліських боліт.

Обґрунтування створення 2 водно-болотних угідь міжнародного значення «Пониззя Прип'ять» та «Заплава Ужа» у межах Заповідника та підготовка відповідних інформаційних описів. Створення цих ВБУ сприятиме розробці заходів з охорони окремих рідкісних видів, угруповань, залученню додаткових коштів на їх охорону та управління. Необхідною складовою подальшого управління біотою та інфраструктурою у межах даних ВБУ має бути опис та розробка системи управління у вигляді конкретних заходів, тобто розроблений менеджмент-плану для ВБУ.

Стратегічне завдання 3.4. Оцінка стану інвазійних видів та їх впливу на природні комплекси Заповідника

Даним стратегічним завданням передбачено дослідження інвазійних процесів в основних типах екосистем шляхом розробки системи заходів щодо знищення видів високого рівня інвазійності (злинки канадської, розрив-трави дрібноквіткової, фалакроломи однорічної, золотарника канадського, ротаня, чебачка умурського, єнотоподібного собаки та ін.). Захід включає здійснення профілактичних заходів інспекторами Заповідника щодо попередження інвазій неаборигенних видів рослин (викошування, механічне знищення тощо).

Впровадження системи дій, спрямованої на зменшення щільності та чисельності інвазійних видів тварин. Виконання заходу передбачає моніторинг за розповсюдженням інвазійних видів тварин (ротань-головешка (*Perccottus glenii*), єнотоподібний собака (*Nyctereutes procyonoides*), американська норка (*Mustela vison*)) по території Заповідника, дослідження їх впливу на природні комплекси Заповідника та, при можливості, розробку рекомендацій та визначення можливих заходів, спрямованих на контроль їх чисельності.

Стратегічне завдання 3.5. Популяризація наукових досліджень Заповідника

Даним стратегічним завданням передбачена популяризація наукових досліджень в межах Заповідника шляхом наявності інформації про наукові дослідження в Заповіднику у пресі, журналах та на сайті Заповідника і ДАЗВ.

Організація та проведення щорічної наукової конференції. З метою висвітлення наукових досягнень науковців України в межах Заповідника (Поліссі).

Організація щорічної школи науковця на базі Заповідника з метою популяризації знань про біоту Заповідника, навчання азам наукової роботи, підготовки майбутніх наукових кадрів.

Видання монографій та статей про стан біорізноманіття Заповідника, а саме планується здійснити видання за наступними напрямками: флора та рослинність Заповідника; фауна Заповідника; ліси Заповідника, стан, стійкість, збереження, відновлення; водно-болотні угіддя Заповідника.

Стратегічне завдання 3.6. Організація системи моніторингу в межах Заповідник

Даним стратегічним завданням передбачено дослідження впливу радіаційного забруднення (радіоактивними відходами ЧАЕС) на біоту Заповідника, яке включає необхідність подальшого наукового моніторингу з метою розроблення низки заходів, рекомендацій тощо.

Для виконання заходу щодо розвитку системи наукових полігонів та пробних площ необхідно вдосконалити наявну мережу наукових полігонів та пробних площ та отримати інформацію щодо абіотичної та біотичної складових Заповідника, дані щодо тенденцій та змін у біоті Заповідника.

Створення геопросторової системи накопичення та обробки даних з біорізноманіття Заповідника. Є необхідність у створенні власної системи накопичення даних з біорізноманіття. Дана система дозволить ефективно приймати рішення та оцінювати зміни в стані біоценозів Заповідника.

Розробка бази даних щодо біорізноманіття Заповідника. Ця розроблена база даних стане основою накопичення та систематизації даних наукових досліджень. Ця база даних має містити відомості про місця реєстрації видів, їх чисельність, особливості біології, популяційні показники.

Розробка ГІС Чорнобильського радіаційно-екологічного заповідника та поєднання її з базою даних поширення видів. Серію картографічних матеріалів у форматі ГІС. необхідно розвивати та доповнювати. За допомогою ГІС-карт можливо забезпечити контроль за динамікою розповсюдження рідкісних видів, за місцями гніздивлі птахів та ін. і, як результат, отримати інформацію для планування відповідних природоохоронних заходів, вдосконалення функціонального зонування території тощо.

Розвиток мережі метеостанцій на території Заповідника. Слід придбати та організувати мережу метеостанцій та модернізувати мережу гідропостів для отримання якісної інформації щодо стану абіотичного середовища на території Заповідника.

Запровадження системи моніторингу лісів I рівня відповідно до Програми «ICP Forest». Виконання цього заходу передбачає налагодження співробітництва між Заповідником і УкрНДІЛГА, розробку та затвердження програми робіт для території Заповідника, яка буде містити ГІС-карту пунктів постійного спостереження з прив'язкою до GPS-координат та квартальної сітки, освоєння методики досліджень, створення мережі I рівня – закладення ППС, матеріально-технічне забезпечення досліджень та започаткування моніторингових робіт.

Опис та картування екосистем в межах території Заповідника. Заходом передбачається здійснювати роботи щодо визначення меж, картування та опису екосистем Заповідника з використанням ГІС-технологій, накопичення даних щодо їх динаміки.

Інвентаризація територій та об'єктів ПЗФ, що розташовані на території Заповідника. Метою заходу є уточнення площі, оцінка стану об'єктів, зроблені описи, заповнення Картки первинного обліку державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ (форма 1 ДКПЗФ) та, за необхідності, проведення наукових досліджень з метою розробки або вдосконалення режимів їх охорони, що надасть інформацію про сучасний стан територій та об'єктів ПЗФ, розташованих на території Заповідника.

Розробка пропозицій стосовно оновлення документації щодо територій та об'єктів ПЗФ розташованих в межах Заповідника. Адміністрація Заповідника має розробити пропозиції щодо оновлення положень, охоронних зобов'язань, а за необхідності – щодо зміни меж об'єктів ПЗФ, зміни категорії або ліквідації їх статусу, які потім подасть для розгляду до відповідних державних органів.

Розділ 4. Розвиток екологічної освітньо-виховної роботи

Еколого-просвітницька діяльність має бути одним з пріоритетних стратегічних завдань розвитку Заповідника, оскільки вона є джерелом поширення знань і підвищення обізнаності щодо цінностей біорозмаїття, сприяє формуванню екологічної свідомості та вихованню поваги до природи.

Аналізуючи рівень розвитку освітньо-виховної діяльності Заповідника, яку вдалося налагодити упродовж 2018-2019 років, необхідно відмітити, що співробітниками установи досягнуто певних результатів (див. «Інформування, екологічна просвітницька діяльність, що проводиться»).

Стратегічне завдання 4.1. Формування та розвиток системи еколого-просвітницької діяльності

Дане стратегічне завдання включає організацію та проведення тематичних еколого-освітніх заходів, свят, івентів для підвищення екологічної культури та виховання молоді регіону. Цей захід передбачає проведення масових природоохоронних та еколого-освітніх заходів на підтримку різноманітних міжнародних екологічних акцій та свят. Для цього можуть використовуватися різноманітні форми та підходи, основними серед яких можуть стати конкурси малюнків, спеціалізовані вікторини, тематичні уроки, лекції, олімпіади, опитування та ін.

Сприяння в організації екологічних гуртків, допомога у створенні куточків природи в місцевих школах. Захід передбачає оснащення інформаційних куточків для покращення інформування населення про цілі і завдання створення Заповідника, особливості природоохоронного режиму його території та особливості природокористування в його межах. Інформаційні куточки планується створити в приміщеннях сільських рад населених пунктів, розташованих поблизу території Заповідника.

Забезпечення вільного доступу громадян до екологічної інформації та її поширення. Адміністрація Заповідника повинна забезпечити безоплатний доступ громадськості до списків, реєстрів або архівів даних. Для виконання цього заходу в Заповіднику має бути визначено особу, відповідальну за контакти з громадськістю – це провідний фахівець з екологічної освітньо-виховної роботи, посаду якого планується ввести до штатного розпису Заповідника.

Видання буклетів про екологічну цінність території Заповідника та іншої поліграфічної продукції і символіки. Передбачено видання поліграфічної продукції про цінність території Заповідника та популяризації його діяльності в регіоні.

Стратегічне завдання 4.2. Розвиток еколого-просвітницької інфраструктури

Даним стратегічним завданням передбачено обладнання 2 еколого-освітніх стежок «Дивовижна Прип'ять» та «Заплава річки Уж», які необхідно обладнати інформаційними щитами, вказівними знаками, місцями для тимчасової зупинки.

Передбачається організувати діяльність 6 еколого-освітніх центрів Заповідника (мм. Київ, Чорнобиль, смт Іванків, сс. Оташів, Красятичі, Поліське). Їх необхідно оснастити залом для проведення масових заходів, лекцій, акцій тощо. Також на їх основі бажано створити Музей природи, який можна буде використовувати для просвітницької роботи та популяризації заходів з охорони природи.

Розділ 5. Розвиток рекреаційної діяльності Заповідника

Багатство рекреаційних і туристичних ресурсів в межах Заповідника, близькість до м. Києва, на території якого формується значний рекреаційний попит, за умови раціональної організації рекреаційної діяльності відкриває перед Заповідником широкі перспективи подальшого розвитку рекреаційної галузі.

Слід зазначити, що повноцінний розвиток туризму в межах Заповідника можливий лише за умови перегляду Правил радіаційної безпеки. В короткостроковій перспективі це можливо за умови:

- популяризації затверджених туристичних маршрутів;
- облаштування додаткових елементів інфраструктури в їх межах;
- розвитку нових атракцій, пов'язаних з природною цінністю Заповідника.

Успіх такого розвитку можливий лише за умови створення та розвитку окремого підрозділу в структурі Заповідника.

Стратегічне завдання 5.1. Розвиток туристичної інфраструктури в межах Заповідника

Даним стратегічним завданням передбачено створення та організацію роботи 2 інформаційно-туристичних центрів в м. Київ та м. Чорнобиль, основною задачею яких є взаємодія з відвідувачами території Заповідника та створення різноманітних групових та індивідуальних програм відвідування.

Передбачається облаштувати та розвинути 21 туристичний маршрут (13 сухопутних, 5 водних та 3 повітряних), який затверджений згідно з наказом ДАЗВ від 30.08.2019 № 176-19 «Про внесення змін до наказу ДАЗВ від 05.05.2014 № 52 «Про організацію виконання Порядку відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення» в межах зони відчуження, частина яких знаходиться на території Заповідника. Також необхідно передбачити їх маркування, визначити зупинки.

Рекреаційний благоустрій та розширення туристичних локацій в межах Заповідника. Даним заходом необхідно передбачати облаштування місць тимчасової зупинки відвідувачів як на водних, так і на сухопутних маршрутах. Окрім того, необхідно встановити мережу 14 інформаційних щитів рекреаційного змісту, на які нанести картосхему основних маршрутів та об'єктів відвідування. Окрім того, для розвитку привабливості території планується створення 2 музеїв: Музей браконьєрства та Музей культури та побуту часів соціалізму (Опачицьке ПНДВ).

Стратегічне завдання 5.2. Розвиток рекламно-видавничої та інформаційної діяльності Заповідника

Даним стратегічним завданням передбачено поширення інформації та популяризація туристичної діяльності Заповідника в мережі Інтернет. Важливим елементом для цього є розробка бренду Заповідника та просування його в ЗМІ й мережі Інтернет. Наступним кроком буде видання серії буклетів по кожному туристичному маршруту з описом схеми маршруту, цікавих місць, унікальних природних об'єктів.

Розвиток співпраці з туристичними фірмами та агентствами. Така співпраця з туристичними фірмами регіону може базуватися на включенні в тури найбільш цікавих об'єктів в межах Заповідника.

Підтримка веб-сторінки Заповідника та інтерактивної карти з метою інформування населення про туристичну та рекреаційну діяльність. Даним заходом передбачено наповнення відповідного розділу веб-сайту Заповідника, створення інтерактивної туристичної карти, де можна запланувати бажаний туристичний маршрут та цікаві зупинки.

Підготовка і випуск спеціалізованої друкованої рекламно-інформаційної рекреаційної продукції. До такої продукції належать буклети про туристичні маршрути,

буклети рекреаційного змісту, буклети природоохоронного характеру. На їх основі слід розробити стенди пересувної конструкції для участі Заповідника у різноманітних акціях, заходах, спеціалізованих виставках, фестивалях тощо. Рекламно-інформаційні матеріали, які готуються та видаються Заповідником, повинні мати практичну спрямованість.

Розділ 6. Забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції Заповідника

Діяльність в ЧЗВ спрямована, насамперед, на виконання обов'язкових заходів, визначених чинним законодавством, а саме на:

- захист прилеглих територій від поширення за межі ЧЗВ радіоактивних речовин, мінімізацію екологічної небезпеки для населення України з урахуванням екстремальних природних ситуацій, ймовірних в умовах регіону, в тому обсязі, в якому це можливо і економічно виправдано;

- моніторинг стану природного середовища;

- утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані;

- фіксацію радіонуклідів на місцевості, поводження з РАВ;

- здійснення заходів щодо зняття з експлуатації ЧАЕС, перетворення об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну систему, поводження з відпрацьованим ядерним паливом.

Наведений перелік заходів вказує, що управління бар'єрною функцією є основним пріоритетом в організації практичної діяльності.

Управління радіоекологічною ситуацією було головним завданням з перших днів аварії і залишається такою до сьогодні. В перші роки переважав інженерно-технічний підхід до вирішення завдання. В якості прикладу можна навести захоронення «Рудого лісу», спорудження 130 гребель на малих річках, пилопригнічення на відкритих територіях з використанням полімерів. Ці заходи не надали позитивного ефекту взагалі або він діяв у дуже короткий термін. В довгостроковій перспективі ефект оцінюється як різко негативний.

Слід зазначити, що створення Заповідника та посилення системи охорони шляхом запровадженні різних функціональних зон значно підвищує бар'єрні функції зони відчуження. Окрім того, стратегічно Заповідник повинен стати рушієм змін в системі управління природними територіями зони відчуження та установою, яка повинна розробити дієву взаємодію між усіма структурними підрозділами ДАЗВу. В короткостроковій перспективі це можливо за умови:

- розробки чітких алгоритмів взаємодії контролюючих органів в зоні відчуження;

- організації взаємодії структурних підрозділів, що відповідають за протипожежну безпеку в зоні відчуження;

- зведення до мінімуму різних форм природокористування в межах Заповідника.

Стратегічне завдання 6.1. Підвищення рівня взаємодії між різними підрозділами Заповідника та установами зони відчуження

Даним стратегічним завданням передбачено розробку та затвердження Порядку взаємодії між підрозділами та працівниками, що входять до складу державної служби охорони. З метою організації належної охорони території Заповідника та посилення контролю за додержанням режиму охорони його території, адміністрації Заповідника необхідно чітко розподілити обов'язки між співробітниками та особливості перерозподілу обов'язків у разі наявності незаповнених вакансій в штаті Заповідника (до їх заповнення), або виникнення надзвичайних ситуацій. Даний розподіл затверджується окремим наказом директора Заповідника.

Розробка та затвердження порядку здійснення спільних рейдів з іншими контролюючими органами щодо перевірок дотримання природоохоронного законодавства в межах території Заповідника. Передбачається створення спільних рейдових груп, до

складу яких, крім працівників державної служби охорони, можуть входити представники місцевих органів внутрішніх справ, ДАЗВ, Державної екологічної інспекції, Державної прикордонної служби. Дана взаємодія може бути визначена окремими договорами про співробітництво чи визначатися окремими спільними наказами. Також планується збільшення кількості перевірок (рейдів), що здійснюються працівниками лісової охорони, та спільних рейдів з іншими контролюючими органами.

Розділ 7. Адміністративно-організаційна діяльність

Пріоритетними заходами повинні стати роботи з покращення матеріально-технічної бази Заповідника, а також покращення якості роботи його працівників. Опис цих заходів та необхідні засоби передбачені у розділі 5.

3.2. Функціональне зонування та режим території Заповідника

3.2.1. Обґрунтування функціонального зонування та площі функціональних зон

Згідно із природоохоронним законодавством, у Заповіднику виділяють такі функціональні зони: заповідну, буферну та зону антропогенних ландшафтів, у деяких випадках – зону регульованого заповідного режиму.

Заповідна зона. До неї включаються території, що призначені для збереження і відновлення найцінніших природних та мінімально порушених антропічними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу. Її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Заповідна зона біосферного заповідника може мати й ділянки особливо цінних природних комплексів у межах інших зон. У разі виділення таких комплексів у межах зони антропогенних ландшафтів вони оточуються ділянками буферної зони. Особливо цінні природні комплекси можуть бути представлені заказниками, пам'ятками природи та заповідними урочищами. У ландшафтному аспекті заповідна зона має охоплювати всі корінні і найкраще збережені природно-територіальні комплекси. У цілому заповідна зона представляє збережені, добре відновлені, частково змінені або довготривалі похідні екосистеми на незначних площах, що мають наукове або екостабілізуюче значення. У таксономічному аспекті сюди віднесені ділянки, де виявлені найбільші осередки біорізноманіття, які увійшли до «червоних списків» та «зелених списків» міжнародного, національного, регіонального та локального рівнів.

В межах Заповідника можна виділити близько 10 великих ділянок (масивів) заповідної зони (рис 3.2) які мають високу природну цінність, а саме:

Масив 1 являє собою малопорушену ділянку русла, стариць та заплави великої річки. Величезне біорізноманіття, однак, досі мало вивчене. Є дві унікальні ділянки заплавних широколистяних, переважно дубових, а також тополево-вербових лісів. Заплавні луки та болота створюють контраст з піщаними грядками. Є оптимальною стацією для чорного лелеки, журавля сірого, пугача та великого підорлика, а також качок (імовірно, гніздиться гоголь) та куликів. Відзначено зимове перебування одинокого зубра. Відмічаються знахідки рідкісних видів риб.

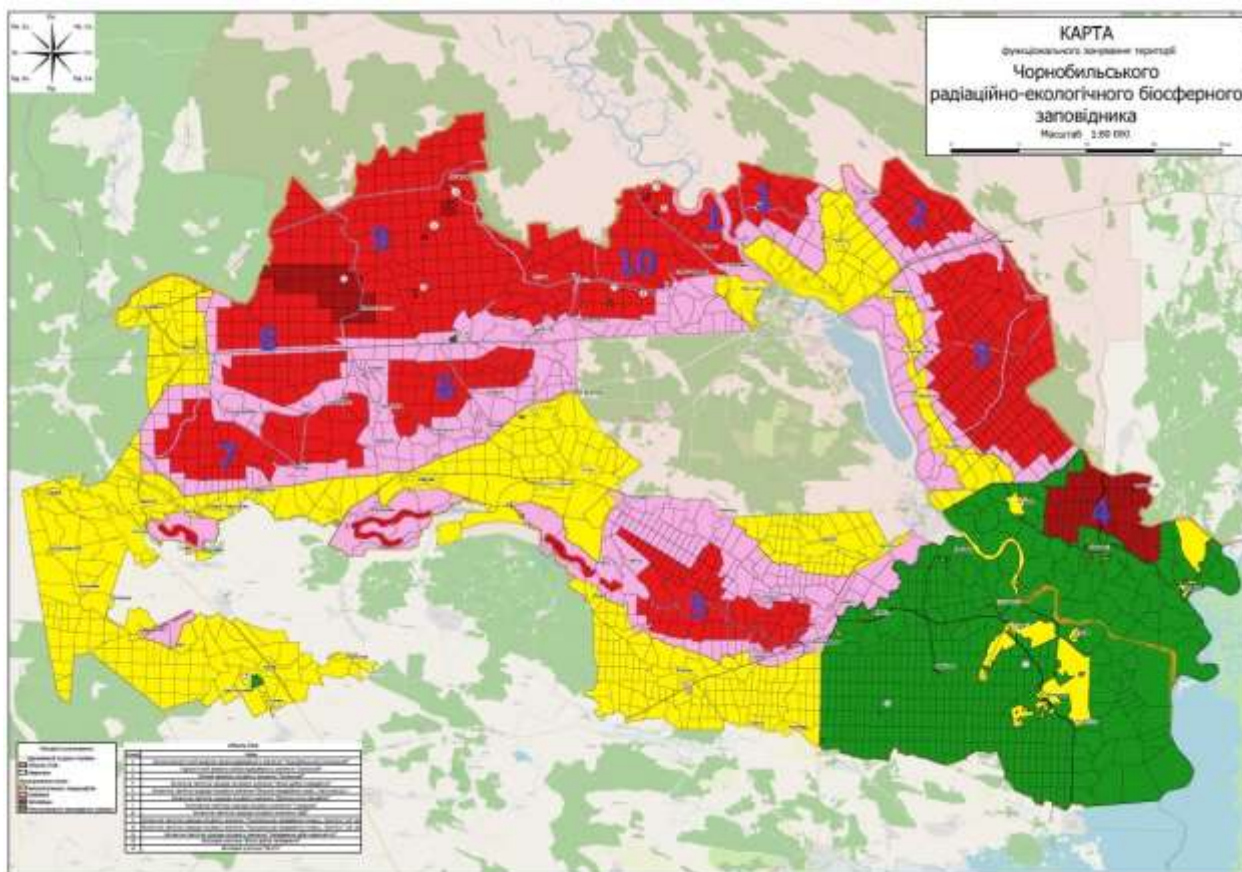

Рис. 3.2. Ключові ділянки заповідної зони в межах Заповідника

Масив 2. Цінна ділянка, яка включає борову терасу Пра-Прип'яті. Деяка частина лісів мозаїчно вигоріла в 1992 році, деяка випала внаслідок потужного вітровалу, тому має подібну до природних соснових та мішаних лісів горизонтальну та вертикальну структури. Вивчена недостатньо, але рівень бореального біорізноманіття високий – тетеруки, імовірно глухарі та північні види сов – бородата і два сичі (волохатий та горобиний), заєць-біляк. Гарні біотопи для лося, якраз через цю ділянку, імовірно, зрідка проникає зубр з Білорусі.

Масив 3 Унікальні, можливо для України, березові ліси з ожиною сизою. Підсажена у свій час ялина місцями відновлюється, створюючи унікальні фрагменти темнохвойно-широколистяних лісів. Масово зростає орхідея коручка морозниковидна (ЧКУ). Евтрофні очеретяні та вільхові болота забезпечують існування лося, журавля сірого та чорного лелеки. Саме в цих угіддях відзначено сліди перебування ведмедя та зубра. Борова тераса Прип'яті з малопорушеними сосновими і дубово-сосновими лісами. Включає в себе сосняки лишайникові, зеленомошні, чорничні, а також вологі судіброви з різнотравним покривом. Флора включає чимало рідкісних видів, зокрема два види сон-трави (ЧКУ).

Масив 4. Ділянка являє собою малопорушену колишню заплаву із руслом та старицями Прип'яті (або долини стоку льодовикових вод). Включає також русло

р. Брагінки – очевидно, колишнього фарватеру Пра-Дніпра. Значні сезонні перепади ґрунтових вод спричиняють деяку збідненість флори, яка зростає при стабільному рівні зволоження. Продуктивність мозаїчного комплексу дубових, березових, соснових і мішаних лісів та галявин дуже висока, що обумовлює високу чисельність теріо- та орнітофауни.

Масив 5. Ділянка є комплексом досить мало порушеної заплави та борової тераси р. Уж. На жаль, більша частина лісів була вирубана і замінена середньовіковими культурами. Але є унікальні старі дубові та вільхові ліси на багатих ґрунтах – найбільший масив в Заповіднику площею до 150 га. Є біотопи для коней Пржевальського – перелого. Багато оленів, є гарні стійбища лосів, є гніздо орлана. В заплаві Ужі на луках є масиви рідкісних рослин – синюхи голубої та купальниці.

Масив 6. Ділянка складається з комплексу дубово-соснових лісів та мезотрофних боліт. Флора багата. Важливий біотоп для рисі, зайця-біляка, вечірниці велетенської, чорного лелеки, пугача, бородатої сови, горобиного та волохатого сичів, рябчика та сірого журавля.

Масив 7. Ділянка являє собою бори та субори з верховими і мезотрофними болотами на другій терасі р. Уж, більша частина яких була пройдена пожежами 2015 році. Більшість дерев загинули, але частина вижила. Ділянка дуже цінна як біотоп постпірогенної сукцесії, який є природною стадією в циклі розвитку соснових лісів і має специфічну флору та фауну. Підріст листяних дерев являє собою цінний кормовий ресурс для лося та оленя. Найбільш придатний біотоп для трипалого дятла.

Масив 8. Ділянка має унікальні для заповідника особливості – наявність верхових сфагнових боліт з журавлиною та рідкою сосною та значна кількість сосняків-чорничників. Це зумовлює придатність цих біотопів ще й для глухаря, який фіксується по всій його території, для зайця-біляка, а також, імовірно, для рідкісних північних метеликів. Бореальна флора потребує вивчення на предмет перспектив збереженості в умовах глобального потепління.

Масив 9. Типовий природний комплекс Полісся для якого характерні лісові угіддя які ростуть на багатих ґрунтах з великим рівнем зволоження. Тут також є велика кількість боліт особливо низових та осокових. Все це створює умови для існування оселищ рідких рослин. Знайдено 5 видів рослин із ЧКУ (плаун літній, любка двулисна, Коручка чемерникоподібна, півники сибірські). Старі дубово-грабові ліси сприяють підтриманню існування видів, які користуються старою та померлою деревиною (птахи-дуплогнізники, кажани, куницеви). Ліси порослевого походження забезпечують їжею копитних (лось, олень європейський, козуля). Також присутні хижакі – ведмідь, рись, вовк. Найбільшу цінність мають ділянки з великою кількістю старих дуплистих дерев, що необхідно для забезпечення оселищ кажанів. В гніздовий період зафіксовано 90 видів, включаючи 9 «червонокнижних» (лелека чорний, орлан-білохвіст, підорлик малий, луговий лунь, тетерук, рябчик, журавель сірий, дятел білоспинний, сорокопуд сірий). Найбільший масив найкраще збережених (сліди рубок і дороги майже відсутні) і найменш доступних лісів заповідника – складається з мозаїчно витягнутого по долинам водотоків комплексу дубово-соснових лісів та мезотрофних боліт, переважно з березою пухнастою. Флора багата, містить небагато адвентивних видів. Надзвичайно важливий біотоп для ведмеда, рисі, зайця-біляка, вечірниці велетенської, чорного лелеки, пугача, бородатої сови, горобиного та волохатого сичів, рябчика та сірого журавля. Один з двох оптимальних біотопів заповідника для репатріації зубра – до речі, саме тут фіксувалося довгочасне перебування зубра і ведмеда (більш ніж імовірно, що ведмідь тут розмножується). Тут знаходиться Іллінський заказник площею 2000 га з збереженою в природному вигляді долиною малої поліської річки.

Масив 10. Гарна ділянка з наявністю природного відновлення порушеного меліорацією гідрологічного режиму в долині р. Сахан. Унікальною для неї є великий масив вільхових та вологих дубових лісів з багатою неморальною та гігрофільною

флорою. Значний масив вологих лук з відновленням переважно листяних дерев. Є оптимальною стацією для чорного лелеки, журавля сірого, пугача, горобиного та волохатого сичів, рябчика, тетерука, орлана та великого підорлика. Унікальне для України гніздування лебідя-кликуна. Імовірне гніздування великого кроншнепа. На сухіших місцях відзначено чимало успішних сімейних груп коней Пржевальського.

До заповідної зони також увійшли існуючі природно-заповідні території частково увійшов загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний», а також гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Іллінський» площею 2 000,0 га, а також ботанічні пам'ятки природи «Вікові дубові насадження» (11,0 га), «Дуб» (0,02 га), «Насадження дуба черешчатого» (15,0 га), ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять» загальною площею 10,0 га, ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять» загальною площею 16,0 га та заповідне урочище «Загір'я» (119,0 га).

Зона регульованого заповідного режиму. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» до неї в межах біосферних заповідників можуть включатися регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їхньої охорони, встановлених для цих категорій, а також особливо цінні природні комплекси, що знаходяться в інших функціональних зонах, окрім заповідної. На території зони регульованого заповідного режиму Заповідника має бути дозволено проведення лише необхідної господарської та іншої діяльності, спрямованої на зменшення впливу радіаційного забруднення, відновлення природного стану екосистем, а також запобігання загрози шкідливого впливу на природні об'єкти.

Основні площі зони регульованого заповідного режиму мають складати достатньо цінні в природоохоронному відношенні компактні масиви з переважанням широколистяних і мішаних лісів за участю видів листяних деревних рослин, деякі виділи старовікових звичайнососнових лісів, сфагнові мезотрофні та оліготрофні болота, заплавні луки та водойми, місцезнаходження видів рослин і тварин ЧКУ місця скупчення перелітних птахів. Також варто долучити частину великих суцільних ділянок перелогів, які мають вагомий науковий інтерес для моніторингу природного процесу – сукцесій рослинності в контексті залуження та поступового заростання лісом.

Зона регульованого заповідного режиму включає такі території та об'єкти:

- частина загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний» загальною площею 48 870,0 га;

- лісовий заказник місцевого значення «Пухівський» загальною площею 13,9 га;

- ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Вільхові насадження проф. Д.І. Товстоліса» загальною площею 4,8 га;

- ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Ділянка сосни звичайної» загальною площею 5,8 га;

- комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Городище» загальною площею 5 га;

- заповідне урочище «Вікові дубові насадження» загальною площею 17,5 га.

Буферна зона. До неї включаються ділянки, що виділені з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих до неї землях, її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних Заповідників. Вона чітко виділяється на плані зонування, де її контури повинні оточувати заповідну зону. Ширина буферної зони визначається за науковими рекомендаціями. Вона може збільшуватися залежно від виникнення загроз, але не може бути вужчою за 1 км смугою. Буферною зоною необхідно оточувати особливо цінні природні комплекси, що мають місце у зоні антропогенних ландшафтів. До буферної зони також включаються частково змінені природні та колись окультурені екосистеми. Режим господарювання у ній має бути направлений на відновлення природних екосистем,

сприяння спонтанним сукцесіям у природних екосистемах та підтримання їхнього стабільного розвитку.

Зона антропогенних ландшафтів. З часом із зниженням рівня радіоактивного забруднення поступово на деяких запропонованих ділянках може виділятися ця зона з перспективою виваженого землекористування, лісокористування, водокористування та інших видів господарської діяльності. Бажано, в цю зону включити ландшафти з різними формами майбутнього господарювання, а також різні типи колишніх людських поселень. Також необхідно передбачати можливість невиснажного використання за різних форм людської діяльності та можливість відновлення антропогенно порушених та деградованих ландшафтів. Тобто, вона виділятиметься для активізації та розвитку збалансованого менеджменту природних ресурсів. Ця зона оточує по периферії буферну зону, не обмежується у просторі, її розміри можуть змінюватись у зв'язку з проблемами, що виникають у біосферному Заповіднику. Вона повинна включати природно-територіальні комплекси різного ступеню антропогенної трансформації, а також деградовані ландшафти, в яких доцільно проводити практичні заходи щодо їхньої оптимізації, відтворення та меліорації.

Запропонована система функціонального зонування (рис. 3.3), яка була розроблена в рамках підготовки Проекту створення Заповідника, не відповідає сучасним соціологічним підходам. Так, основними недоліками та проблемами розробленого функціонального зонування є наступні особливості:

- розроблене функціональне зонування не враховує існуючу інфраструктуру (дороги, ЛЕП, газопроводи, протипожежні розриви та ін.);
- відсутня зона регульованого заповідного режиму;
- не враховані потреби встановлення прикордонної смуги;
- не враховані проблеми зонування у разі введення в експлуатацію лінії залізниці;
- не передбачено створення та облаштування туристичних маршрутів.

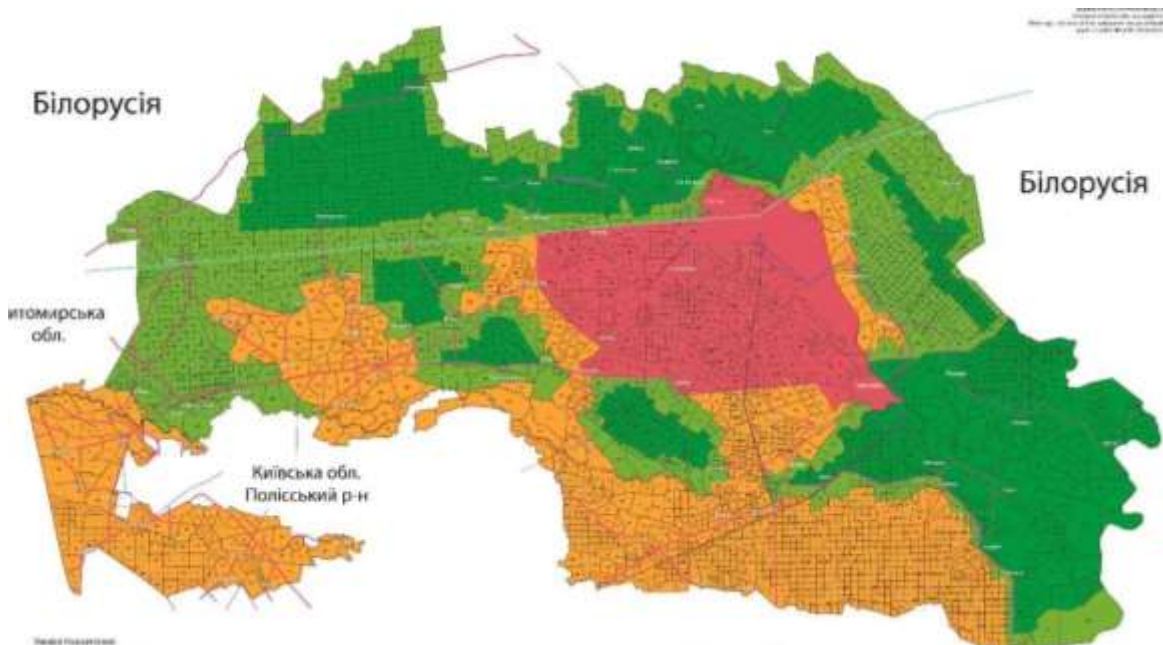

Рис. 3.3. Картосхема попереднього функціонального зонування Заповідника

Враховуючи специфіку, поділ території Заповідника на функціональні зони має забезпечити:

- належний рівень охорони;

- можливість забезпечення протипожежної безпеки території;
- можливість здійснення господарської діяльності структурних підприємств ДАЗВ на території зони поводження з радіоактивними відходами;
- розвиток рекреаційної та еколого-освітньої роботи.

Також слід зазначити, що при визначенні меж функціональних зон враховуються наявні території природно-заповідного фонду, що увійшли до Заповідника. Загалом, в межах Заповідника знаходиться 13 територій ПЗФ, більшість з яких увійшли до складу зони регульованого заповідного режиму або до заповідної зони. Картосхему функціонального зонування території Заповідника наведено у Додатку 4. Карти Заповідника. Картосхема 10.

Розподіл території Заповідника на функціональні зони наведено в таблиці 3.1, 3.2.

Таблиця 3.1.

Площі функціональних зон в межах Заповідника

Зона	%	Площа (га)
Антропогенних ландшафтів	29,0	65891,3
Буферна	19,7	44651,4
Заповідна	31,5	71474,4
Регульованого заповідного режиму	19,8	44947,6
Разом	100,0	226964,7

Розподіл території Заповідника за ПНДВ та функціональними зонами

ПНДВ	Функціональні зони										Разом	
	заповідна		регульованого заповідного режиму		буферна		антропогенних ландшафтів		га	%		
	га	%	га	%	га	%	га	%				
1. Яковецьке	9537,4	70,0	-	-	1293,8	9,5	2784,7	20,5	13615,9	6,0		
2. Денисовецьке	15951,1	89,0	17,5	0,1	1932,3	10,8	17,6	0,1	17918,5	7,9		
3. Бенівське	6716,5	56,1	-	-	4424,0	37,0	827,2	6,9	11967,7	5,3		
4. Паришівське	15911,0	47,8	-	-	9933,4	29,9	7419,2	22,3	33263,6	14,7		
5. Вільчівське	8908,7	43,3	-	-	6000,2	29,2	5662,4	27,5	20571,3	9,1		
6. Дібровське	3153,4	23,5	-	-	5604,6	41,9	4629,1	34,6	13387,1	5,9		
7. Луб'янське	1516,4	11,5	4,8	+	3033,6	22,9	8689,0	65,6	13243,8	5,8		
				(0,03)								
8. Поліське	134,9	0,8	13,9	0,1	694,4	3,9	16863,5	95,2	17706,7	7,8		
9. Корогодське	3829,6	22,6	-	-	9163,3	54,2	3929,5	23,2	16922,4	7,5		
10. Теремцівське	3774,0	21,5	12263,0	70,1	88,6	0,5	1376,3	7,9	17501,9	7,7		
11. Розсохівське	2041,4	10,5	3992,2	20,5	2437,3	12,5	10979,2	56,5	19450,1	8,5		
12. Опачицьке	-	-	15087,6	89,8	45,9	0,3	1658,6	9,9	16792,1	7,4		
13. Куловатське	-	-	13568,6	92,8	-	-	1055,0	7,2	14623,6	6,4		
Всього: га	71474,4		44947,6		44651,4		65891,3		226964,7			
%	31,5		19,8		19,7		29,0		100,0			

3.2.2. Режим функціональних зон в межах Заповідника

Заповідна зона включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу.

На території заповідної зони забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить його цільовому призначенню, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, а саме:

- будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю Чорнобильського заповідника;

- розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, лісосплав, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єра над територією заповідної зони та інші види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

- геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного, і гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень;

- проведення рубок головного користування та всіх видів поступових та суцільних рубок, вирубування дуплястих, сухостійних, фаутичних дерев та ліквідація захаращеності, а також добування піску та гравію в річках та інших водоймах;

- застосування хімічних засобів;

- усі види лісокористування, заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів;

- мисливство, селекційний відстріл тварин, рибальство, лісокультурні роботи, всі види екскурсій, крім пішохідних, біотехнічні заходи, сінокосіння механізованими засобами, туризм, інтродукція нових видів тварин і рослин;

- проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково обґрунтовану ємність угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень.

Для збереження і відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт та виконання інших завдань у заповідній зоні відповідно до Проекту організації території допускається:

- виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів Чорнобильського заповідника внаслідок антропогенного впливу - відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;

- здійснення протипожежних заходів та вибіркового діагностичного відстрілу диких тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, що не порушують режиму заповідної зони;

- спорудження в установленому порядку будівель та інших об'єктів, необхідних для виконання поставлених перед заповідною зоною завдань;

- збирання колекційних та інших матеріалів, виконання робіт, передбачених планами довгострокових стаціонарних наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

У разі термінової необхідності за рішенням НТР Чорнобильського заповідника на території заповідної зони можуть проводитись заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха, не передбачені Проектом організації території.

Для ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха, в результаті яких виникає пряма загроза життю людей чи знищення заповідних природних комплексів, особливо термінові

заходи у заповідній зоні здійснюються за рішенням адміністрації Чорнобильського заповідника.

Буферна зона включає території, виділені з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях. До цієї зони віднесені земельні ділянки, що прилягають до заповідної зони і періодично піддаються антропогенному впливові з боку прилеглих територій. Ширина буферної зони визначається глибиною проникнення антропогенних впливів.

У цій зоні в установленому порядку проводяться природоохоронні, протипожежні, водоохоронні, регулятивні та інші заходи, спрямовані на збереження, оздоровлення, відтворення та раціональне використання природних комплексів.

У буферній зоні не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, мисливство, проведення суцільних санітарних рубок, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на Чорнобильський заповідник. Оцінка такого впливу здійснюється на основі екологічної експертизи, що проводиться в порядку, встановленому законодавством України.

Зона регульованого заповідного режиму включає природні та мінімально порушені антропогенними факторами території.

У цій зоні допускається короткострокове перебування сторонніх фізичних осіб та інші необхідні регулятивні заходи, в тому числі рубки, пов'язані з утриманням належного протипожежного та санітарного стану, будівництво споруд та інша діяльність, що не призводить до порушення природних комплексів.

У цій зоні забороняється мисливство та рибальство, інша діяльність, що може негативно вплинути на стан природних комплексів і суперечить цільовому призначенню зони регульованого заповідного режиму.

Зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місця поселення персоналу, рекреації та інших видів господарської діяльності, в ній забороняється мисливство.

У зоні антропогенних ландшафтів не допускається розміщення екологічно шкідливих виробництв, вона служить полігоном для здійснення моніторингу антропогенного впливу.

Господарська діяльність в межах Чорнобильського заповідника здійснюється з урахуванням особливостей режиму використання земель, визначених Законом України «Про правовий режим території, ідо зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», з дотриманням режиму радіаційної безпеки, забезпеченням радіаційно-дозиметричного контролю при виконанні робіт персоналом відповідно до законодавства.

У межах Чорнобильського заповідника забороняється у період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (пальба, проведення вибухових робіт, феєрверків, санітарних рубок лісу, використання моторних маломірних суден, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах); здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів навколо місць гніздування хижих птахів, занесених до Червоної книги України, чорного лелеки, токовищ глухарів, тетеруків, відповідно до вимог Санітарних правил в лісах України; розорювання або в інший спосіб пошкодження, ліквідація природних місць мешкання диких тварин (нір, барлогів, гнізд тощо).

Використання природних ресурсів на території Чорнобильського заповідника здійснюється у загальному та спеціальному порядках. Загальне використання природних ресурсів здійснюється відповідно до цього Положення, Проекту організації території та з урахуванням вимог режиму території.

Спеціальне використання природних ресурсів у межах території Чорнобильського заповідника здійснюється на підставі дозволів, виданих уповноваженими на те органами у сфері охорони навколишнього природного середовища у межах лімітів, установлених Міндовкілля.

Окремо, слід зазначити що згідно Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» визначається окремий режим зони відчуження. Землі зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення відмежовуються від суміжних територій і переводяться до категорії радіаційно небезпечних земель. Господарський обіг таких земель може здійснюватися лише з урахуванням особливостей режиму їх використання, визначених Законом. Також згідно статі 12 вищезазначеного Закону визначені види діяльності які заборонено:

- постійне проживання населення;
- здійснення діяльності з метою одержання товарної продукції без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення;
- перебування осіб, які не мають на це спеціального дозволу, а також залучення до роботи осіб без їх згоди;
- вивезення за межі зон без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення, землі, глини, піску, торфу, деревини, а також заготівля і вивезення рослинних кормів, лікарських рослин, грибів, ягід та інших продуктів побічного лісокористування, за винятком зразків для наукових цілей;
- винесення або вивезення із зон будівельних матеріалів і конструкцій, машин і устаткування, хатніх речей, іншого рухомого майна без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення і дозиметричного контролю;
- ведення сільськогосподарської, лісогосподарської, виробничої та іншої діяльності, а також будівництво без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення, (у тому числі будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення);
- випасання худоби, порушення середовища перебування диких тварин, спортивне та промислове полювання і рибальство;
- перегін тварин, сплав лісу. В'їзд на територію зони і виїзд з неї здійснюється тільки за спеціальними перепустками з обов'язковим дозиметричним контролем людей та транспортних засобів. Транзитний проїзд усіх видів транспорту здійснюється за спеціальними перепустками, що видаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення;
- будь-яка інша діяльність, яка не забезпечує режим радіаційної безпеки;
- перебування осіб, які мають медичні протипоказання для роботи в контакт з джерелами іонізуючого випромінювання або щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з роботами по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, оскільки вони є професійно хворими.

3.2.3. Характеристика територій та об'єктів ПЗФ, які розташовані в межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

Заказниками загальнодержавного значення природні території були оголошені постановою РМ УРСР від 25.02.1980 № 132 «Про доповнення переліку державних заказників Української РСР» (гідрологічний заказник «Іллінський») та Указом Президента України від 13.08.2007 № 700 «Про оголошення природної території загальнозоологічним заказником загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний» (загальнозоологічний заказник «Чорнобильський спеціальний»).

Території та об'єкти ПЗФ місцевого значення були оголошені рішеннями Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, від 28.02.1972 № 118 та від 29.10.1979 № 510.

У 1984 році згідно з рішенням Київського облвиконкому було здійснено перегляд мережі ПЗФ Київської області та затверджено відповідний перелік (рішення Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441).

За даними Державного департаменту екології та природних ресурсів Київської ОДА, згідно з матеріалами лісовпорядкування 1996 року, були уточнені площі деяких територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення, які розташовані в зоні відчуження. Ці уточнені площі в подальшому зазначалися в первинних облікових документах (Положеннях, Охоронних зобов'язаннях).

Акти на право постійного користування земельною ділянкою – Зоною відчуження (II - КВ № 002872 від 30.05.1999 та II - КВ № 003600 від 09.10.2000) надані Державному департаменту – Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. На даний час правонаступником цього органу є ДАЗВ. В підпорядкуванні ДАЗВ, на його території функціонує Державне спеціалізоване підприємство (ДСП) «Північна Пуща», – правонаступник Державного спеціалізованого комплексного підприємства (ДСКП) «Чорнобильська Пуща» (наказ Державного агентства України з управління зоною відчуження від 24.11.2015 № 128 «Про створення ДСП «Північна Пуща» та ДСП «Екоцентр»).

У зв'язку з викладеним вище, в наявних на даний час первинних облікових документах щодо територій та об'єктів ПЗФ, розташованих в зоні відчуження (в Положеннях про території та об'єкти ПЗФ та Охоронних зобов'язаннях), зазначено чинні на час оформлення документи, назву організації землекористувача та місцезнаходження об'єктів. В поданому нижче Описі та таблиці 3.3. наводяться чинні на час розробки Проекту назви та відомості, а також уточнено місцезнаходження об'єкта ПЗФ відповідно до новоутворених ПНДВ (номери кварталів та виділів не змінювалися).

Заказники загальнодержавного значення

1. Чорнобильський спеціальний, загальнозоологічний, площа 48870,0 га, оголошений Указом Президента України від 13.08.2007 № 700 «Про оголошення природної території загально зоологічним заказником загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний».

Місцезнаходження: Теремцівське ПНДВ, кв. 291-306 (всі виділи, площа 1064 га), 309-398 (всі виділи, площа 15125 га), Розсохівське ПНДВ, кв. 178-242 (всі виділи, площа 3959 га), Опачицьке ПНДВ та Куповатське ПНДВ, кв. 1-307 (всі виділи, площа 28722 га), зона регульованого заповідного режиму і частково – 184,6 га – зона антропогенних ландшафтів (за лісовпорядкуванням 2016 року: Державне спеціалізоване підприємство (ДСП) «Північна Пуща», Паришевське лісництво кв. 291-306 (всі виділи, площа 1064 га), 309-398 (всі виділи, площа 15125 га), Дитятківське лісництво кв. 178-242 (всі виділи, площа 3959 га), Опачицьке лісництво кв. 1-307 (всі виділи, площа 28722 га).

Землекористувач: ДАЗВ.

Положення про заказник затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 06.11.2007 № 557 «Про затвердження Положення про загально зоологічний заказник загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний» (за погодженням з Державним департаментом – Адміністрацією зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення). Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році.

Заказник створено з метою збереження біорізноманіття на Київському Поліссі. На території заказника зберігаються 19 видів рослин і 38 видів тварин, занесених до ЧКУ. Тут мешкають 70 видів ссавців, близько 50 видів риб, 11 видів амфібій, 7 видів плазунів, близько 200 видів птахів. В період сезонних міграцій тут перебувають ще близько 60 видів птахів.

За даними Наукового обґрунтування створення заказника, у геоморфологічному відношенні його територія являє собою гирло р. Прип'ять з меандровою системою, старицями та островами, а також ділянки Київського водосховища, які знаходяться навпроти

гирла р. Прип'ять. У радіоекологічному відношенні (станом на 2000 рік) заказник знаходиться на території південного сліду радіоактивного забруднення. Щільність забруднення ^{137}Cs становить $40\text{--}400 \text{ кБк}\cdot\text{м}^{-2}$ ($1\text{--}11 \text{ Кі}/\text{км}^2$), ^{90}Sr локально сягає $400 \text{ кБк}\cdot\text{м}^{-2}$ ($11 \text{ Кі}/\text{км}^2$), більшість території забруднена в межах $25\text{--}70 \text{ кБк}\cdot\text{м}^{-2}$ ($0,5\text{--}2,0 \text{ Кі}/\text{км}^2$), ізотопами плутонію та америцію – локально до $10 \text{ кБк}\cdot\text{м}^{-2}$ ($0,3 \text{ Кі}/\text{км}^2$) при забрудненні більшої частини території в межах $0,4\text{--}4,0 \text{ кБк}\cdot\text{м}^{-2}$ ($0,01\text{--}0,11 \text{ Кі}/\text{км}^2$).

Природна рослинність заказника займає близько 80% загальної площі, її основу створюють ліси, значні площі займає прибережно-водна та водна рослинність заплави, акваторії річок та прилеглих ділянок Київського водосховища, а також болотна рослинність замкнених улоговин. Псамофітна та лучна рослинність займають невеликі площі.

Найважливіше середовище утворююче та фітостабілізуюче значення відіграють тут ліси, що займають близько 80% території. З них близько 60% займають соснові ліси різних едаєтових, 30% – молоді соснові ліси на місці згарищ 1995-1996 рр., 10% – молоді соснові та сосново-березові ліси посадки 1988-1990 рр. Заплави річок на незначних територіях зайняті насадженнями верби ламкої, а також чагарниковими вербовими болотами.

Лісова рослинність заказника є зональною і досить типовою для Українського Полісся. Серед лісів тут переважають соснові ліси зеленомошні у комплексі з сосновими лісами бруснично-зеленомошними, орляково-чорничними та чорнично-зеленомошними. Видовий склад вказаних ценозів представлений насамперед бореальними видами. Багатою та різноманітною є прибережно-водна рослинність. У її складі найбільш звичними рослинними угрупованнями є формації очерету звичайного, комишу озерного, лепешняка високого, осоки прибережної типового флористичного складу та ценотичної будови. У заказнику трапляються регіонально-рідкісні види: гвоздика Борбаша, півники сибірські, котячі лапки дводомні, щитник гребенястий, конюшина червонувата, костриця поліська, волошка сумська, гвоздика несправжньорозчепірена.

Велику цінність тут має тваринний світ. Видовий склад хребетних тварин добре відображає зональні особливості фауністичних комплексів Українського Полісся. Клас круглороті представлений тут міногою українською, видом, занесеним до ЧКУ. Тут трапляється 59 видів кісткових риб, серед них 3 види є «червонокнижними»: стерлядь, вирезуб, марена дніпровська. Значно більша кількість видів – 21 – занесені до переліків рідкісних видів Бернської конвенції. В межах заказника мешкають 12 видів амфібій, досить звичайних для Полісся, 7 видів рептилій, серед яких мідянка європейська – вид, занесений до ЧКУ. В межах заказника спостерігається особливе різноманіття птахів. Тут можливе перебування 253-х видів, з них гніздяться представники 168-ми видів, взимку відмічене перебування 65-ти видів. До ЧКУ занесено 37 видів птахів: лелека чорний, чернь білоока, гоголь, скопа, шуліка рудий, орлан-білохвіст, підорлик малий, зміїд, сапсан, глушець, журавель сірий, балобан, лежень, дрохва, кулик-сорока, дерихвіст степовий, сипуха, пугач, сорокопуд сірий, корольок жовтоголовий. Теріофауна представлена 49-ма видами, 12 з них занесені до ЧКУ: широкоух європейський, нічниця Наттерера, вечірниця велетенська, вечірниця Лейслера, нетопир середземноморський, заєць-біляк, видра річкова, рись звичайна, борсук, горностаї, норка європейська, кутора мала. З видів, занесених до Європейського червоного списку в межах заказника мешкають видра річкова, рись звичайна, нічниця Наттерера, вечірниця велетенська, ліскулька звичайна, ведмідь бурий. Слід також згадати про рідкісний вид – коня Пржевальського, який був успішно акліматизований в межах Зони відчуження.

Згідно з Положенням про заказник та Охоронним зобов'язанням на території заказника забороняється:

- рубки головного користування, прохідні рубки;
- рубки формування і оздоровлення лісів, а саме: лісовідновні рубки, рубки переформування, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки;
- будь-яке будівництво, що може вплинути на зміну характеру місцевості, не пов'язане з охороною території заказника;
- будь-яке порушення ґрунтового покриву;

- знищення та пошкодження форм рельєфу;
- знищення та пошкодження трав'янистої рослинності;
- розорювання земель, залуження земельних ділянок з порушенням встановленого порядку;
- заготівля лікарських рослин і технічної сировини;
- збір рідкісних та занесених до ЧКУ видів рослин, а також їх квітів та плодів;
- сінокосіння;
- використання хімічних засобів боротьби зі шкідниками та хворобами рослин;
- зберігання на території заказника отрутохімікатів;
- турбування, знищення та відлов всіх видів тварин, що мешкають або зупиняються на території заказника, за винятком тих, які пов'язані з функціонуванням орнітологічної станції;
- інтродукція нових видів рослин та тварин (без відповідних, узгоджених у встановленому порядку наукових обґрунтувань та за винятком тих тварин, що раніше мешкали у районі заказника);
- промислове рибальство, добування інших об'єктів водного промислу;
- мисливство;
- прогін та випасання худоби;
- меліоративні та будь-які роботи, що можуть призвести до зміни гідрологічного та гідрохімічного режимів території заказника;
- засмічення та забруднення території заказника;
- передача у господарське використання окремих ділянок заказника;
- розвідувальні, підривні роботи, розробка всіх видів корисних копалин;
- знаходження на території заказника, проїзд механічних транспортних засобів, пересування водоймами заказника на плавзасобах всіх видів, їх зупинення та стоянка (крім транспорту Землекористувача, державних, природоохоронних, інспекційних та рятувальних служб);
- інші види робіт, що можуть призвести до порушень природних зв'язків та ходу природних процесів, втрати наукової та господарської цінності природного комплексу, що охороняється;
- знищення або пошкодження інформаційно-охоронних, межових знаків та інформаційних щитів на території заказника.

На території заказника дозволяється: природоохоронна, господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить завданням заказника і проводиться з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Первинні облікові документи заказника «Чорнобильський спеціальний» у зв'язку із змінами, що відбулися в чинному законодавстві з часу затвердження Положення про заказник у 2007 році та оформлення у 2010 році Охоронного зобов'язання (зміна органу управління у сфері охорони і використання територій та об'єктів ПЗФ України на території Київської області, зміна назви землекористувача, зміни до ст. 26 Закону України «Про природно-заповідний фонд України») та необхідністю врахування вимог ст. 11 і 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», потребують переоформлення.

В Положенні про заказник в розділі «Режим території заказника» має бути враховано:

- зміни, що були внесені до ст. 26 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» («На територіях заказників забороняються рубки головного користування, суцільні, прохідні, лісовідновні та поступові рубки, видалення захаращеності, а також полювання та інша діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказник»);
- вимоги ст. 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», а саме:
 - заборона перебування осіб, які не мають на це спеціального дозволу;

-візд на територію зони і виїзд з неї здійснюється тільки за спеціальними перепустками з обов'язковим дозиметричним контролем людей та транспортних засобів.

-транзитний проїзд усіх видів транспорту здійснюється за спеціальними перепустками, що видаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення;

-заготівля і вивезення рослинних кормів, лікарських рослин, грибів, ягід та інших продуктів побічного лісокористування, за винятком зразків для наукових цілей;

-ведення сільськогосподарської, лісгосподарської, виробничої та іншої діяльності, а також будівництво без спеціального дозволу;

-порушення середовища перебування диких тварин, спортивне та промислове полювання і рибальство; сплав лісу;

-будь-яка інша діяльність, яка не забезпечує режим радіаційної безпеки.

В режимі території заказника мають бути конкретизовані всі види діяльності, які дозволені і будуть здійснюватися в заказнику (ст. 11 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»). У межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюються **виключно** види діяльності, визначені у відповідних положеннях про них, з урахуванням обмежень та в порядку, встановлених цим Законом»). Це стосується в основному науково-дослідних робіт та природоохоронних, зокрема протипожежних, заходів.

2. «Іллінський» – гідрологічний, площа 2000,0 га, оголошений постановою РМ УРСР від 25.02.1980 № 132 «Про доповнення переліку державних заказників Української РСР».

Місцезнаходження: Яковецьке ПНДВ, кв. 27-32, 34-42, 63-66, 88-90, заповідна зона (за матеріалами лісовпорядкування 2016 р.: ДСП «Північна Пуща», Денисовицьке лісництво в кв. 27-32, 34-42, 63-66, 88-90).

Землекористувач: ДАЗВ.

Положення про державний заказник республіканського значення «Іллінський» затверджене заступником Міністра лісового господарства УРСР 30.07.1985

Заказник оголошено з метою охорони і збереження типового болотно-лісового масиву Полісся, який є регулятором водного режиму р. Уж, а також місцем оселення рідкісних видів птахів, занесених до ЧКУ: зміїда, лелеки чорного, журавля сірого.

Територія заказника розміщується в долині р. Іллі і являє собою заплаву р. Іллі та прилеглі до неї ділянки долини. Заплава повністю заболочена. Тут переважають лісові болота, переважно чорновільшанники, місцями зі співдомінуванням верб, з різноманітним трав'яним покривом, в якому переважають очерет звичайний, комиш лісовий, очеретянка звичайна та купинні осоки.

На прилеглих ділянках тераси розміщуються сосново-дубові, дубові та дубово-грабові, а також соснові ліси. У заказнику збереглися ділянки старих дубових лісів з переважанням ліщиново-яглицевих угруповань. Дубово-грабові ліси представлені крушиново-ліщиново-яглицевими ценозами типової для Українського Полісся будови.

Гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Іллінський» за характером рослинного покриву в цілому є типовим для заплавлених ділянок Українського Полісся. На території виявлені види рослин, занесені до ЧКУ – любка дволиста, коручка чемерниковидна, а також страусове перо звичайне.

Згідно з Положенням про заказник, на його території забороняється:

-розорювання земель, рубки головного користування, сінокосіння, випас худоби, збір ягід і квітів;

-надання ділянок під будівництво;

-меліоративні роботи, осушення болота;

-використання отрутохімкатів;

-туризм і інші форми організованого відпочинку населення;

- рух механізованого транспорту поза дорогами загального користування;
- мисливство і рибальство;
- використання вод для зрошення і обводнення;
- розвідувальні роботи і розробка корисних копалин.

Згідно з Охоронним зобов'язанням в межах заказника забороняється:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення території, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої цінності заказника.

Первинні облікові документи гідрологічного заказника «Іллінський» у зв'язку із змінами, що відбулися в чинному законодавстві з часу затвердження Положення про заказник у 1985 р. та оформлення у 2010 році Охоронного зобов'язання (зміни в класифікації територій та об'єктів ПЗФ України, вимоги до порядку затвердження положень про території та об'єкти ПЗФ, розташовані в Зоні відчуження, зміна органу управління у сфері охорони і використання територій та об'єктів ПЗФ України на території Київської області, зміна назви землекористувача), потребують переоформлення.

В режимі території заказника мають бути враховані всі види діяльності, які заборонені в межах зони відчуження згідно з Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (ст. 11, 12). Крім того, згідно з функціональним зонуванням території Заповідника, територія заказника «Іллінський» розташована в заповідній зоні Заповідника і, відповідно, для його території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Заказники місцевого значення

3. «Пухівський», лісовий, площа 13,9 га. Оголошений рішенням Київського облвиконкому від 28.02.1972 № 118, перезатверджений рішенням від 18.12.1984 № 441.

Місцезнаходження: Поліське ПНДВ, кв. 95 (вид. 5, площа 7,2 га, вид. 8, площа 6,1 га – за даними лісовпорядкування 2006 року), зона регульованого заповідного режиму (за матеріалами лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Котовське лісництво, кв. 95 (вид. 5, площа 7,2 га, вид. 8, площа 6,1 га).

Землекористувач: ДАЗВ.

Положення про заказник затверджено у 2010 році (площа – 13,3 га).

Територія заказника представляє собою насадження дуба звичайного у віці 180 років з домішкою граба звичайного та берези повислої.

Згідно з Положенням та Охоронним зобов'язанням на території заказника забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;

-проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;

-інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Первинні облікові документи лісового заказника «Пухівський» у зв'язку зі змінами, що відбулися в чинному законодавстві з часу затвердження Положення про заказник та оформлення Охоронного зобов'язання у 2010 році (зміна органу управління у сфері охорони і використання територій та об'єктів ПЗФ України на території Київської області, зміна назви землекористувача, зміни до ст. 26 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»), а також у зв'язку з необхідністю врахування вимог ст. 11 і 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», потребують переоформлення.

Пам'ятки природи місцевого значення

4. «Вікові дубові насадження», ботанічна, площа 11,0 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441 (площа 12,0 га). За даними Київської ОДА площа пам'ятки природи була зменшена на 1,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Денисовецьке ПНДВ, кв. 151, вид. 4 заповідна зона (за матеріалами лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 151, вид. 4).

Землекористувач: ДАЗВ.

Змішані дубово-осикові високопродуктивні насадження. Дуб віком 140 років, середній діаметр 38 см.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;

-проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;

-інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Згідно з функціональним зонуванням території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в заповідній зоні Заповідника і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

5. «Вільхові насадження проф. Товстоліса», ботанічна, площа 4,8 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441.

Місцезнаходження: Луб'янське ПНДВ, кв. 349, вид. 7, зона регульованого заповідного режиму (за лісовпорядкуванням 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 349, вид. 7).

Землекористувач: ДАЗВ.

Високопродуктивні культури вільхи чорної були створені у 1928 році відомим вченим, професором Товстолісом Д.І. За даними Київської ОДА, територію пам'ятки природи було пройдено суцільною рубкою приблизно у 1980-1986 рр. Станом на 1999 рік усі пні вільхи дали густу кореневу поросль висотою понад 8-10 м і знову утворили мокрий

чорновільховий груд. Комісія в складі працівників Відділення загальної біології НАН України і ДСВКЛП «Чорнобильліс» запропонували зберегти цю територію в складі ПЗФ місцевого значення (Акт обстеження від 3-6 жовтня 1994 року).

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімкатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

6. «Ділянка сосни звичайної», ботанічна, площа 5,8 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984, № 441.

Місцезнаходження: Розсохівське ПНДВ кв. 203, вид. 5 (площа 4,5 га), вид. 13 (площа 1,3 га), зона регульованого заповідного режиму (за матеріалами лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Дитятківське л-во, кв. 203, вид. 5 (площа 4,5 га), вид. 13 (площа 1,3 га). Землекористувач: ДАЗВ. Пам'ятка природи знаходиться на території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний».

Культури сосни звичайної, створені шаховим порядком в 1892 році проф. Е.В.Алексеевим. Середня висота 24 м, діаметр 26 см, запас 310 м.куб на 1 га. Мають наукове та господарське значення. Державною організацією «Український лісовий селекційний центр» ділянку в кв. 203, вид 5 (4,5 га) зареєстровано як генетичний резерват.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімкатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

7. «Городище», комплексна, площа 8,3 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441 (площа 5,0 га). За даними Київської ОДА площа пам'ятки природи була збільшена на 3,3 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Бенівське ПНДВ, кв. 179, вид 31 (площа 3,0 га), вид. 36 (0,9 га), вид. 37 (площа 1,6 га), кв. 195 вид. 4 (площа 2,8 га), заповідна зона (за лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 179, вид 31 (площа 3,0 га), вид. 36 (0,9 га), вид. 37 (площа 1,6 га), кв. 195 вид. 4 (площа 2,8 га).

Землекористувач: ДАЗВ.

Місце поселення древніх слов'ян, обнесене земляним валом. На місці поселення – густі зарості трав'яної рослинності із звіробою, осок, папороті - орляка. Є ділянки дубових, соснових та березових насаджень в свіжих сугрудках.

Згідно з Охоронним зобов'язанням, на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Відповідно до функціонального зонування території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в його заповідній зоні і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

8. «Дуб», ботанічна, площа 0,02 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441.

Місцезнаходження: Бенівське ПНДВ, кв. 180, вид. 46, заповідна зона (за лісовпорядкуванням 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 180, вид. 46.

Землекористувач: ДАЗВ.

Дуб віком 440 років, висота 25 м., діаметр 127 см, насінневого походження, з добре розвиненою кроною.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Відповідно до функціонального зонування території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в його заповідній зоні і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

9. «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять», ботанічна, площа 10,0 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984 № 441 (площа - 9,8 га). За даними Київської ОДА площа пам'ятки природи була збільшена на 0,2 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Бенівське ПНДВ, кв. 58, вид. 21 (площа 7,1 га), кв. 59, вид. 21 (площа 2,9 га), заповідна зона (за лісовпорядкуванням 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 58, вид. 21 (площа 7,1 га), кв. 59, вид. 21 (площа 2,9 га).

Землекористувач: ДАЗВ.

Високопродуктивні вільхові насадження, висота 25 м, середній діаметр 34 см.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком

технологічного і службового транспорту;

-інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Відповідно до функціонального зонування території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в його заповідній зоні і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

10. «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять», ботанічна, площа 16,0 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441 (площа - 4,5 га). За даними Київської ОДА площа пам'ятки природи була збільшена на 11,5 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Бенівське ПНДВ, л-во, кв. 53, вид. 2, заповідна зона (за лісовпорядкуванням 2016 року: ДСП «Північна Пуца», Луб'янське л-во, кв. 53, вид. 2).

Землекористувач: ДАЗВ.

Унікальні високоповнотні і високопродуктивні вільхові насадження, висота 29 м, середній діаметр 36 см, повнота 0,8.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімікатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування за винятком

технологічного і службового транспорту;

-інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Відповідно до функціонального зонування території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в його заповідній зоні Заповідника і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

11. «Насадження дуба черешчатого», ботанічна, площа 15,0 га. Оголошена рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441 (площа 11,0 га). За даними Київської ОДА, площа пам'ятки природи була збільшена на 4,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Денисовецьке ПНДВ, кв. 76, вид. 12, заповідна зона (за матеріалами лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуца», Луб'янське л-во, кв. 76, вид. 12).

Землекористувач: ДАЗВ.

Високопродуктивні дубові насадження насінневого походження віком 150 років. Середня висота 27 м, середній діаметр 40 см.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території пам'ятки природи забороняються:

- прохідні рубки;
- розорювання земель;
- розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву;
- засмічення та забруднення об'єкта, влаштування сміттєзвалищ;
- меліоративні роботи;
- використання та зберігання отрутохімкатів;
- розведення вогнищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної, наукової та культурно-освітньої пам'ятки природи.

Відповідно до функціонального зонування території Заповідника, територія цієї пам'ятки природи розташована в заповідній зоні Заповідника і, відповідно, для її території застосовується режим, встановлений законодавством для заповідної зони біосферного заповідника (ст. 18 і 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Заповідні урочища

12. «Вікові дубові насадження», площа 17,5 га. Оголошено рішенням Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено рішенням від 18.12.1984 № 441 (площа 14,6 га). За даними Київської ОДА, площа пам'ятки природи була збільшена на 2,9 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Денисовецьке ПНДВ, кв. 203, вид. 26, зона регульованого заповідного режиму (за лісовпорядкуванням 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 203, вид. 26).

Землекористувач: ДАЗВ.

Високопродуктивні дубові насадження насінневого походження віком 150 років, середня висота 27 см, діаметр 44 см.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території заповідного урочища забороняється:

- суцільні і прохідні рубки;
- надання ділянок під будівництво;
- меліоративні роботи;
- засмічення та забруднення території, влаштування сміттєзвалищ;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати наукової і природної цінності заповідного урочища.

Згідно з чинним законодавством, на території заповідного урочища забороняється будь-яка діяльність відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників (ст. 30 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

13. «Загір'я», площа 119,0 га, Оголошений рішенням Київського облвиконкому від 29.10.1979 № 510, затверджено рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984 № 441 (площа 110,0 га). За даними Київської ОДА, площа пам'ятки природи була збільшена на 9,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року.

Місцезнаходження: Денисовецьке ПНДВ, кв. 45, вид. 5, 7, 12, 20, 22, 24, 25; кв. 46 вид. 1-5, 9, 12, 13, 17, 20, 23, 25, 26, заповідна зона (за матеріалами лісовпорядкування 2016 року: ДСП «Північна Пуща», Луб'янське л-во, кв. 45, вид. 5, 7, 12, 20, 22, 24, 25; кв. 46 вид. 1-5, 9, 12, 13, 17, 20, 23, 25, 26).

Землекористувач: ДАЗВ.

Понижена місцевість, частково заросла лозою, навколо сосново-березовий ліс з домішкою вільхи, осики, дуба та верби.

Згідно з Охоронним зобов'язанням на території заповідного урочища забороняється:
 -розорювання земель, за винятком протипожежних заходів та при гасінні лісових пожеж;

- надання ділянок під будівництво та оренду;
- порушення ґрунтового покриву, гідрологічного режиму та меліоративні роботи;
- рубки головного користування та прохідні рубки;
- розробка корисних копалин;
- порушення умов гніздування птахів та оселень звірів;
- розведення вогнищ;
- використання та збереження отрутохімкатів;
- засмічення та забруднення території, влаштування сміттєзвалищ;
- проїзд всіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком службового транспорту та протипожежної техніки;
- мисливство та натаскування собак;
- використання природних ресурсів без встановлених та затверджених відповідно до чинного законодавства лімітів та з порушенням умов і термінів використання;
- знищення або пошкодження інформаційно-охоронних, межових знаків та інформаційних щитів;
- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до втрати природної і наукової цінності заповідного урочища.

Згідно з чинним законодавством на території заповідного урочища забороняється будь-яка діяльність відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників (ст. 30 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Охоронні зобов'язання щодо пам'яток природи і заповідних урочищ мають бути переоформлені у зв'язку із змінами, що відбулися в чинному законодавстві з часу їх оформлення (1999-2010 рр.). Режими територій пам'яток природи і заповідних урочищ потребують уточнення відповідно до вимог ст. 28 і 30 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та ст. 11, 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Таблиця 3.3.

Перелік територій та об'єктів ПЗФ, які знаходяться на території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

Назва території чи об'єкта ПЗФ, категорія, значення	Площа, га (за даними Київської ОДА)	Місцезагашування	Землекористувач	Рішення, згідно з яким оголошено територію чи об'єкт ПЗФ	Примітки
1. «Чорнобильський спеціальний», загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення	48870,0	Теремцівське ПНДВ, кв. 291-306 (всі виділи, площа 1064 га), 309-398 (всі виділи, площа 15125 га), Розсохівське ПНДВ, кв. 178-242 (всі виділи, площа 3959 га), Опачицьке ПНДВ та Куповатське ПНДВ, кв. 1-307 (всі виділи, площа 28722 га), зона регульованого заповідного режиму і частково - 184,6 га – зона антропоген-них ландшафтів	Державне агентство України з управління зоною відчуження (в минулому – Державний департамент - Адміністрація зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення).	Указ Президента України від 13.08.2007 № 700	Положення про заказник затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 06.11.2007 року № 557. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році.
2. «Іллінський», гідрологічний заказник загальнодержавного значення	2000,0	Яковецьке ПНДВ, кв. 27-32, 34-42, 63-66, 88-90, заповідна зона	«-«	Постанова Ради Міністрів Української РСР від 25.02.1980 № 132	Положення про заказник затверджене у 1985 році. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
3. «Пухівський», лісовий заказник місцевого значення	13,9	Поліське ПНДВ, кв. 95 (вид. 5, площа 7,2 га, вид. 8, площа 6,1 га – за даними лісовпорядкування 2006 р.), зона регульованого заповідного режиму	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 28.02.1972 №118, презатверджено рішенням Київського облвиконкому від	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа заказника становить 13,9 га. За даними лісовпорядкування 2006 року площа заказника становить 13,3 га. Положення про заказник та Охоронне зобов'язання оформлені у 2010 році на

					18.12.1984, № 441	площу 13,3 га.
4. «Вікові дубові насадження», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	11,0	Денисовецьке ПНДВ, кв. 151, вид. 4 заповідна зона	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 12,0 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була зменшена на 1,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
5. «Вільхові насадження проф. Товстоліса Д.І.», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,8	Луб'янське ПНДВ, кв. 349, вид. 7, зона регульованого заповідного режиму	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	За даними Київської ОДА територію пам'ятки природи було пройдено суцільною рубкою приблизно у 1980-1986 рр. Обстеженням 1999 року було засвідчено процес відновлення природного комплексу. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
6. «Ділянка сосни звичайної», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	5,8	Розсохівське ПНДВ кв. 203, вид. 5 (площа 4,5 га), вид. 13 (площа 1,3 га), зона регульованого заповідного режиму (знаходиться на території заказника «Чорнобильський спеціальний»)	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 року
7. «Городище», комплексна пам'ятка природи місцевого значення	8,3	Бенівське ПНДВ, кв. 179, вид. 31 (площа 3,0 га), вид. 36 (0,9 га), вид. 37 (площа 1,6 га), кв. 195 вид. 4 (площа 2,8 га), заповідна зона	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 5,0 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 3,3 га,

						зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
8. «Дуб», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Бенівське ПНДВ, кв. 180, вид. 46, заповідна зона.	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році	Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
9. «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	10,0	Бенівське ПНДВ, кв. 58, вид. 21 (площа 7,1 га), кв. 59, вид. 21 (площа 2,9 га), заповідна зона	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 9,8 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 0,2 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 9,8 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 0,2 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
10. «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	16,0	Бенівське ПНДВ, л-во, кв. 53, вид. 2, заповідна зона	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 4,5 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 1,5 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 4,5 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 1,5 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
11. «Насадження дуба черешчатого», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	15,0	Денисовецьке ПНДВ, кв. 76, вид. 12, заповідна зона.	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 11,0 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 4,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа пам'ятки природи становить 11,0 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) площа пам'ятки природи була збільшена на 4,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів

					лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2010 році
12. «Вікові дубові насадження», заповідне урочище	17,5	Денисовецьке ПНДІВ, кв. 203, вид. 26, зона регульованого заповідного режиму	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 19.08.1968 № 574, перезатверджено 18.12.1984, № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984, № 441 площа заповідного урочища становить 14,6 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) його площа була збільшена на 2,9 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року
13. «Загір'я», заповідне урочище	119,0	Денисовецьке ПНДІВ, кв. 45, вид. 5, 7, 12, 20, 22, 24, 25; кв. 46 вид. 1-5, 9, 12, 13, 17, 20, 23, 25, 26, заповідна зона	«-«	Рішення Київського облвиконкому від 29.10.1979 № 510, перезатверджено від 18.12.1984 № 441	Згідно з рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984 № 441 площа заповідного урочища становить 110,0 га. За даними Київської ОДА (Охоронне зобов'язання 1999 року) його площа була збільшена на 9,0 га, зважаючи на таксаційні дані матеріалів лісовпорядкування 1996 року. Останнє Охоронне зобов'язання оформлено у 2012 році
Разом площа ПЗФ на території Заповідника	51085,52				

Примітка.

Охоронні зобов'язання оформлені на землекористувача – Державний департамент – Адміністрація зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. На даний час правонаступником цієї організації є ДАЗВ. Місцезнаходженням об'єктів ПЗФ в Охоронних зобов'язаннях зазначено територію ДСКП «Чорнобильська Пуща», правонаступником цієї організації на даний час є ДСП «Північна Пуща» (див. Опис територій та об'єктів ПЗФ).

3.3. Особливості використання природних ресурсів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника

У зв'язку з розташуванням Заповідника у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (Зоні відчуження), використання природних ресурсів на його території регулюється як законом України «Про природно-заповідний фонд України», так і Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (стаття 9-1), спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється в межах ліміту на використання природних ресурсів, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (Міндовкілля), а також на підставі дозволів, що видаються, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями. Крім того, згідно із ст. 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», види діяльності в межах територій та об'єктів ПЗФ, розташованих в Зоні відчуження, визначені в положеннях про них, здійснюються з дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення (ДАЗВ).

Порядок **видачі дозволів** на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів на використання природних ресурсів в межах ПЗФ загальнодержавного значення визначається постановою КМУ від 10.08.1992 № 459 «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення».

Застосування порядку встановлення лімітів здійснюється згідно з Інструкцією про застосування порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 24.01.2008 № 27 (у редакції наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 06.08.2020 № 15), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 12.02.2008 за № 117/14808.

Ця Інструкція визначає порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення для підприємств, установ, організацій, інших землевласників або землекористувачів (далі - заявники) у власності (користуванні) яких знаходяться природні ресурси в межах цих територій та об'єктів, за винятком корисних копалин, водних ресурсів, видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України та рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» території та об'єкти ПЗФ, за умови дотримання вимог чинного законодавства, можуть використовуватися:

- у природоохоронних цілях;
- у науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо-виховних цілях;

-для потреб моніторингу навколишнього природного середовища, а також для заготівлі деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби,

мисливства, рибальства та інших видів використання за умови, що така діяльність не суперечить установленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

Згідно з Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (ст. 11), в Зоні відчуження може здійснюватися науково-технічна діяльність, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень для визначення ступеня впливу іонізуючого випромінювання на людину та екологічні системи, шляхів мінімізації наслідків цього впливу.

В межах територій та об'єктів ПЗФ, розташованих в Зоні відчуження, установлюється особливий природоохоронний режим і здійснюються **виключно** види діяльності, визначені у відповідних положеннях про них (затверджених Міндовкілля), з урахуванням обмежень та в порядку, встановлених цим Законом.

У Зоні відчуження, зокрема, забороняється (в частині, що стосується використання природних ресурсів та території Заповідника, здійснення екоосвітньої та рекреаційної діяльності) (ст. 12):

- здійснення діяльності з метою одержання товарної продукції без спеціального дозволу ДАЗВ;

- перебування осіб, які не мають на це спеціального дозволу;

- заготівля і вивезення рослинних кормів, лікарських рослин, грибів, ягід та інших продуктів побічного лісокористування, за винятком зразків для наукових цілей;

- ведення сільськогосподарської, лісогосподарської, виробничої та іншої діяльності, а також будівництво без спеціального дозволу ДАЗВ;

- випасання худоби, порушення середовища перебування диких тварин, спортивне та промислове полювання і рибальство;

- перегін тварин;

- будь-яка інша діяльність, яка не забезпечує режим радіаційної безпеки.

В'їзд на територію Зони відчуження і виїзд з неї здійснюється тільки за спеціальними перепустками з обов'язковим дозиметричним контролем людей та транспортних засобів. Транзитний проїзд усіх видів транспорту здійснюється за спеціальними перепустками, що видаються ДАЗВ.

За згодою ДАЗВ дозволяється відвідування території Зони відчуження, визначеним зазначеним органом маршрутом (об'єктом) і в супроводі відповідальних осіб (ст. 12-1).

Разом з тим, зазначеним Законом визначено **обов'язкові заходи**, які здійснюються в Зоні відчуження і мають безпосереднє відношення до завдань Заповідника (ст. 13):

- запобігання винесенню радіонуклідів з території зон і радіоактивному забрудненню навколишнього середовища;

- моніторинг стану природного середовища;

- утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані.

Таким чином, з урахуванням положень зазначених вище законів, а також мети створення і завдань, що покладаються на Заповідник, до основних видів використання території Заповідника відносяться: використання у природоохоронних, науково-дослідних, освітньо-виховних цілях та для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

При плануванні (розробці проектів лімітів) використання природних ресурсів в межах Заповідника слід враховувати певні умови і застереження.

Використання природних ресурсів Заповідника у природоохоронних цілях

Як зазначалося вище, відповідно до ст. 12 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» на території Зони відчуження забороняється ведення **лісогосподарської** діяльності. Проте, як зазначалося, територія Зони відчуження має в обов'язковому порядку утримуватися в **належному санітарному і пожежобезпечному стані**.

Згідно з Положенням про Заповідника (п. 2.2) до його завдань, зокрема, належать: мінімізація екологічної небезпеки, збереження та відтворення природних екосистем і природних багатств, **утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані, організація протипожежної охорони природних комплексів.** Таким чином, в **природоохоронних цілях** на території Заповідника можуть здійснюватися заходи щодо збереження, відновлення і оздоровлення природних комплексів. Ці заходи здійснюються відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», а також Лісового кодексу України, «Правил поліпшення якісного складу лісів» (постанова КМУ від 12.05.2007 № 724), «Санітарних правил в лісах України» (постанова КМУ від 27.07.1995 № 555 в редакції постанови КМУ від 26.10.2016 № 756) та інших законодавчих актів в тих частинах, які не суперечать законодавству про ПЗФ України, Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та Положенню про Заповідник.

Відповідно до чинного законодавства, з метою збереження стійкості насаджень, їх оздоровлення, запобігання розвитку патологічних процесів у лісі, зменшення шкоди, що завдається шкідниками, хворобами, ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха постійні лісокористувачі мають здійснювати **заходи з поліпшення санітарного стану лісів** (п. 1, 2 Санітарні правила в лісах України, затверджені постановою КМУ від 27.07.1995 № 555 (в редакції постанови КМУ від 26.10.2016 № 756).

Для поліпшення санітарного стану в лісах України здійснюються такі заходи:

- вибіркові санітарні рубки;
- суцільні санітарні рубки;
- ліквідація захаращеності;
- профілактика виникнення та поширення осередків шкідників і хвороб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хвороб лісу (п.4).

Заходи з поліпшення санітарного стану лісів в межах Заповідника **плануються і здійснюються** відповідно до вимог чинного законодавства, **функціонального зонування території Заповідника і режимів функціональних зон** та Положення про Заповідник з урахуванням специфіки, ступеня та періоду пошкодження насаджень, біології деревних порід, шкідників та збудників хвороб лісу **на основі, погоджених відповідно до вимог Лісового кодексу України (ст. 29), матеріалів лісовпорядкування**, а також санітарних та лісопатологічних обстежень (Санітарні правила в лісах України, п. 5).

Зазначені вище заходи з поліпшення санітарного стану лісів є складовою частиною рубок формування і оздоровлення лісів, які здійснюються відповідно до Правил поліпшення якісного складу лісів, затверджених постановою КМУ від 12.05.2007 № 724.

Під час проведення рубок формування і оздоровлення лісів застосовуються такі рубки: догляду (освітлення, прочищення, проріджування, прохідні), санітарні, лісовідновні, переформування, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні, а також інші заходи (рубки): догляд за підростом, за підліском, за узліссям, за формою стовбура та крони дерев, прокладення кварталних просік і розчищення просік уздовж ліній зв'язку, електромереж, інших інженерних споруд, видалення дерев, що загрожують падінням на лінії зв'язку, електромережі, інші інженерні споруди або під час ліквідації аварій на цих об'єктах; дерев під час гасіння лісових пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт, створення протипожежних розривів.

Основна мета здійснення цих заходів (рубок формування і оздоровлення лісів) при веденні лісового господарства – **підвищення продуктивності деревостанів**, тоді як Заповідник створено з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся, забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції Зони відчуження, реабілітації територій, забруднених радіонуклідами тощо. Тому на території Заповідника забороняються ті види рубок, які суперечать його цілям і завданням, а саме прохідні та ландшафтні рубки (Прохідні рубки призначені для збільшення приросту кращих дерев, підвищення товарності деревостанів та скорочення

строків вирощування технічно стиглої деревини, поліпшення складу, структури та підвищення стійкості деревостану; ландшафтні рубки проводяться з метою формування лісопаркових ландшафтів і підвищення їх естетичної, оздоровчої цінності та стійкості в рекреаційно-оздоровчих лісах, лісах, що мають історико-культурне призначення, а також у рекреаційних зонах національних природних та регіональних парків - постанова КМУ від 12.05.2007 № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів»). Суцільні санітарні рубки можуть бути дозволені, за обґрунтованої необхідності, тільки в зоні антропогенних ландшафтів Заповідника (п. 5 «Санітарних правил в лісах України», затверджених постановою КМУ від 27.07.1995 № 555 (в редакції постанови КМУ від 26.10.2016 № 756), п. 4.3.2 Положення про Заповідник).

Відповідно до даних в розділі 1.3.12 «Розподіл лісових ділянок Заповідника за категоріями» дещо більше 30% вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок Заповідника зайняті лісами природного походження. За даними лісовпорядкування 2017 року біля 10% насаджень Заповідника відносяться до груп віку: пристигаючі, стиглі та перестійні. Спеціалісти Заповідника мають здійснити обстеження та наукові дослідження старовікових лісів Заповідника з метою визначення їх можливої належності до пралісів, квазіпралісів та/або природних лісів.

Згідно з Методикою визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів, затвердженою наказом Міністерства екології та природних ресурсів Україне від 18.05.2018 № 161, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11.06.2018 за № 707/32159, такі роботи можуть здійснюватися установами ПЗФ або лісовпорядковими організаціями під час проведення лісовпорядкування.

З метою охорони та збереження пралісів, квазіпралісів та природних лісів в них забороняються всі види рубок, у тому числі санітарні, рубки формування і оздоровлення лісів – тобто заходи з поліпшення якісного складу лісів (крім догляду за лінійними об'єктами та вирубування окремих дерев під час гасіння пожежі) і видалення захаращеності, не проводяться заходи з відновлення лісів та підвищення їх продуктивності. Крім того, в них забороняється будівництво споруд, прокладання шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, випасання худоби, промислова заготівля недеревинних лісових продуктів, проїзд транспортних засобів (крім доріг загального користування та служби лісової охорони) (ст. 39-1, ст. 70, ст. 79, ст. 84 Лісового кодексу України).

У разі виявлення та після визначення меж пралісів, квазіпралісів або природних лісів, за необхідності, мають бути внесені зміни у функціональне зонування території Заповідника. Проте, незалежно від того, в якій функціональній зоні будуть виявлені ділянки цих лісів, при плануванні природоохоронних заходів слід враховувати зазначені вище вимоги.

Крім того, на всій території Заповідника, при плануванні природоохоронних лісогосподарських заходів слід також враховувати вимоги:

Закону України «Про тваринний світ» (ст. 39) щодо строків та місць здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів: під час здійснення лісогосподарських заходів повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканності ділянок, що становлять особливу цінність для збереження тваринного світу. У період масового розмноження диких тварин, з 01 квітня до 15 червня, забороняється проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (в т.ч. санітарних рубок лісу);

Санітарних правил в лісах України (п. 5): забороняється здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів навколо місць гніздування хижих птахів, занесених до ЧКУ (радіусом 500 м), та чорного лелеки (радіусом 1000 м), токовищ глушця, тетереука (радіусом 300 м).

Таким чином, при плануванні природоохоронних заходів в матеріалах лісовпорядкування території Заповідника враховується статус цієї території як об'єкта ПЗФ, що підлягає особливій охороні.

Можливість проведення тих чи інших лісгосподарських заходів, як і будь-якого використання природних ресурсів, в зоні **регульованого заповідного режиму** (до якої входить загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний», лісовий заказник місцевого значення «Пухівський», декілька пам'яток природи місцевого значення та заповідне урочище), визначається режимами територій цих об'єктів ПЗФ. Як зазначено в розділі 3.2.3 в первинних облікових документах (положеннях про заказники, охоронних зобов'язаннях) необхідно уточнити режими їх територій з метою приведення у відповідність до вимог чинного законодавства.

Земельні ділянки, на яких необхідно провести, відповідно до цілей і завдань Заповідника і стану природних комплексів, будь-які з наведених вище заходів (із зазначенням кв., вид, площі ділянки, обсягу вилучення деревини) **визначаються при здійсненні чергового лісовпорядкування**, на основі матеріалів якого і щорічних обстежень розробляються проекти лімітів на кожний рік.

На даний час лісгосподарські заходи на території Заповідника здійснюються працівниками ДСП «Північна Пуща». В період 2007-2016 років лісовпорядкуванням 2006 року в Зоні відчуження було заплановано здійснення рубок формування і оздоровлення лісів, інші заходи, не пов'язані з веденням лісового господарства, заходи з відтворення лісів, заходи з охорони лісу, біотехнічні заходи по збереженню і розмноженню мисливської фауни. Відомості про лісгосподарську діяльність, що здійснювалася в Зоні відчуження в роки, що передували створенню Заповідника та в останні роки, представлено в табл. 3.4. і табл. 3.5.

Таблиця 3.4.

Виконання основних положень проєкту попереднього лісовпорядкування в Зоні відчуження (2005-2016 рр.)

Показники	Заплановано	Фактично виконано	% виконання
Рубки догляду			
Освітлення:			
Площа, га	43,8	-	-
загальний запас, що вирубується, тис.м ³	0,21	-	-
Прочищення:			
Площа, га	212,5	-	-
загальний запас, що вирубується, тис.м ³	2,35	-	-
Проріджування:			
Площа, га	3536,3	208,0	5,9
загальний запас, що вирубується, тис.м ³	131,04	5,52	4,2
Прохідні рубки:			
Площа, га	8275,5	1469,0	17,8
загальний запас, що вирубується, тис.м ³	423,13	56,99	13,5
Разом рубок догляду:			
Площа, га	12068,1	1677,0	13,9
загальний запас, що вирубується, тис.м ³	556,73	62,51	11,2
в т.ч. ліквідний	444,63	46,00	10,3
Діловий	163,88	8,69	5,3

Санітарні рубки			
Суцільні, площа, га/загальний запас, тис. м ³	833,8/182,24	329,0/108,94	39,5/6,0
Вибіркові, площа, га/загальний запас, тис. м ³	8061,2/331,70	2451,0/49,44	30,4/14,9
Разом санітарних рубок , площа, га/загальний запас, тис. м ³	8895,0/513,94	2780,0/158,38	31,2/30,8
Лісовідновні рубки			
Хвойні, га/ тис.м ³	477,2/99,09	137,0/43,40	28,7/43,8
Інші рубки формування і оздоровлення лісів			
Рубка небезпечних дерев, розрубка просік і візирів, площа, га/загальний запас, тис. м ³	1112,0/3,77	1064,0/8,76	95,7/232,4
Інші заходи, не пов'язані з веденням лісового господарства			
Рубки, пов'язані з розчищенням лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, в зв'язку з будівництвом трубопроводів, шляхів, розчищення ЛЕМ, площа, га/загальний запас, тис. м ³	-	598,0/6,28	-
Відтворення лісів			
Лісові культури, площа, га	1933,3	591,1	30,6
Природне поновлення, площа га	58249,1	3141,5	5,4

Як видно з таблиці 3.5, рубки догляду були виконані приблизно на 14% (за площею), санітарні рубки – на 30%, роботи з відтворення лісів – на 31% і 5% в порівнянні з запланованими обсягами, що пояснюється, частково, відсутністю належного фінансування цих робіт.

Крім того, згідно з матеріалами лісовпорядкування щорічно на території Зони відчуження здійснювалися біотехнічні заходи: заготівля сіна для підгодівлі тварин (20 т), виготовлення і встановлення годівниць і солонців (по 24 шт.). Останнім Проектом лісовпорядкування (2017) біотехнічні заходи на території Заповідника не проектувалися.

Таблиця 3.5.

**Виконання основних положень Проекту лісовпорядкування 2017 року
(на території Заповідника)**

Показники	Запроектований щорічний обсяг	Фактично виконано, роки		
		2017	2018	2019
Рубки догляду				
Прочищення (буферна зона/зона антропогенних ландшафтів):				
Площа, га	12.0/24.0	-	-	-
стовбурний запас, що вирубується, тис.м ³	0.16/0.11	-	-	-
Проріджування (буферна зона/зона антропогенних ландшафтів):				
Площа, га	18.4/44.1	-	-	-
стовбурний запас, що	0.61/1.88	-	-	-

вирубується, тис.м ³				
Прохідні рубки (буферна зона/зона антропогенних ландшафтів):				
Площа, га	158.3/321.7	-	100,9	17,9
стовбурний запас, що вирубується, тис.м ³	8.22/23.41	-	9,64	1,42
Санітарні рубки				
Суцільні, площа, га/загальний запас, тис. м ³ (зона антропогенних ландшафтів)	189.7/38.89	106,0/18,73	-	-
Вибіркові, площа, га/загальний запас, тис. м ³ (буферна зона - 701.8/28.93, зона антропогенних ландшафтів - 1241.7/39.90)	1943.5/68.83	-	209,8/14,35	614,4/47,39
Ліквідація захаращеності, га/запас тис. м ³	-	-	-	-
Інші заходи формування і оздоровлення лісів				
Розрубання протипожежних розривів, га/запас тис. м ³ (всі функціональні зони)	151.6/44.54	86,4/28,72	-	62,6/15,12
Розчищення кварталних просік, візирів, окружних меж, км (всі функціональні зони),	-	1650,0	1650,0	1650,0
Розчищення протипожежних розривів, га/запас тис. м ³ (всі функціональні зони)	36.8/0.36	-	-	-
Лісовідновлення				
Лісові культури, площа, га (буферна зона – 40.2; зона антропогенних ландшафтів – 645.6)	685,8	197	153	151
Сприяння природному поновленню, га (заповідна зона – 650.3; буферна зона – 4262.9; зона антропогенних ландшафтів – 411.3)	5324,5	204	252	250

Адміністрація Заповідника має щорічно забезпечувати обстеження лісових земельних ділянок та складання Переліку заходів щодо поліпшення санітарного стану лісів на конкретний рік та наукового обґрунтування здійснення всіх видів рубок на території Заповідника. Слід наголосити на необхідності **серйозного наукового обґрунтування здійснення будь-яких із зазначених вище заходів**, які, згідно з чинним законодавством, можуть бути дозволені в певних зонах Заповідника. Слід звести до мінімуму інтенсивність лісогосподарських заходів в межах Заповідника, оскільки вони становлять загрозу для збереження біорізноманіття. Адміністрації Заповідника слід включити до планів НДР і провести дослідження змін, що відбуваються в лісових природних комплексах в результаті проведення лісогосподарських заходів. Вивчення впливу цих заходів на суцесійні процеси, вивчення змін, що відбуваються в ґрунтових

зоокомплексах, особливостей відновлення екосистем після цих заходів, дали б можливість більш обґрунтовано планувати втручання в природні комплекси та зменшити інтенсивність такого втручання, враховуючи і особливості території Заповідника, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища радіоактивними речовинами.

Зазначений Перелік заходів щодо поліпшення санітарного стану лісів (відповідно до п. 5 «Санітарних правил в лісах України», затверджених постановою КМУ від 27.07.1995 № 555 (в редакції постанови КМУ від 26.10.2016 № 756) погоджується обласною держадміністрацією (Департаментом екології та природних ресурсів Київської ОДА), державним спеціалізованим лісозахисним підприємством (ДСЛП «Київлісозахист») і територіальним органом Держлісагентства (Київським обласним Управлінням лісового та мисливського господарства).

В природоохоронних цілях, з метою збереження або відтворення корінних природних комплексів, згідно з чинним законодавством, можуть також здійснюватися **регуляторні заходи**, для здійснення яких необхідним є вилучення певних ресурсів, а значить і їх лімітування. Це, зокрема, може бути сінокосіння або вирубка деревно-чагарникової рослинності з метою підтримки лучних місцезростань рідкісних видів трав'янистих рослин, які можуть бути втрачені без здійснення науково обґрунтованих регуляторних заходів тощо.

На основі цих матеріалів розробляються проекти лімітів, які розглядаються і погоджуються НТР Заповідника і затверджуються Міндовкіллям. В процесі здійснення цих природоохоронних заходів мають застосовуватися природозберігаючі технології, які забезпечать відновлення лісових або інших екосистем за складом і структурою наближених до природних. Крім того, ділянки обстежуються з метою не нанесення шкоди рідкісним видам рослин і тварин, рослинним угрупованням (констатується відсутність видів, занесених до ЧКУ, міжнародних «червоних» списків, рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, тощо).

Слід зазначити, що після затвердження даного Проєкту, для території Заповідника має бути розроблено новий Проєкт лісовпорядкування, що пов'язано із змінами у функціональному зонуванні території Заповідника і необхідністю коригування планів щодо проведення природоохоронних заходів в межах цих зон відповідно до вимог чинного законодавства.

Використання природних ресурсів в науково-дослідних цілях. Планування (лімітування) використання природних ресурсів у науково-дослідних цілях та для потреб моніторингу навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до затвердженого плану заходів з наукової та науково-технічної діяльності на відповідний рік. Встановлення лімітів на використання природних ресурсів в науково-дослідних цілях передбачає визначення місцезнаходження земельних ділянок, на яких будуть проводитись такі роботи. При цьому уточнюються окремі теми наукових досліджень з метою визначення обсягів природних ресурсів, які мають бути вилучені з природного середовища для виконання програми цих робіт відповідно до прийнятих методик дослідження.

Вилучення природних ресурсів відбувається з метою збору даних в процесі проведення польових досліджень (це збір наукових колекцій для інвентаризації видового складу флори, фауни і грибів, вилучення об'єктів тваринного світу з метою визначення стану популяції виду, збір насіння для вивчення врожайності деревних порід, поповнення наукового гербарію, закладення ґрунтових розрізів, відбір проб ґрунту, рослин, грибів для здійснення, наприклад, геохімічного моніторингу, тощо).

При плануванні наукової та науково-технічної діяльності потрібно дотримуватися «Рекомендацій щодо проведення експертної оцінки (етичної експертизи) тем та методик науково-дослідних робіт, які здійснюються в межах територій природних та біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків» (затверджені наказом Державної служби заповідної справи від 01.07.2003 № 16).

На даний час Заповідником не здійснювалося використання природних ресурсів в науково-дослідних цілях. У 2020 році планується (згідно з дозволом Департаменту екології та природних ресурсів Київської ОДА від 17.06.2020 № 05.3-12/2д) розпочати роботи за науково-дослідною програмою «Забезпечення робіт з ведення моніторингу тваринного світу в частині вивчення водних біоресурсів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника на 2019-2023 рр.», відповідно до якої передбачається вивчення динаміки видового складу риби, змін чисельності окремих видів, структури їх популяцій, умов нересту та нагулу, урожайності молоді, проведення моніторингу іхтіопатологічних показників тощо.

Для виконання програми «Літопису Природи», а саме інвентаризації флори і фауни на території Заповідника планується здійснювати збір зразків вищих судинних рослин, мохів, лишайників, комах, водних молюсків та мишоподібних гризунів. Вилучення водних молюсків буде здійснюватися з метою проведення також паразитологічних досліджень, а вилов гризунів - для оцінки біологічних ефектів впливу на тварин іонізуючого випромінювання (у рамках виконання спільного українсько-японського науково-технічного проекту SATREPS).

Науково-дослідні роботи, при виконанні яких відбувається добування (збирання) видів тварин і рослин, що занесені до ЧКУ, та спеціальне використання рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України, на даний час Заповідником не здійснюються і в найближчі роки не плануються. За необхідності, такі роботи будуть здійснюватися з дотриманням вимог чинного законодавства (постанова КМУ від 10.08.1992 № 459 «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення», наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.02.1993 № 3 «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до ЧКУ, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12.02.1993 за № 4).

Обґрунтування природокористування на наступні п'ять років на території Заповідника в природоохоронних і науково-дослідних цілях та обґрунтування допустимого еколого-освітнього та наукового навантаження представлені в Додатку 7.

Таким чином, будь-яка діяльність, пов'язана з охороною, відтворенням і використанням природних ресурсів у межах Заповідника, здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства, організовується і контролюється адміністрацією Заповідника.

Природокористування здійснюється з дотриманням вимог існуючих нормативних актів щодо використання відповідних природних ресурсів без порушення встановленого режиму охорони функціональних зон Заповідника із забезпеченням дотримання вимог щодо режиму Зони відчуження та правил протипожежної безпеки.

Обсяги використання природних ресурсів (здійснення заходів) в конкретні роки можуть змінюватися в залежності від потреби та особливих умов року згідно з відповідним обґрунтуванням і за рішення НТР Заповідника. Використання природних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності тощо може бути обмежено або заборонено в установленому порядку.